

КРИЗА СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ: СВІТ МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ Й АВТОРИТАРИЗМОМ

Збірник наукових праць

Переяслав – 2025

МАТЕРІАЛИ
міжнародної науково-практичної конференції
«КРИЗА СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ:
СВІТ МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ Й АВТОРИТАРИЗМОМ»

м. Переяслав (Україна)

УДК: 327-044.372: 355.48(470:477)“2014/...”

Криза сучасної геополітики: світ між демократією й авторитаризмом: матер. міжнар. наук.-практ. конф., Переяслав, 2025, 207 с.

*Рекомендовано Вченою радою Університету Григорія Сковороди в Переяславі,
протокол № 8 від 21.03.2025 р.*

Редакційна колегія: Коцур В. В., доктор історичних наук, професор, Дем'яненко Б. Л., доктор політичних наук, професор, Дудар В. Л., кандидат історичних наук, доцент, Дем'яненко В. М., кандидат політичних наук, доцент, Прядко Т. П., кандидат політичних наук, Рубан А. О., кандидат філософських наук, доцент, Скибіцька Д. Г., старший лаборант.

Збірник матеріалів сформовано за результатами міжнародної науково-практичної конференції «Криза сучасної геополітики: світ між демократією й авторитаризмом», яка відбулася 27-28 березня 2025 року на базі Університету Григорія Сковороди в Переяславі за підтримки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Ради молодих вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Департаменту кадрової політики МОУ, Науково-методичного центру кадрової політики МОУ, Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України, Державного університету «Київський авіаційний інститут», міжнародних партнерів з Великої Британії, Республіки Молдови, Турецької Республіки. Збірник уміщує тематичні статті, присвячені демократичному транзиту, геополітичним трансформаціям, глобальній нестабільності, інформаційній війні та національній результативності.

Усі матеріали подаються в авторській редакції. За зміст і якість поданих текстів відповідальність несуть автори. Використання текстів або частин тексту можливе тільки за умови посилання на цей збірник та автора тексту.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА Коцур Віталій , ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України Андрусяк Марк , полковник, директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України Кутков Олександр , полковник, начальник Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України	9
Калакура Олег ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ М'ЯКОЇ СИЛИ КУЛЬТУРИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ	11
Шевченко Руслан MODERN NARRATIVES OF RUSSIAN PROPAGANDA IN MOLDOVA: HOW TO COUNTER THEM	14
Горюнова Євгенія ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ	17
Ляшенко Олексій ПРИНЦИПИ (ПОВОЄННОГО) ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН	20
Балабан Ростислав ДЕМОКРАТІЯ ВТРАЧАЄ ЦІННІСТЬ? АТАВІЗМИ РАДЯНСЬКОГО УКЛАДУ: ВІД СУСПІЛЬНИХ НАСТРОЇВ ДО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ	27
Вонсович Сергій НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ В КОНЦЕПЦІЇ АДАМА ПШЕВОРСЬКОГО	32
Ляшенко Тетяна ВИКОНАВЧА ВЕРТИКАЛЬ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: АВТОРИТАРИЗМ ЧИ ДЕМОКРАТІЯ	35
Войтенко Юрій, Бондаренко Олег ДЕМОКРАТИЧНІ І АВТОРИТАРНІ ЛІДЕРИ У СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ	38
Ялі Максим ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОСТРАТЕГІЙ США ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ДРУГОГО ПРЕЗИДЕНТСТВА Д. ТРАМПА	41
Кондратенко Олег УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТРЕК ПРОТИСТОЯННЯ СВІТОВОМУ АВТОРИТАРИЗМУ	45
Дем'яненко Борис, Дяденко Олександр СУТНІСТЬ І ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ «СУПЕРПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»	48
Віннічук Ольга, Чабанов Анатолій ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ США В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	51
Блистві Тетяна, Бельмасов Олександр МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	54
Дем'яненко Віра, Рябоконт Максим НЕОНАЦИЗМ У РОСІЇ: ВИКЛИК ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СВІТУ	57

Дем'яненко Віра, Лисицький Денис ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА АГРЕСИВНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ	59
Рубан Алла, Хоменко Олександр ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА БЕЗПЕКОВУ ПОЛІТИКУ ПОЛЬЩІ	62
Гуменюк Алла, Бойко Володимир ПОСИЛЕННЯ РОЛІ КРАЇН ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	65
Буряченко Олексій НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ	68
Мусієнко В'ячеслав ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД	71
Блистів Тетяна, Шевченко Юрій ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	73
Блистів Тетяна, Дмитрів Роман ЗМІНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ	76
Блистів Тетяна, Зьома В'ячеслав ЗМІЦНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ СПІВПРАЦЮ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	79
Кузьменко Максим МОРАЛЬНА ТРАВМАТИЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	82
Крисаченко Валентин МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАШИЗМУ: ПРИНИЖЕННЯ НАЦІЇ ТА ЛЮДИНИ	84
Новородовський Валерій ВИКЛИКИ ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	87
Вельгус Владислав РОСІЙСЬКИЙ ФАКТОР У ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ АДМІНІСТРАЦІЇ БУША-СТАРШОГО В ПЕРІОД ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВОЮ УКРАЇНА	90
Телешун Ярослав, Короневська Любов ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ	94
Прядко Тетяна, Левадній Владислав ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЕТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	97
Коцур Леся, Левенець Ярослав МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИСНАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	99
Рубан Алла, Реп'ях Віталій ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ	101
Рубан Алла, Адаменко Ярослав ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ФЕНОМЕН	104

Кочан Наталія НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИМВОЛІЧНОГО РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК СКЛАДНИК СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	107
Лепська Наталія ГЕОПОЛІТИЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ	111
Мазука Людмила РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ЗА КОРДОНОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ	114
Войтенко Юрій, Міщанін Олександра СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	117
Дзєга Володимир РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЧИННИК НОРМОТВОРЧОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ	120
Остапенко Марина ПРОТЕСТНА АКТИВНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	123
Любовець Олена, Іващук Максим ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ VIII СКЛИКАННЯ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В НАТО	126
Хмельницька Людмила, Журавльова Жанна РОЛЬ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ З РОСІЄЮ ТА ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ	128
Дем'яненко Борис, Гнатюк Сергій РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ ПУТІНІЗМУ В СУЧАСНІЙ РФ	131
Новакова Олена ФОРМУВАННЯ МЕДІАПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ	134
Дем'яненко Віра, Деменчук Мар'ян ДЕЗІНФОРМАЦІЯ І БРЕХНЯ КРЕМЛЯ – ЗАСІБ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ У КРАЇНАХ НАТО	136
Прядко Тетяна, Сарахман Ігор ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРФОМАНС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ	139
Рубан Алла, Оберемчук Юрій ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	141
Рубан Алла, Круковський Дмитро РОЛЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	144
Кияк Максим НОВІТНЯ ВІСЬ ЗЛА ТА БРЕХНІ: ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ МЕРЕЖІ СУЧАСНИХ АВТОКРАТІЙ	147
Коцур Леся, Зінкевич Яна МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ: ТОПОНІМІЧНИЙ ВИМІР	149
Ясінська Аліна РОЛЬ РОСІЙСЬКИХ АГЕНТІВ ВПЛИВУ У ФОРМУВАННІ АНТИУКРАЇНСЬКИХ НАСТРОЇВ У ЄВРОПІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ, ФРАНЦІЇ ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)	152

Соколова Наталя, Довбенко Тетяна ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН	156
Гончаренко Катерина, Волошин Роман КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРТЬБУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНЦІВ	158
Дем'яненко Віра, Філіпов Микола ПАНСЛАВІЗМ ЯК ОДИН ІЗ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	161
Кутков Олександр, Вербовенко Олександр, Дюдєнко Світлана ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ЦИВІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ЇХ ПОДОЛАННЯ	163
Кутков Олександр, Вербовенко Олександр, Дюдєнко Світлана, Гречко Денис ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ СІМІС	166
Мойсіяха Андрій ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН	168
Красота Ігор, Федорович Володимир ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	171
Бабкіна Ольга, Вергелюк Євген ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ В УКРАЇНІ	172
Дем'яненко Віра, Палош Олег ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ - ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	175
Овчар Ірина, Овчар Юлія ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ В ПУБЛІЧНІЙ ПЛОЩИНІ	177
Ціватий Вячеслав ВЕТЕРАНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ ГЕПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС	180
Борисенко Мирослав, Даценко Олексій ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В ЄВРОПІ НА МОБІЛІЗАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВ- ЧЛЕНІВ НАТО	184
Андрусяк Марк, Вербовенко Олександр ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КВАЛІФІКОВАНИМИ КАДРАМИ ІЗ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЦЕНТРАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	187
Кутков Олександр, Дюдєнко Світлана, Підлісна Юлія ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА ВЗАЄМОДІЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН НА ТАКТИЧНОМУ РІВНІ	189
Андрусяк Марк, Русецький Руслан, Золотов Андрій СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ В СИСТЕМІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ	191
Акімов Олександр ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ: ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	193
Русецький Руслан, Честковський Андрій ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	195

Андрусяк Марк, Вербовенко Олександр, Русецький Руслан, Золотов Андрій СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ	197
Бернадський Богдан ІРЕДЕНТИСТСЬКІ ЗАГРОЗИ СВІТОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ	199
Мирончук Андрій, Сівков Сергій, Шияєв Юрій ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД РЕСУРСНОЇ БАЗИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ	202

ПЕРЕДМОВА

Коцур Віталій, ректор Університету Григорія Сковороди в Переяславі, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України

Шановні учасники конференції, дорогі колеги, партнери, гості нашого Університету!

Від імені Університету Григорія Сковороди в Переяславі щиро вітаю вас на відкритті Міжнародної науково-практичної конференції «Криза сучасної геополітики: світ між демократією й авторитаризмом».

Ми з гордістю продовжуємо традицію проведення цієї конференції, яка вже п'ятнадцять років поспіль є інтелектуальним майданчиком для глибокого аналізу глобальних викликів і конструктивного наукового діалогу. Особливо важливо, що цього року нашими співорганізаторами стали престижні міжнародні та українські інституції – Стамбульський фонд науки та культури (Турецька Республіка), Університет Liverpool Hope (Велика Британія), Молдавський Державний Університет (Республіка Молдова), Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України та Рада молодих вчених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, а також структурні підрозділи Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Тематика цього річної конференції надзвичайно актуальна. У контексті глибоких зламів, що їх переживає сучасний світ, ми ставимо перед собою завдання не лише осмислити природу геополітичної кризи, а й окреслити перспективи демократичного транзиту, зрозуміти глибинні наслідки російсько-української війни для глобального безпекового порядку, дослідити етнополітичну резильєнтність, інформаційні війни, а також цивільно-військову взаємодію в нових реаліях.

Ми переконані, що об'єднання зусиль науковців, практиків, представників державного сектору та міжнародних партнерів створює унікальну можливість для формування нових знань, обміну досвідом і вироблення ефективних стратегій реагування на сучасні виклики.

Дякую кожному з вас за участь, за ваш внесок у науку, за віру в силу слова, розуму й солідарності. Нехай дні конференції стануть продуктивними, змістовними та надихаючими!

Андрусак Марк, полковник, директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Шановні учасники та гості міжнародної науково-практичної конференції!

Сьогодні ми зібралися тут, щоб обговорити одну з найактуальніших тем сучасного світу - кризу геополітики, що визначає баланс між демократією та авторитаризмом.

російсько-Українська війна, яка триває вже понад десять років, руйнує інфраструктуру українських міст, важливих об'єктів національної економіки України. У складних умовах сьогодення вкрай важливими стають людські ресурси, передусім громадянами, які можуть захистити Україну, приймати виважені та нестандартні рішення.

У період глобальних викликів, коли міжнародна безпека, економічна стабільність та права людини стають полем боротьби, роль науки, стратегічного мислення та військового аналізу є критично важливими.

Для військових ця тема має особливе значення. Ми бачимо, як авторитарні режими застосовують гібридні методи, маніпулюють інформацією, ведуть не лише відкриті військові конфлікти, а й підступні інформаційні, кібернетичні та економічні війни. Сучасні виклики потребують консолідованої відповіді, заснованої на співпраці між державами, військовими структурами, науковцями та громадянським суспільством.

Україна, яка опинилася на передовій боротьби за демократичні цінності, сьогодні не лише захищає свою незалежність, а й формує нові стандарти безпекової політики. Саме тому наша дискусія на цій конференції може стати важливим внеском у розуміння глобальних тенденцій та пошук ефективних механізмів реагування.

Результати конференції та її матеріали стануть вагомим внеском у розвиток Сил оборони України, посилення їхньої бойової спроможності та сприятимуть наближенню нашої спільної Перемоги над ворогом.

Бажаю всім учасникам збагачення знаннями та досвідом, продуктивних дискусій, нових ідей та рішень, що допоможуть зміцнити демократичний світовий порядок!

Разом до Перемоги! Слава Україні!

Дякую за увагу!

Кутков Олександр, полковник,
начальник Центрального управління
цивільно-військового співробітництва
Генерального штабу Збройних Сил
України

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю Вас на цьому важливому науковому заході, присвяченому кризі сучасної геополітики та її наслідків для світової архітектури безпеки. Світ змінився і ніколи вже не буде таким, як був. Світовий порядок, який існував з часів завершення Другої світової війни та базувався на правилах та домовленостях, руйнується у нас на очах. Яким буде нове глобальне впорядкування міжнародних відносин залежить, у тому числі й від нас з Вами.

Україна, розташована на фронтах Європи, вкотре у нашій історії опинилась в центрі боротьби за збереження демократичних цінностей проти зазіхань авторитарних держав. Україна у цій війні за справжню Незалежність має відстояти своє історичне право бути частиною європейської родини народів.

Військові та цивільні повинні створити всі умови, щоб ми стали потужним суб'єктом міжнародної політики з міцною опорою на власні сили. Ми маємо бути активними і відповідальними творцями нашого майбутнього.

Сьогоднішня конференція демонструє важливість об'єднання зусиль представників військових та цивільних установ та організацій для подолання сучасних викликів та розробки концепції сталого розвитку нашої держави.

Бажаю учасникам конференції цікавих дискусій та плідної роботи. Нехай цей захід стане ще однією сходинкою на шляху становлення сильної, розвиненої та безпечної України!

Слава Україні!

Разом до Перемоги!

Дякую за увагу!

Калакура Олег, доктор політичних наук,
професор, головний науковий
співробітник Інституту політичних і
етнонаціональних досліджень ім.
І. Ф. Кураса НАН України

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЇ М'ЯКОЇ СИЛИ КУЛЬТУРИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВОЮЮЧОЇ УКРАЇНИ

Геноцидно-окупаційна війна РФ проти України актуалізувала проблему міжнародного іміджу нашої країни, окремих його складових, які формують суб'єктність на міжнародній арені, включаючи культуру. Саме активна і змістовна зовнішня політика дозволила Україні досягти колосальної міжнародної підтримки у боротьбі зі зовнішнім агресором, сформувати пул демократичних країн, які підставили плече, прихистили мільйони біженців від війни, надають фінансову та військову допомогу. Особливу роль у цій політиці посіла м'яка сила культури, яку політична наука визначає як здатність влади впливати на інших для досягнення бажаних результатів. Якщо «жорстка сила» діє через примус, переконання та залучення, формуючи переваги щодо інших, то «м'яка сила» досягає мети засобами культури, які надають більшої легітимності та морального авторитету зовнішній політиці. Дж. Най визначає три джерела «м'якої сили»: приваблива культура, спільні політичні цінності та законна зовнішня політика [1, с.73]. Вивчення ролі м'якої сили культури у зовнішній політиці України, яку частіше називають культурною дипломатією, займалися Вовчук Л., Гончарук А., Кушнарєнко О., Матяш І., Матвієнко В., Мицик Л., Луцишин Г., Паніна І., Парчевська І., Пересунько О., Процюк М., Розумна О., Семченко О., Ціватий В., Шейко В. та ін., однак специфіка м'якої сили культури у зовнішній політиці воюючої України все ще залишається малодослідженою. Метою виступу є з'ясування особливостей використання стратегії м'якої сили в умовах повномасштабної фази російсько-української війни, визначення та характеристика ролі культурної дипломатії як інструменту комунікації між країнами, а також розкриття факторів, які формують тенденції її застосування у майбутньому.

Можна погодитись з трактуванням «культурної дипломатії» як різновиду публічної дипломатії та інструменту «м'якої сили», який можна визначити як обмін ідеями, інформацією, творами літератури, мистецтва та іншими компонентами культури між державами й народами з метою зміцнення взаєморозуміння. Метою культурної дипломатії є посилення впливу на рівень і характер контактів із зарубіжними країнами. Попри те, що культурній дипломатії часто не надається належного значення, досвід засвідчує її зростаючу роль як у досягненні цілей зовнішньої політики, так і в підтримці національної безпеки держави [4, с.5; 5, с.54]. Культурна дипломатія стала важливим елементом сучасних міжнародних відносин, який дозволяє країнам досягати своїх цілей через культурну привабливість, доводити спільні цінності та діяти в абсолютно легітимний спосіб.

З початком російської агресії у 2014 році зовнішня політика України зазнала значних трансформацій, включаючи дедалі ширше залучення до її реалізації потенціалу культури. На сьогодні основними суб'єктами української державної культурної дипломатії виступають: Міністерство закордонних справ, Міністерство національної єдності, Міністерства культури та інформаційної політики, Український інститут, Український інститут національної пам'яті, Український інститут книги, Державне агентство з питань кіно, Український культурний фонд. У 2017 році були засновані Український культурний фонд із завданням інтегрувати українську культуру у світовий простір та Український інститут (далі УІ) як ключова інституція у сфері культурної дипломатії України. Він є державною установою у підпорядкуванні МЗС, яка представляє українську культуру у світі та формує позитивний імідж України за кордоном. Свою місію УІ бачить як зміцнення міжнародної і внутрішньої суб'єктності України засобами культурної дипломатії. Серед завдань діяльності Інституту: підвищення впізнаваності України за кордоном; розбудова міжнародного діалогу шляхом підтримки і реалізації заходів, програм і проєктів; забезпечення участі країни у заходах і проєктах у галузі культури, освіти, науки, креативних індустрій (літератури, візуального, аудіального, аудіовізуального, сценічного мистецтва, архітектури, нових медіа); популяризація української мови та культури за кордоном; поширення українського досвіду розвитку громадянського суспільства, державотворення, відданості цінностям свободи, демократії, національної єдності. У 2023 році відбулося відкриття перших представництв Українського інституту у Німеччині та

Франції. Заходи і проекти УІ відбувалися у 29 країнах, а загалом його комунікаційними кампаніями була охоплена аудиторія 78 держав. Виділимо проєкт «Українська весна» у Франції, який мав на меті познайомити французьку публіку з сучасним українським культурним контекстом. Проєкт включав проведення лекцій, дискусій, кінопоказів, концертів, перформансів, літературних читань тощо, залучення аудиторії онлайн та наживо з метою ознайомлення максимального числа європейців з українською історією та культурою. [8, с.8].

Тут важливо відзначити роль тих міжнародних партнерів та програм, які впливають на формування культурної політики та співпрацю з Україною у рамках її культурної дипломатії: ЮНЕСКО, Креативна Європа, EURIMAGES, Goethe Institute, Institut Francais, British Council та ін. Колосальна кількість заходів відбувається спільними зусиллями.

У сучасній культурній дипломатії підвищується роль неурядових та громадських організацій, а також провідних громадських діячів, працівників культури, письменників і митців. Зважаючи на різноманітність і насиченість українського культурного продукту та української культурної спадщини, завдяки культурній дипломатії Україна налаштовує з партнерами відносини довіри, порозуміння та позитивних міжнаціональних комунікацій. Підтримка української культури, культурна дипломатія стали основним напрямом діяльності частини інституцій громадянського суспільства, волонтерів, а також дружини Президента України Олени Зеленської. Серед проєктів, які підтримала перша леді, були допомога спортсменам національної команди на літніх Паралімпійських іграх у Токіо [2], ініціатива УІ щодо появи у світових музеях аудіогідів українською мовою, адже Україні потрібно не лише популяризувати українське, а й відмежовувати його від культури країни агресора. Дуже важливо, щоб українці за кордоном мали вільний доступ до послуг українською мовою, зокрема у туристичній сфері. Сьогодні діє 91 україномовний аудіогід у культурних об'єктах 49 країн різних куточків світу. Зокрема, два останні з'явилися в Мексиці та Аргентині, де українською мовою перекладені аудіоекскурсії на маршрутах туристичних автобусних турів у Мехіко та Буенос-Айресі [6]. Також Олена Зеленська патрує проєкт книги «Українська книжкова полиця» Міністерства закордонних справ, Міністерства культури та інформаційної політики та Українського інституту. Він є одним із напрямів популяризації національної культури у світі і вже налічує 200 книжкових полицок та 50 тисяч українських видань у 47 країнах. Цей проєкт розвивається паралельно з проєктом «Книжки без кордонів» для забезпечення українських дітей біженців від війни підручниками й художньою літературою українською мовою. До проєкту долучилося 14 українських видавництв, які надали 40 макетів дитячих книг безкоштовно, а іноземні видавництва адаптували їх та надрукували вже близько 300000 книжок для українців. Цю ініціативу підтримали благодійники у 22 країнах, які профінансували друк книг і поширили їх серед біженців [3].

Інноваційним проєктом світової україністики стало утворення Глобальної коаліції українських студій, яка об'єднала 160 осередків у 30 країнах. Вона координує й підтримує роботу українознавчих центрів, заохочує ініціативи, спрямовані на вивчення та дослідження української культури, історії, мови та літератури. Все це сприяє зміцненню суб'єктності України на міжнародній арені, поширенню української м'якої сили в інших країнах, а також руйнуванню російських нарративів [7].

Діяльність державних і громадських інституцій культурної дипломатії відіграє ключову в усвідомленні кожним українцем свої ідентичності, громадянської позиції, що, в свою чергу, формує позитивний образ українця за кордоном. Станом на кінець січня тільки в країнах ЄС зі статусом тимчасового захисту залишається близько 4,3 млн українських біженців. Частина з них у доволі складному становищі, оскільки їхні домівки зруйновані або в окупації і вони не мають куди повернутися. Звідси й настрої залишитися та інтегруватися у суспільства країн, що надали захист. Водночас українці, які опинилися за кордоном, репрезентують для пересічних громадян європейських країн, їхніх урядів уявлення про українське суспільство. На жаль, у деяких біженців, зокрема із східних регіонів, розмита ідентичність. Їх сприйняття себе українцями, громадянами України значною мірою залежить від оточення, в якому вони перебувають, як складаються їхні відносини в країнах реципієнтах, чи сформувалися там українські осередки, наскільки зберігається та поширюється там українська культура, національна духовність. Багатьом біженцям ще треба усвідомити свою українськість, пройти той шлях культурного транзиту, який проходять мільйони зросійщених українців в Україні, повертаючись до української культури, української мови як мови повсякденного спілкування.

Важливим інструментом оновлення державної етнополітики стало створення з ініціативи президента спеціальної інституції – Міністерства національної єдності України, яке покликане забезпечити «глобальну українську єдність та протидіяти російським впливам на українців за кордоном», підтримувати зв'язок української діаспори, українських біженців з Україною, захищати спільні національні інтереси. Є великі сподівання, що з припиненням активних бойових дій частина українських громадян ухвалить для себе рішення повернутися додому з тим, щоб взяти участь у повоєнному відновленні країни.

Таким чином, активізація м'якої сили культури у зовнішній політиці України стала частиною реакції на російську агресію, відтак на російсько-українську геноцидну війну. Серед складових культурної дипломатії виділяються ініціативи державних інституцій, органів центральної влади, зокрема Українського інституту, що стали ефективним інструментом боротьби з російськими наративами щодо ототожнення російської та української культур. За час війни помітно зріс інтерес до української культури у світі, відкрилися нові можливості перед українськими митцями, творчими колективами. Важливим, на нашу думку, чинником, що впливає на упізнаваність України в світі, стали мільйони біженців від війни, які зберігають українську ідентичність, поширюють надбання культури, організовують заходи на підтримку своєї батьківщини, не втрачають надії повернутися до неї. Серед завдань зовнішньої політики України залишається підтримка органічного зв'язку із закордонними українцями, розширення культурних контактів, подальша активізація діяльності Міністерства національної єдності. Інтеграція України у європейське та світове співтовариство отримала суттєве прискорення на тлі війни, а культурна репрезентація країни стала спільною справою державних та недержавних установ, лідерів думок, науковців та митців, пересічних українців. Українська культура демонструє свою резильєнтність: стійкість до зовнішніх та внутрішніх викликів, спроможність до адаптації та поширення, вона залишається ключовим фактором українського спротиву та духовним фундаментом Перемоги.

Список використаних джерел:

1. Дубовик Н., Шило О. Культурна дипломатія як інструмент міжнародної комунікації України. *Молодий вчений*. 2023, 4 (116). С. 72-76.
2. Інтерв'ю з першою леді України Оленою Зеленською. 18 листопада 2019. *vogue.ua*. URL: <https://vogue.ua/article/fashion/persona/elena-zelenskaya-o-novoy-zhizni-svoey-programme-i-o-mode-kak-instrumente-kulturnoy-diplomatii-38686.html>.
3. Книжки без кордонів. Український інститут книги, 2023. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/mizhnarodna-diyalnist/knizhki-bez-kordoniv>.
4. Культурна дипломатія: навч. посібник / за заг. ред. І.Б. Матяш, В.М. Матвієнка; Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка; Наукове товариство історії дипломатії та міжнародних відносин. Київ: ДП «ГДІП», 2021.
5. Мицик Л. М. Культурна дипломатія: навчально-методичний посібник. - Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024.
6. Офіційний телеграм-канал першої леді України Олени Зеленської. URL: <https://t.me/FirstLadyOfUkraine>.
7. Поширюємо знання про Україну: ініційовано запуск Глобальної коаліції українських студій. 12 липня 2024. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/news/poshiyriuiemo-znannia-pro-ukrainu-initsiiovano-zapusk-hlobalnoi-koalitsii-ukrainskykh-studii>.
8. Річний звіт 2023. Українських інститут. URL: <https://ui.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/annual-report-2023-ukr.pdf>.

Шевченко Руслан, доктор історичних наук, заступник директора, Інститут Ефективної Політики, провідний науковий співробітник, Молдавського Державного Університету

MODERN NARRATIVES OF RUSSIAN PROPAGANDA IN MOLDOVA: HOW TO COUNTER THEM

Russian propaganda disseminates a great many different kinds of false propaganda narratives aimed at deceiving the people of Moldova and instilling in them ideas and entire theories that are beneficial to Moscow. They are always, in one way or another, aimed against the current government in Moldova (not only the current one, but any government in general, regardless of political coloring, with the exception of a short period of time when, in the first years of V. Voronin's rule, 2001-2002), the Kremlin tried to support him in every possible way, since it is «Russophobic». It also encourages Moldovans to be hostile and unfriendly towards NATO, because it is «hostile to Moldova's interests,» «anti-Russian,» and towards the European Union, which is «weakening before our eyes» and «about to fall apart.» The idea that opposing the Russian Federation and any of its intentions is evil and brings great harm to Moldova, which is positioned as a «bridge between the East and the West,» is constantly and under any circumstances pursued. It is proven in every possible way that the Moldovan authorities are leading the country to destruction, and that supposedly «only with Russia» will it begin to recover. We can give many more such examples. The Kremlin's fake news outlets churn out fresh propaganda theses literally every few days. In this publication, we will consider only some of the most recent, and in our opinion, most indicative, false statements by the Kremlin about Moldova, and how these theses can be reasonably countered.

One of these theses, widely disseminated by the Kremlin in other countries, concerned the presidential elections in Moldova, which took place on October 20, 2024. In Moscow's interpretation, they were «the most undemocratic», since the Moldovan diaspora living in the Russian Federation, with a few exceptions, could not participate in the elections; allegedly «unprecedented repressions» took place against the media, especially Russian-speaking ones, and the opposition, and «administrative resources» were used. The West organized «blatant interference in the electoral process» [1; 2].

In reality, the «undemocratic» nature of the Moldovan leadership was explained by the fact that the authorities of our country had no way to monitor the voting process on Russian territory, except on the territory of the embassy. If polling stations had been opened in all populated areas of the Russian Federation where Moldovan citizens live, this would have immediately opened the way for the Putin regime to the broadest falsification of election results, with mass ballot stuffing in favor of pro-Russian structures [3].

«Unprecedented repressions» were reduced to the rejection of one of the candidates, by the way, pro-Western, and the pro-Russian bloc «Victory», due to the violation of a number of requirements of the Central Election Commission[4]. However, the Moldovan authorities did not conduct proper explanatory work, which allowed the Kremlin propagandists to speculate on this topic.

In December 2024, the Russian Foreign Ministry repeated the favorite horror story of all pro-Kremlin forces in our country that «the Moldovan authorities, with the support of Western sponsors, continue their path to abandoning neutrality,» repeated the old narrative about the «threat» of NATO, about «militarization» and alleged attempts to turn Moldova into a «logistics base for supplying the Ukrainian Armed Forces» [5].

In practice, the situation is completely different. Although, indeed, the Constitution of Moldova has Article 11 stating that Moldova is a neutral state, but it also goes on to say that the presence of foreign armed forces on Moldovan territory is not allowed[6]. But in practice, this provision has not been implemented due to Russia's fault, which, while formally recognizing Moldova's territorial integrity, maintains its military contingent in the Transnistrian region. This means that Moldova cannot actually observe any neutrality. Secondly, the goal of Moldova's foreign policy is to join the EU, which is always closely linked to joining NATO. And the latter, in turn, is impossible without our country meeting NATO standards, that is, rearming the Moldovan army. The Russian Foreign Ministry cannot help but know this, but it brazenly deceives the residents of our country with tales about its alleged «militarization.» Pro-Kremlin propagandists cannot prove with facts the thesis about a «logistics base for supplying the Ukrainian Armed Forces».

Referring to the memorandum between the Moldovan Railways and Ukrzaliznytsia, they claimed that it envisaged the delivery of military cargo. But in reality, it was about the transportation of Ukrainian agricultural products through Moldova [7].

One of the key topics of January 2025 for Russian propagandists was the scandal they themselves invented around the textbook on general history for the 12th grade. The main focus there is on the alleged «denial» of the crimes of the German and Romanian military administration in Bessarabia and Transnistria during the Second World War, as well as the fact that the majority of Russian-speaking migrants who came to Moldova after the war were swindlers, vagrants and alcoholics. Both, however, are no less blatant lies. The textbook tells on several pages about the war crimes of the Antonescu government in Transnistria and in right-bank Moldova, as well as about the Holocaust of the Jews that it committed [8]. As for the assessment of the activities of Russian-speaking migrants in Moldova after 1944, it is confirmed by documents from that time from the party archive of the former Central Committee of the Communist Party of Moldova, and pro-Russian activists cannot challenge it in any way, since they avoid studying the documents of this archive in every possible way. It is unlikely to be a coincidence [9].

Perhaps the most widespread fake of February 2025 is the constantly renewed lie of the Kremlin propaganda that the war unleashed by Russia against Ukraine is allegedly «the fault of the economic interests of the West», and that the Russian Federation itself has nothing to do with it [10]. At the same time, either the fact of Russia's attack on Ukraine is completely hushed up, or it is acknowledged, but in such a way as to declare that Ukraine itself and the West are to blame for this attack, since they «were preparing for a third world war», and therefore «denazification» and demilitarization of Ukraine are necessary [11]. They all do not say a single word about the fact that it was Russia that had been preparing for many years and eventually carried out this attack, and that it and especially Putin personally bear full responsibility for this attack [12; 13].

Among the fakes of the Kremlin propaganda from March, we will highlight the thesis of the former President of Moldova, the leader of the pro-Russian PSRM I. Dodon. The latter claims that the European Union is turning into a military bloc and risks turning into a belligerent structure that is intensively arming itself, introducing censorship and promoting the idea of continuing the war [14]. Dodon is referring to the plan to rearm the EU in the amount of 800 billion euros for the period up to 2029, which was spoken about by U. von der Leyen on March 4, 2025. However, he says nothing about the aggressive intentions of the Russian Federation towards Western countries, which are confirmed by both Western and Russian politicians, and which are forcing Western politicians to move on to rearming their armies and suppressing pro-Russian propaganda (in the language of the Kremlin, this is the introduction of censorship) [15; 16].

This is how Russian propaganda works in Moldova. Its favorite method is half-truths, the use of individual facts and the complete silence of others that do not fit into its goals and objectives. All theses of the Kremlin propaganda in Moldova are united by one common idea – Moldova cannot be with the West, in the EU and especially NATO, it can and should only be with Russia, even better in the latter, and always be only in friendly relations with it, because this is supposedly «exceptionally beneficial for Moldova». The motives for which the Kremlin needs this propaganda are also clear. If we agree with Moldova's exit to the EU, then it will be impossible to shout that «the huge Russian market is being ignored» – because the European market is many times larger than the Russian one. And if we do not object to Moldova joining NATO, then it is necessary to completely abandon any attempts to seize our country at any time. Both are absolutely intolerable for the Putin regime and the majority of Russians. This explains the enormous support given by the Russian Federation residents to the aggressive plans of the fascist Putin and his propaganda. But this is precisely why it is necessary to find methods of counter-propaganda influence on the minds and hearts of our fellow citizens in order to put an end to the influence of the Kremlin ideology in our country once and for all. We believe that this is one of the main tasks facing Moldovan politicians today and at least in the near future.

List of references:

1. <https://www.kommersant.ru/doc/7282055>.
2. https://a.cec.md/ro/cu-privire-la-cererea-de-inregistrare-a-blocului-electoral-victorie-2751_110578.html.
3. <https://moldova.europalibera.org/a/chisinaul-ar-putea-deschide-doua-sectii-de-votare-in-rusia-ambele-la-moscova/33137716.html>.
4. https://a.cec.md/ro/cu-privire-la-cererea-de-inregistrare-a-domnului-igor-munteanu-2751_111390.html.
5. https://www.youtube.com/watch?v=XQOXdEFOk_E&t=2143s.

6. https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro.
7. [https://stopfals.md/ru/article/fals-ucraina-va-transforma-moldova-intr-un-hub-pentru-livrarea-echipamentelor- militare-180789](https://stopfals.md/ru/article/fals-ucraina-va-transforma-moldova-intr-un-hub-pentru-livrarea-echipamentelor-militare-180789).
8. https://mec.gov.md/sites/default/files/istoria-xii_24_05_24_compressed.pdf.
9. [https://tvmoldova.md/article/0069ef6fe51f68e7/asociatia-istoricilor-manualul-de-istorie-pentru-clasa-xii-in- conformitate-cu-norme-didactice.html](https://tvmoldova.md/article/0069ef6fe51f68e7/asociatia-istoricilor-manualul-de-istorie-pentru-clasa-xii-in-conformitate-cu-norme-didactice.html).
10. [https://tvmoldova.md/article/0069ef6fe51f68e7/asociatia-istoricilor-manualul-de-istorie-pentru-clasa-xii-in- conformitate-cu-norme-didactice.html](https://tvmoldova.md/article/0069ef6fe51f68e7/asociatia-istoricilor-manualul-de-istorie-pentru-clasa-xii-in-conformitate-cu-norme-didactice.html).
11. [https://stopfals.md/ru/article/presedintele-ales-de-dumnezeu-va-fi-anchetat-de-procurori-pentru-propaganda- razboiului-si-atatarea-vrajbei-180630](https://stopfals.md/ru/article/presedintele-ales-de-dumnezeu-va-fi-anchetat-de-procurori-pentru-propaganda-razboiului-si-atatarea-vrajbei-180630).
12. <https://war.ukraine.ua/ru/>.
13. [https://stopfals.md/ru/article/3-goda-voiny-raskhozhie-feiki-podpityvavshie-narrativy-rossiiskoi-propagandy-v- respublike-moldova-181103](https://stopfals.md/ru/article/3-goda-voiny-raskhozhie-feiki-podpityvavshie-narrativy-rossiiskoi-propagandy-v-respublike-moldova-181103).
14. <https://t.me/igordodon/8676>.
15. https://24tv.ua/ru/finljandii-ugrozhajut-v-sluchae-jeskalacii-nato-zajavlenie-uljanova-24-kanal_n2461294.
16. <https://surl.li/nlohty>.

Горюнова Євгенія, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій, Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ЧОРНОМОРСЬКИЙ РЕГІОН В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

Російська спроба перегляду світового порядку з позиції сили розпочинається саме в Чорноморському регіоні з війни проти Грузії в 2008 р., що стає лише прелюдією для подальшої агресії Кремля в регіоні. Анексуючи Крим, Путін демонструє свої імперські амбіції та бажання повернути Росії «місце під сонцем» на теренах «великої шахівниці». Мілітаризований Крим стає важливим плацдармом російської агресії проти України в 2022 р. в реалізації стратегії Кремля щодо захоплення українського узбережжя Чорного та Азовського морів. Російська агресивна політика відродила напругу в Чорноморському регіоні, актуалізувавши питання суверенітету, кордонів і безпеки.

Отже, Чорноморський регіон (ЧР), який довгий час був на периферії міжнародних інтересів, у XXI ст. перетворюється в епіцентр протистояння. Але ще у 1990-х рр. американський політолог З. Бжезінський визначив, що чотири з п'яти світових «геополітичних центрів» безпосередньо або опосередковано відносяться до Чорноморського регіону – Україна, Туреччина, Азербайджан і Іран [1, с. 56-58]. Розв'язана одним зі світових «геостратегічних гравців» (Росією) війна проти України як «геополітичного центру» виходить за межі виключно регіонального конфлікту, демонструючи залучення широкого кола міжнародних акторів.

Аналізуючи ставлення ключових суб'єктів міжнародних відносин до Чорноморського регіону, зазначимо, що американський підхід був доволі поверховим через відсутність стійкого інтересу у порівнянні, наприклад, Близьким або Середнім Сходом. Але російська агресія змінює підходи адміністрації Д. Байдена, внаслідок чого з'являється Чорноморська стратегія США. Але для нового американського президента Д. Трампа ЧР явно не є пріоритетом його зовнішньої політики.

З іншого боку стратегічний суперник США – Китай має велику зацікавленість в Чорноморському регіоні, запускаючи у 2013 р. масштабний проект «Один пояс, один шлях», спрямований на формування транспортних коридорів між АТР з Європою в обхід РФ. Ключова роль в цьому проєкті відведена кавказьким та східноєвропейським державам, яким Пекін обіцяє масштабні інвестиції. Грузія, наприклад, за допомогою Китаю сподівається стати морським «хабом» регіону (будівництво глибоководного порту в Анаклія за участю китайських інвесторів). Сподівання експертів на конкуренцію між Китаєм та РФ в цьому регіоні поки не справдилося.

Політика ЄС щодо Чорномор'я починає оформлюватися в контексті його розширення за рахунок чорноморських держав – Болгарії та Румунії, а також на тлі російської агресії проти Грузії, яка продемонструвала претензії Кремля на пострадянський простір. Однак, реакція Брюсселя на той час була дуже обережною та звелася до оформленню східного напрямку Європейської політики сусідства – «Східного партнерства», спрямованого на «створення кола дружніх демократичних держав біля кордонів Союзу». Кремль сприймає цю ініціативу ЄС як зазіхання на пострадянський простір, який Москва вважає своєю «зоною впливу».

З іншого боку, у XXI ст. ключовим для Європи стає енергетичний чинник, що змушує європейців міркувати над диверсифікацією енергопостачання. Альтернативною російським вуглеводням стають ресурси з Азербайджану та центральноазійських держав, однак Росія намагається протидіяти цьому, зменшуючи ресурсні можливості пострадянських країн. Отже, енергетичний чинник грає важливу роль в російській експансії в регіоні: після серпневої війни 2008 р. нафтопровід Баку-Супса (з Азербайджану до Грузії) як альтернатива нафтопроводу Баку-Новоросійськ (з Азербайджану до РФ) де-факто припинив роботу. Аналогічним чином після російської окупації Криму та частини Донецької області, були згорнуті західні проєкти видобутку природного газу на території України та її морському шельфі – у такий спосіб Росія позбулася конкурентів.

Серед «геополітичних центрів» ключове місце належить Туреччині, яка є членом військово-політичного блоку НАТО та важливим транзитером енергоносіїв до ЄС. В умовах російсько-української

війни Туреччина проводить політику багатовекторності, користуючись перевагами власного геополітичного положення. Не будучи зацікавленою в посиленні Росії в Чорному морі, Анкара у 2022 р. закриває Проливи для проходу військових кораблів, що ускладнює для Кремля бойові дії на морі та проведення десантних операцій на чорноморському узбережжі України. Туреччина розвиває військово-політичну співпрацю з Україною, бере участь в організації «зернового коридору», допомагає у визволенні українських військовополонених і кримських політичних в'язнів. З іншого боку, Анкара не приєднується до антиросійських санкцій, допомагає росіянам в експорті нафти та вивозі українського зерна.

В умовах трансформації зовнішньополітичної стратегії США та заяв про можливий вихід з НАТО, Туреччина має серйозні шанси зіграти ключову роль в забезпеченні європейської безпеки на її південно-східному фланзі. Як зазначають експерти, залучення Туреччини до європейської безпеки допоможе вирішити низку завдань, починаючи від можливості задіяти турецький військовий контингент в Україні після укладання миру, до співпраці з турецьким ОПК. Перші кроки в цьому напрямку вже зроблені: на початку березня 2025 р. турецька компанія Baykar, яка виробляє безпілотники, оголосила про підписання угоди з європейським оборонним концерном Leonardo на 100 млрд дол [2].

Посилення військової співпраці Туреччини з ЄС може допомогти реалізувати запропоновану Румунією в 2016 р. ініціативу зі створення Чорноморської флотилії НАТО (за участі Румунії, Болгарії та Туреччини). Основою для цього може стати запущена в 2024 р. трьохстороння ініціатива з розмінування Чорного моря.

На східному фланзі голову роль в забезпеченні безпеки ЄС, безумовно, буде грати Україна, про подальше озброєння якої зараз міркують європейські країни. Зазначимо, що російсько-українська війна посилює франко-німецьку взаємодію в рамках ЄС, яку у багатьох аспектах підтримує Лондон, одночасно намагаючись зберегти трансатлантичну єдність.

Останнім часом Азербайджану вдалося суттєво підсилити свої позиції в регіоні, повернувши втрачений ще у 1990-х рр. Нагорний Карабах за підтримки Туреччини та «бездіяльності» Росії. Кейс Азербайджану демонструє, що зміна політичної конфігурації дозволила Баку за допомогою сили розв'язати конфлікт, який не змогли врегулювати дипломатичними засобами протягом 30 років. З іншого боку, перемога Баку стала можливою через «відмову» РФ від підтримки союзника – Вірменії, де у 2018 р. внаслідок демократичних протестів відбувається перезавантаження влади. Це визначає особливу позицію Баку під час повномасштабної агресії Росії проти України.

Автократичний і підсанкційний Іран підтримує Кремль у війни проти України («проти колективного Заходу»), постачаючи озброєння Росії. Однак, ця позиція Тегерану є ситуативною та може змінитися у випадку покращення відносин між Москвою та Вашингтоном, на що сподівається нова американська адміністрація.

Отже, ключовими загрозами ЧР в нових геополітичних реаліях можемо вважати наступні. По-перше, це агресивна політика РФ, яка використовує як конвенційні засоби, так і гібридні методи, намагається повернути під свій контроль значну частину пострадянського простору. Нова американська адміністрація, розглядаючи Китай як головного супротивника, збирається послабити вісь Москва-Пекін через економічне партнерство з РФ. Однак російський президент В. Путін у такій конфігурації буде намагатися реалізувати більш амбіційні цілі (Ялта.2.0), що передбачає новий розділ Східної Європи. Це створює велику небезпеку для ЧР, частина якого може відійти до сфери інтересів Москви (Україна, Молдова, Грузія, можливо, навіть, Румунія та Болгарія). Це буде означати повернення до часів «холодної війни», коли СРСР контролював 2/3 чорноморського узбережжя.

З іншого боку, «нова Ялта» є малоімовірною через більш складну геополітичну конфігурацію та мультиполярність сучасної міжнародної системи. Така конфігурація не відповідає інтересам Китаю та ЄС, який може стати наступною жертвою російської агресії. Отже, Росія буде намагатися балансувати між Вашингтоном та Пекіном, граючи на світових протиріччях. Але це гра є доволі складною і зовсім не відповідає інтересам амбіційної адміністрації Трампа, яка потребує «швидких рішень».

Саме тому аналітики радять Вашингтону не довіряти Москві, а формувати реальну стратегію щодо Чорноморського регіону, який навіть у випадку припинення війни залишатиметься мілітаризованим, нестабільним і спірним простором, який потребує особливої уваги з боку США.

«Закінчення військових дій в Україні не обов'язково означає закінчення конфлікту; цілком можливо, що Росія з радістю прийме увагу Заходу, використовуючи затишшя для відпочинку і відновлення своїх

збройних сил для реваншу з Україною. Росія регулярно здійснює атаки гібридної війни на своїх сусідів, і мирна угода, швидше за все, не заборонить Кремлю продовжувати втручатися деінде», – підкреслює аналітик Atlantic Council А. Дюпай [3].

По-друге, реальною загрозою для регіону є руйнування трансатлантичної єдності через зміну зовнішньополітичних пріоритетів Білого дому. Безумовно, це ослабить підтримку України, Молдови, Грузії, які покладаються саме на трансатлантичний союз для захисту від російської агресії. Особливо небезпечним такий крок виглядає в контексті можливого зниження американської військової складової НАТО, компенсувати який Європі буде доволі важко.

Прораховуючи такий сценарій Європа намагається швидко збільшити витрати на оборонну складову та сформувати нові конфігурації безпеки. У цьому контексті головними партнерами можуть стати чорноморські держави: Україна і Туреччина, які мають чисельні армії та значний військовий потенціал з використанням новітніх технологій. Отже, саме україно-турецьке партнерство може стати основою безпеки Європи на південно-східному напрямку. Але концентрація Туреччини на чорноморській проблематиці вимагає певної стабілізації на Близькому Сході та розв'язання суперечок з Грецією.

Зазначимо, що російські аналітики не мають оптимізму щодо покращення американо-російських відносин, але підтримують руйнацію саме трансатлантичної єдності, яка сформувала потужні гарантії безпеки для Європи. В умовах серйозних політичних змін в США міжнародна суб'єктність об'єднаної Європи має зіграти ключову роль для зупинки російської експансії.

Список використаних джерел:

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. К., 1999.
2. Ash, T. Turkey Has Answers for a Vulnerable Europe. 20 CEPA. March 10, 2025. URL: https://cepa.org/article/turkey-has-answers-for-a-vulnerable-europe/?fbclid=IwY2xjawl_v4BleHRuA2FibQixMAABHWSNAIEqiq-yDfBI7RzoEk3IVJWShZdH_Z5bxyRTGbqXdGws4NvO_CXmcA_aem_MGiSGmBK6V2zCyCG_60ZFw.
3. Dupay, A. Now more than ever, the United States needs a Black Sea strategy. *Atlantic Council*. March 12, 2025. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/now-more-than-ever-the-united-states-needs-a-black-sea-strategy/>.

Ляшенко Олексій, кандидат історичних наук, науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ПРИНЦИПИ (ПОВОЄННОГО) ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Російська агресія вплинула на всі без винятку сфери життєдіяльності України й поставила під загрозу перспективи її існування як суверенної держави. Зокрема, російсько-українська війна з 2014 р. вкрай негативно впливає на процес конституційного розвитку України та її державний устрій, оскільки значна частина українських територій нині перебуває в окупації. Війна максимально чітко показала необхідність конституційних змін, але війна – не найкращий час для змін законодавства, особливо Конституції. Разом з тим, до них потрібно готуватися заздалегідь. Очевидно, що окремим питанням у цьому процесі буде реорганізація / вдосконалення державного устрою України.

Державний устрій – це політико-територіальна організація держави, що характеризується статусом її територіальних одиниць, формою їх правових відносин між собою та з державою загалом [12]. У сучасному світі країни за формою державного устрою поділяються на два основні типи – *унітарні* (частинами яких є **не наділені власними суверенними правами адміністративно-територіальні одиниці**) та *федеративні* (союзні держави, частинами яких є **наділені суверенними правами державні утворення**). Слід зазначити, що з-поміж майже двохсот держав світу лише близько тридцяти мають федеративний устрій, з них у Європі суто таких держав нині є лише п'ять: Австрія, Боснія і Герцеговина, Бельгія, Німеччина і Швейцарія [13, с 16].

Ключовим елементом відповідної до форми державного устрою територіальної організації є *адміністративно-територіальний поділ* – внутрішній поділ території держави на адміністративно-територіальні одиниці з метою раціональної організації державного та громадського управління регіонами, народним господарством, загалом політичним і культурним життям [8].

Як свідчить досвід формування державного устрою України під час відновлення / проголошення незалежності й у наступні роки, практично всі спроби його зміни (автономізація Кримської області, спроби автономізації Закарпатської області, проекти «Новоросія», «Донецько-Криворізька республіка», «Південно-Східна Українська Автономна Республіка», спроби легалізації в складі України «особливого статусу» так званих «ЛНР» і «ДНР» або ОРДЛО) мали на меті або створення в складі унітарної держави адміністративно-територіальних одиниць з особливим статусом (впровадження елементів федералізму), або повного перетворення України на федеративну державу. Саме такий державний устрій за справжніми задумами авторів проєктів мав би максимально послабити стійкість України. Показово, що найпершими окупованими в 2014 р. РФ українськими територіями стали саме АР Крим та Севастополь (місто зі спеціальним статусом).

Отже, після завершення російсько-української війни й повернення усіх окупованих територій питання реорганізації державного та адміністративно-територіального устрою України буде актуалізоване знову. Це зумовлено низкою причин, головними з яких є: 1) необхідність посилення національної стійкості та етнополітичної резильєнтності держави з урахуванням уроків війни;

2) зобов'язання Української держави щодо захисту інтересів корінних народів, зокрема, щодо «захисту та реалізації невід'ємного права на самовизначення кримськотатарського народу у складі суверенної і незалежної Української Держави» [16]; нарешті, 3) Конституція України має бути адаптована до вимог членства в ЄС.

За приклад реорганізації державного устрою України пропонується взяти вже існуючі сучасні моделі територіальної організації європейських країн, які за своїм державним і адміністративно-територіальним устроєм, територіально, демографічно та за етнополітичною специфікою є досить подібними до України: Франції, Італії, Фінляндії та Польщі. Адміністративно-територіальний устрій саме цих держав становить інтерес як приклади різних ступенів централізації / децентралізації унітарної держави.

Франція, як і Україна, є унітарною державою. Як і Україна, континентальна Франція має в своєму

складі регіони з історичною та етнічною специфікою: Ельзас і Лотарингія - історично були предметом територіальних спорів і воєн між Францією та Німеччиною, Бретань і Корсика - регіони компактного проживання автохтонних бретонської і корсиканської етнospільнот, Савоя - специфічний культурно-історичний регіон.

Сучасний адміністративно-територіальний поділ Франції покликаний забезпечити виконання трьох головних функцій: політичної (територіальні спільноти), електоральної (виборчі округи) та адміністративної (децентралізовані державні органи). Адміністративно-територіальною одиницею верхнього рівня у Франції є *регіон*, який складається з *департаментів*, які були утворені після Великої Французької Революції замість провінцій. Регіони вперше були засновані у 1960 р. і мали на меті створення й запровадження регіональної структури державного економічного планування, у 1972 р. вони стали державними органами, а з 1982 р. перетворилися на одиниці децентралізованого державного управління (територіальні спільноти) з виборною радою. При цьому йшлося не про втрату державою своїх повноважень, а про реорганізацію її внутрішнього устрою. Оскільки Франція є унітарною державою, регіони не можуть запроваджувати власні законодавчі органи для регулювання правових норм [7, с. 529, 531, 534].

Від моменту перетворення регіонів на повноцінні адміністративні одиниці у Франції триває пошук оптимальної моделі територіального устрою, зокрема, у напрямку перегляду внутрішніх кордонів регіонів. Головною тенденцією реформування стало укрупнення регіонів. На початку 2000-х рр. почалася дискусія стосовно змін адміністративних кордонів. Варіанти реформ ставили за мету вирішення таких питань: укрупнення комун та регіонів; перегляд системи місцевих виборів; зменшення кількості адміністративних органів; уникнення дублювання компетенції та збільшення самостійності великих міст. Слід зазначити, що ухвалення остаточного рішення помітно ускладнювали такі чинники, як відданість історичним традиціям (з одного боку вимагали розвитку регіонів, як спадкоємців королівських провінцій, з іншого – збереження департаментів, як інституції республіканського періоду), власне тема «нарізки» нової карти. Також чутливим було питання визначення центрів деяких новоутворених регіонів. Слід наголосити, що запропонована на сьогодні модель поділу на регіони більшою мірою прислугується економічному та географічному факторам, натомість нівелює кордони історичних провінцій – у переважній більшості кордони нових регіонів об'єднують декілька таких провінцій у своєму складі [15, с. 41-42]. Зрештою, внаслідок реформування державного устрою, з 1 січня 2016 р. кількість регіонів континентальної Франції скоротилася з 22 (на які вона ділилася у 1982-2015 рр.) до 13.

Таким чином, модель адміністративно-територіального устрою континентальної Франції є досить ефективною з точки зору балансу між децентралізованими функціями держави та місцевим самоврядуванням, дозволяє реалізувати принцип стримування й противаг, субсидіарності та більш чіткого розподілу сфер відповідальності. Разом з тим, традиційно, з часів Великої Французької Революції французька модель державного устрою була орієнтована на стирання регіональних ідентичностей, як причину відцентрових процесів, та забезпечення єдності країни. Паралельно проводилася досить жорстка політика асиміляції національних меншин, ігнорування їхньої самобутності та культурно-лінгвістичних особливостей, що дало поштовх сепаратистським рухам, зокрема, на Корсиці. Нині цей регіон Франції має статус одного з регіонів, але з порівняно більшими повноваженнями. Так, у 1991 р. він отримав спеціальний статус – «територіальна спільнота Корсика», а з 2018 р. діє Корсиканська асамблея – дорадчий орган корсиканської спільноти з більш широкими повноваженнями, ніж у інших регіонів. У 2022 р., на тлі загострення протестів, французька влада навіть висловила готовність обговорювати питання автономії Корсики, щоправда застерігши, що питання, якою саме буде ця автономія, залишається відкритим [14]. Тобто виглядає так, що Франція в певному сенсі рухається шляхом, який Україна пройшла під час автономізації Кримської області.

Очевидно, що окремі елементи досвіду адміністративно-територіальної організації Франції можуть бути реалізовані на українських теренах, але більш гнучким і прийнятним для України, на наш погляд, може виявитися досвід Італії. Як і Україна, Італія тривалий час була роз'єднаною як на окремі італійські державні утворення, так і між різними державами, а об'єднання італійських земель у єдину державу відбулося лише в 1860 р. У цьому контексті слід також згадати про мовне питання: італійці розмовляли переважно регіональними діалектами й досить повільно приймали літературну італійську мову, яка була кодифікована після об'єднання. Крім того, в Італії наявні мовні меншини, які розмовляють фріуланською, ладинською, сардинською, німецькою мовами [7, с. 235]. Хоча більшість населення Італії є італійцями, в

країні проживає декілька національних меншин, яким надано автономію, але відсутні корінні етнічні меншини, що не мають власної державності. Ще однією особливістю Італії, яка певною мірою уподібнювала її до України (до початку російсько-української війни у 2014 р.), є соціально-економічна диспропорція: наявність високорозвиненої Півночі та недорозвиненість Півдня країни, що втілювалося в політичному гаслі «працьовита Північ годує ледачий Південь», яке політично оформилося в утворенні політичної організації Ліга Півночі [10, с. 29- 30] (як не згадати сумнозвісне «Донбас годує Україну» та відповідні проекти його автономізації). Тобто, у контексті формування державного устрою й адміністративно-територіального поділу кейс Італії досить подібний до сучасного українського.

Сучасна Італія є парламентською республікою з унітарним (але суттєво децентралізованим) державним устроєм. Інколи його ще називають «обласним», маючи на увазі проміжний характер між федеративним та унітарним. Діючий адміністративно-територіальний устрій Італії запроваджений Конституцією від 1947 р., згідно якої адміністративно-територіальною одиницею вищого рівня є *область (регіон)*, яка у свою чергу поділяється на *провінції*. Більшість областей була утворена в 1970 р. Їхня кількість з моменту утворення є незмінною – 20, причому 15 областей мають ординарний статус, а 5 – спеціальний (автономний). У цьому контексті слід зауважити, що італійська модель визнає регіони як територіальні одиниці найвищого рівня, наділені автономністю у вирішенні цілого ряду питань регіонального значення. З цього погляду всі вони можуть вважатися автономними. Натомість 5 областей мають розширений ступінь повноважень або відмінну від решти систему регіонального управління, що передбачено відповідними нормативними актами. Ці 5 регіонів також наділені специфікою в культурологічно-ментальній сфері. Трентіно-Альто-Адідже, Валле-д'Аоста та Фріулі-Венеція-Джулія є місцями компактного проживання німецької, французької та словенської національних меншин. Сардинія та Сицилія, внаслідок свого острівного розташування, наділені власними ментальними особливостями [15, с. 29-30], хоча їхнє населення є етнічними італійцями.

Кількість провінцій в Італії з часом змінювалася й нині простежується тенденція до дальшого зменшення їх кількості, а головним критерієм для формування провінції є мінімальні демографічні й географічні чинники: кількість населення та площа. У 2014-2016 рр. 14 провінцій були перетворені на *метрополійні міста* - спеціальний тип суб-провінції. Фактично - це централізовані міські агломерації, які складаються з міського ядра та навколишніх поселень, тісно пов'язаних економічно, інфраструктурно й культурно. Слід також зазначити, що дві провінції області Трентіно-Альто-Адідже - Тренто та Больцано - мають власний автономний статус (основні адміністративні функції).

Отже, існуючий адміністративно-територіальний устрій Італії загалом відображає історичну та ментальну специфіку територій, для нього притаманний значний ступінь децентралізації за умови збереження унітарності держави й загальної уніфікованості адміністративно-територіального устрою. Максимальною автономністю наділені італійські регіони, які володіють правом прийняття законів місцевого значення в сферах залишкової компетенції. Загалом принципи, на яких заснована італійська модель адміністративно-територіального устрою, також виглядають досить прийнятними для впровадження в українських реаліях.

Особливо цікавим для України може бути досвід таких держав, як Фінляндія та Польща. Вони, як і Україна, перебували в складі різних форматів російських державних утворень, у один історичний період проголошували або відновлювали незалежність й у різний час ставали об'єктом російської агресії та окупації. Крім того, ці держави подібні до України з етнополітичного погляду: мають території компактного проживання корінних народів і національних меншин.

Фінляндія має чимало спільного з Україною в контексті викликів державному устрою. Етнополітичним чинником, який уподібнює фінський і український кейси, є компактне проживання на певній території корінних народів. Загалом у Фінляндії офіційно, на державному рівні, до традиційних або корінних етнокультурних меншин віднесені саами, шведи (яких до ХХ ст. вважали «шведськомовними фінами», а самі вони вважають себе особливою етнічною групою), а також цигани (роми – *Авм.*), євреї і татари (піари) [18, с. 3-4, 11]. Шведи (5,7% населення країни) і саами (0,1% населення країни) проживають компактно: саами - на півночі Фінляндії, в історичній області Лапландія (яка охоплює також північні частини Норвегії й Швеції), а шведи - переважно на Аландських островах та деяких районах фінсько-шведського прикордоння.

Слід зазначити, що Аландські острови у Фінляндії (як Крим в Україні) є єдиним регіоном, де

більшість населення становить етноспільнота державотворча для сусідньої держави – Швеції, в складі якої Фінляндія перебувала до 1809 р., коли після російсько-шведської війни 1808-1809 рр. на правах широкої автономії увійшла до складу Російської імперії. В складі останньої сформувався адміністративно-територіальний поділ Фінляндії на губернії (фін. *lääni* – лянї), котрий з певними змінами структури й кількості губерній (з шести у 1809-1812 рр. до дванадцяти у 1960-1997 рр.) проіснував до 2010 р. [4].

Фінляндія здобула незалежність у 1917-1921 рр. внаслідок розпаду Російської імперії, а сучасні міжнародно-визнані кордони Фінляндської Республіки сформувалися після Другої світової війни. З часу проголошення незалежності за територіальним устроєм Фінляндія є унітарною державою з однією автономією в своєму складі.

До 2010 р. адміністративно-територіальною одиницею верхнього рівня у Фінляндії були *ляні* (*губернії*), Як вже зазначалося, кількість лянї періодично змінювалася, що було зумовлено необхідністю забезпечити управління плануванням, яке було б ближче до громадян. Остання така зміна відбулася в 1997 р., коли внаслідок реорганізації лянї їхня кількість була зменшена удвічі – з 12 до 6 – шляхом об'єднання частини з них. Реформа не торкнулася автономної лянї Аландські острови й порівняно великих лянї Оулу та Лапландії. Кожна лянї мала керівний уряд, який очолював призначений президентом Фінляндії губернатор.

У 2010-2011 рр. у Фінляндії відбулася низка реформ, які сформували нині діючий адміністративно-територіальний устрій країни. Так, з 2011 р. у Фінляндії запроваджено поділ на 19 *регіонів* (*областей*) (фін. *maakunta* – маакунта), які управляються регіональними радами, що переважно не є виборними й складаються з представників муніципальних рад. Регіони поділяються на райони (фін. *seutukunta*). Сучасні регіони, як правило, є меншими частинами історичних провінцій Фінляндії. Регіони чіткіше демонструють діалектні, культурні та економічні відмінності, ніж лянї, які існували раніше й були виключно урядовими адміністративними одиницями. Певною мірою вони відповідають становищу історичних провінцій, які чіткіше розділяють території з діалектними та культурними особливостями [7, с. 432-433]. Таким чином, регіони фактично стали адміністративно-територіальними одиницями верхнього рівня.

Роком раніше, у 2010 р. були скасовані лянї (губернії), а повноваження губернаторів було передано новоутвореним *регіональним державним адміністративним агентствам* (фін. *aluehallintovirasto, AVI*). Вони виконують завдання з впровадження, керівництва та нагляду за фінським законодавством на регіональному рівні. Кожне регіональне адміністративне агентство має певну сферу відповідальності, яка охоплює один або кілька регіонів. Загалом, було утворено сім таких регіональних державних адміністративних агентств (одним з яких є Державний офіс Аландських островів). Одночасно утворювалися економічні, транспортні та екологічні центри (фін. *ELY-keskusset*), які перебрали відповідні функції колишніх керівних урядів губернаторів лянї [2].

Та головною «родзинкою» державного устрою Фінляндії є «Аландська автономія». Автономія Аландських островів зумовлена одночасно чинниками етнополітичного і геополітичного характеру. Особливий нейтральний статус Аландські острови набули згідно Паризького мирного договору ще в 1856 р. У 1921 р. особливий автономний статус Аландських островів у складі Фінляндії був підтверджений Аландською конвенцією. Головною її умовою була демілітаризація островів і збереження їхнього нейтрального статусу. Ця ж умова була підтверджена по завершенні Другої світової війни [9, с. 36, 396].

Сучасний автономний статус Аландських островів регулюється «Актом про автономію Аландів», ухваленим у 1991 р. [1]. Компетенції автономії та держави чітко розділені. Характерними рисами автономії є місцевий парламент (Лагтінг), який не підпорядковується парламенту Фінляндії, та має свого спеціального представника у парламенті держави, місцеве громадянство, офіційний статус шведської мови тощо. Крім того статус автономії у складі ЄС регулюється особливими положеннями договору про приєднання Фінляндії до ЄС [6, р. 352].

Таким чином, сучасний автономний статус Аландських островів має три характерних ознаки: вони є автономною провінцією Фінляндської Республіки; представляють шведськомовну лянї в межах держави, де понад 90% населення розмовляє фінською мовою; та, нарешті, Аландські острови є демілітаризованою зоною Фінляндії [17, с. 80].

На переконання низки дослідників, автономія Аландських островів являє найбільш удосконалений

взірець вирішення питання забезпечення її мешканцям найбільш широкої свободи в управлінні внутрішніми справами для забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки [11, с. 27]. У 2021 р. автономія відзначила своє століття. Фіни вважають, що «Аландська модель» залишається сьогодні всесвітньо визнаним орієнтиром для запобігання територіальним конфліктам і розв'язання суперечок між меншинами [3]. Отже, досвід адміністративно-територіального устрою Фінляндії є певною мірою унікальним і його залучення до українських реалій у майбутньому також не виключено.

Історичні долі України й Польщі пов'язані надзвичайно тісно й мають багато спільного. Серед іншого це й майже півстоліття перебування обох країн у так званому «соціалістичному таборі», що позначилося на всіх сферах життєдіяльності обох країн, зокрема, на організації державного й адміністративно-територіального устрою.

Кордони сучасної Польщі (як і України та Фінляндії) сформувалися після Другої світової війни. При цьому польські кордони зазнали чи не найбільших змін: з одного боку більшість українських та білоруських етнічних територій (майже за «Лінією Керзона») відійшла до СРСР (фактично – до УРСР і БРСР), з іншого – до складу Польщі увійшли території на схід від Одери, південна частина Східної Пруссії, Сілезія та Померанія [9, с. 391-392], які перед тим століттями перебували в складі німецьких державних утворень. Отже, повоєнна Польща постала перед питанням упорядкування адміністративно-територіального устрою: ці території – «Відновлені території» (пол. *Ziemie Odzyskane*) – належало включити до основного територіального поділу Польщі.

Сучасна Польща є унітарною державою. Адміністративно-територіальними одиницями верхнього рівня в Польщі є *воєводства*. Втім, її адміністративно-територіальний поділ (кількість і структура воєводств) неодноразово змінювався. Зокрема, після Другої світової війни відповідні зміни відбувалися в 1946 р. (14 воєводств і два окремих міста), 1950 р. (19 воєводств і два окремих міста), 1957 р. (17 воєводств і 5 окремих міст), 1975 р. (49 воєводств). Слід також зазначити, що до 1975 р. адміністративно-територіальний поділ Польщі був трирівневим – воєводства поділялися на *повіти*, а повіти на *гміни*, а з 1975 р. – дворівневим (повіти були скасовані) [5].

Після повалення комуністичного режиму в 1989-1990 рр. у Польщі почалися соціальні, економічні та найголовніше – політичні реформи. Природньо актуалізувалося й питання реорганізації державної влади та адміністративно-територіального поділу. Основними внутрішніми факторами реформування територіального самоврядування в Польщі були розвиток громадянського суспільства та необхідність підвищення ефективності публічного управління, а зовнішнім – створення нової моделі регіонального управління відповідно до вимог ЄС. Таким чином, головними цілями адміністративно-територіальної реформи в Польщі були децентралізація влади з метою вдосконалення управління державою та територіями, створення територіальних суб'єктів публічного права, удосконалення регіонального управління, зміна системи публічних фінансів, зростання участі населення в публічному управлінні та пристосування територіальної структури країни до стандартів ЄС. Уже в результаті адміністративної реформи 1990 р. у Польщі було виокремлено два типи територіальної адміністрації: урядової, що ґрунтувалася на принципі централізму та професійному апараті, і самоврядування, засноване на принципі децентралізації. Гміна стала опорною одиницею місцевого самоврядування, а воєводство залишалось одиницею територіального поділу країни для вирішення завдань урядової адміністрації. Значно вплинуло на становлення територіального самоврядування в Польщі її приєднання в 1994 р. до Європейської хартії територіального самоврядування [7, с. 567].

З 1999 р. у Польщі було відновлено трирівневий адміністративно-територіальний поділ: воєводство-повіт-гміна. Кількість воєводств була скорочена до 16. Змістовно реформа завершила посилення ролі місцевого самоврядування, вдосконалила розподіл компетенцій органів місцевого самоврядування та урядової адміністрації, зменшивши роль держави на регіональному рівні. Саме такий досвід децентралізації, на наш погляд, може бути особливо затребуваним для України у контексті інтеграції до ЄС.

Таким чином, враховуючи проаналізований досвід формування державного й адміністративно-територіального устрою країн ЄС, близьких до України за територіальними й демографічними ознаками, етнополітичними та історичними чинниками, можна окреслити такі основні засадничі принципи, на яких, має відбуватися повоєнна реорганізація державного устрою та адміністративно-територіального поділу України. По-перше, за жодних умов не можна допустити повної федералізації країни або збереження її

елементів у державному устрої, адже увесь попередній історичний досвід свідчить, що федералізація України (за винятком ідей В. Чорновола) в будь-якій формі явно чи приховано мала на меті розмивання єдності держави та ініціювалася зазвичай тими діями, які зараз переважно є колаборантами й зрадниками України. Тому першим принципом повоєнного державного устрою України має бути збереження **унітарності держави**, як важливого чинника її національної (громадянської) стійкості та етнополітичної резильєнтності.

По-друге, на наш погляд, не варто розглядати успадкований від УРСР обласний поділ України як однозначно неефективний та заздалегідь застарілий, адже він зберігає важливу перевагу – простоту й чіткість. Інша справа – організація власне державного менеджменту (забезпечення виконання адміністративних функцій і надання відповідних послуг громадянам), яка справді потребує серйозної модернізації, зокрема, у частині визначення повноважень та функцій місцевих органів влади. Тобто, другим принципом майбутнього державного устрою має бути **уніфікованість** – адміністративно-територіальні одиниці верхнього рівня повинні мати однаковий формальний базовий статус і набір інструментів державної влади. Зрештою, є не логічним існування в складі унітарної держави, яка складається з областей, адміністративно-територіальної одиниці «республіка», що за визначенням передбачає її інший статус – державного утворення, а не адміністративно-територіальної одиниці.

Третім принципом повоєнної реорганізації державного устрою має бути **баланс між функціями держави й місцевим самоврядуванням**, тобто забезпечення адміністративно-територіальних одиниць ресурсним потенціалом і рівнем компетенції для його використання й забезпечення розвитку (**децентралізація**), а також **субсидіарність** – організаційний і правовий принцип, згідно з яким держава вдається до будь-яких заходів лише в тому разі, якщо вони ефективніші за відповідні заходи на регіональному або місцевому рівнях.

Четвертий принцип зумовлений проживанням на території України корінних народів і національних меншин. Захист **прав та інтересів корінних народів** має бути обов'язковим, насамперед, застосовно до майбутнього статусу Криму. Моделлю майбутнього розв'язання цього питання пропонується така: базова адміністративно-територіальна одиниця (область) зі спеціальним (автономним) статусом, зумовленим наявністю та особливими потребами корінних народів півострова.

Список використаних джерел:

1. Act on the Autonomy of Åland (1991/1144). URL: <https://peacemaker.un.org/en/node/9375> (дата звернення: 24.03.2025).
2. Administrative divisions of Finland. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Administrative_divisions_of_Finland (дата звернення: 24.03.2025).
3. Bird T. Åland marks centenary of autonomy agreement with a year full of events. *This is Finland*. URL: <https://finland.fi/life-society/aland-marks-centenary-of-autonomy-agreement-with-a-year-full-of-events/> (дата звернення: 24.03.2025).
4. Geographical evolution of Finnish provincial administration 1634-2009. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Provinces_of_Finland (дата звернення: 24.03.2025).
5. Podział administracyjny Polski (1944-1975). *Wikipedia*. URL: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_\(1944%E2%80%931975\)#1950%E2%80%931957](https://pl.wikipedia.org/wiki/Podzia%C5%82_administracyjny_Polski_(1944%E2%80%931975)#1950%E2%80%931957) (дата звернення: 24.03.2025).
6. Treaty concerning the accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden to the European Union. (94/C 241 /07). *Official Journal of the European Communities*. P. 352. 401 p. URL: <https://www.fdfa.be/en/treaty-concerning-the-accession-of-norway-austria-finland-and-sweden-to-the-european-union> (дата звернення: 24.03.2025).
7. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2015. 628 с.
8. Бурчак Ф. Г., Усенко І. Б. Адміністративно-територіальний поділ України. *Енциклопедія Сучасної України* (2001). URL: <https://esu.com.ua/article-42677> (дата звернення: 1.03.2025).
9. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів / Пер. з фр. Є. Марічева, Л. Погорелової, В. Чайковського. Київ : Основи, 1995. 903 с.
10. Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р. Етнополітична карта світу XXI століття / Методологічний і предметний коментарі. Тернопіль : Мандрівець, 2000. 240 с.
11. Зінченко О. В. Особливості республіканського устрою в конституціях Естонії і Фінляндії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 27. С. 23-27. DOI: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/310745/301957> (дата звернення: 24.03.2025).
12. Капелюшний В. П. Державний устрій. *Енциклопедія Сучасної України* (2007). URL: <https://esu.com.ua/article->

26189 (дата звернення: 24.03.2025).

13. Ляшенко О. О. Державний устрій України: простір інтеракції національно-громадянського та етнічного : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. 216 с. URL: <https://ipiend.gov.ua/publication/liashenko-o-o-derzhavnyj-ustrij-ukrainy-prostir-interaktsii-natsionalno-hromadiansko-ho-ta-etnichnoho/> (дата звернення: 24.03.2025).

14. Макрон готовий обговорювати автономію Корсики. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/16/7136031/> (дата звернення: 1.03.2025).

15. Панов А. В. Територіальний устрій Франції та Італії – уроки для України : Монографія. Ужгород : ПП «АУТДОР-ШАРК», 2015. 126 с.

16. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави : Постанова Верховної Ради України від 20.03.2014 р. № 1140-VII : станом на 20 берез. 2014 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1140-18> (дата звернення: 24.03.2025).

17. Рушковская Е. Р. Автономия Аландских островов – возможная модель для автономных образований в современном мире. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 80-85.

18. Шлыгина Н. В. Традиционные меньшинства Финляндии: формирование и современный статус. *Исследования по прикладной и неотложной этнологии*. Вып. 221. Москва : ИЭРАН, 2010. 43 с.

Балабан Ростислав, кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ДЕМОКРАТІЯ ВТРАЧАЄ ЦІННІСТЬ? АТАВІЗМИ РАДЯНСЬКОГО УКЛАДУ: ВІД СУСПІЛЬНИХ НАСТРОЇВ ДО ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Тоталітарні режими й автократії часто називають себе демократіями [8, с. 22]. Тези про демократію були поширені і в радянський період, щоправда, вони мали певну специфіку. З одного боку, проголошувалося народовладдя, що передбачало самоврядування і демократичність. Більше того, сама країна називалася країною рад, тобто державою з інститутом виборних органів, які мали колегіально управляти. Сам символ терору і тоталітаризму Йосип Сталін наполягав, що Конституція СРСР 1936 р. є «найдемократичнішою у світі». Для її легітимації та підтвердження народної підтримки було проведено 623 334 збори для обговорення [3, с. 190]. З другого боку, заперечувався ідеологічний і політичний плюралізм. Навіть у межах однієї ідеологеми не мало бути відхилень, а інституту опозиції як такого не існувало і він вважався злочином. Заперечення опозиції, альтернативи, критики забезпечувалося репресіями, тобто фізичним знищенням або довготривалим ув'язненням за політичні погляди і думки. Такі репресії за політичною ознакою тривали в Україні (тоді ще УРСР) аж до 1986 р. [11]. Щоправда, політичні затримання були і після цієї дати, однак уже не застосовувалися вбивства та довготривале ув'язнення, оскільки була проголошена горбачовська «гласність».

В Україні всі політичні партії були знищені до 1925 р., і, як виявляється, їх було чимало, а більшовики, яким вдалося захопити владу, були далеко не найпопулярнішими. В Україні відбувалися вибори на партійній основі, зокрема до Установчих Зборів ще у 1917 р., до яких було обрано: українських соціал-революціонерів (115); більшовиків (34); представників єврейських партій (9); представників польських партій (5); соціал-демократів (1); лівих соціалістів (1); хліборобів-власників (5) та інших (5) [2, с. 36]. На землях України діяло щонайменше 36 місцевих партій, не враховуючи загальноімперських [7].

В умовах концентрації, централізації та монополії влади у 1937 р. був створений виборчий «блок комуністів і безпартійних», куди входили всі виборці. Він проіснував до 1987 р. Голосування відбувалося за єдиного кандидата, який представляв єдиний блок, до якого входили всі виборці. Вибори 1947 р. продемонстрували, що в них взяли участь 99,97 %, а проголосували «за» – 98,92 %. За такої «демократії» неголосування або голосування «проти» сприймалося не стільки як протест, скільки як злочин. Принцип управління називався «демократичний централізм». Спрощено його суть полягала у чіткому підпорядкуванні вищій організації, а «демократизм» – в одностайній підтримці.

При культурі виборів і виборності ні перші особи держави, як-от перший секретар (генеральний секретар), ні керівні органи, як-от ЦК КПРС, що були де-факто керівниками і керівними органами держави, – не обиралися на загальнонародних виборах. Їхнє обрання було колегіальним, причому цю «колегію» формували ті, хто мав обиратися. Протягом усього періоду існування СРСР визначалися певні соціальні групи, які визнавалися антинародними, тобто тими, хто виступав проти «світлої» ідеї. Де-факто ці групи ніби вилучалися із суспільства, а відтак виправдовувалися репресії, що подавалися як такі, що здійснюються на благо всього суспільства. Такими групами були «білі», антиреволюціонери (контра), духовенство, буржуазія, кулаки, куркулі, саботажники. Також персоніфіковані групи, як «троцькісти» та інші, яких знищували як політичних опонентів. Після Другої світової війни вже йшлося не про соціальні групи, а про окремі елементи. Ними стали «антисовєтчики», дисиденти, інакодумці, буржуазні націоналісти, проти яких тривала боротьба. Приблизно в 1960-х рр. проти таких елементів почали застосовувати «психіатричне лікування», що приховувало політичні репресії. «Народна демократія», «демократичний централізм» протиставлялися «буржуазній демократії» як правильні марксистські форми на противагу буржуазним, які вважалися неправильними [14, с. 59].

Суспільство було навчено здійснювати ритуальний обряд голосування, під час якого не потрібно було замислюватися, оскільки рішення вже було ухвалене, і в бюлетені був лише один кандидат.

Спроби реформи застиглої системи, проголошені генеральним секретарем ЦК КПРС М. Горбачовим як «Перебудова» у 1985 р., заохочували до «гласності», тобто права висловлювати думку. Щоправда, можна було говорити лише про деякі недоліки, «перегини» в минулому, але тодішнє політичне керівництво критиці не підлягало. Країна лишалася закритою, а тому особливо не було з чим порівнювати і не існувало чітких альтернативних візій.

У 1987 р. відбулися карколомні політичні зміни, за якими дозволялися вибори на альтернативній основі. Політична система, що базувалася на диктаті й монополії, допустивши альтернативні вибори, зазнала трансформації.

Альтернативні вибори 1990 р. стали першими і останніми в історії радянської системи СРСР. Хоча професор Ю. Д. Древаль пише, що ще в 1987 р. проводилися експериментальні вибори до місцевих рад на альтернативній основі [5]. Є припущення, що тоді тестували модель, за якої в разі допуску альтернативи опозиція залишалася б підконтрольною.

Водночас до українського парламенту, хоч він і залишався радянським, у 1990 р. було обрано 111 депутатів від «Демократичного блоку», який сформувався з 43 організацій і груп, а у Верховній Раді створено «Народну Раду», до якої увійшли 125 депутатів [10]. Це була відносно мала чисельність порівняно з комуністичною більшістю, але вона здавалася значною, зважаючи на те, що практики політичної конкуренції, виборчих кампаній, агітації ще не існувало, а за такі погляди і дії ще зовсім недавно позбавляли волі або відправляли на примусове лікування в психіатричні лікарні.

Нагадаємо, що попередники М. Горбачова, зокрема Ю. Андропов, який обіймав цю посаду у 1982-1984 рр., мали інше бачення «реформи», зводячи її до зміцнення дисципліни. Це передбачало не економічні заохочення, а заборону критики, вільнодумства, а тим більше – мітингів тощо. Якби цей очільник мав міцне здоров'я, закритість, диктат і репресії могли б зберегтися на довгі десятиліття.

Радянська система вміла демонструвати, що те, що маєш, – достатньо, жорстко регламентувала споживання, а через систему пайків** утримувала управлінську піраміду. ** Існували спеціальні управління, підрозділи, столи обслуговування у відповідності з політичною ієрархією. При цьому вона перекладала провину за недоліки та бідність на зовнішнього ворога – «Захід», світовий імперіалізм, НАТО, а також на внутрішні антинародні елементи. Система управління залишалася поза критикою. (Сучасна пропаганда в російській федерації аналогічно стверджує, що «весь світ проти них», а тому потрібно затягнути паски і не критикувати центральну владу.)

Першим розчаруванням щодо демократії стало те, що дозволили критику, але насичення ринку товарами і зростання достатку не відбулося миттєво. Насправді, між критикою та ефективним управлінням, а також вільним конкурентним функціонуванням економіки існує низка інститутів, механізмів і принципів, яких і сьогодні не вдалося досягти в повному обсязі. Не менш важливо, що учасників цих процесів (як економічних, так і політичних) де-факто вкрай мало.

Україна здобула незалежність легітимним шляхом. Це була констатація факту в умовах розпаду СРСР. Це не стало національною революцією і навіть не супроводжувалося активним протистоянням радянській імперії. За незалежність голосувала абсолютно легітимна радянська Верховна Рада. Так, цьому передувала низка подій, без яких здобуття незалежності було б неможливим. Але за своїм значенням це були дійсно революційні події. Більше того, Україна була суб'єктнішою, ніж прийнято вважати.

Відбулося так, що партійці та працівники радянських органів, передусім керівних, не стали на захист комуністичної ідеології чи існуючих устоїв. Загалом номенклатура не чинила опору, оскільки ці «устої» були радше декларативними – у вигляді пропаганди, звітів про надой молока, виробництво м'яса й чавуну на душу населення, а також розповідей про «загниваючий Захід». Суспільство, не маючи можливості порівнювати, не формувало високого запиту на кращий рівень життя.

Перехід до незалежності не був антирадянським чи антикомуністичним, що підтверджує відсутність люстрації у той період, яка була характерною для європейських країн соціалістичного табору, що виходили з цієї системи. Люстрація, запроваджена в Україні лише в 2014 р., не стосувалася ні соціалістичного укладу, ні комуністичної ідеології, ні радянського врядування [1].

На початку 90-х рр. усіх некомуністів почали відносити до табору демократів. Очікувалося, що прийняття кількох правильних рішень приведе до швидкого насичення ринку і підвищення добробуту. Але цього не сталося. Відповідно, почало поширюватися розчарування і звинувачення

демократів. Не було розуміння, що ринок насичують не «демократи» як політичні актори, а громадяни, які масово створюють бізнеси, конкурують, ризикують, інвестують.

Звичайно, громадянин із заробітною платою в 10-15 доларів і не дуже розумівся на інвестиціях, хоча б з огляду на відсутність практики і такого ресурсу. Тому і розуміння про грошову приватизацію не було як на суспільному рівні, так і на владному, що додатково посилювалося радянськими уявленнями, що кожен володіє часткою «народного майна». Крім того, існував «страх» зарубіжних капіталів, які прийдуть і куплять «наше», що теж є відголосом радянських уявлень. Але в такому «перехідному» суспільстві, як його назвали, була віра в прості рішення.

У вигравші опинилися більш проворні, хто зміг «папір» перетворити на реальну власність. До речі, культура власності як така ще не була поширена. До перших приватизацій фактично примушували (кінець 1980-х рр.). Навіть у разі низької вартості об'єкта трудові колективи часто відмовлялись від участі у приватизації. Стояло питання не скільки викупу, стільки певних бюрократичних процедур. Також інформація про оренду чи викуп особливо не оприлюднювалася і не популяризувалася через брак інструментів, а також через бажання «притримати для своїх». «Свої» не часто були ефективними менеджерами. Ринок цін тільки формувався. Ринку оренди не було за фактом відсутності суб'єктів господарювання. Часто трудовий колектив не знав, що робити, а керівництво, яке було навчене працювати за системи централізованого планування, державного замовлення, державного розподілу, теж виявляло свою неспроможність. Коли командно-адміністративна система ослабла – навіть виробивши товар, «радянські управлінці» не знали, що з ним робити, де знайти попит і ринок збуту. Разом з тим з'являлись перші капітали. В одних випадках, завдяки наявності зав'язків у колишній радянсько-номенклатурній системі, яка дрейфувала в пострадянську номенклатуру. В інших – на наявності товару або диспропорції цін. Це був час навчання економічними практикам шляхом спроб і помилок. Аналогічне відбувалось і в політичній сфері.

Панувала віра в «прості рішення», що, до речі, і сьогодні лишається частиною політичної культури. А тоді вважали, що, прибравши монополію комуністичної ідеології, можна досягти демократизації, насичення ринку і добробуту. Демократія не виправдала віру в «прості рішення».

У березні 1990 р. III З'їзд народних депутатів СРСР скасував ст. 6 Конституції СРСР, в якій ішлося про «керівну і спрямовуючу» роль КПРС у суспільстві, що поклато край монополії партії комуністів на владу і відкрило шлях до створення багатопартійної системи. В УРСР скасували «керівну роль компартії» аж через сім місяців [12].

Політикум як похідний від радянської системи і нові демократи не мали візії економічного укладу. В бідному суспільстві, яке виросло в економічній монополії, ніхто не наважився агітувати (декларувати) – іди і працюй, створюй бізнес, заробляй і сплачуй податки. Жодна ідея не набула значимості. Відтак, тривалий період став публіцистично називатись «перехідним». Термін використовувався аж до Помаранчевої революції 2005 р. Хоча так і не було артикульовано, що будемо. Демократія як така уявлялася в простих таких механізмах, як голосування. У цьому разі не йдеться про постійну суспільну участь, реальне партійне будівництво, політичне виховання, громадський контроль, громадянське суспільство.

Разом із тим вибори як інститут широко використовуються і в недемократичних країнах. У 1961 р. у 85 % недемократичних країн проводили вибори, а у 2018 р. – у 93 % [3, с. 212]. Тому вибори не є достатньою характеристикою демократичної системи. Більше того, у демократичних системах не завжди довіряють виборам як таким. Вибори стали недостатніми не лише для реалізації демократії, а й для її повноти. (Між виборами суспільство має впливати на політику.) Крім критики, з'являються теорії, які обґрунтовують, що інші механізми, окрім виборів, можуть бути більш справедливими [13].

Друге розчарування демократією – це те, що інформація почала виявляти нерівність у суспільстві, що дратувало і спричиняло депривацію. Одна з подій, яка символізувала цей стан, – це «ковбасна революція», коли мешканцям Чернігова випадково стало відомо, що в чиновника в багажнику авто була ковбаса, і це стало великим подразником і поштовхом до протестів у 1990 р. Набагато пізніше, аж у 1998 р., суспільство вперше почує, що виборчі кампанії дорогі і коштують близько 1 млн доларів. А декларування статків чиновників (більш-менш публічно) почалося аж у 2016 р. (Декларування у Великій

Британії існує з 1974 р., а в 1980-х рр. його започаткувала більшість європейських країн).

На жаль, для чистоти політичної системи, декларування по-українськи не мало значного впливу. Часто з'ясовується, що договарітське майно нібито орендується, майно записане на сторонніх осіб, видатки значно перевищують доходи, а також поширені дивні обґрунтування статків, як-от «випадкові» виграші в лотерею, спадок тощо. При цьому переважно це викривають і оприлюднюють громадські розслідувачі, а не антикорупційні органи. Це свідчить про те, що система зберігає себе саму, адже завдяки цифровим технологіям таку роботу можна виконати швидко. Гасла Революції Гідності (2014 р.) і декларування антикорупційних заходів переможцями президентських і парламентських виборів (2019 р.) не реалізуються. Відчуття несправедливості породжує недовіру до політичних інститутів і делегітимізує демократію.

Нині, в умовах війни, недовіра і роздратування зростають через інформацію про недостатнє забезпечення Збройних сил, з одного боку, і зловживання представниками політичного класу – з другого. Водночас суспільство не апелює до демократичних процедур та інститутів. Громадяни готові поступитися демократичними цінностями в умовах війни, особливо коли це інтерпретується як необхідність для перемоги.

До сьогодні лишається відданість особистостям, а не ідеологіям. Жодна ідеологія в Україні не має масової, або хоча б суттєвої підтримки. З одного боку, це позитивно, оскільки суспільство не перебуває в полоні однієї доктрини, а з другого – на базі такої невизначеності легко поширювати популізм і схилитися до авторитаризму.

Лідери і політичні сили не агітували за демократію, і тим більше за розвиток бізнесу. Політики виходили до людей з гаслами: «Ми такі самі бідні, як і ви, а тому чесні», «Потерпіть, ми зробимо краще», «Заберемо в олігархів і повернемо», «Старі обличчя замінимо новими, і буде добре». Це безідеологічні орієнтири, але їх підтримує масовий виборець.

Демократія як політичні правила гри не принесла прагматичних вигод. Суспільство формувалося як мережеве. Бізнес ішов своїм шляхом, часто протистоячи або вступаючи у змову з держпаратом. Як правило, чиновники зверхньо ставилися до малого і середнього бізнесу. Групи і партії, які приходили до влади, не відстоювали інтереси бізнес-кластеру. Натомість номенклатура і політичний клас вибудовували власний клан тощо. Політологи, досліджуючи політичні інститути, часто не аналізують економічних гравців, які повинні складати основу політичних процесів і брати участь у політичному житті. (Економічні гравці не обмежуються поняттями «олігархи» чи «фінансово-промислові групи».)

Війна проти України стимулювала внутрішню солідарність. Соціологи відзначили, що в 2022 р., з початком вторгнення, українське суспільство згуртувалося у громадянській ідентичності. Високі показники громадянської ідентичності зафіксовано в 2022, 2023 і 2024 рр.: 79,7 %, 79,5 %, 73,8 % [15, с. 151]. Попередня історія не була трагічною з погляду ідентичності, проте передусім громадяни ідентифікували себе з містом, регіоном. Водночас це не заперечувало громадянської ідентичності, яка в час загрози стала наріжною. Оцінка солідарності виглядає так: 56, 3% можуть розраховувати на підтримку оточення, громади; 32 % не можуть розраховувати; 1 % важко оцінити таку можливість.

Після справжньої перемоги маркером буде модель реанімації демократичних інститутів. Нагадаємо, що внаслідок Другої світової війни Захід вибудовував демократичні інститути і соціальний захист як засіб протистояння / захисту від радянської системи.

Умовний мир або його гібридна модифікація не гарантує існування суспільного запиту на класичну демократію. Імовірніше, він буде спрямований на варіацію авторитарного режиму. Навряд чи суспільство повернеться до пацифістських настроїв, роззброєння і віри в усіх сусідів як партнерів. З іншого боку, Україну можуть примушувати до роззброєння і насаджувати «управлінців» через спін-технології. Серед можливих сценаріїв ми сподіваємося на варіант перемоги, усвідомлення успіху, євроінтеграційні процеси – це сприятиме відновленню стабільних демократичних інститутів.

Сьогодні демократичні інститути девальвовані. Публіцистична репліка Президента В. Зеленського про 5-6 менеджерів [9] набуває реального втілення. Лише деякі факти вказують на те, що інститути були підмінені. Послами призначаються не дипломати; уряд не подає програму і не звітує перед Верховною Радою; переговори проводять не Президент; Офіс Президента займає ключове місце у політичних впливах. Багато з цих явищ виправдовується станом війни.

ВИСНОВКИ:

1. Демократія не є сталою величиною і не є гарантованою даністю. Стереотипне уявлення підводить до думки, що суспільства розвиваються і рухаються до демократії. Це не гарантовано.
2. Через війну шкала цінностей змінилася - на перше місце вийшло питання безпеки.
3. В українському суспільстві 67 % вважають, що демократія дає надмірну свободу багатим людям; 64 % – що демократією прикриваються ті, хто прийшов до влади заради власних інтересів [4, с. 153]. Лише 11,9 % повністю орієнтовані на демократію.
4. Українське суспільство схиляється до патерналізму, проте не повністю. Переважає думка, що держава цілковито має відповідати за допомогу людям - 34 %; як держава, так і люди - 19,3 %; тільки самі люди – 2,8 %.
5. Прихильники соціалізму становлять 14,4 %; прихильники капіталізму - 13,4 %; підтримують і те, і те - 23,4 %; не підтримують жодну з моделей - 32,0 %; вагаються - 15,8 % [4, с. 15].
6. Українське суспільство відкрите до популізму. Політичний режим оцінюється як перехідний, що не виключає авторитарних загроз. За Індексом демократії у 2024 р. Україна посідає 92-ге місце серед 167 країн і класифікується як «перехідна демократія» [6].
7. Носіями радянських підходів, які часто реалізуються несвідомо, є навіть молоді люди, яких можна віднести до покоління незалежності.
8. Розчарування демократією може посилитися через бюрократичні зволікання, зокрема щодо військової допомоги Україні, яка доктринально відстоює демократію і протистоїть спін-диктатурі. Натомість перемога і адаптація до європейських стандартів стимулюватимуть формування стійкої демократії.
9. Демократія потребує не лише наявності інститутів, а й постійної суспільної участі.

Список використаних джерел:

1. Балабан Р. В. Люстрація по-українськи. *Політологічний аспект: виклики і перспективи*. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/balaban_liustratsiia.pdf.
2. Балабан Р. В. Теорія виборчої системи. Київ: Либідь, 2007. 112 с.
3. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя теранії в XXI ст. Київ: Вид-во Букшеф, 2023. 432 с.
4. Дембіцький С. Політична культура українського суспільства: тенденції розвитку в умовах новітніх викликів. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2019. 196 с.
5. Древаль Ю. Д. Радянська модель політичного представництва. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/2867/1/DeBu_2012_2_3.pdf.
6. Індекс демократії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_демократії.
7. Категорія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія: Політичні партії України кінця XIX – початку XX сторіччя](https://uk.wikipedia.org/wiki/Категорія:Політичні_партії_України_кінця_XIX_–_початку_XX_сторіччя).
8. Латигіна Н. А., Гусеєв Н. Ю., Літін М. В. Політичні режими: навч. посіб. Київ: НТЕУ, 2019. С. 22.
9. Лисогор І. Зеленський сказав, що його команда – це лише «п'ять-шість менеджерів». *LB.ua*. URL: https://lb.ua/news/2023/12/19/589765_zelenskiy_skazav_shcho_yogo_komanda-.html
10. Парламентські вибори УРСР 1990. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_УРСР_1990.
11. Політичні протести й інакодумство в Україні (1960-1990): Документи і матеріали / упоряд. В. М. Даниленко. Київ: Смолоскип, 2013. 736 с.
12. Портников В. Кінець шостої статті. У жовтні 1990 року відбулася подія, яка наблизилася незалежність України. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30910233.html>.
13. Рейбрук Д. Против выборов. Б. г.: Маргинем Пресс, 2018. 200 с.
14. Трипольський В. О. Демократія і влада. Київ: Парлам. вид-во, 1999. С. 59.
15. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: кол. моногр. / С. Дембіцький та ін. ; за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. Київ: Ін-т соціології НАН України, 2024. 450 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bqw3rZ3ajsNJ2i7zBQL5uRjAWO030EYk/view>.

Вонсович Сергій, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ В КОНЦЕПЦІЇ АДАМА ПШЕВОРСЬКОГО

Західний політолог А. Пшеворський розглядає процес політичного транзиту як складний і багатогранний, що складається з кількох етапів, зокрема лібералізації та демократизації. Крім цього, він виділяє в етапі демократизації три стадії: «вивільнення», «конституювання» і «суперництво». Власне, робиться акцент на змісті та розкритті внутрішніх причин поведінки тих сторін, які беруть участь (взаємодіють) у діалозі (конфлікті) під час політичного транзиту.

Першому етапові лібералізації політичного транзиту властива нестабільність. Він може здійснюватися у двох напрямках: «згори» або «знизу». Це залежить від першопричини: розколі владної структури або силі масового руху населення.

Лібералізація здатна розвиватися у двох протилежних напрямках: або призвести до продовження змін, або спровокувавши репресії, посилити попередній авторитарний режим. Під час трансформації «згори» більшою є вірогідність продовження змін. Нагнітають ситуацію і доводять її до конфронтації найчастіше дії «знизу», яка може перейти у революційну руйнацію політичної системи. У випадку, коли зміни продовжуються, відбувається демократизація як етап політичного транзиту.

Перша її стадія називається «вивільнення» з під авторитаризму. Вихід із «лещат» авторитаризму може відбутися у середині авторитарного блоку між реформаторами і поміркованими, серед опозиції. А. Пшеворський визначає умови для компромісу: реформатори і помірковані опозиціонери досягають угоди щодо демократичних інститутів, у яких їх соціальні групи, мали б значний вплив; реформатори можуть спонукати до співпраці іншу частину еліти або ж нейтралізувати їх; здійснення поміркованого контролю за радикалами в опозиції. Зазначені три умови визначають спільність дій реформаторів і поміркованих. Домовленості між ними повинні спонукати прихильників діяти разом з носіями реформування системи, а також пригальмовувати активність з боку радикалів. Подальший розвиток перехідного процесу залежить від угод між учасниками політичного компромісу, яких залучають «знизу».

Щодо другої стадії демократизації – «конституювання» демократії, то тут А. Пшеворський, залежно від кореляції авторитарного і опозиційного блоків, виділяє три варіанти розвитку подій. Також слід звернути увагу, що «конституювання» демократії відбувається насамперед шляхом переговорів. Варіанти розвитку, на думку дослідника, такі: відоме і не рівноцінне співвідношення сил; відоме і рівноцінне співвідношення сил; невідоме співвідношення сил.

Інститути, які закріплюються у часовому просторі переважно однієї із сил на першому етапі, є міцними до моменту зміни умов, що спричинили їхню появу. Інститути, які утворилися як тимчасові у другому варіанті, можуть отримати силу конвенції, але за умови, якщо вони протримаються тривалий період часу. Інститути, що виникли на третьому етапі, вірогідніше за все, збережуться й надалі, незважаючи на зміни ситуації.

Послідовність третьої стадії демократизації визначається «суперництвом» сил, які борються проти авторитаризму і проходить шляхом заключення політичних угод (пактів) між очільниками політичних сил (партій). Зокрема, А. Пшеворський визначив пакти таким чином: такі, що розподіляють урядові інституції незалежно від результатів виборів; такі, у яких визначені основні політичні орієнтації; такі, що виключають, а за необхідності й придушують політичних аутсайдерів [3, р.88].

На основі прикладів дослідник показує успішну роль таких пактів під час проведення демократичних трансформацій у деяких країнах Південної Європи і Латинської Америки. Завдання таких пактів, на його думку, є у захисті зароджуваних, але ще слабких, демократичних інститутів через зменшення загострення конфліктів, які зумовлені зміною політичного розвитку і кадровою політикою у будь-якому транзитивному суспільстві. А. Пшеворський уточнює, що перехід до демократії і сама демократія, є «царина невизначеності», оскільки остання не займається передбаченням майбутнього.

Звідси витікає, що «... демократія – не єдиний можливий підсумок процесу переходу: коли настає кінець диктатури, допустимі різні стратегії розвитку. Руйнація авторитарного режиму може набути зворотного характеру, або ж у підсумку призвести до диктатури нового зразка. І, якщо демократична держава нібито й склалася, вона не обов'язково буде самодостатньою; діяльність демократичних інститутів може систематично призводити до таких результатів, які стимулюють політично активні сили, спроможних підірвати ці політичні інститути. Отже, стійка демократія – це тільки один із можливих виходів процесу руйнування авторитарних режимів» [4]. Головною рисою сучасної демократії є її консолідація, тобто гарантія визначеності демократичних процедур. Характеризуючи ці обставини, у моделі А. Пшеворським виокремлені два періоди процесу переходу до демократії:

1) Лібералізація. Для неї характерною є нестабільність і різноспрямованість розвитку процесів всередині системи. Результатом може бути зміцнення наявного авторитарного режиму або ж перехід до першої стадії наступного періоду.

2) Демократизація. Вона складається із двох стадій: а) стадія звільнення від авторитарного режиму; б) стадія конструювання демократичного управління [2].

Крім того, виокремлюється у процесі транзиту демократизація як держави, так і сфери соціальних відносин. Так, перша складова стосується демократизації політичних інститутів, а друга – процесу, який демократизує політичний режим. Зазначенні процеси проходять паралельно і впливають один на одного.

При цьому вважається, що при демократизації політичних інститутів під час перехідного періоду можливі різні ситуації. Їхня поява зумовлюється цілями і ресурсами конкретних політичних сил і змісту конфліктів, які можливі під час транзиту. Вагомого значення у перехідні періоди дослідник надає опозиції, яка здатна своїми діями, прямо чи опосередковано, впливати на перебіг перетворень. Руйнація авторитарного режиму зовсім не означає встановлення саме демократії.

Однак встановлення демократії ще не означає, що вона буде міцною. Під час розвалу авторитарного режиму можуть виникати різноманітні комбінації щодо розподілу цілей і ресурсів політичних сил. Їхнє розташування є визначальним у структурі конфліктів, які виникають після краху авторитарного режиму.

За цього А. Пшеворський виділяє п'ять можливих сценаріїв розвитку даної ситуації: неспроможність встановлення жодного демократичного інституту і політичні сили змагаються за нову диктатуру. Зазвичай, подібна конфліктна ситуація зумовлюється політичної ролі релігії, мови, історії і найменше піддається інституціональному розв'язанню; неспроможність утвердження демократичних політичних інститутів, однак політичні сили доходять компромісу визнати демократію як тимчасове рішення; за умови боротьби політичних сил щодо встановлення диктатури, коли вони надають різну перевагу конкретним інституційним структурам (наприклад, щодо форм державного устрою) [1].

Унаслідок цих обставин, можуть бути такі варіанти розв'язку даної ситуації: 1) будь-яка структура буде прийнята тимчасово (набуде форми пакту), а потім утвердиться; 2) відкритий конфлікт, який може перерости у громадянську війну або диктатуру; за умови встановлення окремих демократичних інститутів їх збереження залежить від суперництва політичних сил, які погоджуються на недієздатні інституційну структуру; «...деякі демократичні інститути могли б зберегтися і коли їх встановлюють, вони дійсно виявляються міцними» [4].

Таким чином, за будь-якої ситуації пактова домовленість між усіма політичними силами заради збереження новонароджених інститутів демократії знижує загострення конфліктів. Особливо це стосується першого етапу демократизації – звільнення від авторитарного режиму. Скажімо, під час досягнення компромісу між реформаторами (у середині авторитарного блоку) і «поміркованими» (у середині опозиції). Роль переговорів у процесі реформ значно зростає на етапі демократизації – конструювання демократичного правління.

Отже, як бачимо, що із переліку можливих варіантів перехідного періоду за А. Пшеворським, результат політичного транзиту визначається високим ступенем невизначеності. Її спектр може бути досить широким: від «авторитарної реставрації» до «демократичної емансипації».

Список використаних джерел:

1. Вонсович С. Г. Політична транзитологія: історія, методологія: монографія. Кам'янець-Подільський, 2013. 383 с.
2. Пшеворський А. Переходи до демократії: лібералізація і демократизація. *Демократія : антологія* / упоряд. О. Проценко ; відп. за вип. О. Зінкевич. Київ, 2005. С. 605-648.
3. Przeworski A. Some problem in the Study of the Transition to Democracy. *Transition from Authoritarian Rule: Prospects of Democracy*. Pt. I-IV. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1986. P.47-110.
4. Przeworski A *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. By Adam Przeworski. New York: Cambridge University Press, 1991. 210 p.

Ляшенко Тетяна, доктор політичних наук, провідний науковий співробітник відділу теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ВИКОНАВЧА ВЕРТИКАЛЬ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: АВТОРИТАРИЗМ ЧИ ДЕМОКРАТІЯ

Інституційна спроможність органів державної влади, особливо на вертикальному рівні, є основним фактором, навколо якого будуються інші компоненти державного управління. Спроможність охоплює широкий спектр атрибутів, які сприяють ефективності урядів у досягненні результатів. Спроможність – це не один атрибут, а набір поведінкових навичок і ресурсів, які обертаються навколо трьох ключових сфер: лідерства, ефективного управління процесами та допоміжної інфраструктури. *Виконавча вертикаль є важливою складовою політичної системи, що забезпечує функціонування державного апарату на всіх рівнях – від центрального до місцевого.*

Структура державного управління в Україні містить у своєму складі Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади в Україні, урядові органи державного управління, місцеві державні адміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади. Структура системи управління обумовлена суспільно-політичною природою, соціально-функціональною роллю, метою та змістом державного управління у суспільстві. Для з'ясування місця і ролі окремих елементів у системі державного управління важливо використовувати функціональну складову, оскільки компетенції різних елементів структури можуть дублюватися або, навпаки, бути невластивими для конкретних владних суб'єктів. Вертикальна координація визначається як управлінські відносини між вищими і нижчими органами виконавчої влади. При цьому суб'єкти управління можуть бути як у підпорядкованих відносинах один до одного, так і не перебувати в організаційній залежності. Тобто передумовою ефективного функціонування державно-управлінської системи є організаційна структура державного управління, яка правильно визначає та розподіляє завдання та цілі згідно з усіма ланками управлінської вертикалі.

Система державного управління в Україні, без перебільшення, перебуває у процесі перманентного реформування. Зазвичай кожен новий президент прагнув створити таку державну адміністрацію, яка б найкраще відповідала його баченню ефективної держави. При цьому сама система державного управління – це оксюморон, в якому поєднуються елементи радянської системи і ліберальної демократії, яка так само є продуктом сформованого кланово-олігархічного політичного режиму.

Головною особливістю такого режиму є зміна короткочасних етапів демократичного управління з етапами майже авторитарного правління кланів: «...набір і характер механізмів, які практично використовуються в державному управлінні, обумовлюється політичним режимом держави, в якому втілюються засоби та методи здійснення політичної влади, визначаються необхідні та можливі управлінські дії» [1, с.8].

Практично кожен Президент України прагнув консолідувати владу у своїх руках, контролюючи парламент, прем'єр-міністра, призначення суддів Конституційного Суду, Генпрокурора тощо. Одним із механізмів, що дозволяє президенту посилювати свій вплив на політичний процес і діяти в обхід Конституції, є практика використання неформальних важелів впливу на політичні інститути: призначення на важливі посади лояльних осіб, підкуп, будь-які інші види заохочення. Найбільш успішним у цьому плані став Володимир Зеленський. Нестандартна медійна кампанія, експлуатація добре відомого переважній частині виборців образу, а потім одночасне проведення президентських і парламентських виборів дали йому можливість досягти того, чого не вдавалося жодному президенту до нього – абсолютної більшості в парламенті. Створилася ситуація, коли не парламент контролює президента, а навпаки, парламент повністю контролюється президентом. Зрештою, це призвело до формування лояльного до президента уряду та ухваленню законодавчих актів, ініційованих главою держави.

Сильний інститут президентства в рамках формально парламентсько-президентської системи може створювати умови для конфліктів усередині виконавчої влади, подібних до тих, що мали місце з 2006 по 2010 рр. Таким чином, навіть за відсутності конкретних законодавчих повноважень президент

може сформувати лояльний до нього уряд, впливати на законотворчий процес. Отже, президент, законодавчо не наділений вагомими повноваженнями, стає центральною фігурою у виконавчій владі та політичній системі в цілому. В Україні, попри декларації, так і не відбувся реальний перехід до парламентсько-президентської моделі. Незважаючи на значні повноваження прем'єр-міністра, президент залишається достатньо сильним, щоб впливати на різноманітні процеси всередині виконавчої влади та на місцевому рівні. На відміну від 2006-2010 і 2014-2015 рр., коли відбувалися конфлікти між президентом і прем'єр-міністром, сьогодні спостерігається повне підпорядкування прем'єр-міністра президенту.

Негативні наслідки персоналізації влади мають стати застереженням для України. Незважаючи на те, що формально вона є парламентсько-президентською республікою, на практиці відносини між президентом і виконавчою та законодавчою гілками влади близькі до президентсько-парламентських. Після оголошення воєнного стану глава держави, як Верховний головнокомандувач, став ключовою фігурою у прийнятті найважливіших рішень. Такий статус президента у воєнний час виправданий і не порушує Конституцію. Однак залучення більшої кількості учасників політичного процесу, включаючи опозицію, до прийняття рішень могло б покращити якість рішень і розподілити відповідальність.

Протягом усіх років існування України було розроблено низку стратегій, які прямо чи опосередковано передбачали реформування державного управління. Це була перша спроба реформи державного управління в Україні, яка, проте, характеризувалася відсутністю реальної політичної волі. Недостатня правова база та фінансові ресурси не сприяли реальним шансам на успіх. Це призвело до простої імітації реформи державної служби, розпочатої під тиском програм структурної перебудови МВФ і Світового банку. Наприклад, наприкінці 2016 р. США мали повне право припинити підтримку, коли Україна не виконала взяті на себе зобов'язання з реформування системи управління [2].

Реформування державного управління в Україні передбачає залучення сфер державного та суспільного життя в широкий спектр діяльності, включаючи державотворення, діалог, партнерство для розвитку та просування принципів належного врядування. Досвід різних країн підтверджує, що без високої відданості та залученості законодавчої та виконавчої влади неможливо здійснити суттєві реформи. Натомість тривалий період політична нестабільність в Україні та відсутність послідовних цілей національних інтересів призвели до того, що політика та державні інституції відображали особисті інтереси та патронаж, а не суспільне благо. Тоді, коли нові політичні сили та фракції прагнуть реалізувати свою власну конкретну політику, державні інституції перебудовуються за їхнім зразком. Інституційні конфлікти, що відбуваються в Україні зі сумною періодичністю, негативно впливають на реформування усіх сфер політичного життя, а особливо на сферу державного управління.

Висновки. Система органів виконавчої влади (органів державного управління) є найбільш розгалуженою у системі органів державної влади, що пояснюється специфікою її функціональної і організаційної структури. Традиційно саме органи виконавчої влади опікуються виключно управлінням. Державне управління – це фактично процес реалізації державної влади. Це означає, що державне управління визначається через конкретні функції, які складаються з усвідомлення та становлення мети, плану її реалізації, організації діяльності, контролю результатів та комунікації. Метою цього процесу є загальнодержавна політика.

На жаль, війна не зміцнила українські інституції, що не сприяє становленню демократії. Розвиток виконавчої вертикалі влади в Україні значно гальмувався через специфіку її політичного розвитку, системну корупцію та загальний вплив олігархів на політичні рішення. Як місцева, так і центральна влада часто були залучені в корупційні справи, що викликало глибоку недовіру до державної влади. Тому в післявоєнній Україні необхідно буде переглянути баланс владних інститутів для зменшення впливу президента, вдосконалення та розвитку парламентаризму, розширення повноважень уряду та прем'єр-міністра.

Перш ніж приступати до створення організаційної структури будь-якого типу на рівні органів виконавчої гілки влади, важливо спочатку визначити цілі, які ставляться в загальнодержавному масштабі та конкретно для кожного окремого органу і визначити функції, покладені на нього. Ці завдання мають бути первинними і формувати основу для подальшого проектування організаційної структури. Такий підхід дозволить забезпечити відповідність між окресленими цілями та функціями структурних елементів органів державної влади. Якщо організаційна структура створюється першочергово, без урахування

цілей і функцій, то це може призвести до ситуації, коли структура не відповідає фактичним потребам управління, відбувається дублювання функцій і, як наслідок, не забезпечується ефективність у досягненні стратегічних цілей.

Ключовим для ефективного функціонування усієї виконавчої вертикалі є проведення комплексу системних реформ і створення необхідних умов для вступу України до Європейського Союзу. Реалізація реформи державного управління є запорукою ефективного впровадження всіх без винятку реформ в Україні. Реалізація реформи державного управління є умовою і європейської інтеграції України, і вступу до НАТО.

Список використаних джерел:

1. Політика суспільних реформ: стратегія, механізми, ресурси. Збірник наукових праць / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. С. 8.
2. Williams, M. and Polityuk, P. (2016), 'USAID ends funding for troubled Ukraine customs reform', 30 December. URL: <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisiscorruption-usaid-idUSKBN14J10Z>.

Войтенко Юрій, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Бондаренко Олег, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ДЕМОКРАТИЧНІ І АВТОРИТАРНІ ЛІДЕРИ У СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Під лідерством розуміється особа яка веде за собою певну соціальну групу яка визнає у першому наявність необхідних особистісних якостей, що дозволяє йому здійснювати вплив на відповідну спільноту. При цьому, чи не найголовнішим фактором у дихотомії «лідер-підлегли» є саме легітимність, тобто усвідомлення і визнання відповідних якостей лідера з боку підлеглих. За демократичних умов відбувається своєрідна передача повноважень від соціальної групи до лідера шляхом виборчого процесу, згідно з чим останній набуває не лише легітимного, але й легального статусу. Останнє дає можливість у репрезентативній формі виступати від імені відповідної соціальної групи та представляти її інтереси з іншими суб'єктами політичного життя.

Соціальна система, яка виокремлює з-поміж себе і легалізує політичного лідера може бути різною за своїм масштабом та формою вираження. Так, якщо окреслити основні форми соціальної системи від найменшої до найвищої, то вони є такими: сімейна, вулична, місцева, регіональна, загальнодержавна, глобальна. При цьому, варто зазначити, що чим вищий рівень існування такої соціальної системи, тим пропорційно більше у ній учасників, а тому складніше відбувається процес легітимації її політичних лідерів. Окрім того, існує кореляція між рівнем соціальної системи і повноваженнями політичного лідера, яка полягає у тому, що чим складніша є група тим впливовішим і відповідальнішим має бути лідер, який її представляє.

Сучасне політичне життя потребує лідерів які максимально володіють різноманітними методами і засобами задля успішної репрезентації інтересів своєї соціальної спільноти. На найвищому рівні, такими спільнотами є народи, інтереси яких представляють їх законно обрані політичні державні лідери. Такими лідерами, враховуючи форму державного правління (монархія і республіка) є: різновиди монархій (король, королева, султан, імператор тощо), президент, прем'єр-міністр тощо. При цьому варто зазначити, що в конституційних монархіях, як і парламентських республіках, юридичним главою держави може бути зазначено відповідного монарха чи президента, проте фактичну владу (у розумінні виконавчої її гілки) в державі здійснює саме прем'єр-міністр, який де-юре призначається першими за результатами виборів до законодавчого органу і формуванням там коаліції депутатських фракцій [1, с. 32].

За сучасних умов, коли демократія є найбільш прийнятною формою у діяльності більшості держав світу, вона часто використовується як своєрідна «ширма» для прикриття автократичних лідерів, оскільки останні також для власної легітимації проводять систематичні вибори на фактично безальтернативній основі і надалі вони продовжують здійснювати владу від імені всієї спільноти (з максимальним показником підтримки, який наблизений до абсолютного результату). Такий формат унеможлиблює обрання опозиційного до діючого лідера представника, адже перший перебуває або у повному контролі з боку чинної влади і може бути «підставною особою», яка має виявити незгодних з існуючим режимом, або ж дійсно незалежний, проте – низькорейтинговий політик, режим допустив лише для того, щоб на міжнародному рівні показати демократичність виборчого процесу. Отож, останній або свідомо (за тиском влади) взяв участь у виборчій кампанії для легітимації останньої, або це зробив не свідомо і у такий спосіб сприяв «демократичності» виборів. Більше того, система впливу на масового громадянина-виборця, знаходиться у руках чинної влади і не є навіть частково (не те що рівноправно) в діях конкурента-опозиціонера. Тобто, контроль і вплив здійснюється автократом через мас-медіа та карально-репресивний апарат, які отримують від влади відповідний статус, замовлення і фінансування. У будь-якому з зазначених варіантів, існуючий автократичний режим реально не дозволить якомусь з політиків опозиційного табору (якщо навіть такі і є у політичній системі) реально прийти до влади, адже

втрата свого правлячого статусу для такого політичного лідера є рівносильною втраті його майна і безпеки, а також найближчого оточення, чого воно допустити не можуть.

Загалом, автократія (авто кратос – «сам керую») це недемократичний політичний режим, згідно з яким вся повнота державної влади належить одній особі (тобто, всевладдя, або – самодержавство), яка не розділяє її з іншими інституціями [2, с. 120]. По суті, синонімом автократії є диктатура, адже воля такого політичного лідера є основою для законодавчої, виконавчої і судової влади (що само по собі є «диктатом»). До таких автократичних політичних лідерів на сьогодні можна віднести: Кім Чен Ін у Пн. Кореї, В. Путіна у РФ, О. Лукашенка у Білорусії, Е. Рахмона у Таджикистані тощо.

Існування ж реальної демократії пов'язано з вільними і прозорими виборами політичних лідерів на альтернативних засадах, де керівники держави обмежені строком і конституційними механізмами, а реальним носієм суверенітету і джерелом влади є народ. Тобто за демократії існує реальне змагання між політичними суб'єктами, тобто кандидатами на місце лідера у соціальній системі [3, с. 313]. Отож, за демократії відбувається постійна боротьба між амбітними кандидатами на місце політичного лідера і лише в окреслених виборчих процедурах ця квітнесенція досягає свого апогею та у легальний спосіб втілюється дана легітимність. Тобто, в умовах демократії політичний лідер проходить постійну легітимність (за кожну свою публічну дію, передусім – ухвалені рішення). При цьому, опозиція є вільною і намагається підірвати таку легітимність своєю активною діяльністю, яка хоча і йде всупереч політичним діям такого лідера, проте діє у межах правового поля. Для конструктивності останньої використовується принцип «критикуючи – пропонуй», що є ознакою цивілізованої опозиційної діяльності.

Загалом, демократичні лідери це ті, які своїми прикладами постійно доводять власними шляхетними і справедливими діями свій вищий статус у соціальній ієрархії і при цьому вони не перешкоджають у силовий та неконституційний спосіб новим амбітним кандидатам з боку опозиції на відповідне місце [4, с. 182]. Такі політичні лідери дотримуються основних демократичних принципів: верховенства права, проведення вільних і прозорих виборів, повага і захист прав та свобод людини, терпиме ставлення до критики і діяльності опозиції тощо. На глобальному рівні до таких політичних лідерів варто віднести: президентку Європейської комісії Урсулу фон дер Ляєн, президента Франції Е. Макрона, канцлера Німеччини О. Шольца, прем'єр-міністра Іспанії Педро Санчеса та багатьох інших.

При цьому варто відмітити, що окрім зазначених політичних лідерів існують і такі, яких не можна віднести до цих двох «чистих» різновидів (демократичного чи автократичного), тобто їх дії у відповідному статусі мають ознаки як одного, так і іншого, що дає підстави для означення їх згідно за цими маркерами як «гібридний».

Окрім того, варто робити правку на умови в яких діють ті чи інші лідери, адже якщо вони є кризовими, то це вимагає зовсім інших дій (більш жорсткіших і менш демократичних), проте вони мають бути передбачені згідно з чинним законодавством [5, с. 89]. Одним з таких різновидів кризових дій є воєнні, зокрема агресія однієї держави зі своїм лідером (як правило – автократичним) щодо іншої з її керівником (переважно – демократичним). Таку ситуацію маємо на сьогодні в Україні, коли для ухвалення важливих безпекових рішень необхідна відповідна демократична процедура яка потребує певного часу, політичної волі більшості учасників процесу і виділення необхідних ресурсів).

Таким чином, політичні лідери демократичного типу, зокрема і на найвищому (глобальному) рівні, поділяючи відповідну систему цінностей, тісно взаємодіють між собою задля втілення останніх як всередині своєї держави, так і на міжнародному рівні. Автократичні ж лідери, орієнтуються на власну незмінність влади і свій бажаний найвищий статус та всі блага і привілеї що з цим пов'язані намагаються зберегти для себе та свого найближчого оточення і примножити їх за рахунок як власного народу, так і міжнародної спільноти, як правило у підступний та силовий спосіб. Отож, останні усвідомлюють що вони знаходяться на вершині соціальної піраміди за допомогою сили і яка є зрозумілою їм у відповідному оточенні. При цьому, демократичні лідери не поділяють політичний режим і статус автократичних лідерів, а другі – перших, адже вважають їх тимчасовими менеджерами, а не правителями своїх країн.

Список використаних джерел:

1. Головинський К. Політичний лідер та інституційна система влади. *Нова політика*. 2016. № 6. С. 30-35.
2. Горбатенко В., Бутовська І. Системна інтерпретація політичного лідерства. *Вища освіта України*. 2012. №3. С. 119-121.
3. Держановська С. Л. Сутність політичного лідерства: аналіз праць сучасних українських науковців. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр. регіонального інституту державного управління Національної академії управління при Президентіві України*. 2014. Вип. 40. Львів: ЛРІДУ НАДУ. С. 310-316.
4. Морарь М. Політичне лідерство: проблеми теорії та методології. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 45. С. 177-190.
5. Пахарев А. Теоретичні основи політичного лідерства в сучасній політичній науці. *Політичний менеджмент*. 2016. Спеціальний випуск. С. 86-92.

Ялі Максим, кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник,
професор кафедри міжнародних відносин
та стратегічних студій
ДУ «Київський авіаційний інститут»

ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЕОСТРАТЕГІЙ США ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ДРУГОГО ПРЕЗИДЕНТСТВА Д. ТРАМПА

Одразу зазначмо, що в контексті дослідження під геостратегією розуміється напрям міжнародної політики, що визначає довгострокову стратегію держави у використанні власного географічного положення, військових, економічних, дипломатичних ресурсів тощо задля реалізації національних інтересів держави.

Після вступу в повноваження президента США Дональда Трампа він одразу ж приголомшив світ своїми заявами та намірами на зовнішньополітичній арені. І якщо більшість оглядачів та науковців раніше вважали, що Трамп є прихильником геостратегії ізоляціонізму на зовнішній арені, і саме з цим пов'язані, зокрема його наміри якнайшвидше завершити війну в Україні аби не витратити кошти платників податків, то дуже швидко стало зрозуміло, що це зовсім не так.

По-перше, судячи із неодноразових заяв Трампа щодо Гренландії [1], в яких він наголошує на необхідності приєднання цього острова до Сполучених Штатів, попри те що він є міжнародно визнаною територією Данії, про ніякий ізоляціонізм мови не йде взагалі. Навпаки, мова йде про експансіоністську геостратегію.

По-друге, пропозиції Трампа Канаді стати «51 штатом США» [2] також свідчить про експансіонізм та прагнення розширити географічні кордони Сполучених Штатів шляхом навіть не приєднання умовно «спірних територій», але приєднати територію іншої держави повністю, себто здійснити так званий «аншлюс», – термін що набув широкого використання у науці про міжнародні відносини після поглинання Німеччиною Австрії у 1938 році. І це при тому, що Канада входить до елітарного клубу найпотужніших економік світу – «Великої сімки» і є одним з найвідданіших союзників Сполучених Штатів по НАТО, яка завжди підтримувала Вашингтон у війнах як під час Другої світової війни, під час Холодної війни і по її завершенню, зокрема у війні США проти міжнародного тероризму, яку оголосив президент США Дж. Буш -мол. після терактів 11 вересня 2001 року.

Більше того, Дональд Трамп вже встиг заявити, що піддає сумніву договір про демаркацію кордону з Канадою від 1908 року [3].

По-третє, Дональд Трамп оголосив намір повернути у власність США Панамський канал, який був переданий у одноосібне керівництво Панамі у 1999 році. Себто переглянути угоду, а вірніше скасувати її дію.

По-четверте, Дональд Трамп ініціював початок торговельних війн проти власних географічних сусідів, себто використовує й економічні важелі впливу для досягнення національних інтересів США у вигляді додаткових тарифів у розмірі 25 % на певні різновиди товари, що імпортуються до Сполучених Штатів з цих країн. І це при тому, що саме Дональд Трамп підписав оновлену угоду про вільну торгівлю між цими країнами під час свого першого президентського строку. Себто намагається переглянути міжнародну угоду, яку сам і підписував.

Канада вже встигла подати скаргу до Світової організації торгівлі (СОТ), яка покликана як раз запобігати торговельним війнам та впровадженню додаткових тарифів державами, що приєдналися до цієї організації і взяли на себе обов'язки відмовлятися від протекціоністської політики.

Себто Дональд Трамп намагається діяти всупереч правил організації, яка була заснована за ініціативи США задля полегшення експорту товарів та послуг американських компаній після закінчення Другої світової війни. Адже після початку нової хвилі науково-технічної революції у 1970-х, бурхливого розвитку інформаційних технологій та появи Інтернету та стрімкого розвитку процесів глобалізації [4], саме в Сполучених Штатах ТНК стали повноправними гравцями на міжнародній арені і прагнули нівелювати спроможність менш конкурентних країн захищати власні ринки за допомогою введення додаткових мит та тарифів на товари, які надходять з інших країн і, таким чином, нівелювати неконкурентоспроможність власних виробників, надаючи їм додаткові преференції.

Цим інструментом, зокрема активно користувалися і самі Сполучені Штати навіть після завершення Другої світової війни і після розпаду СРСР. Зокрема і проти України, аби захистити власних виробників від демпінгу з боку українських виробників стали.

Крім того, за рішенням Дональда Трампа Сполучені Штати залишили Раду ООН з прав людини [5], завдавши цій міжнародній організації, яка і до того переживала серйозну кризу і авторитет якої зазнав значних втрат після початку повномасштабної агресії РФ проти України у лютому 2022 року. Більше того, унаприкінці лютого 2025 року в американському Конгресі був поданий законопроект сенатором від Республіканської партії Майком Лі про повний вихід США з ООН [6].

Ще один удар по міжнародним інститутам, що були опорою світового порядку, що утворився після завершення Другої світової війни і хоча й видозмінився та зазнав певних трансформацій після розпаду «біполярного» світового порядку у 1991 році, був нанесений адміністрацією Дональда Трампа після введення санкцій проти Міжнародного кримінального суду, звинувативши його в «нелегітимних і безпідставних діях проти Америки та нашого близького союзника Ізраїлю» [7].

Саме тієї інституції з підтримки світового порядку, суддя якої виписав ордер на арешт президента РФ за злочини проти дітей на території України після початку повномасштабної агресії РФ проти України.

І якщо до моменту вступу в повноваження президента США Дональдом Трампом і описаних раніше його ініціатив та рішень вважалося, що чи не головною метою президента РФ В. Путіна є руйнація, за його ж словами, «однополюсного» світового порядку, що утворився після поразки СРСР у Холодній війні і виклик якому він офіційно оголосив під час власної промови на Мюнхенській конференції з міжнародної безпеки у 2007 році [8], то після описаних вище кроків та заяв з боку президента США у нього неочікувано для всіх з'явився партнер у вигляді очільника найпотужнішої держави в світі.

Взагалі за перші два місяці свого президентства Дональд Трамп зробив чимало заяв та кроків стосовно України та Росії, які здавалися ще півроку тому неможливими. Коли в ході передвиборчої кампанії він обіцяв зупинити російсько-українську війну, застосовуючи формулу «Мир через силу», це сприймалося як наміри здійснити додатковий тиск саме на керівництво країни-агресорки, аби примусити його припинити негайно бойові дії на території України та почати мирні перемовини. Із тих заяв, що робив Дональд Трамп в статусі кандидата в президенти ставало зрозуміло, що він не буде наполягати на повному виведенні військ з усіх окупованих Росією територій України з моменту початку повномасштабної агресії РФ проти України, і тим більше з територій, окупованих РФ впродовж 2014-2015 рр. під час так званої «гібридної» фази війни РФ проти України. Тоді Москва офіційно не визнавала участі власних збройних сил у бойових діях на території України, але за їх допомогою створила квазідержавні утворення на окупованих територіях так званих «ДНР» та «ЛНР» які, втім, офіційно не визнавала і була нібито готова повернути під контроль Києва у разі виконання українською стороною політичної частини так званих «Мінських угод». Насамперед – змін до Конституції України та надання цим територіям особливого статусу та прав автономії у складі України.

Проте замість посилення дипломатичного тиску на Кремль, введення додаткових санкцій проти економіки та ВПК РФ та збільшення військової допомоги Україні Дональд Трамп почав вимагати саме від України погодитися на режим припинення вогню по лінії зіткнення без надання будь-яких гарантій безпеки України як умову забезпечення сталого й тривалого миру хоча б в середньостроковій перспективі.

Більше того, американський президент почав вимагати від України повернути Сполученим Штатам всі кошти, ніби передані Україні за всі три роки повномасштабної військової агресії РФ проти України, а саме 350 мільярдів доларів США. Хоча реальні цифри, які отримала Україна від Сполучених Штатів як у вигляді військової, так і фінансової допомоги, озвученої президентом України Володимиром Зеленським не перевищувало 100 млрд доларів за три роки [9].

Розуміючи, що таких коштів на зараз в Україні не має, американський президент почав вимагати від України передати Сполученим Штатам права на видобуток рідкоземельних металів та інших корисних копалин, доходи від продажу яких мають надходити до спеціально створеного Фонду, кошти з якого мали б йти на погашення боргу України перед США. І це не зважаючи на те, що переважна кількість військової допомоги Україні передавалася не у вигляді коштів, за рахунок яких куплялася потім американська зброя, а у вигляді боєприпасів та зброї із американських складів. Крім того з тих пакетів допомоги, що затверджувалися Конгресом США, переважна кількість коштів залишалася в Сполучених

Штатах та йшла на оплату виробництва нової зброї та боєприпасів на заміну тій, що передавалася Україні [10].

Таким чином Сполучені Штати одразу вирішували кілька важливих стратегічних геополітичних та гео економічних завдань:

– по-перше, оновлювали власні склади боєприпасів та зброї, термін придатності частини з яких добігав кінця, а тому потребували утилізації і, відповідно, витрачання додаткових коштів на це;

– по-друге, американські виробники зброї та боєприпасів отримували контракти на виробництво на роки вперед, що забезпечувало їм можливість нарощувати виробництво та залучати додаткову робочу силу, що сприяло зменшенню безробіття;

– по-третє, це дозволило перезапустити американську економіку шляхом вливання в неї десятків мільярдів доларів, а також отримати контракти на виготовлення зброї для інших країн-замовниць на роки вперед [10];

по-четверте, це допомогло адміністрації Дж. Байдена згуртувати навколо Сполучених Штатів своїх європейських союзників по НАТО, які відчували загрозу власній безпеці з боку РФ і переоцінили роль США для їх власної безпеки після першого президентського строку Дональда Трампа. Себто Сполученим Штатам вдалося «перезапустити» НАТО та підвищити власні позиції в якості гаранта міжнародної безпеки в цілому, та для своїх європейських союзників зокрема;

по-п'яте, через запровадження санкцій проти енергетичного сектору РФ, американські газовидобувні компанії значно збільшили продаж скрапленого газу на європейському ринку, тим самим захоплюючи нішу, що до цього належала російському «Газпрому». І, таким чином, почали отримувати надприбутки в умовах значного зростання цін природний газ та нафту, особливо в перші місяці з початку повномасштабного вторгнення не лише в Європі, але й по всьому світу.

Таким чином країни ЄС, намагаючись позбавитися від власної нафто-газової залежності з боку РФ, значно збільшили власну залежність в енергетичній сфері з боку Сполучених Штатів до нечуваних до того моменту рівня. А це вже повністю відповідало гео економічним інтересам США.

По-шосте, американські виробники зброї отримали чудову можливість випробовувати новітні зразки власної зброї безпосередньо в бойових умовах, тим самим безплатно рекламуючи найбільш успішні зразки по всьому світу та отримуючи замовлення на їх вироблення на роки вперед, як це було, наприклад, з артилерійськими системами залпового вогню «HIMARS», які стали справжнім «game-changer» на полі бою влітку 2023 року та забезпечили руйнування логістики збройних сил РФ на окупованих територіях і забезпечили умови для вдалого контрнаступу ЗСУ восени 2023 року.

Крім того, через значне зростання цін на газ в 2021-2022 рр., європейські компанії втратили значною мірою свою конкурентоздатність у порівнянні з американськими компаніями, які купляли газ за внутрішніми американськими цінами, які були значно нижчими, аніж світові ціни на газ. Насамперед це стосувалося компаній в тих галузях, де витрати на енергозабезпечення виробничого процесу є вкрай високими. Частина з них, аби уникнути банкрутства, була змушена здійснити релокацію виробничих потужностей на територію США [11]. А це означало додаткове стимулювання американської економіки через сплату податків та інвестиції у виробництво, створення додаткових робочих місць в США, міграцію висококваліфікованих фахівців з країн ЄС до Сполучених Штатів тощо.

І всі ці переваги, що отримали Сполучені Штати в якості головного гаранта в сфері безпеки для своїх найближчих союзників після завершення Другої світової війни, було якщо не втрачено, то принаймні поставлено під сумнів.

Геополітичний розворот США, який оголосив Дональд Трамп з моменту свого другого приходу до влади, вкрай збентежив партнерів США по НАТО.

І якщо початок торговельних війн проти своїх географічних сусідів та багаторічних партнерів з ЄС ще з часів геополітичного протистояння з СРСР часів Холодної війни був цілком очікуваним і став повторенням його гео економічної стратегії часів першого президенства, то відверте загравання з Росією та намагання «перезавантажити» відносини з Кремлем стало цілковитою несподіванкою для його європейських партнерів по НАТО, громадяни частини з яких згідно останніх соціопитувань вважають перемогу РФ у війні проти України передумовою можливого подальшого нападу на них [12].

Підтвердженням обґрунтованості таких побоювань стали вимоги з боку РФ до Сполучених Штатів під час їх перемовин в грудні 2021 року здійснити демонтаж інфраструктури НАТО в країнах Центральної

Європі, що за часів Холодної війни входили до складу геополітичного блоку на чолі з СРСР.

Остаточно переконатися в геополітичних амбіціях Кремля та викликах їх власній національній безпеці у разі перемоги РФ у війні з Україною та визнанні територіальних завоювань РФ з боку адміністрації Дональда Трампа європейські партнери США встигли дуже швидко. На це знадобилося менш ніж два місяці. Піком напруження у відносинах з США став скандальний візит до Білого дому Президента Зеленського. Заяви, зроблені Трампа стосовно його ставлення до Путіна та Президента Зеленського під час брифінгу для преси у Білому домі дали чітке розуміння того, на чиєму боці Трамп, якщо дивитися на міжособистий рівень відносин, який, за свідченнями колишніх членів його команди, є найважливішим для Трампа [13].

Проте якщо подивитися на його заяви та дії стосовно варіантів завершення російсько-української війни, зокрема можливого визнання Криму територією РФ в контексті його геополітичних амбіцій і територіальних зазіхань на Гренландію та «аншлюс» Канади, то вони стають цілком логічними та обґрунтованими. Адже визнати агресію та анексію територій державою-агресором, яка таким чином остаточно руйнує світовий порядок, що утворився після завершення Другої світової війни та його менш тривалого «моменту уніполярності» [14] є також узаконенням прецеденту змін кордонів за допомогою використання військової сили. Вірогідність використання якої задля реалізації власної геостратегії, принаймні на словах, Дональд Трамп не виключає.

Список використаних джерел та літератури:

1. Трамп заявив, що не поступиться намірами анексувати Гренландію // Укрінформ. 20.3.2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3970330-trump-zaaviv-so-ne-postupitsa-namirami-aneksuvati-grenlandiu.html>.
2. Трамп прокоментував жорсткий підхід його адміністрації до Канади. *Суспільні новини*. URL: <https://suspiilne.media/973857-tramp-prokomentuvav-zorstkij-pidhid-jogo-administracii-do-kanadi/>.
3. Matina Stevis-Gridneff. How Trump's '51st State' Canada Talk Came to Be Seen as Deadly Serious New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2025/03/07/world/canada/trump-trudeau-canada-51st-state.html>.
4. Ялі М. Х. Парадигма глобалізації: основні підходи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Випуск 123 (частина I). 2014. С. 62-73.
5. Трамп вдруге вивів США з Ради ООН з прав людини. *Європейська правда*. 5.02.2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2025/02/5/7204207/>.
6. До Конгресу США подали законопроект про вихід з ООН. *Forbes Ukraine*. 21.02.2025. URL: <https://forbes.ua/news/do-kongresu-ssha-podali-zakonoproekt-pro-vikhid-kraini-z-oon-21022025-27386>.
7. Трамп запровадив санкції проти Міжнародного кримінального суду: чому це важливо. *BBC News. Україна*. 7.02.2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cn7gpkej6gro>.
8. Мюнхен-2007: 15 років тому Путін почав світовий біполярний розлад. *Укрінформ*. 10.02.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3401293-munhen2007-15-rokiv-tomu-putin-pocav-svitovij-bipolarnij-rozlad.html>.
9. Україна отримала \$100 млрд, а не \$500 млрд, – Володимир Зеленський про допомогу США. *Судово-юридична газета в Україні*. 23.02.2025. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/323970-ukraina-poluchila-100-mlrd-a-ne-500-mlrd-vladimir-zelenskiy-o-pomoschi-ssha>.
10. Marc A. Thiessen. Ukraine aid's best-kept secret: Most of the money stays in the U.S.A. *Washington Post*. 29/11/2023/. URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2023/11/29/ukraine-military-aid-american-economy-boost/>.
11. Штати у вигаші: європейські виробництва переносять до США через високі ціни на енергоресурси. *Фокус*. 22.09.2022. URL: <https://focus.ua/uk/world/530313-shtaty-v-vyigryshe-europeyskie-proizvodstva-perenosyat-v-ssha-iz-zavysokih-cen-na-energoresursy>.
12. Громадяни з чотирьох країн вважають, що РФ може напасти на Європу найближчими роками: опитування. *Главком*. 9.03.2025. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/hromadjani-z-chotirokh-krajin-vvazhajut-shcho-rf-mozhe-napasti-na-jevropu-najblizhchimi-rokami-opituvannja-1048598.html>.
13. Read Trump and Zelensky's Fierly Oval Office Exchange. *Foreign Police*. 28.02.2025. URL: <https://foreignpolicy.com/2025/02/28/trump-zelensky-meeting-transcript-full-text-video-oval-office/>.
14. Krauthamer Ch. The Unipolar moment. *Foreign Affairs*. Vol. 70, No. 1. America and the World 1990/91. Pp. 22-33.
15. Marshall T. Prisoners of geography. London. 2019. 319 p.

Кондратенко Олег, доктор політичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України.

УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ТРЕК ПРОТИСТОЯННЯ СВІТОВОМУ АВТОРИТАРИЗМУ

Повномасштабна російсько-українська війна від 24 лютого 2022 року стала своєрідним прискорювачем зміни світопорядку, який сформувався після завершення краху світового соціалістичного блоку у 1991 році. У цій ситуації геополітична та безпекова ситуація в Україні та Європі напрямку залежить від наростання динаміки протистояння демократичного та авторитарного світів. Така геополітична динаміка формує новий імператив для України, яка опинилася у так званій нульовій точці протистояння Глобального Півдня та Глобальної Півночі [7]. Можна стверджувати, що заснований на правилах усталений міжнародний порядок незворотно трансформується в бік глобального безладу, який триватиме принаймні до оформлення стійкої світ-системи. Так, з російською повномасштабною агресією були остаточно зруйновані цілі та принципи статуту ООН були насильницьки порушені Росією, незважаючи на її статус постійного члена Ради Безпеки цієї організації.

За даними моніторингу світової демократії, що проводиться міжнародними організаціями, такими як «Freedom House», «The Economist Intelligence Unit» та ін., глобальна свобода у світі знижується. На кінець 2023 року 59 країн вважалися такими, у яких встановлено авторитарний режим, що складає 29,9 % від загальної кількості країн. На їх території проживає 39,4 % від усього населення світу [6]. Нині постає своєрідна безпекова дихотомія, яка полягає як у наступі світового авторитаризму, що набирає потуги у межах Глобального Півдня, так і кризи демократії, що посилюється у рамках Глобальної Півночі. Повномасштабне вторгнення Росії до України так чи інакше стимулює наступ авторитарних режимів у різних частинах світу. За такої подальшої тенденції світ порине хаос, залишки світового порядку, базованого на ліберально-демократичних цінностях, будуть остаточно зруйнованими, а сучасний світовий лад остаточно сколапсує. В історію людства майже гарантовано повернеться таке явище як імперіалізм, відродження якого супроводжуватиметься перекроюванням кордонів, анексією територій, а то й загарбання малих держав в цілому [3].

Поки США намагаються зберегти своє лідерство у вільному світі, активно формується так званий пояс євразійських диктатур («вісь зла»), представлений такими країнами, як Російська Федерація, Китайська Народна Республіка, Кореїнська Народно-Демократична Республіка та Ісламська Республіка Іран, який у свою чергу підтримує низку проксі - терористичних сил, серед яких найбільш вираженими є Хезболла в Лівані та ХАМАС у Секторі Гази [4]. Зазначена група країн та проксі прагнуть сформувати своєрідний антизахідний блок, що намагається кинути виклик США та їх союзникам шляхом подальшої дестабілізації нинішнього світового порядку, надають в цьому взаємну допомогу один одному.

Наразі спостерігаємо початок переговорів про тридцятиденне призупинення вогню між Росією та Україною. Натомість без надання Україні реальних міжнародних гарантій зберігатиметься надто висока вірогідність повторення російської повномасштабної збройної агресії (у ще більших масштабах) вже у короткотерміновій перспективі. Поки що Україна перебуває між двома вірогідними сценарними формулами або заморожування конфлікту в нинішньому вигляді, примушування її до нейтралітету без очевидних гарантій безпеки чи обмежень для В. Путіна, або ж посиленні її військової та фінансової підтримки як стримуючий фактор для Москви, але з неочевидною перспективою її членства в НАТО. Убезпечити Україну може поширення на неї так званої ядерної «парасольки», яка використовується для захисту європейських членів НАТО. Також надійним механізмом недопущення такого сценарію на початковому етапі є залучення іноземного військового контингенту країн НАТО та/або ООН чи так званої коаліції охочих з подальшим його розміщенням на лінії зіткнення за рахунок створення демілітаризованої (буферної) зони до тих пір, допоки українські території не буде повернуто під контроль Києва.

Дедалі помітнішим стає порушення трансатлантичної єдності й поглиблення розколу між Вашингтоном і Брюсселем. Президент США Д. Трамп як і за своєї попередньої каденції зберігає опцію

відносно перенесення безпекової відповідальності в Європі на безпосередньо самі країни Європи. Ним вкотре піднято питання про збільшення безпекових витратів європейських країн - членів Альянсу на рівні 5 % від ВВП, а це означає збільшення витратів щонайменше удвічі порівняно з нинішніми обсягами. Таким жестом американський лідер все більше схиляється до стратегії екстраполяції геополітичної відповідальності європейських членів НАТО. До подібної позиції схиляється і нинішній очільник Північноатлантичного Альянсу М. Рютте, який закликав громадян європейських країн

«...мислити категоріями воєнного часу». Виголошуючи свою позицію Генсек НАТО апелював до Росії, яка витрачає на військові потреби близько 8% свого ВВП [2]. За обставин, що склалися Україна не має реальних шансів на набуття повноправного членства в НАТО, передовсім через несприйняття такого сценарію самими США, а також провідними європейськими членами Альянсу - Францією та Німеччиною.

Натомість криза НАТО останнім часом поглиблюється, адже російська повномасштабна агресія довела абсолютну відсутність єдності Альянсу у плані підтримки України та свого ставлення до Росії як беззаперечного агресора. Такий стан речей окреслив контури розколу НАТО на три окремі табори. Як відзначає видання *The Sunday Times* у першій групі так званих яструбів опинилися країни, що безпосередньо межують із Росією - це передусім країни Балтії, Фінляндія, а також Польща. Політичні еліти та лідери цих країн заявляють про необхідність докладання всіх зусиль задля відновлення нею контролю над Кримом та Донбасом. Також у цих державах вказують на важливість створення умов для зміни влади в Росії. Друга група країн, які умовно отримали назву «голуби» представлені країнами, які прагнуть укладення перемир'я, а у перспективі й миру з Росією. При цьому вони допускають територіальні поступки з боку Києва на користь Москви. Найбільш яскравими країнами-представниками цього табору є Словаччина та Угорщина, які виконують роль так званих геополітичних спойлерів та виражають імперські інтереси Росії прагнучи й у подальшому отримувати економічні преференції у вигляді дешевих енергетичних ресурсів та фінансових кредитів. Врешті до третьої групи країн відносяться ті країни, які отримали назву «страусів», оскільки не приділяють російсько-українській війні надто багато уваги [1]. Такими є переважно держави Південної Європи, які займають нейтральну позицію щодо прагматичних стратегій стосовно загроз з боку Росії. До слова, окремо можна виділити США, як головного безпекового донора НАТО, де з приходом до влади Д. Трампа дедалі активніше наростають скептичні настрої щодо майбутнього НАТО, а разом з тим і подальшої доцільності перебування США у цій організації.

Таку ситуацію можна пояснити не лише черговим приходом до влади у США позасистемних політиків на чолі з Д. Трампом, які схиляються до стратегії неоізоляціонізму, але й частково тим, що НАТО, як дітище холодної війни, дедалі втрачає свою міжнародну й безпекову функціональну роль та не відповідає геополітичним викликам сучасності. Більш того, безпекова заскоружливість і відсутність стратегічної гнучкості НАТО пояснюється бюрократизмом та стратегічною неповороткістю. Скажімо, термін реагування на агресію одного з членів Альянсу через активацію механізму задіяння відомої п'ятої статті займає 90 днів (!).

Таким чином, дедалі проглядаються тріщини усередині Альянсу, які у разі поглиблення можуть стати точкою відліку розколу НАТО на окремі безпекові табори, а то й початком припинення існування цього поки що найбільшого й найпотужнішого у світі безпекового проєкту.

Ризик зникнення НАТО як геополітичного безпекового суб'єкта вкотре актуалізує питання формування оборонних союзів як у межах, так і поза Півноатлантичним Альянсом. Саме тому набуває геополітичної вагомості концепт так званого мультиміні-латералізму чи колабораційних платформ, що базується на добровільних засадах та обмежується участю переважно трьох-п'яти суб'єктів. Адже більшість сучасних провідних геополітичних суб'єктів міжнародної політики прагнуть підтримувати транзит до формування та реалізації мінілатеральної стратегії, яка полягає у співпраці чітко окресленої групи держав для вирішення конкретних міжнародних питань [5]. Прикладом таких мініальянсів є: проєкт Міжмор'я, Люблінський трикутник, Асоційоване тріо (Україна, Грузія, Молдова) у яких Україна посідає/може посідати ключову роль. Означене вибудовування стратегії дозволить Україні зберегти стійкість у протистоянні російській повномасштабній агресії.

У свою чергу ЄС набуде контури безпекової організації з формуванням власної армії, адже функціональна ефективність НАТО поступово знижується. Останнє пов'язано з відчутною деградацією ВПК в Європі та нездатністю у достатній кількості забезпечити Україну справною технікою та

боєприпасами. Євросоюз буде більш самодостатнім геополітичним гравцем поряд зі США, а тому вплив Вашингтона у Європі буде послаблюватися. Разом з тим, на тлі політики Вашингтона, який дедалі активніше прагне перекласти безпекові проблеми Європи (зокрема й врегулювання російсько-українського протистояння) власне на європейські країни, ключові гравці континенту, як от Франція, Німеччина та Британія активізували відродження та модернізацію свого оборонного сектору наростивши тим самим фінансування проєктів з виробництва озброєння. Вкотре на рівні ЄС розгортається дискусія щодо необхідності створення спільних збройних сил Євросоюзу. Тож попри непередбачуваність безпекової політики США, у якій час від часу проглядається курс на зближення з путінською Росією, Україна отримала шанс на роль ключового безпекового донора об'єднаної Європи на тлі наростання загроз з боку Росії та ослаблення НАТО. Не викликає сумнівів і те, що Україна як держава, котра має найпотужнішу серед європейських країн армію з реальним бойовим досвідом у перспективі буде підсилена інвестиціями ЄС у оборонний сектор, що сприятиме посиленню як національної, так і європейської безпеки в цілому. За таких обставин українська армія може претендувати на стрижневу оборонну основу об'єднаної Європи як у найближчій перспективі, так і після вступу України до ЄС.

Отже, з початком повномасштабної російської агресії проти України поступово відбувається наступ світового авторитаризму та водночас простежується криза світової демократії і ліберально-демократичних цінностей. Саме за таких умов відбувається формування нового світового порядку у якому кількість центрів геостратегічного впливу буде дедалі зменшуватися ймовірно аж до оформлення нової біполярності. На роль одного з принаймні регіональних геостратегічних центрів може претендувати об'єднана Європа завдяки посиленню своєї безпекової компоненти. Саме Україна з її потужними збройними силами можуть надати безпекового виміру ЄС на тлі кризи НАТО й виходу США з європейського геополітичного театру. Завдяки Україні Євросоюз має всі шанси здобути статус самодостатнього безпекового полюсу у рамках Глобальної Півночі, послабивши водночас і економічний вплив та диктат США.

Список використаних джерел:

1. В Британії увидели раскол НАТО на три лагеря из-за России. URL: https://lenta.ru/news/2022/07/02/edinstva_net/.
2. 5 відсотків на оборону: наскільки реалістична вимога Трампа? *Deutsche Welle*. 2025. 09 січня. URL: <https://www.dw.com/uk/5-vidsotkiv-na-oboronu-naskilki-realisticna-vimoga-trampa/a-71256669>.
3. Гарарі Ной Ю. Повертається один з найгірших монстрів людської історії. *New Voice*. 2024. 24 вересня. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/lyudstvo-povernulo-naygirshogo-monstra-v-istoriji-harari-rozpoviv-yake-maybutnye-chekaye-svit-50453126.html>.
4. Голійчук Д. Найгірший жах для світу: WP про наслідки альянсу Росії, КНДР, Ірану та Китаю та загрозу третьої світової. *TCH*. 2024. 27 жовтня. URL: <https://tsn.ua/svit/naygirshiy-zhah-dlya-svitu-wp-pro-naslidki-ayansu-rosiyi-kndr-iranu-ta-kitayu-ta-zagrozu-tretoyi-svitovoyi-2688339.html>.
5. Сичова А. Колабораційні платформи як інструмент глобальної політики. *Політичне життя*. 2021. №1. С. 125-134.
6. EIU's 2023 Democracy Index: conflict and polarisation drive a new low for global democracy. (2024, February 15). The Economist Group. URL: <https://www.economistgroup.com/press-centre/economist-intelligence/eius-2023-democracy-index-conflict-and-polarisation-drive-a-new-low-for>.
7. Karlin M. (2024, November/December). The Return of Total War. Understanding - and Preparing for - a New Era of Comprehensive Conflict. *Foreign Affairs*. No 103(6). URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/return-total-war-karlin/>.

Дем'яненко Борис, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, декан соціально-психологічного факультету Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Дяденко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

СУТНІСТЬ І ВИЗНАЧАЛЬНІ РИСИ «СУПЕРПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»

У сучасному світі дослідники виділяють типові й нетипові, модифіковані форми правління, які поєднують у собі головні ознаки кількох «класичних» форм. У сучасних політологічних дослідженнях термін «суперпрезидентська республіка» використовується для характеристики держав, у яких президенціалізація республіканської системи правління на політичному рівні досягла крайніх меж і може бути ідентифікована дефініцією «суперпрезидентство». Ключем до розуміння феномену суперпрезидентської (монократичної) республіки є дефініція «суперпрезидентство», яка найчастіше простежується у функціонуванні президентських республік Латинської Америки, Африки, президенціалізованих перехідних (гібридних) республік євразійського регіону, виступаючи не юридичною ознакою президентської республіканської системи правління, а її функціональною характеристикою.

У середині 1990-х рр. суперпрезидентська (монократична) республіка спочатку позиціонувалась як латиноамериканський різновид президентської республіки. Однак з огляду на активний розвиток явища суперпрезидентства в президенціалізованих пострадянських республіках, відповідна дефініція поширилась і на них [1; 9; 11]. Під суперпрезидентською республікою (англ. Superpresidency або Superpresidentialism) фахівці ідентифікують формат будь-якої республіканської системи державного правління (не лише різновид президентської системи), фактично незалежну, неконтрольовану на практиці законодавчою, виконавчою чи судовою гілками влади систему управління, яка характеризується надмірною концентрацією влади у президента, який виведений за рамки владної тріади, знаходиться над нею, і підконтрольних йому інститутів. Президент у цій системі управління виступає не тільки главою держави, але й керівником уряду та лідером правлячої політичної партії [4, с. 694]. Суперпрезидентську (монократичну) республіку прийнято розглядати одним із різновидів авторитарного політичного режиму.

Суперпрезидентська (монократична) республіка характеризується такими ознаками:

- президент позиціонується як керівник, лідер, «батько» нації незалежно від типу політичного режиму в країні;
- президент здебільшого обирається на прямих виборах без проміжних органів чи інстанцій за результатами прямого та всенародного волевиявлення; в окремих автократичних політичних режимах суперпрезидентів обирають або шляхом визнання першого президентського терміну нульовим, дозволяють балотуватися третій раз (І. Каримов Республіка Узбекистан; Е. Рахмон Таджикистан; А. Акаєв Киргизька Республіка); або призначають довічно (С. Ніязов Туркменістан), або передають владу спадково (І. Алієв Азербайджанська Республіка); або передають президентство наступнику зі збереженням посади прем'єр-міністра (В. Путін Російська Федерація (далі РФ)) [11, с. 211];
- реальна політична роль глави держави (президента) у функціонуванні політичної системи країни виходить далеко за межі, визначені конституцією;
- гіпертрофованість повноважень суперпрезидентів традиційно зумовлена формально – текстами законів і конституцій, і фактично – реальними повноваженнями та діями президентів; нерідко конституційна сила повноважень суперпрезидентів не відповідає чи відповідає частково значно потужнішим реальним повноваженням; повноваження суперпрезидентів не обмежуються системою стримувань і противаг з боку законодавчої, виконавчої й судової гілок державної влади (внаслідок чого глава держави стає захищеним від будь-якого судового переслідування);
- прикметною рисою інституту президенства деяких пострадянських республік (Азербайджанська

Республіка, РФ, Туркменістан), які еволюціонують у бік авторитарного політичного режиму, є посилення владних повноважень глави держави і його тяжіння до специфічної форми авторитаризму, що межує з монархізмом [11, с. 211];

– наділеність президента унілатеральними (односторонніми) надзвичайними і значними повноваженнями (у т. ч. призначальними) – необмежене право розпуску парламенту; видання указів і декретів, які не потребують затвердження парламентом і мають силу закону; одноосібне призначення (звільнення) керівників місцевих адміністрацій, керівників органів місцевого самоврядування, суддів, прокурорів, адвокатів тощо; може самостійно і на власний розсуд вводити або остаточно впливати на введення надзвичайного та/або військового (воєнного) стану); президент виведений за рамки владної триади і знаходиться над нею [4, с. 694];

– конституційна модель форми правління коригується під особу президента; президент намагається перетворити конституційну систему влади у напрямі її концентрації чи продовження строку повноважень, виходячи з власних уявлень про «доцільність зміцнення влади» чи необхідності «відповіді на виклики» (наприклад, загроза тероризму, загроза імперіалізму, економічна криза тощо) [2, с. 218];

– виконавча гілка влади, очолювана президентом, є сильнішою, законодавча влада слабка, президент має достатньо засобів тиску на неї; домінування виконавчої (фактично президентсько-виконавчої) влади над іншими гілками державної влади (насамперед, над законодавчою); організаційно залежна від виконавчої влади система судів [2, с. 218];

– президент є не тільки главою держави і виконавчої влади, але й лідером найбільшої правлячої політичної партії, яка може бути або єдиною, або користуватися значними позаконституційними перевагами щодо інших (здебільшого слабких) політичних партій;

– парламенти виступають майже або повністю дорадчими органами при виконавчій владі, які клієнтелістсько «штампують» рішення суперпрезидентів; у деяких республіках із суперпрезидентами законодавчу владу формально закріплено спільно й одночасно за парламентами і урядами, наслідком чого стає деформація чи відсутність системи стримувань/противаг, балансу гілок державної влади [5];

– наділеність президента повноваженнями розпускати парламент або його провідну палату [7, с. 167]; ці сформульовані в конституції випадки є специфічними з двох причин: по-перше, своїми нечіткими чи надто широкими формулюваннями вони дозволяють президенту довільно і в будь-який час скористатися таким повноваженням; по-друге, «підстави» для розпуску парламенту є інструментом розширення конституційних прерогатив президента, засобом впливу (покаранням) щодо парламенту [2, с. 219-220];

– орієнтація всіх державних структур на чолі з президентом на встановлення монархічного режиму, за якого відсутня демократія, права і свободи громадян мають формальний, нерідко фіктивний характер;

– нормативними актами регулюються відносини в усіх сферах; акти президента діють нарівні з законами (актами парламенту); конституційне закріплення «виведення» правотворчої діяльності президента з-під дії законів учиняється двома способами: 1) шляхом наділення президента правом видавати акти із силою закону (Республіка Білорусь); 2) дозвіл президенту (РФ) урегулювати своїми актами суспільні відносини, які не врегульовані конституцією і федеральними законами [2, с. 221];

– нестабільна партійна система, яка виступає додатком державної машини, запровадження адміністративно-поліцейського контролю над діяльністю політичних партій [4, с. 694];

– контроль президента за фінансовими ресурсами держави [3, с. 10];

– моносуб'єктна влада спирається на сильну армію, широке застосування репресивного апарату в управлінні державою;

– панування моноідеології;

– відсутність конституційних механізмів усунення президента з посади, властивої для «класичної» президентської республіки системи стримувань і противаг [3, с. 10];

– підконтрольність державних ЗМІ президенту, наслідком чого є унеможливлена або обмежена відкрита критика державної влади і президента особисто [7, с. 166-167; 6, с. 353; 2].

Отже, позначаючи фактично режим функціонування держави в умовах суперпрезидентської республіки (суперпрезидентства), термін «суперпрезидентська республіка» у політичній науці коректно використовувати не для позначення відповідного типу системи правління, а для характеристики

державного режиму (зокрема, авторитарного). Термін «суперпрезидентська республіка» бачиться прийнятним для політологічного аналізу функціональних характеристик президентіалізованих форм правління: «суперпрезидентською» може бути будь-яка президентська, перехідна між президентською й змішаною, навіть обмежено президентіалізована змішана республіка, у яких у силу соціально-політичних чинників функціональна гіпертрофія інституту глави держави (президента) вийшла далеко за межі широких конституційних повноважень і набула форми суперпрезидентства.

Список використаних джерел:

1. Арутюнян А. Інститут президента в постсоветських республіках: конституція и политическая реальность (Сравнительно-правовой анализ). Ереван : Петаган цараятун, 2006. 151 с.
2. Бариська Я. Новітні надпрезидентські республіки : теоретико-правові аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 216-222.
3. Волошкевич Г. А. До питання виокремлення «суперпрезидентської республіки» як різновиду форми державного правління. // *Актуальні проблеми теорії та історії держави і права, історії політичних і правових учень, філософії права та юридичної психології*. 2021. С. 6-13.
4. Дем'яненко Б. Суперпрезидентська республіка. // *Енциклопедія політики і права. Наукове видання*. За ред. д.політ. н., проф. В. П. Горбатенка і д.політ. н., проф. П. В. Мироненка. Київ : Видавництво Політія, 2024. 788 с. С. 694-695.
5. Дем'яненко Б. Л. Республіка суперпрезидентська (монархатична). // *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Республіка суперпрезидентська \(оприлюднено: 01.10.2024\)](https://vue.gov.ua/Республіка суперпрезидентська (оприлюднено: 01.10.2024)).
6. Дем'яненко Б. Л. Суперпрезидентська республіка. // *Політична лексика сучасного українського політика і громадянина : енциклопедичний словник-довідник / Укладач В. М. Піча ; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми [Колектив авторів : І. В. Алексєєнко, О. І. Романюк, М. В. Школяр та ін.]*. Львів : «Магнолія 2006», 2021. С. 353.
7. Литвин В. Республіканізм із посадою суперпрезидента: до з'ясування суті суперпрезиденталізму та диференціації президентських і напівпрезидентських систем правління з суперпрезидентами. *Studium Europu Srodkowej i Wschodniej*. 2014. Nr. 1. S. 159-188.
8. Литвин В. Супернапівпрезиденталізм і суперпрезиденталізм: до теоретико-методологічної різниці президентсько-парламентських напівпрезидентських і президентських республік з сильними президентами. // *Тези звітної наукової конференції філософського факультету / Відп. за випуск проф. В. Мельник*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. Вип. 11. С. 147-152.
9. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка» : конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн [Текст]. *Право України*, 2013. № 7. С. 252-262.
10. Мартинюк Р. С. «Суперпрезидентська республіка» - форма правління? *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2015. № 1(11). С. 1-21. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15mrsrfrp.pdf>.
11. Москалюк М. Ф. Інститут президентства пострадянських країн: особливості становлення та функціонування. // *Інститут Президента України в системі державної влади України : матеріали наукової конференції*. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. С. 209-214.

Віннічук Ольга, кандидат політичних наук, доцент, завідувач кафедри політології та філософії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Чабанов Анатолій, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ГЕОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ США В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

24 лютого 2022 р. Україна розпочала новий етап в глобальній історії, привернувши до себе увагу всієї світової спільноти та ставши одним із провідних суб'єктів сучасної міжнародної політики. Це стало можливим завдяки консолідації української нації, військово-політичній підтримці міжнародних партнерів, громадянській свідомості, активності волонтерського руху на теренах України. Варто окреслити, що в умовах російсько-української війни відбувається боротьба за збереження Української держави як суверенного гравця на міжнародній арені.

За географічним розташуванням Україна знаходиться в Південно-Східній частині Європи на перетині трьох геополітичних масивів: Євroatлантичного, Євразійського та Ісламського. Тобто, впродовж історичного розвитку Української держави унікальний цивілізаційний простір став ключовим у формуванні її геополітичного статусу. Таким чином, вона залишається завжди «полем зіткнення інтересів» для геополітичних акторів. В умовах війни, будучи досить ослабленою, Україна утримує геополітичний статус на європейському просторі та є ареною зіткнення інтересів рф, Європи, США.

Аналізуючи підходи до формування геополітичних стратегій США, український дослідник Леванчук І. зосереджує увагу на п'яти геостратегічних парадигмах, притаманних зовнішній політиці США:

– ізоляціонізм (традиція Т. Джефферсона) як стратегія заснована задля збереженні американської демократії та зводить інтереси США на міжнародній арені до мінімуму. Пріоритетними у взаємодії з країнами-партнерами є свобода, а не комерційні відносини;

– стратегія кооперативної безпеки (глобалізм З. Бжезинського та традиція В. Вільсона) заснована на розумінні того, що забезпечення миру лише в одній частині світу є неможливим. Тому важливим для взаємодії міжнародних акторів є розширення спільноти демократичних держав та розвиток міжнародних інституцій, наприклад НАТО, ООН;

– стратегія вибіркової участі (традиція А. Гамільтона) пропонує зміцнювати мирні відносини з державами, що володіють потужним військовим і промисловим потенціалом. Прихильники цієї стратегії вважають, що американська дипломатія має прагнути до мирних взаємовідносин з важливими геополітичними гравцями з метою уникнення в подальшому конфліктних ситуацій;

– традиція Е. Джексона передбачає збереження військової могутності держави, допускаючи участь у війнах лише за умови військової переваги США;

– стратегія першості (неоконсерватизм З. Бжезинського та «відроджені вільсоніанці У. Р. Міда) передбачає збереження миру між міжнародними акторами. Це можливо лише за умови збереження лідерства наддержави, яка не допускати регіональних конфліктів та ліквідуватиме їх. Тобто, в контексті цієї стратегії зроблено акцент на зміцненні лідерства США на міжнародній арені [4].

За період президентства Дж. Байдена 2020-2024 рр., перший та другий термін президентства Д. Трампа (2016-2020, 2024-...) геополітична стратегія США зазнає різких коливань, хоча зовнішньополітичні підходи у світовому та регіональному масштабах відрізняються лише новачіями впровадженнями, зберігаючи при цьому курс на світове лідерство.

Проте, не можна не погодитися, що російсько-українська війна визначила суперечності сучасних глобальних процесів та сприяла зрушенню процесів реформатування існуючих та створення нових партнерських союзів, змусила осмислити та скоригувати стратегії розвитку країн G7, Європейського Союзу, Близького Сходу, змусила переглянути можливість прийнятності компромісів та стала центральною точкою стратегії США.

У роботі «Велика шахівниця» З. Бжезінський відзначав, що: «США – гегемонія нового типу, яка віддзеркалює багато рис американської демократичної системи: вона плюралістична, всепроникна та гнучка» [1, р. 194]. Проте, на міжнародній арені у кінці ХХ – поч. ХХІ ст. збільшується кількість геополітичних акторів, які випробовують лідерство США. На сьогоднішній день посилилась увага до проблеми взаємодії та протистояння трьох найвпливовіших глобальних центрів прийняття рішень – США, ЄС та Китаю. Не менш важлива роль належить Індії, Мексиці, Бразилії; транснаціональним корпораціям, регіональним організаціям тощо. З. Бжезінський стратегічно описував тенденції розвитку світу, акцентуючи на тому, що «у довготерміновій перспективі глобальні сили неминуче і все більшою мірою протестуватимуть проти зосередження світової гегемонії в руках однієї держави» [1, р.194].

І. Погорська відзначала, глобальна стратегія збереження американського лідерства конкретизована через завдання реалізації двох принципових тез:

- порядок у світі політики є типово створеним єдиною домінуючою потугою;
- підтримка порядку потребує продовження гегемонії [5].

Стратегія розвитку США за період президентства Дж. Байдена, заснована на стратегії національної безпеки США, ґрунтувалася на наступних тезах:

- США закликали країни світу дотримуватися «основоположних принципів самовизначення, територіальної цілісності та політичної незалежності», зміцнювати міжнародні інститути, свободу поширення інформації, поважати універсальні права людини та свободу у визначенні окремими країнами свого зовнішньополітичного вибору. «Глобальна економіка має працювати на рівних умовах та надавати можливості для всіх».

- Глобальні транскордонні проблеми (зміна клімату, відсутність продовольчої безпеки, інфекційні захворювання, тероризм, дефіцит енергії та інфляція) тісно пов'язані з геополітикою, визначають основи національної та міжнародної безпеки та потребують багатосторонньої співпраці на рівні урядів [8].

Запропонований «план досягнення кращого майбутнього» було сформовано задля реалізації національних інтересів США: захисту безпеки американського народу; економічного процвітання; реалізацію та захист демократичних цінностей, що закладені в основі американського способу життя [8].

Війна, яку розв'язала росія проти України, завдала потужного удару по всіх сферах розвитку не лише нашої держави, а й змусила переосмислити стратегію подальшого розвитку країн-лідерів ЄС. Таким чином, в останні дні роботи німецького Бундестагу були прийняті зміни до конституції ФРН, які дозволять країні більше позичати та інвестувати величезні суми у збройні сили та інфраструктуру [6].

Такі рішучі поступки ФРН є свідченням того, що останнім часом тактика поведінки США дає зрозуміти, що ЄС більше не може розраховувати на стабільний захист держави-гегемона. Це стало цілком зрозуміло ще після Мюнхенської конференції з безпеки 14 лютого 2025 року.

Яку ж стратегію поведінки транслюють США в умовах другого президентського терміну Д. Трампа? С. Беннон, экс-радник Д. Трампа відзначає, що стратегія поведінки президента США є методом «перевантаження зони», тобто лідер створює великий об'єм шуму, що пригнічує й розсіює увагу американців, ЗМІ, міжнародної спільноти.

Професор Р. Монтгомері вважає, що така стратегія дає другій адміністрації Д. Трампа «свободу дій, до яких було б значно більше уваги та які викликали б більше опору, якби не були поховані під безліччю інших речей». Стратегія «дипломатії погроз» [7] передбачає агресивну риторику у зовнішній політиці з метою руйнування усталеного світового порядку та формування «корпоративної держави».

«Д. Трамп не просто задає порядок денний, він прокладає його трамбувальною машиною», – відзначає Е. Нірман, генеральний директор компанії Red Banyan, що спеціалізується на антикризових комунікаціях [2].

Метою Д. Трампа як президента США є формування американської глобальної світ-системи, заснованої на концепції І. Валерстайна.

Період президентства Д. Трампа аналітики порівнюють із форматом управління 25-го президента США В. Мак-Кінлі, який заклав наприкінці 19 ст. фундамент нової Американської імперії 1.0. та принципи американського імперіалізму як такого (коли було взято під контроль у вигляді колоній Гуам, Пуерто-Ріко та Філіппіни) [3].

Ідея розвитку США полягає у отриманні лідерства долара як світової валюта, завдяки наданню долару цифрового стандарту та поєднання його з криптовалютою. Адже золото 21 століття – це

«цифрове золото».

Отож, геополітичні стратегії США є залежними великою мірою від амбіцій Білого дому, менеджментської діяльності президента як ключового актора взаємодії на політичному полі та світового порядку, який диктує умови збереження лідерських позицій держави.

Список використаних джерел:

1. Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geostategic Imperatives. New York, NY: Basic Books, 1998. 240 p.
2. Баруччо Л. Що це за стратегія Д. Трампа і чого він хоче нею досягти. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c2014zgr2eoo>.
3. Куц О. Нова філософія Трампа: друзі платитимуть більше. Главком. 2025 (28 січня). URL: <https://glavcom.ua/columns/olexkush/nova-filosofija-trampa-druzi-platitimum-bilshe-1042552.html>.
4. Леванчук І. В. Ключові підходи до формування та реалізації геополітичної стратегії США: теоретичний аспект. URL: <http://www.regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/12/21.pdf>.
5. Мицик Л. Еволюція глобального лідерства США в сучасній системі міжнародних відносин. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/6446-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-12946-1-10-20190418.pdf>.
6. Німеччина проголосувала за історичне рішення посилити оборону. Чому це важливо для України. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c24126qnd47o>.
7. Павлюк О., Сидоренко С. Чому «атака» на Канаду і Гренландію – не жарт, а стратегія Трампа. *Українська правда*. 2025 (10 січня). URL: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2025/01/10/7202208/>
8. Толстов С., Фесенко М. Цілі та пріоритети зовнішньополітичної стратегії адміністрації Дж. Байдена. URL: <https://ivinas.gov.ua/viina-rf-proty-ukrainy/tsili-ta-priorytety-zovnishnopolitychnoi-stratehii-administratsii-dzh-baidena.html>.

Блистів Тетяна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Бельмасов Олександр, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Міжнародне право займає ключову роль у забезпеченні миру та стабільності на глобальному рівні. У сучасному світі, де конфлікти між державами або групами держав можуть мати серйозні наслідки для міжнародної безпеки, збереження мирного співіснування є важливим завданням для міжнародної спільноти. Саме міжнародне право виступає потужним інструментом, який сприяє попередженню конфліктів, їх мирному врегулюванню та забезпеченню правопорядку в умовах глобальних викликів, таких як тероризм, збройні конфлікти, міжнаціональні протиріччя та інші загрози.

Роль міжнародного права стає ще більш актуальною в умовах постійно зростаючої глобалізації, коли питання взаємодії між державами, міжнародними організаціями, неурядовими акторами та іншими суб'єктами міжнародного правопорядку набувають значної ваги. Існуючі міжнародні механізми врегулювання конфліктів потребують адаптації до нових умов і викликів, що постають перед міжнародною спільнотою. Тому дослідження ефективності міжнародного права як засобу попередження і врегулювання міжнародних конфліктів є надзвичайно важливим.

Міжнародне право є сукупністю юридичних норм, які регулюють відносини між державами, міжнародними організаціями, індивідами та іншими суб'єктами міжнародного права, а також визначають права, обов'язки та відповідальність учасників міжнародних відносин.

Міжнародні конфлікти – це ситуації, коли виникає суперечність між державами або іншими міжнародними акторами, що може призвести до застосування сили або створення загрози для міжнародної безпеки. Конфлікти можуть бути збройними або без застосування насильства, але в будь-якому випадку вони потребують правового врегулювання для запобігання ескалації.

Під мирним врегулюванням розуміють процес, спрямований на мирне вирішення конфліктів між державами чи іншими суб'єктами міжнародного права за допомогою дипломатії, переговорів, медіації, міжнародних судів та інших механізмів, що дозволяють уникнути застосування насильства.

Міжнародне право в галузі безпеки охоплює систему правових норм, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, спрямовані на забезпечення миру, стабільності та безпеки в міжнародних відносинах. Його основні функції полягають у регулюванні міжнародних відносин, попередженні конфліктів, врегулюванні збройних конфліктів, примусові заходи. Міжнародне право визначає правила, за якими держави мають взаємодіяти одна з одною, зокрема, щодо використання сили, дотримання міжнародних угод, прав людини та навколишнього середовища [1, с 14]. Через механізми дипломатії, переговорів і міжнародних договорів, міжнародне право забезпечує основу для мирного вирішення суперечок і запобігання ескалації конфліктів. У випадку виникнення конфлікту, міжнародне право встановлює рамки для використання сили (зокрема, через ООН та міжнародне гуманітарне право), а також визначає права і обов'язки учасників конфлікту, сприяючи мінімізації людських жертв та руйнувань. Міжнародне право передбачає механізми примусу, включаючи санкції, миротворчі операції та інші заходи, які можуть застосовуватися для підтримки міжнародного миру. Міжнародне право базується на низці принципів, які забезпечують правову основу для попередження та врегулювання міжнародних конфліктів. Серед основних принципів, що сприяють підтриманню миру, можна виділити такі як заборона агресії, непорушність кордонів, мирні врегулювання. Принцип заборони агресії є одним з основних у міжнародному праві, закріплений в Статуті Організації Об'єднаних Націй (ООН) [3]. Згідно з цим принципом, держави не мають права застосовувати силу або загрозу її застосування проти суверенітету або територіальної цілісності інших держав. Заборона агресії є

важливим елементом попередження конфліктів. Згідно з принципом непорушності кордонів територіальні межі держав є недоторканими та не можуть бути змінені без взаємної згоди між державами або через механізми мирного врегулювання. Такий принцип запобігає виникненню територіальних суперечок та забезпечує стабільність на міжнародній арені. Міжнародне право передбачає, що всі міжнародні спори та конфлікти повинні вирішуватися мирними засобами, зокрема шляхом переговорів, медіації, арбітражу або через рішення міжнародних судів. Статут ООН і численні міжнародні угоди закріплюють зобов'язання держав використовувати мирні методи для вирішення конфліктів, що сприяє запобіганню ескалації насильства. Міжнародні організації відіграють критичну роль у забезпеченні глобальної безпеки та мирного співіснування між державами. ООН є головною міжнародною організацією, що має мандат на підтримку міжнародного миру та безпеки. Завданнями ООН є координація дипломатичних зусиль для мирного вирішення конфліктів через засоби переговорів та медіації, виконання миротворчих місій у зонах конфліктів, розробка міжнародних угод, які регулюють використання сили та санкції, запровадження санкцій та інших заходів для припинення порушень міжнародного права [7]. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) займається запобіганням конфліктів, врегулюванням криз та підтримкою миру в Європі. Вона проводить моніторинг ситуацій на місцях, організовує переговори між сторонами конфлікту, надає гуманітарну допомогу та сприяє демократичним перетворенням у постконфліктних країнах [6]. Багато регіональних організацій мають свої механізми для вирішення конфліктів та попередження насильства в межах конкретних регіонів. До прикладу така регіональна організація як Ліга арабських держав сприяє мирному врегулюванню конфліктів в арабському світі. Вона організовує дипломатичні заходи для врегулювання спірних ситуацій, сприяє економічному співробітництву між країнами-членами та бере участь у створенні стабільності в регіоні. Здійснює координацію взаємодії між ними, задля захисту своєї незалежності і суверенітету, і вирішення загальних питань й інтересів арабських країн. Ліга виступає як платформа для розробки і висунення багатьох епохальних документів сприяння економічній інтеграції. [4]. Одним з прикладів є Об'єднана Арабська хартія економічної діяльності, яка визначає принципи економічної діяльності в регіоні [5].

Міжнародне право надає низку інструментів для попередження міжнародних конфліктів, серед яких особливе місце займають дипломатичні та юридичні механізми. Ці механізми спрямовані на забезпечення мирного співіснування між державами та запобігання ескалації насильства. Миротворчі місії є важливим інструментом міжнародного права для підтримання миру і стабільності в зонах конфлікту. Перемир'я є важливим юридичним інструментом для тимчасового припинення вогню між сторонами конфлікту, що дозволяє створити умови для подальших мирних переговорів. Міжнародні угоди, що включають перемир'я, часто є основою для довгострокових мирних договорів. Санкції є інструментом примусу, який застосовується для зупинення агресивної поведінки держав та стимулювання їх до переговорів. Міжнародні санкції можуть бути економічними, політичними або військовими і застосовуються через міжнародні організації, такі як ООН, чи односторонньо окремими державами. Превентивні заходи націлені на попередження можливих конфліктів до їх ескалації. Це можуть бути роззброєння, підписання міжнародних угод та договорів, а також інші заходи, що зменшують ймовірність конфлікту. Роззброєння є одним з ключових механізмів попередження конфліктів, який передбачає скорочення або ліквідацію певних видів зброї, таких як ядерна, хімічна та біологічна зброя. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ) та інші подібні угоди сприяють зменшенню військових загроз. Міжнародні угоди, спрямовані на нерозповсюдження зброї, відіграють важливу роль у зниженні потенціалу для конфліктів. Вони створюють правові рамки для контролю за виробництвом та розповсюдженням зброї, а також забезпечують механізми перевірки та виконання. Міжнародне судочинство, через такі установи, як Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд, грає важливу роль у попередженні міжнародних конфліктів, забезпечуючи правосуддя та відповідальність за порушення міжнародного права [2]. Такі інструменти міжнародного права допомагають зменшити ймовірність виникнення збройних конфліктів і забезпечити механізми для їх мирного вирішення.

Однак існуючі механізми вирішення міжнародних конфліктів мають свої обмеження, зокрема через відсутність ефективного примусу до виконання рішень. Багато міжнародних організацій не мають реальної сили для змушування держав дотримуватися ухвалених рішень, що ставить під сумнів

ефективність міжнародного права. Міжурядове співробітництво в рамках міжнародних організацій часто ускладнюється через різні політичні, економічні та культурні контексти, що призводить до неузгоджених або несправедливих рішень, що не завжди можуть бути застосовані ефективно. Міжнародне право сьогодні стикається з рядом серйозних викликів, зокрема через політичні та економічні інтереси великих держав, недосконалість та застарілість існуючих механізмів примусу та складнощі у міжурядовому співробітництві. Це ставить під питання ефективність міжнародного права в контексті попередження та врегулювання міжнародних конфліктів, що потребує реформ та адаптації до нових глобальних реалій. Міжнародне право має великий потенціал для вдосконалення та адаптації до нових глобальних викликів. Для ефективного реагування на сучасні загрози, такі як кіберконфлікти, нові форми агресії, міжнародне право потребує інноваційних реформ. Це може включати оновлення або розширення існуючих норм і процедур, а також зміцнення механізмів примусу та виконання рішень. Перспективи розвитку міжнародного права в контексті попередження та врегулювання міжнародних конфліктів передбачають не лише вдосконалення існуючих механізмів і норм, а й розробку нових інструментів для ефективної боротьби з новими загрозами. Такі заходи дозволить міжнародному праву стати більш гнучким та ефективним у вирішенні глобальних проблем безпеки. Узагальнюючи, можна стверджувати, що міжнародне право має великий потенціал для забезпечення миру та стабільності, але потребує значних реформ і адаптацій для ефективного реагування на нові глобальні загрози. Отже аналіз ролі міжнародного права у попередженні і врегулюванні міжнародних конфліктів, а також оцінка перспектив його розвитку в умовах сучасних глобальних викликів є вкрай важливим.

Список використаних джерел:

1. Міжнародне право: підручник Войціховський, А. В.; Voitsikhovskiy, A. V.; URL: <https://orcid.org/0000-0001-5629-8852>.
2. Міжнародний кримінальний суд. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.icc-cpi.int>.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй. Офіц. текст. Нью-Йорк: Організація Об'єднаних Націй, 1945. 111 с. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
4. Ліга арабських держав. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.lasportal.org>.
5. Ліга арабських держав. Об'єднана Арабська хартія економічної діяльності. Каїр: ЛАД, 1980. URL: https://www.lasportal.org/ar/legal/Documents/Arab_Economic_Charter.pdf.
6. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.osce.org>.
7. Організація Об'єднаних Націй. Офіційний сайт. URL: <https://www.un.org>.

Дем'яненко Віра Миколаївна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Рябокоть Максим, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

НЕОНАЦИЗМ У РОСІЇ: ВИКЛИК ЦИВІЛІЗОВАНОМУ СВІТУ

Неонацизм у Росії є серйозною соціально-політичною проблемою, що має глибокі історичні корені та значний вплив на сучасне суспільство. Попри офіційну антифашистську риторику російської влади, у країні активно діють різноманітні неонацистські угруповання, які пропагують ксенофобію, расизм та насильство.

Російський неонацизм бере свій початок ще з часів розпаду СРСР. У період економічного та соціального хаосу 1990-х років у країні з'явилися численні радикальні націоналістичні організації. Одним із найвідоміших угруповань того часу була партія «Русское национальное единство» (РНЕ), заснована О. Баркашовим. Ця організація пропагувала ідеї національної переваги росіян та необхідність створення «російської імперії». У 2000-х роках націоналістичні настрої посилилися через хвилю міграції з країн Центральної Азії та Кавказу. Тоді стали популярними молодіжні екстремістські групи, такі як «скінхеди», які нападали на іноземців, вихідців з Північного Кавказу, Центральної Азії та африканських країн. Від рук цих угруповань загинули сотні людей, а ще більше зазнали нападів та переслідувань [3].

Розпочинаючи війну проти України, лідер РФ В. Путін звинувачував українську владу в нацизмі, однією з цілей т.з. «сво» було вказано «денацифікацію України». Росія, абсолютно бездоказово звинувачуючи Україну у нацизмі, у той же час рівняє із землею українські міста авіабомбами та крилатими ракетами, розстрілює вагітних жінок, безжально вбиває дітей, не зупиняється перед бомбардуваннями монастирів і катуванням священників.

У бойових діях в Україні беруть участь щонайменше два угруповання неонацистів – праві екстремістські організації «Російський імперський легіон» та «Русич». Лідер «Русича» О. Мільчаков є відкритим маніяком-садистом, який ще до війни хизувався у соціальних мережах знуваннями над тваринами. Беручи участь у воєнних діях на території України, він не приховує, що катування людей, їх вбивство приносять йому справжнє задоволення. До російського війська охоче набирають добровольців з татуваннями свастики та інших нацистських символів, оскільки такі елементи мотивовані до вбивств. Засновник військового угруповання «Вагнер» Д. Уткін, який бував на прийомах в Кремлі та мав державні нагороди, носив татування нацистського орла на грудях і зірочок СС на плечах. «Російський імперський легіон» є воєнізованим крилом «російського імперського руху» – ультранаціоналістичної, монархічної організації, яка позиціонує себе як «російська православна національно-патріотична і монархічна». США та Канада визнали її терористичною, яка надає воєнізовану підготовку неонацистам і «прихильникам переваги білої раси» [4].

Проте російський нацизм – це не лише свастики та зігвання, не лише маніакальна жорстокість багатьох російських військових, а сама російська ідеологія, яку проповідує російська влада і яку охоче підхоплює значна частина суспільства. Вони відверто заявляють, що хочуть знищити Українську державу та вважають українців недолюдьми, а себе – «вищою расою». Російські політики, пропагандисти на телебаченні, у соціальних мережах закликають розстрілювати українців, не зважаючи на їх вік, заняття, місце проживання, та і взагалі влаштувати на окупованих росіянами територіях виправні табори і т.п. Таким чином співпраця офіційної політичної влади РФ з неонацистськими угрупованнями доводить заявлену Кремлем причину війни – так звану «денацифікацію» України – до абсурду.

Гуманізм, у центрі якого людина, є ціннісною основою сучасної західної цивілізації. Тому людині (як політику, так і обивателю) західного суспільства важко було зрозуміти те, що собою являє сьогодні російська цивілізація. Проблема суспільної свідомості цивілізованого світу полягала в тому, що все, що

відбувається, завжди проектувалося на себе. Тому вважалося, що якщо життя людини в сучасній західній цивілізації є основною цінністю, то таким воно є і для Росії.

Однак гірка правда зафіксованих звірств російських окупантів на українській землі нарешті привела більшість населення (шкода, що не всього) до висновку: Росія – це не частина світової цивілізації, а тоталітарна держава з величезним зомбованим пропагандою населенням. За своєю суттю вона є реінкарнацією нацистської Німеччини. Західне суспільство достатньо довго приходило до глибокого усвідомлення цієї антилюдської сутності російського режиму. І це є величезною провиною політичних еліт, єдиною метою яких було отримання електоральної підтримки за будь-яку ціну. Зусилля європейських урядів були спрямовані на усіяке поліпшення матеріального добробуту потенційних виборців, жонглювання демократичними гаслами, пропаганду необґрунтованого пацифізму, скорочення витрат на безпеку та оборону, тоді як на східних рубежах Європи повільно, але впевнено поставав і утверджувався тоталітарний монстр, нове втілення сталінізму і нацизму [2].

У зовнішній політиці російський політичний режим, який культивує відкритий неонацизм, використовує цілий комплекс засобів боротьби з цивілізованим світом: тотальне порушення, зловживання і маніпулювання принципами і нормами міжнародного права; вчинення актів збройної агресії, тероризму, геноциду та інших злочинів проти людяності; пряме втручання у внутрішні справи інших країн через організацію кампаній з дезінформації, ведення активної пропаганди за допомогою державних ЗМІ, підкуп політиків, громадських діячів, журналістів та формування з них проросійської опозиції; використання нових методів війни, зокрема, кібернападів; захист авторитарних режимів у світі; ядерний шантаж і тероризм; нав'язування світові своєї версії історичної правди винятково на користь Росії; зловживання правом вето в Раді Безпеки ООН тощо [5].

Здійснивши вторгнення в Україну, Путін, його оточення, генерали і суспільство, яке підтримує цю агресію, копіюють нацизм, тиранію більш ніж 70-річної давності, повторюючи помилки тоталітарних режимів минулого століття. Кремлівський режим заперечує «силу права», але утверджує «право сили», нехтує елементарними правами і свободами людини, культивує свавілля та насильство, ігнорує національний суверенітет держав-сусідів, відверто зневажає нації і народи колишнього СРСР через демонстративне заперечення їх існування, всіяко намагається їх русифікувати тощо [1].

Російське зло – неонацизм XXI ст. можна подолати насамперед спільними зусиллями народів країн цивілізованого світу. Дії міжнародної коаліції щодо підтримки України у війні з Росією мають бути спрямовані на своєчасне постачання і в достатній кількості найрізноманітнішої зброї, якої потребують Збройні Сили України, на забезпечення реалізації комплексу санкцій економічного та політико-правового характеру, які б суттєво обмежили фінансування війни Кремлем, на активне протистояння російській пропаганді на національних та глобальному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Грицяк І. Рашизм як загроза Україні, Європі, світу. URL: <https://fpmv.kubg.edu.ua/pro-fakultet/kafedry/kafedra-fizychnoi-reabilitatsii-ta-biokineziologii/podii/2055-rashyzm-iak-zahroza-ukraini-yevropi-svitu.html>.
2. Курносов А. Російський нацизм: чи усвідомив Захід небезпеку і що робитиме? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-totalitaryzm-natsyzm-zakhid/31803747.html>.
3. МХГ «Хто є хто: загальні відомості про націонал-радикалів». URL: <https://web.archive.org/web/20100317222807/http://www.mhg.ru/publications/1A748C0>.
4. Сітнікова І. Росія залучає до війни проти України ультранационалістичний «Імперський легіон» – Малаяр. URL: <https://hromadske.ua/posts/rosiya-zaluchaye-do-vijni-proti-ukrayini-ultranacionalistichnij-imperskij-legion-malyar>.
5. Hrytsyak Ihor. Rushismo come minaccia per l'Ucraina, l'Europa e il mondo. URL: https://tuttieuropaventitrenta.eu/2023/02/20/rushismo-come-minaccia-per-lucraina-leuropa-e-il-mondo/?fbclid=IwAR3Guylpgg_So7NueorW7upj5ebvwkTCp50M79iznAXWTacILFG52j2kSI.

Дем'яненко Віра, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Лисицький Денис, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ДЕТЕРМІНАНТА АГРЕСИВНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

Автократичний режим в. путіна в рф спирається на специфічну імперську політичну культуру росіян, що включає досить суперечливі ідеологічні конструкції та концепти, які відіграють роль стимулів та аргументів масової свідомості та поведінки. Ідеологічні постулати поєднують обґрунтування особливої «місії» російського народу («русские») щодо заснування імперії та підкреслення важливості всього населення рф як колективного суб'єкта реалізації імперської політики («россияне»). Населення росії не має сформованої національної ідентичності, в основі його ідентичності – тяглість імперської традиції, спадкоємицею усіх історичних форм якої виступає сучасна російська федерація.

Традиції принципів ведення зовнішньої політики мають значну історичну тяглість. У політичній культурі росії (у будь-якому її варіанті – Московське царство, Російська імперія, СРСР, сучасна рф) однією із ключових характеристик є імперськість. Від початку становлення Московського царства як незалежного суб'єкта міжнародних відносин почали формуватися основні риси його зовнішньої політики. Одним із головних напрямків було «відновлення» Давньоруської держави під владою московського царя та подальше розширення територій шляхом завоювань. Хід останніх обумовлювався виключно стратегічними інтересами московитських політиків. Таким чином забезпечення всебічного впливу та встановлення контролю над відповідними територіями ставало для Московського царства особливо актуальним. Відтак, приділялася значна увага ретельній підготовці до таких заходів, зокрема, через вироблення ідеологічних концепцій, положення яких по суті надавали можливість створення необхідного обґрунтування і «народної легітимації» експансіоністської діяльності держави [4].

Усі наступні десятиліття і століття російська держава розширювала свої володіння, здійснювала експансіоністську зовнішню політику обґрунтовуючи їх «необхідністю порятунку слов'ян / православ'я», «долучення до цивілізації диких народів Сибіру, Азії, Кавказу», «обороною від оточуючих ворогів, які завжди хочуть ослабити / знищити Росію», «визволенням народу від київського нацистського режиму» і т. п.

У Росії склався своєрідний погляд на власну національну безпеку Росії: модель «оточеної фортеці» («ми постійно в оточенні ворогів»), тому необхідно ізолюватися і сконцентруватися на власних «традиційних цінностях». Нинішні політики й ідеологи російського режиму також культивують геополітичний міф про перманентне історичне протистояння Росії і Заходу, теорію змови Заходу. У контексті консолідації власного суспільства навколо центральної влади, ідеологи «путінізму» обґрунтовують необхідність імперської експансії, щоб імпортувати внутрішній хаос і нестабільність до сусідніх (і не тільки) держав [1, с. 158].

Радянський період російської історії продовжував підживлювати імперські настрої російського суспільства, але вже за допомогою інших положень. Потужним у радянському дискурсі стало поняття «родини». *Поняття Батьківщини сакралізується, любов до неї стає громадянсько-державним обов'язком, а образ ньєнки-Батьківщини ототожнюється з політичним режимом, і непокоря режиму сприймається як державна зрада.* І Російська імперія, і СРСР не обходилися без вигадання міфів щодо власної міці, які не завжди мали щось спільне з реальністю. Через пропаганду створювалися і поширювалися міфи про власну непереможність з одночасним видимим чи реальним нарощуванням військового потенціалу. Диктатори минулого століття – і А. Гітлер, і Й. Сталін – вдавалися до таких дій, і диктатор ХХІ ст. в. путін не винайшов нічого нового.

Нинішній ізоляціонізм політичної культури російського суспільства спирається на «закритість»

символічної конструкції загального минулого, наявність у ній типової пари «свій – чужий». Вона і сьогодні орієнтує на «унікальність» Росії, забезпечуючи ідеологічно традиційну ідею «особливого шляху». Те, що у сучасній Росії прийнято, як «здоровий сенс» більшістю, таке минуле, ще раз свідчить про ізоляціоністський характер російської політичної культури.

Особливістю російської політичної культури протягом тривалого часу була її конфронтаційність, яка проявлялася в непохитній впевненості індивідів і соціальних груп у правоті саме власних принципів й орієнтирів, у неприйнятті компромісів як засобу забезпечення цілісності держави і суспільства. У радянський період конфронтаційність посилювалася марксистськими уявленнями про насилля як знаряддя соціально-економічного прогресу [6, с. 151].

Для російської ментальності характерним є те, що люди не відчують себе частиною цілого. Більшість оточуючих їх людей сприймаються як вороги, росіяни живуть як в окопах. Їх нинішня політична еліта й пропагандисти постійно заявляли і заявляють, що росія оточена ворогами, а, отже, росіяни не можуть нікому довіритись.

Вплив монгольської політичної традиції має визначальну роль для російської геополітики. Адже сприйняття росії як прямої спадкоємниці імперії монголів чи навіть як просто країни, яка зазнала її сильного впливу, дозволяє обґрунтовувати легітимність російської влади на величезній території від Балтики і Чорного моря до Тихого океану і над чисельними народами, які її населяють. Для сучасних російських імперіалістів цей аргумент має ключове значення.

Великий геополітичний простір, на якому проживали народи з різними типами культур, визначив специфіку російської політичної культури – її етатизм, коли держава сприймається як «становий хребет» цивілізації, гарант цілісності й існування суспільства. В умовах відсутності громадянського суспільства (неможливості його формування у тих умовах) таке сприйняття відображало реальну роль держави у царські часи, у радянський період, коли необхідно було утримати перемогу соціалізму в капіталістичному оточенні й відображає нині, коли росія подається політичною пропагандою у кільці ворожого оточення, яке прагне її знищити. Влада більшовиків зробила все можливе для етатистської спрямованості політичної культури, тому що без сильної держави добитися міжнародного визнання було неможливо. У перше десятиліття пострадянського часу етатистська традиція послабшала, однак невдовзі відновилася з утвердженням в. путіна при владі, з посиленням ролі федерального центру і зміцнення владної вертикалі.

У політичній культурі російського суспільства дослідники вбачають, серед іншого, і месіанізм. Дивну тяглість цієї ідеї прослідкував відомий український публіцист І. Дзюба. «Знайшовши своє фундаментальне оформлення у славнозвісній апокаліптичній тезі про Москву як третій і останній Рим, він був перетрансплантований слов'янофілами середини XIX століття з державно-імперської площини в площину релігійно-імперську; пізніше парадоксальним чином, через несподівану конфігурацію історичних процесів, наклався на ідею світової пролетарської революції з Москвою в центрі, столиці Третього Інтернаціоналу (своєрідна трансформація Третього Риму в Третій Інтернаціонал!); нарешті, наприкінці XX століття в російській месіанській ідеї, під впливом травм, яких зазнала великодержавницька гординя, на поверхню вийшла прихована раніше або витіснена в підсвідомість ксенофобія, крайня національна нетерпимість (до певної міри її можна розглядати і як реакцію на «розмивання» російськості, яке в свою чергу є зворотним боком російської експансії, русифікації інших народів: неминучою платою за імперію). Здавалося б, ксенофобія і месіанство – взаємовиключні речі. Але виявляється, що месіанський стан свідомості настільки широкий у своєму діапазоні та пластичний у формах, що може й ксенофобію на стадії психозу зробити своєю «ударною силою» [2].

В умовах путінської росії імперські настрої російського суспільства одержали нове змістовне наповнення – поняття «руського міра». Виправданням монопольного / жорсткого / всеохоплюючого становища влади перед власним населенням, афішуванням нової місії росії у сучасному світі стали наративи про збереження традиційних цінностей, про необхідність запобігання / протидії їх руйнуванню та дискредитації під впливом ліберальних цінностей, практик і підходів «загниваючого Заходу». Наскрізним мотивом усього ідеологічного конструкту, побудованого на концепції «руського міра», стали цінності традиціоналізму («скрепи»), а новим об'єднувальним чинником російської державної ідеології та її пропагандистської експансії на території колишнього СРСР і за його межами – фундаменталізм. У цьому контексті росія намагається виправдати своє втручання у внутрішні справи інших держав,

нехтування міжнародними нормами, анексію чужих територій, наступ на свободу слова і монополізм влади, панування офіційної ідеології у внутрішньому медійному просторі, підрив інформаційної безпеки інших країн тощо [5, с. 125, 126].

Для характеристики російського суспільства і нині є актуальними слова маркіза А. де Кюстіна, попри те, що з часу його спостережень пройшло вже два століття: «отупіння армії, жах владних осіб, особливо тих, хто самі наводять найбільший страх, раболіпність церкви, лицемірство знаті, невігластво і злиденність простих людей, і над усіма без виключення загроза Сибіру – ось країна, якою створили її убожество, історія, природа і Провидіння...» [3, с. 252]. Під Сибіром французький дипломат розумів ментальний простір несвободи, як визначальну рису політичної, суспільної атмосфери Росії. Влучним є спостереження А. де Кюстіна про те, що російська держава буде себе вести на міжнародній арені так, як спрямований «дух» (політична культура) російського суспільства. «Згідно зі своїм облаштуванням вона буде уособлювати порядок, але згідно із характером своїх підданих під приводом боротьби з анархією почне насаджувати тиранію, так наче свавілля здатне вилікувати хоч одну соціальну недугу! Росіянам не вистачає моральності; зі своїм войовничим духом і спогадами про нашестя вона готова вести, як і раніше, завойовницькі війни» [3, с. 88].

Виходячи із такого стану політичної культури російського суспільства, можна зробити висновок, що нинішня політика керівництва росії, її мілітарний імперіалізм корелює з суспільними запитами і за вчинені в Україні злочини відповідальне усе суспільство.

Список використаних джерел:

1. Дем'яненко В. М., Прядко Т. П., Рубан А. О. Теоретичні концепти І. Льїна й ідеологія «путінізму» як відображення політико-культурних настанов російського суспільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 45. С. 156-163.
2. Дзюба І. Україна-Росія: протистояння чи діалог культур? URL: <http://litopys.org.ua/rizne/dros.htm>.
3. Кюстин А. де. *Россия в 1839 году*: В 2 т. Пер. с фр. под ред. В. Мильчиной; коммент. В. Мильчиной и А. Осовата. Т. I. Пер. В. Мильчиной и И. Стаф. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. 528 с. URL: https://imwerden.de/pdf/kyustin_rossiya_v_1839_godu_tom1_1996ocr.pdf.
4. «Обережно, вас рятують»: кремлівські ідеї панславізму. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3575680-oberezhno-vas-ratuut-kremlivski-idei-panslavizmu.html>.
5. Режим Путіна: перезавантаження-2018. Авт. кол.: М. М. Розумний (заг. ред.), Я. В. Бережний, І. В. Валюшко, Р. В. Власенко, Д. М. Горелов, В. С. Караваєв, А. В. Лепіхов, І. А. Павленко, В. О. Семененко, О. В. Снігир. Київ: НІСД, 2018. 480 с. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Rezhyum_Putina_do_druku_new-c9ed2.pdf
6. Сирота Н. М., Демченко А. А. Политическая культура России в контексте общественной трансформации. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Серія Політологія*. 2012. Вип. 4 (3). С. 149-154.

Рубан Алла, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Хоменко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА БЕЗПЕКОВУ ПОЛІТИКУ ПОЛЬЩІ

Російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 році, а в 2022 році значно загострилася з повномасштабним вторгненням Росії в Україну, справила глибокий вплив на безпекову ситуацію в Європі, зокрема на безпекову політику країн Східноєвропейського регіону. Польща, яка є важливим членом Європейського Союзу та НАТО, перебуває на передовій лінії в контексті геополітичних викликів, що виникли після початку агресії Росії в Україні.

Російське вторгнення в Україну в 2022 році безперечно потрясло європейський ландшафт безпеки, значно посиливши страх перед неоімперіалістичними амбіціями Росії, особливо в колишній радянській сфері впливу. У Східній Європі, зокрема в балтійських країнах та Польщі, ці побоювання поступово зростали з 2014 року, коли Росія застосувала гібридні форми агресії проти України. Зокрема, Польща відчула загрозу з боку різних гібридних сценаріїв, починаючи з повномасштабного вторгнення В. Путіна в Україну в 2022 році, зокрема й через потенційну атаку на власну територію. Відповідь Польщі на війну в Україні була і залишається під впливом як географічних, так і історичних факторів [10].

Як результат, Польща вирішила діяти рішуче. Це конкретизувалося у значному розширенні її оборонних сил і рішучій підтримці України. Зовнішня політика Польщі значною мірою була зумовлена прагненням наблизити Україну до західних інституцій, таких як ЄС, НАТО та Ініціатива трьох морів (3SI). Анджей Шептицький, професор стратегічних студій та міжнародної безпеки Варшавського університету, зазначив, що «з огляду на загрозу російського імперіалізму [...] створення незалежної України [...] є для Польщі справою життєвої важливості» [8].

Крім того, Росія історично була постійною загрозою для суверенітету Польщі, оскільки країна була окупована Росією в різні періоди XIX та XX ст. Особливо, непряма влада Радянського Союзу над країною з 1945 до 1989 року досі глибоко відображається в колективній пам'яті Польщі. Тому не є дивним, що Польща чутливо реагує на загрозу російського вторгнення, враховуючи контекст війни в Україні.

Окрім прямої атаки, побоювання в Польщі також стосуються сценаріїв гібридних загроз. Адже Росія почала дестабілізувати та підривати територіальну цілісність України ще задовго до початку повномасштабної війни через анексію Криму та підтримку сепаратистів на Донбасі.

Усвідомлення того, що вороги можуть фактично здійснювати контроль над чужою територією без застосування офіційних оперативних сил, призвело до того, що держави, включаючи Польщу, почали визнавати необхідність реагувати на загрози. Відтак Польща усвідомила, що не може покладатися лише на свої звичайні збройні сили, а повинна також акцентувати увагу на ролі сил територіальної оборони для протидії внутрішнім загрозам, спричиненим непрямими зовнішніми втручаннями, такими як дезінформація та пропаганда.

Польща є одним із основних та найвідданіших підтримувачів України. Допомога здебільшого має військовий характер, оскільки з початку війни Польща надала Україні військову допомогу на суму 3,04 мільярда євро (на 2023 р.) [2].

17 лютого 2022 року Польща, Сполучене Королівство (Великобританія) та Україна домовились про укладення меморандуму про взаєморозуміння з метою сприяння тіснішій та більш структурованій співпраці між трьома країнами. Було визначено чотири основні напрямки для глибшої співпраці: кібербезпека та енергетична безпека, протидія дезінформації та підтримка Кримської платформи [9].

У той час як інші країни, такі як Німеччина, часто звинувачувалися в надмірній обережності, Польща діяла набагато рішучіше. Наприклад, Польща часто була першою країною, яка постачала нові озброєння і тиснула на інші країни, щоб ті йшли за її прикладом. Це було особливо помітно на початку

2023 року, коли польська ініціатива щодо постачання танків Leopard 2, виготовлених у Німеччині, в Україну спричинила масове постачання західних бойових танків іншими країнами [1].

Окрім надання військової та політичної допомоги сусідній країні, яка зазнала нападу, Польща також почала значно збільшувати свої оборонні можливості, готуючись до найгірших сценаріїв на своїй території. Плани переозброєння Польщі включають закупівлю новітніх озброєнь стандартів НАТО. Польща також звернула увагу на економічно ефективні, доступні високотехнологічні озброєння з Південної Кореї, Одночасно Польща планує збільшити чисельність своїх військ до 300 000 солдатів [4].

Вартість реалізації цих амбітних планів становить сотні мільярдів, і для того, щоб зібрати ці кошти, вже досить високий оборонний бюджет Польщі доведеться збільшити до понад 4 % ВВП до 2023 року, що є більшою цифрою, ніж у США [6].

Саме тут виникають обмеження, оскільки Польща стикається з великими викликами в реалізації своїх планів. Неясно, чи зможе польська економіка витримати такі високі витрати на оборону в довгостроковій перспективі, навіть якщо існує сильна підтримка цієї політики серед громадськості [3].

Крім того, демографічний спад ставить під загрозу збільшення чисельності армії [7], а деякі з планів можуть залежати від стабільного політичного середовища.

Ще до російського вторгнення в Україну Польща була важливою країною для захисту східного флангу з точки зору НАТО. США зміцнили свою військову присутність у Польщі та створили базу для американської бронетанкової бригади та інших підрозділів, залучених до командних структур на східному фланзі НАТО. Роль Польщі в регіоні можна порівняти з роллю Німеччини для США в Європі. Після 24 лютого 2022 року Польща стала важливим логістичним і оперативним хабом для Європи та США. Аеропорт Ряшів іноді порівнюють з німецьким аеропортом Рамштайн. Він використовується для доставки військової та гуманітарної допомоги в Україну.

Тепер Польща має подвійну роль: як важлива країна в стратегії Заходу для допомоги Україні в військовому плані, а також у стратегії НАТО щодо забезпечення безпеки східного флангу. Крім того, країна може виконувати ще одну роль у майбутньому. З огляду на інвестиції, які Польща зробила з початку війни та в попередні роки, польські збройні сили можуть відігравати набагато більшу роль у стратегії оборони НАТО і на східному фланзі. Це означає, що в найближчі роки баланс сил у НАТО зміниться на користь Центральної та Східної Європи [5].

Російсько-українська війна значно змінила безпекову ситуацію в Європі і поставила Польщу перед новими викликами і можливостями. Від зміцнення оборонної здатності до активної гуманітарної та дипломатичної підтримки України – Польща продовжує відігравати важливу роль у регіональній і міжнародній безпеці. Війна також підштовхнула Польщу до швидкої адаптації в енергетичній політиці та збільшення військової співпраці з партнерами по НАТО.

Таким чином, війна в Україні спричинила значні зміни в безпековій політиці Польщі, підштовхнувши її до активних дій у напрямку посилення оборонної готовності, дипломатичної підтримки України та диверсифікації енергетичних постачань. Польща також відіграє ключову роль у збереженні стабільності та безпеки в Центрально-Східній Європі, що має стратегічне значення для всієї Європи.

Список використаних джерел:

1. BBC. Tanks for Ukraine: Polish PM urges German bravery on Leopard 2 decision. BBC. 2023, January 24. URL. <https://www.bbc.com/news/>.
2. Bomprezzi, P., Dyussimbinov, Y., Frank, A., Kharitonov, I., & Trebesch, C. Ukraine Support Tracker. Kiel Institute for the World Economy. 2023, October 31. URL. <https://www.ifw-kiel.de/>.
3. Carbonaro G. Poland said its army will soon be the strongest in Europe. can it?. EuroNews. 2023, September 6. URL. <https://www.euronews.com/>.
4. Chancellery of the Prime Minister Republic of Poland We have taken care of Poland's budget – we can build a strong army. Republic of Poland Website. (2023, August 13). URL. <https://www.gov.pl/web/>.
5. Credible partner on NATO's eastern flank - Poland's new role in security policy. URL. <https://pl.boell.org/en/2023/>.
6. Jones P. Poland Becomes a Defense Colossus. Center for European Policy Analysis. 2023, September 28. URL. <https://cepa.org/article/poland-becomes-a-defense-colossus/>.
7. Kopka R. Social structure determinants of Polish military manpower. Security and Defence Quarterly, 26(4), 2019. URL. <https://securityanddefence.pl/>.
8. Silva R., Hertl J. Polands reaction to the Ukraine war and its effects on the European security architecture. Februari 2024. URL. IF-PDFs-1-2.pdf.
9. The trilateral initiative: How Britain Poland and Ukraine can shape a post-war Europe. URL. <https://prismua.org/>

10. Żęgota K., & Mironyuk D. Cross-Border Cooperation (CBC) between the Kaliningrad Region of the Russian Federation and Polish Neighboring Regions in the Years 1991-2020: A Program Approach. *Athenaeum Polskie Studia Politologiczne*, 76(4), 2022. S. 84-106. <https://doi.org/10.15804/athena>.

Гуменюк Алла, доцент кафедри політичної психології та міжнародних відносин, Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Бойко Володимир, аспірант кафедри політичних наук, Український державний університет імені Михайла Драгоманова

ПОСИЛЕННЯ РОЛІ КРАЇН ГЛОБАЛЬНОГО ПІВДНЯ НА ТЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Після закінчення Другої світової війни сформувалась нова система світоустрою, в якому провідну роль відігравали США та СРСР. Світ фактично був поділений на зони впливу цих двох держав. Після розпаду СРСР біполярна система світоустрою пішла у небуття і США залишилися фактично єдиним центром глобального впливу, але зараз все змінилось. Усе частіше ми чуємо про країни Глобального Півдня. Вони відіграють все важливішу роль у політичному та економічному житті світу, а його гіганти – Китай, Індія, Бразилія, ПАР, Саудівська Аравія та Туреччина є не лише регіональними, а й глобальними лідерами, які мають значний політичний, економічний та безпековий вплив на світовій арені.

Коли йдеться про Глобальний Південь, важливо розуміти, які країни до нього належать. Вперше цей термін з'явився в 1969 році у роботі Карла Огдесбі [7], але й до сьогодні немає єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття. Країни Глобального Півдня не можна об'єднати ні за географічною приналежністю, адже частина з них розташована у північній півкулі, ні за рівнем економічного розвитку, тому що до країн Глобального Півдня відносять як і найбідніші країни Африки, так і країни Перської затоки, де ВВП на душу населення є більшим, ніж у багатьох розвинених європейських державах. Також політичний режим не є визначальним фактором, адже серед країн Глобального Півдня є як військові диктатури, так і демократії. До Глобального Півдня умовно належать країни Азії, Африки, Латинської Америки та Океанії, що розвиваються, не належать до країн Глобального Заходу і мають колоніальне минуле. Переважна більшість цих країн стикається з такими соціальними та економічними викликами як бідність, нерівність, безробіття та забруднення навколишнього середовища. Водночас частина цих держав є центрами глобального економічного зростання, де мешкає більшість населення планети та формуються нові виробничі, технологічні й фінансові центри.

За останні десятиліття країни Глобального Півдня демонструють стрімкий економічний розвиток, збільшують свій вплив у міжнародній політиці та беруть активну участь у глобальних ініціативах. На їхній території розташовані ключові ресурси світової економіки – від нафти та газу до рідкісноземельних металів і сільськогосподарської продукції. У сучасному світі роль цих країн стає дедалі важливішою, і російсько-українська війна стала одним із факторів, що прискорив цей процес. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації до України стало не лише центральним геополітичним конфліктом Європи, а й каталізатором змін у глобальному балансі сил. У її контексті країни Глобального Півдня почали відігравати дедалі важливішу роль і їхні позиції значно посилюються. Санкції, запроваджені західними країнами проти Росії, створили нові можливості для багатьох держав, які переорієнтовують свої торговельні та економічні зв'язки.

Посилення економічного впливу країн Глобального Півдня

Після повномасштабного вторгнення Росії до України в лютому 2022 року США, Євросоюз, Японія та інші великі гравці західного світу застосували санкції проти російської економіки, спрямовані на зменшення її можливостей для ведення загарбницької війни. Було запроваджено санкції проти фінансового, енергетичного, оборонного та технологічного секторів російської економіки. Також низка країн відмовилася або обмежила імпорту товарів російського походження. Для ще більшого посилення тиску на державу агресора країни G7 та ЄС наприкінці 2022 року встановили граничну ціну на російську нафту [3]. Багато країн Глобального Півдня використали ситуацію, яка склалася собі на користь. Насамперед найбільші гравці Глобального Півдня, а саме Індія та Китай значно зміцнили свою енергетичну безпеку, ставши найбільшими імпортерами російської нафти [9] та скуповуючи її за зниженими цінами. Своєю чергою країни Близького Сходу та Перської затоки значно наростили свій експорт енергоносіїв до ЄС, скориставшись дефіцитом на ринку [2]. Також деякі африканські країни, наприклад, Нігерія збільшили видобуток нафти, намагаючись заповнити нішу, що утворилася, та розширити свої ринки збуту [6].

Ще одну важливу роль зіграв вихід багатьох західних компаній з російського ринку, зумовлений санкціями, накладеними на Росію та незгодою з політикою Москви. Це створило значні прогалини на російському внутрішньому ринку, які дуже швидко заповнили компанії з країн Глобального Півдня. Одним з найяскравіших прикладів є експансія Китаю на російському автомобільному ринку. За даними

Китайської Асоціації виробників пасажирських автомобілів, у 2023 році частка Китаю на російському авторинку становила 63%, збільшившись у сім разів [1].

Ще одним фактором, який відіграв важливу роль у посиленні економічного впливу країн Глобального Півдня, стала продовольча криза у світі, спричинена війною. Падіння експортних спроможностей України через війну та Росії через санкції накладені на неї, відкрило вікно можливостей для багатьох країн Латинської Америки та Африки. Вони значно збільшили експорт зернових культур, сої та продуктів тваринництва на ринки Європи та Азії.

Значною мірою зростання економік (згідно з прогнозами, 4 з 5 найбільших економік світу у 2050 році будуть економіками держав, що належать до Глобального Півдня) [10] зумовлює посилення їхніх політичних амбіцій.

Посилення політичного впливу країн Глобального Півдня

Російсько-українська війна дала значний поштовх посиленню політичного впливу країн Глобального Півдня. Можна сказати, що фактично ця війна підтвердила перехід світу до мультиполярності та підкреслила той факт, що у світі існує кілька центрів глобального впливу і колишні регіональні лідери, такі як Китай, Індія, Бразилія – стають глобальними. Ці країни прагнуть до становлення справедливості у світовій політиці, намагаючись уникати прив'язаності до якогось одного геополітичного блоку, вибудовуючи гнучку та багатовекторну зовнішню політику. Це чітко проявилось і в їх позиції щодо війни. Вони однозначно не підтримують жодну зі сторін, намагаючись балансувати між Заходом та Росією. Наприклад, Китай у своїх офіційних заявах війну в Україні завжди називає «кризою», а Бразилія, хоча й офіційно не підтримує Росію, але все ж відмовилась надавати будь-яку військову допомогу Україні, аргументуючи це тим, що будь-яка допомога Україні веде лише до продовження цього кривавого конфлікту. Саме співпраця з країнами Глобального Півдня допомогла Росії уникнути міжнародної економічної та політичної ізоляції, адже саме найбільші гравці Глобального Півдня, такі як Китай, Індія, Бразилія, ПАР та інші не лише не припинили свою співпрацю з нею, а й наростили її, допомагаючи державі-агресору обходити санкції та фінансуючи її економіку за рахунок імпорту російських товарів.

Паралельно з цим зростає і роль та вага таких організацій, як БРІКС, ШОС та Новий банк розвитку. Країни-члени цих об'єднань посилюють співпрацю між собою, а також залучають нових учасників, створюючи центри сили, які протистоять західним інституціям. Наприклад, БРІКС з моменту свого заснування у 2009 році значно розширився та наростив свій вплив. Він перетворився на потужний геополітичний блок, до якого входить близько 45 відсотків населення світу. Навіть Туреччина, яка є членом НАТО та прагне приєднатися до ЄС, заявила про своє бажання приєднатися до цієї організації [3]. XVI саміт країн БРІКС, який пройшов у Казані в жовтні 2024 року [8], на жаль, став своєрідною дипломатичною перемогою Росії, продемонструвавши усьому світу, що Росія не знаходиться в міжнародній ізоляції. Крім представників країн-членів цього об'єднання, на саміті також був присутній Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш, а також голови держав 22 країн.

Говорячи про зростання політичного впливу країн Глобального Півдня на тлі російсько-української війни, доречним було б згадати і про дипломатичні зусилля цих держав, щодо його врегулювання. Багато з них закликають до її завершення та просувають свої мирні ініціативи. У 2023 Китай та Бразилія представили мирний план щодо закінчення війни [4], який, хоча й був прийнятий стримано українською стороною, все ж має деякі спільні риси з мирною ініціативою США, яка зараз є провідною. Також Туреччина відіграла величезну роль в якості посередника у зерновій угоді, яка допомагає Україні експортувати своє зерно на світові ринки. Саудівська Аравія, своєю чергою, стала основним переговорним майданчиком між США та Росією, а також між Україною та США, а такі країни, як ОАЕ та Катар, активно сприяють процесу повернення до України полонених і викрадених Росією дітей. Крім цього, на голосуваннях Ради Безпеки ООН за резолюції щодо підтримки України, більшість країн Глобального Півдня підтримували Україну.

Російсько-українська війна стала одним із ключових чинників, які прискорили трансформацію глобального балансу сил. Країни Глобального Півдня, які раніше сприймалися переважно як регіональні гравці, поступово утверджуються як важливі учасники світової політики та економіки.

Економічні наслідки війни, зокрема санкції проти Росії та перебудова світових ринків енергоносіїв, сприяли зростанню ролі таких держав, як Китай, Індія, Бразилія, Туреччина та ПАР. Вони не лише скористалися можливістю зміцнити свої економічні позиції, а й почали активніше просувати власні дипломатичні ініціативи, прагнучи грати більш незалежну роль у світовій політиці.

Разом із цим, міжнародні структури, такі як БРІКС та ШОС, продовжують розширювати свій вплив, формуючи альтернативні платформи для глобального співробітництва. Це свідчить про поступову еволюцію світового порядку від домінування Заходу до багатопольярної системи, де країни Глобального Півдня відіграватимуть дедалі більшу роль.

Список використаних джерел:

1. Chinese car exports to Russia increased sevenfold (2025 Oct., 10) URL: <https://elitexpert.ua/en/news/eksport-kitajskih-avto-do-rosii-zris-u-sim-raziv/>.
2. Christina B. Global Energy: Qatar's LNG Expansion (2024 May, 10) URL: <https://www.bakerinstitute.org/research/global-energy-qatars-lng-expansion>.
3. G7 agrees oil price cap: reducing Russia's revenues, while keeping global energy markets stable (2022 Dec., 1) URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/ip_22_7468.
4. Heine J. Turkey's BRICS Balancing Act (2024 Oct., 24) URL: <https://foreignpolicy.com/2024/10/23/turkey-brics-application-summit-erdogan-gaza-ukraine-nonalignment/>.
5. Lewis S. China, Brazil press on with Ukraine peace plan despite Zelenskiy's ire (2024 Sept., 27) URL: <https://www.reuters.com/world/china-brazil-press-with-ukraine-peace-plan-despite-zelenskiys-ire-2024-09-27/>.
6. Nigeria lifts oil production to 1.8 mln barrels per day (2024 Nov., 14) URL: <https://www.reuters.com/business/energy/nigeria-lifts-oil-production-18-mln-barrels-per-day-2024-11-14/>.
7. Oglesby C. «Vietnamism has Failed. The Revolution can only be Mauled, not Defeated» Commonweal; 1969. p. 90.
8. Outcome of the 16th BRICS Summit in Kazan, Russia (2024 Nov., 8). URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2024\)766243](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2024)766243).
9. Raghunandan V. Monthly analysis of Russian fossil fuel exports and sanctions (2025 Feb., 11) URL: <https://energyandcleanair.org/january-2025-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/>.
10. The Worl in 2050 URL: <https://www.pwc.com/gx/en/research-insights/economy/the-world-in-2050.html>.

Буряченко Олексій, кандидат політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій ДУ «Київський авіаційний інститут»

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ ДЛЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

Багато політичних лідерів, політиків, аналітиків називають російсько-українську війну переломним моментом. Деякі говорять про появу нової ери у світовій політиці та безпеці. Але як би хто не називав російсько-українську війну – вона стала тим чинником, який змусив світових акторів до розуміння, що наявна система міжнародної безпеки потребує змін.

Російсько-українська війна мала конкретний вплив на різні сфери забезпечення миру і безпеки [1, с. 17-26]. *Наслідки для геополітики*. Для вирішення поточних і майбутніх геополітичних викликів західні країни змушені переглядати свої зовнішньополітичні стратегії, виходячи з усвідомлення того, що загрози з боку РФ і Китаю не можуть бути ізольованими одна від одної на відміну від підходів, які були до російсько-української війни. Дедалі більш конфліктні відносини між Західним блоком, з одного боку, і Росією та Китаєм все більше ускладнюють збереження міцності і стабільності альянсів, загострюючи тим самим потенційні майбутні кризи. Різке зростання впливу вузьких інтересів національної безпеки та геополітичних цілей окремих держав нагадує про те, що ці чинники завжди будуть першочерговими ніж глобальний мир і безпека, що мотивується класичним реалізмом та концепцією «емоційності держав», яку описав Найеф Аль-Родхан в своїй роботі «The «emotional» amoral egoism of states».

На думку автора, є фактор, який максимально вплинув на турбулентність геополітичного ландшафту, це підрив авторитету США як глобального лідера та втрата/не підтвердження статусу гегемона в однополярному світі. Таку нашу думку влучно окреслює Емма Ешфорд, розмірковуючи над відповіддю США на війну коли багатьма американськими експертами було зауважено, що відповідь президента США Джо Байдена (2021-2025 рр.) на війну стала його найбільшим зовнішньополітичним тріумфом і чітким знаком того, що зовнішня політика США на вірному шляху. Ешфорд зауважує, – «якщо зробити крок назад від тріумфальності, картина стає менш очевидною. Війна в Україні – це якщо не повний провал стримування Сполучених Штатів, то, принаймні, явний провал американських політичних рішень останніх десятиліть, спрямованих на підтримку миру в Європі. Безумовно, війна продемонструвала готовність Заходу протистояти поверненню політики сили. Але вона також показала практичну обмеженість цієї стратегії. Минулий рік (2022 рік, ред. автора) став не запереченням світового протистояння, конкуренції великих держав або сфер впливу, як дехто його описує, а скоріше демонстрацією того, як все це виглядає на практиці. Він довів, що Сполучені Штати не завжди можуть стримувати рішучу ревізіоністську державу без невиправдано високих витрат і ризиків» [3]. Тобто неспроможність США гарантувати безпеку, незалежність та суверенітет, зокрема, зобов'язання, які вони на себе взяли за Будапештським меморандумом спричинило вакуум довіри, що запустило маховик геополітичного суперництва. Сьогодні, світ вступає в період боротьби за межі американського домінування, коли глобальні гравці отримали можливість відстоювати власні інтереси в найближчих до своїх кордонів регіонах, що як наслідок створить конкуренцію за сфери впливу та поляризацію геополітичного ландшафту.

Наслідки для міжнародного права. Війна РФ проти України підрвала заборону на застосування сили. Коли держава нехтує нормою, вона автоматично послаблює цю норму, підриваючи її легітимність. Зауважимо, розпочавши збройну агресію проти України РФ грубо порушила фундаментальні норми та принципи міжнародного права й низку двосторонніх та багатосторонніх договорів та угод: Статут ООН 1945 року; Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт) 1975 року; Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року; Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» 1974 року; Декларація про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, про захист їх незалежності та суверенітету 1965 року; Декларація про неприпустимість інтервенції та втручання у внутрішні справи держав 1981 року; Декларація про посилення ефективності принципу утримання від погрози силою чи застосування сили у міжнародних відносинах 1987 року; Будапештський меморандум

про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 року; Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ 1997 року; Договір між Україною і РФ про українсько-російський державний кордон від 2003 року; Договір між Україною та РФ про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки 2003 року; Угода між Україною та РФ про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України 1999 року тощо.

Наслідки для дипломатичних процесів. Повномасштабний напад РФ в Україну у 2022 році став системним шоком для міжнародної дипломатії, поставивши на довгу паузу деякі поточні дискусії через ізоляцію ключових гравців і дозволивши іншим гравцям вийти на центральну сцену. «Головним наслідком, – як відмічає Газменд Гускай, – дій РФ в Україні є те, що вони серйозно, навіть неоправданно, підірвали авторитет Росії на міжнародній арені, дипломатично ізолювавши її, що стало наслідком співробітництва в низці контекстів, де РФ була активною стороною. Конфлікт мав значний хвильовий ефект на багато дипломатичних процесів, а в деяких випадках створив можливості для репозиціонування інших гравців» [6, с. 46]. До прикладу: Карабахський конфлікт, швидкий крах режиму Башара аль-Асада, втрата РФ позицій на Африканському континенті. Одним із яскравих прикладів зміцнення позицій серед світових акторів, на фоні російсько-української війни, можна назвати Китай. Із-за глобальних наслідків провалу російської дипломатії став вихід з післякоронавірусної економічної рецесії Китаю за рахунок сировинних ресурсів РФ та виходу політики «м'якої сили» на якісно новий рівень. Фактично поставивши Росію в позицію сателіта і зайнявши її традиційні зони геополітичного впливу.

Наслідки для майбутніх конфліктів. Як один з перших повномасштабних конфліктів, в якому протистоять дві сучасні армії, російсько-українська війна, є прикладом того, як військові застосовують нові технології і тактику озброєнь у порівнянні із звичайними системами традиційних озброєнь. З цього конфлікту можна зробити багато висновків щодо того, як у майбутньому можуть розгортатися конфлікти. У 2024 році з'явився цілий ряд проривних технологій, які роблять світ більш небезпечним. Системи, що включають штучний інтелект (ШІ) у військову систему наведення, були використані в Україні та на Близькому Сході, і кілька країн рухаються до інтеграції штучного інтелекту у свої збройні сили. Такі зусилля ставлять питання про те, до якої міри машинам буде дозволено приймати військові рішення – навіть рішення, які можуть призвести до масових вбивств, зокрема пов'язаних із застосуванням ядерної зброї [4].

Війна в Україні, також, показала наскільки сучасна глобальна інформаційна екосистема відіграватиме дедалі важливішу роль у майбутніх конфліктах. Досягнення в галузі ШІ полегшують поширення неправдивої або недостовірної інформації і ускладнюють її виявлення. Майбутні воюючі сторони, вивчаючи уроки російсько-української війни, докладатимуть значних зусиль для отримання підтримки своїх кампаній за межами власних країн, зосереджуючись на соціальних мережах та інших нових комунікаційних технологіях. Поширення дезінформації та боротьба з нею, як наслідок, стануть характерною рисою конфліктів завтрашнього дня.

Наслідки щодо контролю над озброєннями, роззброєння та нерозповсюдженням. 28 січня 2025 року учені-атомники перевели стрілки годинника Судного дня на секунду вперед. Тепер він показує 89 секунд до ядерної півночі, ближче, ніж будь-коли раніше. Як зауважує Вісник учених-атомників, – «переводячи стрілки годинника на одну секунду ближче до півночі, ми посилаємо суворий сигнал: Оскільки світ вже знаходиться в небезпечній близькості від прірви, зсув навіть на одну секунду слід сприймати як вказівку на надзвичайну небезпеку і безпомилкове попередження про те, що кожна секунда затримки у зміні курсу збільшує ймовірність глобальної катастрофи». Також, вони звертають увагу на те, що війна в Україні зараз як ніколи несе великі ядерні ризики, «конфлікт може стати ядерним у будь-який момент через необдумане рішення або через випадковість чи прорахунок. (...) Країни, що володіють ядерною зброєю, збільшують розмір і роль своїх арсеналів, інвестуючи сотні мільярдів доларів у зброю, здатну знищити цивілізацію. Процес контролю над ядерними озброєннями руйнується, а контакти на високому рівні між ядерними державами є абсолютно неадекватними з огляду на існуючу небезпеку. Тривожним є той факт, що країни, які не володіють ядерною зброєю, все частіше розглядають можливість створення власних арсеналів – дії, які підірвуть багаторічні зусилля з нерозповсюдження і збільшать кількість методів,

якими може розпочатися ядерна війна [4].

Зауважимо, ядерна зброя була центральним елементом російського вторгнення в Україну з самого початку. За перші десять тижнів військової кампанії Москва подала близько 20 ядерних сигналів. «Якби РФ не мала б ядерну зброю – НАТО ввело б війська на українську територію та допомогло б відкинути російських терористів. (...) в цьому полягає відмінність між війнами в Україні та Афганістані», зауваження голови військового комітету НАТО, Адмірала Роба Бауера під час Празького оборонного саміту (2024р.) [2]. Отож, агресія РФ (ядерної країни) проти України (неядерної країни) показала всім світовим акторам, що ядерна зброя – це право сили.

Отже, підсумовуючи наслідки російсько-української війни для світової політики, виразно окреслив нинішню геополітичну ситуацію Томас Гремінгер, директор GCSP, який зауважив, що, – «Парадокс нашого часу полягає в тому, що ми маємо кращі, ніж будь-коли, інструменти для прогнозування та передбачення майбутнього, в той же час це майбутнє стало менш передбачуваним, ніж будь-коли. Ми можемо моделювати економічні та демографічні тенденції, а також вплив кліматичних змін з надзвичайною точністю. Ми маємо більше і краще поінформованих соціальних і політичних науковців, ніж будь-коли в історії людства. І все ж ми знаємо дуже мало про те, що станеться насправді. Ми живемо в епоху системної невизначеності. (...) Крістін Лагард говорила про епоху «зрушень і розривів», в якій «минулі закономірності можуть більше не бути добрим орієнтиром». Джером Пауелл сказав, що «ми орієнтуємося за зірками під хмарним небом». Коротко кажучи, все змінилося, але ми не дуже розуміємо, як саме» [5]. Дійсно, сьогодні дуже складно спрогнозувати майбутнє міжнародної системи. Ми можемо тільки впевнено заявити, що система міжнародних відносин, система міжнародної безпеки, які були закладені та побудовані після Другої світової війни – себе вичерпала. І не дарма на початку 2025 року вчені-атомники перевели стрілки годинника Судного дня вперед, оскільки світ сьогодні перебуває в періоді реконфігурації геополітичного та геостратегічного середовища на зламі епох при непрацюючій системі міжнародної безпеки із одним із самих складних конфліктів після Другої світової війни, де агресором виступає ядерна країна, із самим великим ядерним арсеналом у світі, постійний член Ради Безпеки ООН, а також із непрацюючою системою контролю над ядерним озброєнням. Світ підійшов до тієї межі коли «ядерна війна може виникнути зі звичайної, а звичайна війна, як відомо, виникає з політики», як зауважував винахідник термоядерної бомби А. Сахаров. Автор акцентує увагу – світу потрібна нова глобальна система безпеки, яка б надала не просто відповіді на виклики, які стоять перед світовим товариством, а яка б дозволила спокійно розвиватися без остраху ядерної війни. Світ потребує нової системи із новими сенсами.

Список використаних джерел:

1. Буряченко О. Формування нової глобальної системи безпеки як необхідність в умовах нових викликів та загроз: роль України (частина перша). Український політико-правовий дискурс, (7). 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14838031>.
2. НАТО ввело б війська в Україну, якби у Росії не було ядерної зброї / РБК – Україна, 13 листопада 2024. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/nato-vvelo-viyska-ukrayinu-kbi-rosiyi-bulo-1731501890.html>.
3. Ashford E. The Persistence of Great-Power Politics. Foreign Affairs / February 20, 2023. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ukraine/persistence-great-power-politics>.
4. 2025 Domsday Clock Statement. Bulletin of the Atomic Scientists. January 28, 2025. URL: <https://thebulletin.org/doomsday-clock/2025-statement/>.
5. On the Results of the Project on the Future of Peace and War. Geneva Science and Diplomacy Anticipation Summit. Speech by Ambassador Thomas Greminger, Director, GCSP. Geneva, 11 October 2023. URL: https://dam.gcsp.ch/files/doc/speech-tgreminger-11-10-2023?_gl=1*1ueoxdr*_gcl_au*MTUxNjcwNTk0Ni4xNzIxMzQ5MzQ1*_ga*MTAxMjQ5NjI0My4xNzIxMzQ5MzQ1*_ga_Z66DSTVXTJ*MTczMTQ0MTM2My4yLjEuMTczMTQ0MTcyMC41NC4wLjA.
6. The Russia-Ukraine War's Implications for Global Security: A First Multi-issue Analysis. Geneva Centre for Security Policy, 2022. URL: https://dam.gcsp.ch/files/doc/gcsp-analysis-russia-ukraine-war-implications?_gl=1*1tivf44*_ga*OTA5NjkwMjk5LjE2NTEzMzgxMzZm*_ga_Z66DSTVXTJ*MTY4MzkwMDUxMi4zOTYUMS4xNjgzOTAxOTI3LjAUMC4w.

Мусієнко В'ячеслав, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТУРЕЧЧИНИ В ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

Вступ

Під час Холодної війни Туреччина була змушена обрати одну із сторін протистояння у Холодній війні. Цей вибір був достатньо складним і неоднозначним, оскільки політичні кола навіть пропонували залишитись країні в нейтральному статусі та не займати позицію жодної сторін. Але цей сценарій не вдалось реалізувати через зовнішню загрозу зі сторони СРСР, яка зразу після Другої світової війни почала висувати претензії на Чорноморські протоки (Босфор та Дарданелли), якими володіла Туреччина.[1]

Виходячи з цього уряд Туреччини змінив свою думку та приєднався до США та її союзників під час Холодної війни. Туреччина також вступила в НАТО в 1952 році, що надало їй певний захист від територіальних зазіхань з боку СРСР. Ці кроки, які вдалось зробити за період Холодної війни можна назвати перевагами прийнятого урядом Туреччини рішення щодо вибору США та її союзників, як сторони протистояння під час Холодної війни.

Окремо варто зазначити, що незважаючи на певні переваги, Туреччина не могла повноцінно взаємодіяти з країнами Близького Сходу, який вважала одним із ключових для себе і прагнула встановити тісні відносини.[4]

Основний зміст

По завершенню періоду Холодної війни Туреччина могла взаємодіяти з більшістю країн світу і не була змушена вести свою зовнішню політику в рамках певного кола дружніх до США та її союзників держав. Тому головним завданням було знайти свою роль в багатополлярному світі. Важливим завданням стало відновлення та подальша розбудова відносин з країнами Близького Сходу, контакти з якими було втрачено за період Холодної війни. Хоча шлях до стабілізації відносин з цими країнами був достатньо складний та містив значний комплекс проблем, який потребував детального, ґрунтовного аналізу та подальшого вирішення.

Уряд країни почав напрацьовувати нові доктрини взаємодії як наприклад з країнами Близького Сходу, що в подальшому перейшло до політики нульових проблем.[5] Тобто, опір робився на процеси пошуку компромісних рішень по більшості проблемних питань і пошуку шляхів взаємодії. Ця політика давала певні економічні вигоди та розширювала ринки збуту для турецьких товарів.[2]

Економічне питання в зовнішній політиці Туреччини стало грати вагому роль, оскільки після завершення Холодної війни США втратили інтерес до активної підтримки Туреччини і країна була змушена шукати для себе нову роль у світовому порядку, але вже з більш обмеженими ресурсами.[3]

У зв'язку з цим, уряд Туреччини не міг використовувати велику кількість інструментів залучення до співпраці країни Близького Сходу та інші через обмеженість власних ресурсів.

Висновок

Підсумовуючи, можна зазначити, що Туреччина по завершенню Холодної війни отримала змогу взаємодіяти з більшістю країн, які вважала пріоритетними в своїй зовнішній політиці і вже не мусила узгоджувати свою позицію із США та її союзниками. Але водночас до цього була змушена визначити свою зовнішню політику та роль країни у новому світовому порядку, що стало надзвичайно складним завданням, оскільки була змушена орієнтуватись на свої обмежені ресурси та розбудовувати відносини на певних негативних переконаннях, що все ще існували в деяких країнах, до прикладу, в країнах Близького Сходу.

Звичайно в цей час відбувались активні реформи та Туреччина отримала статус кандидата до ЄС, що частково надавало країні надію на отримання нею ролі успішного кейсу поєднання ісламського чинника та демократичних процесів. Але цей аспект буде виключений після того, як Партія Справедливості та Розвитку на чолі з Ердоганом очолить країну.

Список використаних джерел:

1. M. Sheharyar Khan «The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East», 2015.
2. LSE-IDEAS-Turkeys-Global-Strategy, May 2011.
3. Meliha Benli Altunışık «The New Turn in Turkey's Foreign Policy in the Middle East: Regional and Domestic Insecurities», 2020.
4. Ahmet Davutoğlu, Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring, 2012.
5. Kirisci, Kemal. «The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of Trading State». New Perspectives on Turkey, Special Issue on Turkish Foreign policy, No. 40, Spring 2009.

Блистів Тетяна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Шевченко Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ : РОЛЬ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Збройні конфлікти, особливо тривалі та масштабні, часто призводять до значних порушень прав людини, що мають серйозні наслідки для цивільного населення, а також для міжнародного правопорядку. Російсько-українська війна, яка триває з 2014 року, є одним із найбільш складних і масштабних збройних конфліктів у сучасному світі. У цьому контексті питання порушення прав людини та застосування міжнародного гуманітарного права (МГП) є надзвичайно важливими для оцінки правомірності дій сторін і для забезпечення захисту цивільних осіб.

Міжнародне гуманітарне право, яке є частиною міжнародного права, регулює поведінку сторін під час збройного конфлікту з метою мінімізації гуманітарних наслідків війни. Воно базується на Женевських конвенціях 1949 року та їх доповненнях, а також на додаткових протоколах, зокрема на Протоколах I та II до Женевських конвенцій, які стосуються захисту жертв міжнародних збройних конфліктів і внутрішніх конфліктів. МГП встановлює принципи, які обмежують застосування сили та визначають обов'язки держав і збройних угруповань щодо захисту цивільного населення. Зокрема, це заборона на навмисні атаки на цивільні об'єкти, обмеження застосування зброї, що може спричинити надмірні руйнування, а також обов'язок надавати гуманітарну допомогу мирним жителям[2].

Одним із найбільш серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, що фіксуються під час війни між Росією та Україною, є напади на цивільні об'єкти та інфраструктуру. Відзначено численні випадки авіаударів та артилерійських обстрілів, обстрілів з допомогою дронів, які спрямовані на цивільні цілі, що прямо порушує основний принцип міжнародного гуманітарного права – заборону на атаку цивільних осіб та об'єктів, що не мають військового значення. Такі дії створюють небезпечні умови для життя мирного населення і призводять до значних жертв серед цивільних.

З початку російської агресії в Україні було зафіксовано численні випадки застосування тортур, насильницьких зникнень, викрадення людей, а також нападів на біженців і мирних жителів. Злочини проти людяності та воєнні злочини, включаючи катування, сексуальне насильство, страти та інші акти жорстокості, що порушують норми міжнародного гуманітарного права, стали характерними для обох сторін конфлікту, зокрема у районах, підконтрольних проросійським сепаратистам. Згідно з міжнародними нормами, ці дії кваліфікуються як воєнні злочини, і особи, що їх вчиняють, повинні бути притягнуті до відповідальності відповідно до міжнародного права, зокрема за рішенням Міжнародного кримінального суду.

Російська окупація деяких територій України супроводжується депортацією цивільного населення, а також примусовою зміною етнічної та соціальної структури регіонів. Це є порушенням міжнародних норм, зокрема Женевських конвенцій, які забороняють насильницьку депортацію цивільного населення з території, яка перебуває під окупацією [2]. Окрім того, численні свідчення вказують на примусову мобілізацію та переписування громадянства на окупованих територіях, що є порушенням прав людини та суверенітету держави.

Мільйони людей були змушені залишити свої домівки через бойові дії, зокрема внаслідок обстрілів, насильства та переслідувань. Біженці та внутрішньо переміщені особи стикаються з численними проблемами: відсутністю доступу до основних прав і послуг, таких як охорона здоров'я, освіта та безпека, а також з тривалими труднощами в інтеграції в нові місця проживання. Міжнародні гуманітарні організації, зокрема ООН, часто надають допомогу, але гуманітарна ситуація залишається надзвичайно складною[4].

Міжнародне гуманітарне право відіграє ключову роль у забезпеченні правового режиму під час збройного конфлікту та сприяє захисту жертв війни. В Україні міжнародні гуманітарні організації, включаючи Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) [3], ООН, а також численні правозахисні організації, активно працюють на допомогу постраждалим від війни. Однак багато порушень міжнародного гуманітарного права залишаються непокараними, що свідчить не тільки про існуючі прогалини в механізмах правового захисту, а й про недосконалість самих правових систем.

Реалізація міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів, зокрема на території України, стикається з численними викликами. Одним з найбільших є політична воля держав та міжнародних організацій забезпечити ефективне виконання міжнародних норм, притягнення до відповідальності винних та забезпечення доступу гуманітарної допомоги. Погіршення ситуації з правами людини в умовах війни вимагає суттєвих реформ в міжнародних механізмах правосуддя, правових систем і посилення санкційних та правових інструментів на міжнародному рівні.

Порушення прав людини в умовах російсько-української війни є серйозною проблемою для міжнародної спільноти, яка повинна діяти, щоб забезпечити захист цивільних осіб, виконання міжнародного гуманітарного права і притягнення до відповідальності винних. Міжнародне гуманітарне право залишається ключовим інструментом для захисту жертв конфліктів, але його ефективність залежить від політичної волі держав і міжнародних організацій для забезпечення належного контролю та нагляду.

У контексті російської агресії в Україні, зокрема після 2014 року, коли Росія анексувала Крим та розпочала підтримку сепаратистських рухів на сході України набув особливої популярності термін «рашизм». «Рашизм» визначається як ідеологічна та політична концепція, що поєднує в собі елементи шовінізму, імперіалізму, неоавторитаризму, а також підтримку насильницького розширення території за рахунок інших держав. Вона ґрунтується на переконанні в перевазі російської нації та обґрунтовує агресивні дії на міжнародній арені через національну гордість і прагнення до відновлення імперської величі Росії. Верховна Рада України 2 травня 2022 року схвалила постанову, яка визначає політичний режим у росії як «рашизм», а також засуджує ідеологічні засади та суспільні практики російського режиму, називаючи їх тоталітарними й людиноненависницькими [1].

Прикладами порушення прав людини у контексті «рашизму» є порушення прав на територіях, окупованих та анексованих Росією. Після анексії Криму Росія вжила численних заходів щодо обмеження прав кримських татар, включаючи репресії, депортацію, заборону на діяльність їхніх організацій, зокрема Меджлісу кримськотатарського народу. Багато лідерів цієї спільноти зазнали арештів, переслідувань та навіть були змушені залишити територію Криму. У зоні конфлікту на Донбасі зафіксовано численні випадки тортур, насильницьких зникнень, викрадень цивільних осіб, у тому числі журналістів, активістів та військовополонених, що є порушенням міжнародного гуманітарного права. Порушення прав людини під час окупації Київської області, зокрема в Бучі, стали одними з найтрагічніших і найбільш обговорюваних етапів російсько-української війни. Ці події привернули увагу світової спільноти до звірств, скоєних російськими військовими, і стали свідченням грубих порушень міжнародного гуманітарного права. Були зафіксовані масові вбивства, тортури та катування, сексуальне насильство, репресії та депортації. Згідно з міжнародними нормами, такі дії також можуть кваліфікуватися як воєнні злочини.

У результаті цих подій стало очевидним, що агресія Росії проти України супроводжується серйозними порушеннями прав людини, які потребують міжнародної правової реакції та кримінального переслідування.

Порушення прав людини в рамках «рашизму» створює серйозну загрозу і міжнародній безпеці та стабільності. Росія активно підриває міжнародний правопорядок, не дотримуючись міжнародних угод, що призводить до погіршення відносин між державами, порушує принципи суверенітету та територіальної цілісності, що є основою міжнародного права.

Незважаючи на численні санкції, введені міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄС та США тощо, порушення прав людини, здійснювані під егідою «рашизму», продовжують мати місце. Міжнародні організації, хоча й можуть засуджувати ці дії, не завжди мають ефективні механізми для примусу порушників до виконання міжнародних норм.

Порушення прав людини в умовах «рашизму», зокрема на окупованих територіях, вимагають від міжнародної спільноти більш активного залучення до забезпечення правопорядку, запровадження нових

санкцій, розслідування злочинів, а також зміцнення правових механізмів для забезпечення відповідальності за порушення прав людини.

Таким чином, «рашизм», що супроводжується серйозними порушеннями прав людини, представляє значну загрозу для глобальної безпеки та стабільності. Важливим кроком є активне реагування міжнародних організацій та національних урядів для припинення цієї загрози та забезпечення поваги до прав людини в умовах глобалізації та збройних конфліктів.

Міжнародне гуманітарне право залишається важливим, хоча й не завжди ефективним інструментом захисту прав людини під час війни. Події в Україні засвідчують необхідність реформування міжнародної системи відповідальності за воєнні злочини та активнішої участі міжнародної спільноти в запобіганні безкарності.

Захист прав людини у війні - не лише юридичне, а й моральне завдання. Реалізація принципів міжнародного гуманітарного права у сучасних конфліктах визначатиме майбутнє міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України. Постанова. Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» № 3078-IX від 02.05.2023. *Законодавчі акти України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-IX#Text>.
2. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них. Офіційний сайт Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ). URL: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>.
3. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Офіційний сайт. URL: <https://www.icrc.org>.
4. Організація Об'єднаних Націй (ООН). Офіційний сайт. URL: <https://www.un.org>.

Блистів Тетяна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Дмитріє Роман, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЗМІНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ІНСТИТУТІВ

Зміни в міжнародному праві та реформування міжнародних інститутів є одними з найбільш актуальних питань сучасного світового порядку.

У 2025 році після переобрання Дональда Трампа на другий термін президентства, США запровадили нову політику щодо України та Європейського Союзу, що спричинило значні зміни в міжнародних відносинах. Д. Трамп, зберігаючи свою попередню стратегію «Америка перш за все», став менш активним у контексті санкцій проти Росії та більш скептичним щодо підтримки ЄС у вирішенні українського питання. У відповідь на це, країни ЄС, зокрема Німеччина та Франція, збільшили свої зусилля для стабілізації ситуації в Україні, посилюючи дипломатичний тиск на РФ та намагаючись зберегти єдність у питанні санкцій. Велика Британія, яка після Брекзиту зосередилася на посиленні своїх стратегічних відносин з країнами-союзниками, продовжила активно підтримувати Україну, розширюючи військову та економічну допомогу. Ці зміни стали відчутними для глобальної безпеки, адже ЄС та Велика Британія стали основними гарантами стабільності в регіоні. Такі зміни можуть мати серйозні наслідки для міжнародного права та потребу в реформуванні міжнародних інститутів. Спершу це проявляється у втраті глобальної стабільності та зміщенні акценту на регіональні альянси, що впливає на міжнародні правові механізми, зокрема в контексті вирішення конфліктів та миротворчих місій. У зв'язку з ослабленням ініціативи з боку США, інші країни можуть посилити миротворчі місії та ініціативи для вирішення конфліктів на місцях, однак для ефективності таких місій необхідне створення нових правових інструментів та механізмів для забезпечення правопорядку та безпеки. Міжнародна система санкцій також може потребувати адаптації, враховуючи можливі зміни в стратегічних альянсах. Наприклад, країни ЄС можуть ініціювати нові санкції, пов'язані з порушенням міжнародного права, без необхідності підтримки США, що, в свою чергу, потребуватиме створення нових правових структур і механізмів.

Таким чином, зміни в зовнішній політиці США, пов'язані з приходом Д. Трампа, сприятимуть перегляду міжнародного правового порядку і підштовхнуть до реформування міжнародних інститутів. Це викликає потребу в адаптації міжнародних правових норм та структуруванні нових механізмів співпраці для підтримки глобальної стабільності, що може вимагати не лише правових змін, а й оновлення міжнародних організацій для ефективного реагування на нові глобальні виклики.

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, без сумніву, є однією з найбільш серйозних геополітичних та правових криз сучасності. Вона не лише ставить під сумнів стабільність міжнародного порядку, а й висуває важливі політико-правові виклики для міжнародних організацій, інститутів та системи міжнародного права в цілому. Враховуючи характер та масштаби конфлікту, стає очевидним, що сучасне міжнародне право, разом з інститутами, які його підтримують, потребує глибоких змін і реформування для більш ефективного реагування на нові загрози та виклики.

Одним з основних викликів, що постають перед міжнародним правом у контексті російсько-українського конфлікту, є невідповідність існуючих норм і принципів традиційного міжнародного права сучасним умовам. Порушення суверенітету та територіальної цілісності, визнаних у міжнародному праві, є серйозними викликами для міжнародного правопорядку. Зокрема, агресія Росії проти України та незаконна анексія Криму стали прикладами порушення основних принципів Статуту ООН, зокрема, заборони на застосування сили та втручання у внутрішні справи інших держав.

Одним з ключових аспектів цієї ситуації є недостатня ефективність традиційних механізмів міжнародного правопорядку. Міжнародні інститути, зокрема Організація Об'єднаних Націй (ООН),

продемонстрували свою безпорадність у ряді випадків, зокрема через блокування рішень у Раді Безпеки через право вето постійних членів. Це підкреслює необхідність реформування міжнародних інститутів для забезпечення більш ефективного реагування на порушення міжнародного права.

Російсько-український конфлікт також поставив під питання роль міжнародних інститутів, зокрема таких, як ООН, Міжнародний суд ООН, та інші механізми вирішення спорів. Хоча багато з цих інститутів були створені з метою забезпечення миру та безпеки, їх здатність діяти у випадку масштабних міжнародних конфліктів, як війна в Україні, виявилася обмеженою.

У рамках ООН, наприклад, неодноразово піднімалося питання про неефективність системи міжнародного правосуддя в умовах, коли держави порушують міжнародні угоди та норми без належного механізму покарання. Проблема відсутності ефективних санкцій і засобів примусу до виконання рішень ООН, зокрема через право вето в Раді Безпеки, є яскравим прикладом обмеженої дієздатності існуючих інститутів.

У зв'язку з цим необхідно враховувати ряд аспектів реформування міжнародного права і інститутів для забезпечення більш ефективної боротьби з сучасними загрозами. Перш за все, це стосується створення більш прозорих і швидких механізмів реагування на агресії, що порушують основні принципи міжнародного права. Важливим кроком є посилення ролі міжнародних судів, зокрема Міжнародного суду ООН, та створення додаткових механізмів для забезпечення виконання рішень. Також вкрай важливим є реформування системи ООН, зокрема Ради Безпеки, де право вето постійних членів блокує прийняття ефективних рішень у разі серйозних міжнародних конфліктів. Можливо, варто подумати про зміни в процедурі прийняття рішень та створення додаткових органів, які могли б швидше реагувати на збройні конфлікти.

У контексті сучасних викликів міжнародного права, таких як кібератаки, використання штучного інтелекту, нові форми тероризму, важливо також розробити нові міжнародні механізми та угоди, які могли б запобігати ескалації конфліктів в нових умовах. Розвиток глобальних договорів у сфері кібербезпеки, правосуддя та міжнародних санкцій може стати важливим кроком до більш ефективного реагування на загрози.

Глобалізація, технологічний прогрес, нові економічні, політичні та екологічні виклики вимагають адаптації міжнародних правових норм та інститутів до сучасних умов. Водночас зростаюча кількість глобальних проблем, таких як зміни клімату, міжнародний тероризм, конфлікти між державами, загроза ядерної війни, економічна нерівність і пандемії, ставить перед міжнародною спільнотою нові завдання. У відповідь на ці виклики постає необхідність у реформуванні відповідних міжнародних організацій.

Враховуючи ці фактори, важливим є перегляд та зміни в міжнародному праві, зокрема у контексті забезпечення прав людини, економічної безпеки, сталого розвитку та захисту навколишнього середовища. Реалізація цих змін потребує розвитку інституційних механізмів і вдосконалення міжнародної правової системи.

Російсько-українська війна та інші конфлікти, що тривають є серйозним випробуванням для сучасного міжнародного правопорядку. Вони виявили численні недоліки в існуючих механізмах міжнародного права та інститутів, що ускладнює швидке та ефективне реагування.

Таким чином, реформа міжнародного права та інститутів є необхідною для забезпечення більш справедливого та стабільного міжнародного порядку, здатного ефективно попереджати і врегульовувати конфлікти в умовах сучасних викликів. Саме тому аналіз змін, що відбуваються в міжнародному праві та міжнародних інститутах, дослідження перспектив їх реформування у контексті сучасних глобальних викликів є вкрай важливим питанням. Основними завданнями тут є оцінка історичних етапів розвитку міжнародного права та його сучасного стану; оцінка ефективності роботи в умовах сучасних викликів ключових міжнародних інститутів та організацій; оцінка можливих шляхів адаптації міжнародного права до нових реалій (цифрові технології, нові безпекові загрози); визначення ролі національних урядів у реформуванні міжнародних інститутів та міжнародного правопорядку в цілому. Вкрай важливою є взаємодія між міжнародними інститутами та національними державами для забезпечення стабільності в міжнародних відносинах. Вони можуть використовувати дипломатичний тиск для примушення держав до дотримання міжнародних норм. У випадку порушення правопорядку можуть накладати санкції. Міжнародні інститути та національні уряди працюють разом для розв'язання проблем глобального характеру, таких як зміни клімату, тероризм чи економічні кризи. Реформування міжнародних інститутів

є необхідною умовою для забезпечення їх ефективності в умовах нових глобальних викликів. Необхідно створити нові міжнародні правові норми для таких актуальних проблем, як кібербезпека, регулювання штучного інтелекту, енергетична безпека та зміни клімату. Це передбачає розвиток нових міжнародних угод, а також удосконалення існуючих правових рамок для ефективної боротьби з цими викликами. Адаптація структур та механізмів роботи організацій до сучасних реалій, а також впровадження нових ініціатив у міжнародному праві, створить передумови для сталого розвитку міжнародної співпраці, забезпечення прав людини та глобальної безпеки.

Міжнародне право, яке є основою регулювання взаємовідносин між державами та іншими міжнародними акторами, повинно бути здатним адаптуватися до нових глобальних реалій. Трансформація принципів і норм міжнародного права, враховуючи цифрову революцію, нові технології та глобальні загрози, є необхідною умовою для збереження його ефективності та відповідності сучасним викликам. Однак процес реформування міжнародного права також стикається з певними проблемами, зокрема в сфері правового співробітництва між державами. Поки що існує ряд викликів, які можуть перешкоджати цьому процесу, зокрема політична інертність та невідповідність інститутів сучасним реаліям. Однак, із впровадженням ефективних реформ можна досягти більш інтегрованої, справедливої та стабільної міжнародної системи, здатної реагувати на глобальні загрози та забезпечувати мир і процвітання для всіх країн світу.

Блистів Тетяна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Зьома В'ячеслав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ЗМІЦНЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ЧЕРЕЗ СПІВПРАЦЮ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

У контексті триваючої з 2014 року російсько-української війни роль міжнародних організацій як гаранта безпеки набула особливого значення. Ескалація ж конфлікту в 2022 році активізувала міжнародну спільноту, зокрема Організацію Об'єднаних Націй (ООН), Організацію з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейський Союз (ЄС), Організацію Північноатлантичного договору (НАТО), Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) та інші організації, які розпочали низку ініціатив, спрямованих на підтримку миру, забезпечення гуманітарної допомоги, санкційного тиску на агресора та документування порушень міжнародного гуманітарного права.

ООН як найбільша міжнародна організація неодноразово скликала засідання Ради Безпеки щодо ситуації в Україні. Попри блокування рішень через право вето з боку Росії, Генеральна Асамблея ООН ухвалювала резолюції, що засуджують агресію РФ, зокрема резолюцію ES-11/1 від 2 березня 2022 року [6]. Окрім цього, гуманітарні агенції ООН, як-от Управління Верховного комісара з прав людини (ОНЧНР) та Управління з координації гуманітарних питань (ОСНА), здійснюють моніторинг порушень прав людини та забезпечують допомогу постраждалим [9]. Однак, ООН, яка історично була створена для підтримання миру і безпеки в усьому світі, у випадку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну виявилася фактично неспроможною виконати свою ключову функцію. Найбільш критичним аспектом стала структура Ради Безпеки ООН, де Росія, як постійний член, має право вето, яке вона неодноразово використовувала для блокування резолюцій, спрямованих на засудження її агресії або запровадження жорсткіших заходів впливу. Це вказує на системну кризу ефективності ООН у випадках, коли агресором виступає одна з держав-членів Ради Безпеки. Така ситуація підриває довіру до Організації з боку менших країн, які розраховують на міжнародне право як механізм захисту від зовнішньої агресії. Ще однією проблемою є відсутність дієвого механізму примусу до виконання резолюцій Генеральної Асамблеї, які мають лише рекомендаційний характер. Наприклад, ухвалення резолюції, що засуджує анексію Росією українських територій, не супроводжувалося жодними практичними наслідками для держави-агресора, окрім політичного тиску. Ці проблеми свідчать про нагальну необхідність реформування ООН, зокрема перегляду механізму ухвалення рішень у Раді Безпеки та підвищення ролі Генеральної Асамблеї в конфліктах, де задіяні постійні члени Ради.

ОБСЄ, яка вже тривалий час здійснює спостережну діяльність в Україні, через Спеціальну моніторингову місію (до 2022 року) фіксувала порушення режиму припинення вогню, міжнародного гуманітарного права та прав людини. Після повномасштабного вторгнення РФ місія була евакуйована, однак діяльність ОБСЄ продовжується через підтримку миротворчих зусиль та правозахисні програми [7]. ОБСЄ, що декларує своє покликання забезпечувати регіональну безпеку, права людини та демократичні стандарти, опинилася в ситуації глибокої функціональної кризи на тлі повномасштабної агресії Російської Федерації проти України. Попри тривалу присутність в Україні через Спеціальну моніторингову місію (СММ), ОБСЄ не змогла ефективно вплинути на ситуацію на Донбасі ще з 2014 року. Її звіти часто залишалися декларативними, а спроби забезпечити об'єктивне висвітлення порушень збройними формуваннями, підтримуваними Росією, блокувалися чи піддавалися сумніву через вплив російських делегацій у структурах організації. Станом на 2022 рік, після початку повномасштабної фази війни, ОБСЄ взагалі змушена була припинити діяльність своєї моніторингової місії в Україні, оскільки Росія скористалася принципом консенсусу для блокування продовження її мандату. Це яскраво

демонструє один із ключових структурних недоліків організації – неможливість ухвалення рішень у разі протидії з боку навіть однієї держави-учасниці. Таким чином, в умовах, коли одна з країн-учасниць стає агресором, ОБСЄ фактично втрачає спроможність реагувати на конфлікт. Крім того, позиція ОБСЄ в низці питань щодо війни в Україні виглядала обережною, дипломатично стриманою, що викликало критику як з боку української влади, так і міжнародних експертів. І хоча окремі її підрозділи, зокрема Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ), продовжували моніторинг і публікували звіти про порушення прав людини, загалом роль ОБСЄ у протидії російській агресії залишилася обмеженою. Ці проблеми свідчать про потребу структурного реформування ОБСЄ, передусім перегляду принципу консенсусу та зміцнення незалежних інституцій, що здатні ефективно діяти навіть за умов спротиву окремих держав-членів. Без таких змін організація ризикує втратити легітимність як платформа для забезпечення миру та безпеки в регіоні.

Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) є одним із ключових гуманітарних суб'єктів, що діє на основі норм міжнародного гуманітарного права та має мандат надання допомоги жертвам збройних конфліктів. У контексті російсько-української війни організація відіграє важливу роль у захисті прав цивільного населення, забезпеченні базових потреб постраждалих, сприянні евакуації з небезпечних районів, а також у сприянні обміну військовополоненими. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну у 2022 році, МКЧХ постійно закликав обидві сторони конфлікту дотримуватися Женевських конвенцій, зокрема положень щодо захисту поранених, медичного персоналу, цивільного населення та інфраструктури. Місії МКЧХ працюють на місцях, доставляючи гуманітарну допомогу, забезпечуючи доступ до питної води, медикаментів та інших необхідних ресурсів у прифронтових зонах. Крім того, Червоний Хрест активно сприяє документуванню порушень міжнародного гуманітарного права, виступаючи як нейтральний посередник у переговорах щодо гуманітарного доступу. Незважаючи на складні умови безпеки, МКЧХ продовжує діяти як інструмент правового і морального впливу в міжнародній системі, наголошуючи на дотриманні базових гуманітарних стандартів навіть під час бойових дій. Попри важливу гуманітарну роль, яку відіграє Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), у контексті російсько-української війни діяльність цієї організації неодноразово піддавалася критиці з боку українського суспільства, медіа та офіційних структур. Одним із головних зауважень є її позиція нейтралітету, яка в умовах агресії Російської Федерації іноді сприймається як замовчування воєнних злочинів та гуманітарних порушень. Зокрема, викликали обурення заяви представників МКЧХ про можливе відкриття офісу у так званому «Донецьку» у 2022 році, що було сприйнято як легітимація дій окупаційної адміністрації. Крім того, громадськість неодноразово звинувачувала МКЧХ у бездіяльності щодо забезпечення прав українських військовополонених, особливо після трагедії в Оленівці. Попри свій мандат, організація не змогла (або не намагалася належним чином) забезпечити інспекцію умов утримання чи розслідування обставин загибелі. Ці приклади свідчать про серйозну потребу перегляду стандартів функціонування нейтральних гуманітарних організацій у випадках, коли одна зі сторін є очевидним агресором, а міжнародне гуманітарне право систематично порушується. Такий підхід, заснований виключно на нейтралітеті, може фактично призводити до ігнорування правди і посилення почуття безкарності в агресора.

Європейський Союз виступив одним із ключових стратегічних партнерів України. З початку агресії РФ ЄС запровадив численні пакети санкцій, надав Україні військову, економічну та гуманітарну допомогу, ініціював процедури наближення до членства, зокрема надання статусу кандидата в ЄС. Також через механізми Європейської служби зовнішньої дії (EEAS) ЄС сприяє координації безпекової політики та підтримці українських реформ [1].

Організація Північноатлантичного договору (НАТО), хоча й не бере участі у конфлікті безпосередньо, значно активізувало підтримку України через військово-технічне сприяння, тренування ЗСУ, а також політичну підтримку. Альянс визнав РФ як головну загрозу для євроатлантичної безпеки у Стратегічній концепції 2022 року [5].

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) відіграє критично важливу роль у забезпеченні ядерної безпеки та нерозповсюдження ядерної зброї, особливо в умовах збройного конфлікту. Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, МАГАТЕ активно долучилося до моніторингу ситуації на українських ядерних об'єктах, насамперед на Запорізькій атомній електростанції (ЗАЕС), яка опинилася в зоні бойових дій. Організація неодноразово наголошувала на

ризиках ядерної катастрофи, якщо безпека ЗАЕС не буде забезпечена. МАГАТЕ направило місії для інспекцій та незалежної оцінки стану ядерної інфраструктури, а також закликала до створення зони ядерної безпеки навколо ЗАЕС. Висновки агентства та його послідовна дипломатична діяльність сприяли тому, що питання ядерної безпеки України залишалося в центрі міжнародної уваги, підкріплюючи принципи ядерного невтручання та захисту цивільної інфраструктури навіть у стані війни [2].

Крім цього, такі організації як Amnesty International, Human Rights Watch та Міжнародний кримінальний суд (МКС) документують військові злочини та злочини проти людяності, які мали місце під час конфлікту. МКС відкрив справу проти РФ щодо депортації українських дітей, що стало знаковим прикладом активізації міжнародного правосуддя в умовах війни [4].

Як роль міжнародних організацій так і роль національних урядів у зміцненні міжнародної безпеки є критично важливою, оскільки саме національні уряди несуть відповідальність за реалізацію міжнародних домовленостей на національному рівні, визначають політику безпеки та реагують на загрози, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях. Співпраця урядів з міжнародними організаціями дозволяє створювати системи колективної безпеки, уникати конфліктів та забезпечувати стабільність. Національні уряди відіграють важливу роль у зміцненні міжнародної безпеки, інтегруючи міжнародні норми та стандарти у внутрішнє законодавство, беручи участь у колективних системах безпеки та сприяючи мирному врегулюванню міжнародних конфліктів.

Таким чином, як міжнародні організації так і національні уряди відіграють багатомірну роль у забезпеченні безпеки: від дипломатичного тиску до гуманітарної та військової підтримки, від збору доказів до забезпечення механізмів правосуддя. Попри обмеження повноважень деяких структур (як у випадку Ради Безпеки ООН), загальна тенденція свідчить про зростання значущості колективних міжнародних зусиль у захисті міжнародного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Європейський Союз. Офіційний сайт. URL: <https://europa.eu>.
2. Міжнародне агентство з атомної енергії. Офіційний сайт. URL: <https://www.iaea.org>.
3. Міжнародний комітет Червоного Хреста. Офіційний сайт. URL: <https://www.icrc.org>.
4. Міжнародний кримінальний суд. Офіційний сайт. URL: <https://www.icc-cpi.int>.
5. Організація Північноатлантичного договору. Офіційний сайт. URL: <https://www.nato.int>.
6. Організація Об'єднаних Націй. Офіційний сайт. URL: <https://www.un.org>.
7. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Офіційний сайт. URL: <https://www.osce.org>.
8. Рада Європи. Офіційний сайт. URL: <https://www.coe.int>.
9. Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Офіційний сайт. URL: <https://www.ohchr.org>.

Кузьменко Максим, кандидат психологічних наук, Начальник науково-дослідного відділу Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

МОРАЛЬНА ТРАВМАТИЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Ситуація невизначеності, інтенсивний соціально-економічний і технічний розвиток сучасного світу, війна в Україні, геополітична нестабільність, руйнування світової архітектури міжнародної безпеки та інші виклики сьогодення чинять суттєвий негативний вплив на психічне та ментальне здоров'я практично кожної людини. Часте повторення ситуацій професійних стресів призводить до ослаблення нервової системи, емоційних зривів, нервово-психічних захворювань та погіршення ментального здоров'я. Через це, навіть у повсякденному житті, людина постійно стикається з необхідністю керування власними емоційними станами, застосування копінг-стратегій, необхідністю шукати найбільш ефективні способи емоційної регуляції і саморегуляції у стресових та загрозливих ситуаціях. Жажіття сучасної війни також призводять до переживання моральної травматизації широкого кола населення.

Термін «моральна травма» привертає увагу значної кількості вчених від початку 1990-х років, коли психіатр Дж. Шей вперше увів його у науковий обіг. Наразі існує не одне визначення цього терміну. Серед поширених є інтерпретація Дж. Шей та Дж. Манро, які розглядають три важливих контексти його ужитку: зрада своїх стійких моральних переконань; зрада з боку осіб, які мають владу і авторитет; ситуації високого ризику. Моральна травматизація найширше застосовується у зв'язку з переживанням травматичної події і стосується, передусім, військових та ветеранів, осіб, які опинилися у зоні бойових дій, а також осіб, які працюють у першій лінії допомоги у надзвичайних ситуаціях, жертв насилля й ін. Внутрішні конфлікти, пов'язані з порушенням власних моральних принципів і переконань, зумовлюють негативні психічні стани, які виражаються в обвинуваченні себе та інших.

Воєнні дії, постійний страх, загроза для життя, втрати близьких і домівок – усе це створює серйозні психологічні та емоційні травми для населення. І не тільки для тих, хто проживає на територіях безпосередніх бойової дії, а й для тих, хто переживає війну на відстані, але все одно відчуває загрозу та напругу. Тому, у контексті війни дослідження моральної травматизації та посттравматичного стресового розладу (ПТСР) в Україні є не лише актуальними, але й критично важливими для забезпечення допомоги тим, хто потребує підтримки у подоланні травм. Війна на території України, яка почалася в 2014 році, має серйозний вплив на всю країну. Вона охоплює різні регіони та має великі наслідки для мільйонів українців.

Споглядання наслідків війни та воєнних дій, безпосередня участь у військових, бойових діях, травми та загрози для життя можуть призвести до розвитку ПТСР та моральної травматизації у військовослужбовців та, навіть, у цивільних осіб. Враховуючи, що війна триває на всій території України, причини появи ПТСР у українців можуть бути ще більш широкими та загостреними. Наведемо деякі з них: постійний страх і напруга; травматичні події та втрати; евакуації та переміщення населення; розрив з близькими; економічні труднощі тощо.

Результати останніх досліджень свідчать про те, моральна травматизація пов'язана з тривожністю, депресією, проблемами міжособистісної взаємодії, ризиками суїцидів в учасників бойових дій. Незважаючи на те, що більшість досліджень з моральної травматизації присвячені вивченню її специфіки в учасників бойових дій, дедалі більше з'являється публікацій стосовно морального травмування цивільного населення, а також дистресу у населення ще з часів пандемії COVID-19.

С. Хатсон ґрунтовно описав синдром «вцілілого», визначивши причини, наслідки, пов'язані з ним конструкти і похідні терміни для комплексу провини «вцілілого». Упродовж перших трьох місяців повномасштабного вторгнення росії в Україну, ми спостерігали яскраво виражені прояви синдрому «вцілілого» у цивільного населення. Ця ідея не суперечить останніми дослідженнями В. Гріффіна (виконаного у США) про те, що одним із найважливіших напрямів вивчення моральної травми є її діагностика саме у цивільного населення. Це зумовило необхідність дослідження особливостей моральної травматизації не лише в учасників бойових дій, а й у цивільного населення під час війни росії з

Україною.

Особливості моральної травматизації описуються по-різному. Як «відчуття неспроможності запобігти; споглядання або обізнаність про дії, які порушують глибоко укорінені моральні переконання людини» і переживання «глибокого почуття провини, включаючи почуття сорому, горя, розуміння - безглуздості і докори сумління через порушення основних моральних переконань». Люди також переживають боротьбу зі своєю релігійною вірою та цінностями, і деякі можуть зробити висновок, що вони живуть в аморальному світі або, що вони аморальні або невиправні. Проте лише протягом останніх 5-10 років поняття моральної травми привернуло серйозну увагу як синдром, який може супроводжувати також ПТСР серед військовослужбовців.

Однією із методик, що останнім часом набула розповсюдження для діагностування моральної травматизації є Шкала симптомів моральної травматизації і має модифікації для цивільних, військових, коротку та повну форми. До її шкал входять: Відчуття зраженості, Моральні проблеми, Релігійна боротьба, Втрата релігійної віри, Рівень довіри людям, Розуміння сенсу життя, Самоосуд, Почуття провини, Складності із самопрощенням.

З метою належного застосування цього методичного інструментарію необхідно провести його адаптацію на цільовій вибірці українського суспільства. Шкала симптомів моральної травматизації може застосовуватися для «психологічного сортування» під час надання психологічної допомоги та проведенні заходів декомпресії. Адже вважається корисним до доцільним інструментом надання первинної інформації психологам щодо домінуючих, пріоритетних аспектів надання психологічної допомоги.

Крисаченко Валентин, доктор
філософських наук, професор, провідний
співробітник НДІ українознавства КНУ
ім. Тараса Шевченка

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ РАШИЗМУ: ПРИНИЖЕННЯ НАЦІЇ ТА ЛЮДИНИ

Сутність і стратегія існування російської імперії (незалежно від назви цієї держави) є тотальне загарбання і використання ресурсів підлеглих країн та народів, з привласненням при цьому їхньої матеріальної, культурної та інтелектуальної спадщини. Злочинним механізмом досягнення цієї мети є тоталітаризм та автократія, орієнтовані на забезпечення безумовної влади над людьми. Організуючим началом подібної політики є певна ідеологія, тобто система визначальних норм і правил функціонування держави. До її структури увіходять як успадковані моделі поведінки, так і набуті стратегіями дії згідно ситуативних вимог часу. В московії поєдналися принципи східного деспотизму, з його рисами безумовного автократизму як форми правління, імперськими «духовними скрепами», європейськими трендами візантизму (теократизму), комунізму та фашизму. В своєму поєднанні вони і складають ідеологічне ядро ідеології рашизму – сучасної програми існування і дії російської держави. На практиці рашизм призводить до дегуманізації та знелюднення буття, є загрозою для національної та міжнародної безпеки, усталеного світоустрою.

Для рашизму публічним інструментарієм впливу на громадську думку, причому для різних адресатів, є *газлайтинг* (англ. *gaslighting*). Це досить модерне поняття, але витoki самої процедури та її сутність криються ще в античних часах, зокрема в філософії софістики. Прихильники цієї течії ставили під сумнів істинність очевидного (апріорного) знання, доводили некоректність емпіричного досвіду, навіть – законів формальної логіки. Використовуючи різноманітні словесні конструкції (викрутаси, алогізми, парадокси тощо), спонукували реципієнта до певних висновків. А потому, на тій же доказовій базі, доводили неістинність зроблених попередніх узагальнень.

Методологія софізму широко використовується в суддівській практиці, зокрема в прокурорській та адвокатській, а для філософії відіграла значну евристичну роль як у розвитку формальної, так і логіки наукового пізнання. Але, якщо для софістів словесні абракадабри та покручі слугували засобом демонстрації могутності людського розуму, то для маніпуляторів вони є інструментом досягнення корисливої мети: для шахраїв – економічної, для ловеласів – чуттєвої, для політиків- владної та ін. Зрештою, в кінцевому підсумку, здійснення цільового газлайтингу в абсолютній більшості випадків своєю головною метою має пониження людини: і як особистості, і як носія певних родових цінностей.

В сучасному публічному просторі газлайтинг є однією з форм психологічної маніпуляції людською свідомістю різноманітними засобами, метою якої є введення об'єкта впливу у стан неадекватності, негідності та нікчемності власного життя та свого сприйняття буття. Певною мірою газлайтинг є дієвим інструментарієм для формування у жертв насильства стану Стокгольмського синдрому.

Методологія і стратегіями газлайтингу поширюються насамперед на потенційних жертв, тобто на коло сприймачів, котрі ще знаходяться в стані душевної рівноваги і поки що не стали об'єктами відвертої агресії. Після розпаду СРСР, всі свої втручання у внутрішні справи нових незалежних держав Росія розпочинала з потужної інформаційної кампанії, котра передбачала створити всередині них відповідний інформаційно-світоглядний клімат, сприятливий для реалізації планів агресора.

Сучасні газлайтери своєю прихованою метою визначають психологічний контроль над суб'єктами сприйняття, котрий, в остаточному підсумку, стає психологічним насильством над ними.

Початковою стадією є оприлюднення в публічному полі певної ідеї/проблеми. Люди, зазвичай, спочатку зустрічають новий інформаційний модус з цікавістю, але насторожено. Далі вони реагують нерозумінням, несприйняттям запропонованого, навіть – відторгненням почутого, побаченого, донесеного від певного джерела. Важливою складовою подачі матеріалу є його емоційність, зокрема ритміка циклів «спокій-наголос-окрик-спокій». Таким чином, в індивіда постають сумніви щодо певної проблеми. Посіяні зерна бур'яну брехні мають тенденцію до закріплення на певному ґрунті, особливо в умовах відсутності будь-якої іншої, насамперед достовірної, інформації на задану тему.

Сумніви породжують сум'яття, невпевненість, невизначеність, стан дискомфорту. А депресія не стимулює до творчих дій об'єкта впливу, а, навпаки, штовхає його до апатії та бездіяльності. Тим часом, тиск триває, продовжуються постійно і методично нові викиди, котрі стають вже звичними. Вони і постають частиною певного інформаційного поля (шуму/хаосу), як неодмінна частина повсякдення.

Професійні рашисти-маніпулятори використовують будь-які засоби впливу на свідомість потенційних жертв. Найперше – це приниження, знецінення об'єкта впливу, наголошення на його нікчемності та мізерності і, водночас, шкідливості для інших. Таким чином, здійснюється своєрідний напад і на окремого індивіда, та всю його спільноту.

Рашисти використовуються для приниження українців будь-які засоби: зневагу, брехню, наклепи, інсинуації, люту іронію, сарказм, гіперболу тощо. При цьому, носіям цих рис приписують різноманітні огидні вчинки та дії, на кшталт обзивання «фашистами» та «нацистами». На думку кремлівських пропагандонів, це повинно спрацювати, особливо на тлі власних гіперболізованих історичних наративів про виключну роль Росії у перемозі над Німеччиною. Ворожість та ціннісна агресія московських рупорів збиває пересічного обивателя з пантелику, змушує його повірити бодай в частину сказаного. А наукові контраргументи проти пропагандистів цинічно ігноруються та відкидаються як, начебто, вигадки хитрого «салоїда». Зрештою, може відбутися переоцінка власного «Я» з подальшою трансформацією індивіда в слухняну ляльку кремлівських карабасів-барабасів.

Логічне продовження подібної ІПСО, її козирна фішка, джокер – пропозиція, від якої людина не в змозі відмовитися. Мова йде про певну модель розв'язання проблеми, котра вимальовується напрочуд яскравими, барвистими кольорами, але по суті своїй є оманю, тобто брехнею та обманом. Але споживач отримує мрію, фантомну реальність, котра ілюзорно виправдовує і прикрашає його життя. Це може бути рай на землі у вигляді світлого майбутнього (комунізму), процвітання «руського міра», крах нацизму і жидобандерівців, трактир біля ізби, ідеальна красуня, з якою можна чинити будь-які забави та неподобства, кара та жахи для ненависного сусіда-багатія, блаженство в Криму і т. д. і т. п. Інакше кажучи, створюється модель щасливого життя, причому для всіх неофітів разом, і кожному з них зокрема. Соціальний неспокій вгамовується створенням образу сакрального ідеалу, котрий чіткою матрицею вигаданого буття заповняє свідомість, навіть – підсвідомість індивідів.

Зрозуміло, у людини завжди мусить бути вибір, особливо щодо того, як утверджуватися і жити у цьому світі. Але глибинна сутність рашизму як ідеології, а тоталітаризму – як політичного устрою, якраз і полягає в тому, що піддані імперії позбавлені будь-якого права на вільний вибір бажаного варіанту розвитку подій тощо. Аргументи влади в такому випадку зводяться до застосування примусу до виконання директив, і насильства, репресій та фізичного знищення – щодо неугодної чи неполяльної частини населення.

В своїх екстремістських варіантах маніпулятивні варіанти є неодмінною складовою здійснення рашистами злочинів проти людяності, військових злочинів та різноманітних форм геноциду. Мова йде про свідомі, цілеспрямовані акції агресора, коли масові злочини вчиняють проти певної спільноти: етносу, конфесії, соціальної чи професійної страти та ін. Подібним чином на імперській мапі рашистів зникли десятки етносів та національних мов, інтелектуальна еліта, землевласники, промисловці, фінансисти тощо. Натомість, розквітла система ГУЛАГу та тюрем, каральних та партійних органів, ідейний абсолютизм та догматизм, запанували в розкоші владні прошарки та їхні слуги-холопи. Саме подібна модель тоталітарного режиму віками намагалась знищити Україну, саме ця гідра руйнує і споганює нашу країну нині.

Таким чином, для надання видимості істинності дискурсів влади, особливо для зовнішнього споживання, широко використовується метод спекулятивних наративів. Сутність його полягає в поширенні інформації, котра не ґрунтується на реальних чи частково дійсних фактах. При цьому здійснюється некритична конверсія знання про один об'єкт на інший. Наслідком постає підміна смислів і значення цього об'єкта/події, із наступною кодифікацією його як нетотожного самому собі. Так відбувається, наприклад, у випадку із Стокгольмським синдромом, коли вина за злочин покладається на саму жертву.

Рашизм масово використовує аберацію смислів на потенційний об'єкт свого впливу, власних агресивних зазіхань та дій. Таким чином, свій неспровокований повномасштабний напад на Україну подається як самозахист від неї самої чи, навіть, всього західного світу. А жертві своєї політики приписуються найрізноманітніші негативні ознаки, включно з офіційно засудженими міжнародним

співтоварством (нацизм, геноцид, сепаратизм і т. д.), з тим, щоб мати позірне виправдання своїм протизаконним діям.

Ідеологія і практика рашизму становлять будівельний остов сучасного російського тоталітаризму. Лицемірна політика лідерів режиму повинна стати неприйнятною і несприйнятною для цивілізованого людства, а її очільники, виконавці та носії дістати належне правове оцінку і нести за вчинене кримінальну відповідальність.

Новородовський Валерій, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу етнополітології, голова Ради молодих учених Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

ВИКЛИКИ ЕТНОПОЛІТИЧНІЙ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Події початку 2025 р. фактично сформували нові сценарії розвитку російсько-української війни. Низка експертів, політичних і державних діячів, що ймовірно у 2025 р. відбудуться мирні переговори з РФ, які мають припинити активну фазу бойових дій. Утім виникає низка питань, стосовно тривалості цього перемир'я, гарантій безпеки України, збереження згуртованості й резильєнтності суспільства. На нашу думку, важливо розглянути ймовірні сценарії розвитку російсько-української війни у 2025 р., її вплив на сучасну геополітику, а також виклики, які постануть перед Україною.

Ще у 2024 р. Дж. Лог зазначав, що існує 4 сценарії розвитку російсько-української війни на найближчий: 1) довготривала війна; 2) «заморожений конфлікт»; 3) перемога України; 4) поразка України [2]. Зауважимо, що другий сценарій може стати лише проміжним етапом до подальшої ескалації та продовження бойових дій. Важливо розуміти, що РФ не буде повноцінно дотримуватися будь-якої підписаної угоди, якщо не досягне поставлених завдань своєї інтервенції у 2022 р. Утім, зважаючи на реалії сьогодення, саме «заморожений конфлікт» є найбільш ймовірним сценарієм у 2025 р. Це пояснюється кількома чинниками: 1) позицією адміністрації Президента США Д. Трампа щодо російсько-української війни; 2) відсутність у європейських партнерів воєнних ресурсів на зміцнення власної обороноздатності й підтримку України; 3) відсутність єдиної позиції західних партнерів щодо російської агресії; 4) нездатність міжнародної спільноти покарати винних у міжнародних воєнних злочинах. Відповідно, світ нині намагається знайти компроміс щодо розв'язання російсько-української війни. Все це суттєво вплине на сучасну геополітичну ситуацію та спровокує низку збройних конфліктів на різних куточках світу.

Журналісти видання Bloomberg A. Нарделлі та Дж. Велч Trump's Ukraine «Plans Mean a \$3 Trillion Bill for European Allies» («Плани Трампа щодо України означають для європейських союзників рахунок у \$3 трильйони») виокремлюють 3 сценарії російсько-української війни та їхній вплив на економіку Європи: базовий (найімовірніший) – укладання угоди з РФ, контроль РФ над окупованими територіями, гарантії безпеки для України, продовження військової та матеріальної допомоги для України від ЄС і США; оптимістичний – втручання країн ЄС і США, якщо РФ порушить умови миру, допомога у розвитку ВПК України, посилення санкцій; найгірший сценарій – відмова адміністрації президента Д. Трампа підтримувати Україну, припинення фінансової та військової допомоги США, Україна формально збереже суверенітет, але РФ матиме важелі впливу на внутрішню і зовнішню політику, ймовірність нової агресії на країни Балтії [3].

Існує висока ймовірність продовження війни високої інтенсивності на території України у 2025 і 2026 рр., через відсутність конструктивного підходу боротьби з РФ з боку західних партнерів. Водночас слід розуміти імперські амбіції РФ, які чітко прослідковуються у заявах «кремлівського диктатора» та московських пропагандистів. Переговори, які відбуваються нині можуть стати відтермінуванням розвитку російської агресії по всій лінії розмежування, з ймовірним наступом у Сумській області.

Існує дві позиції: підтримка України та умиротворення агресора. Негативний досвід умиротворення агресора світ вже отримав, утім належних висновків зробити не зміг. Тобто, будь-яке перемир'я є лише інструментом накопичення сил і резервів РФ, з метою продовження власної агресивної політики. До того ж існує висока ймовірність активізації проросійських сил, завданням яких стане дезінтеграція українського суспільства, провокація внутрішнього хаосу задля послаблення України. Зауважимо, що окремі українські політичні партії, громадські об'єднання також можуть несвідомо підіграти проросійським силам через власні амбіції.

Ідея щодо замирення РФ шляхом передачі їй окупованих українських територій побутувала ще у 2022 р. під час Стамбульських переговорів. Низка західних експертів, політичних діячів мають хибне

уявлення щодо встановлення миру шляхом територіальних поступок РФ. Такий погляд лише підтверджує кризу міжнародної правової системи. Насправді це лише посилить імперські амбіції та спровокує нові війни у світі (Китай проти Тайваню, Північна Корея проти Південної, поглиблення ескалації на Близькому Сході, початок нового сербсько-косовського конфлікту). З часом бойові дії відновляться на території України. Дослідник Chatham House С. Сміт, вважає, що умиротворення стане винагородою за злочини, агресію та стануть заохоченням для наступного нападу [5]. Аналогічну думку висловив британський письменник, директор Дослідницького центру конфліктології К. Джайлс, який стверджує, що поразка РФ необхідна заради безпеки Європи [1]. У листі громадських діячів і політиків світовій спільноті «Не умиротворювати зло» зазначалося, що спроба зупинки війни без усунення її причин зумовить негативні наслідки [8].

Зважаючи на політику адміністрації президента Д. Трампа, щодо налагодження стосунків з РФ існує досить висока ймовірність «замороження конфлікту» шляхом підписання мирної угоди. Це матиме певні наслідки для суспільно-політичного життя України. По-перше, буде порушено питання виборів, що безумовно активізує і проросійські сили. Тобто вибори, які є невід'ємним елементом демократії, можуть стати інструментом впливу РФ на внутрішню політику України. Безумовно ключовими питаннями, які будуть порушені під час виборчої кампанії – це зовнішньополітичний вектор розвитку, етнічне, мовне, релігійне питання, освіта, економічне, культурне відновлення країни. Етнічне, мовне і релігійне питання є найбільш чутливими з цього переліку. Досвід минулих виборчих кампаній засвідчував, що порушення їх сприяло зниженню рівня соціальної згуртованості й конфронтації окремих соціальних груп. По-друге, актуалізується питання збереження соціальної згуртованості українського суспільства. У випадку припинення вогню, держава інституції громадянського суспільства мають сприяти зміцненню соціальної згуртованості й національної єдності. Найкращий спосіб – спільна реалізація проєктів з відновлення України, посилення обороноздатності, реалізація програм спрямовані на єдність українського суспільства (зокрема «Єдність у різноманіття»). По-третє, «замороження війни» ще не означає завершення, а навпаки відтермінування гострої фази. По-четверте, визначення пріоритетних питань щодо відновлення України, що теж стане темою для маніпуляцій різних політичних, громадських діячів, блогерів тощо.

У повоєнні роки для України постануть такі виклики: розмінування, відбудова зруйнованих міст, відновлення економіки, розв'язання соціальних питань постраждалих від війни і їхню інтеграцію у мирне життя, запобігання конфліктам на етнічному чи соціальному ґрунті, адаптація інформаційного простору, переосмислення національної безпекової політики на всіх рівнях для мінімізації загроз агресії з боку інших країн, зниження соціальної згуртованості, боротьба з корупцією, посилення резильєнтності суспільства, ймовірність повторної агресії та ін. [4, с. 196]. Ефективне вирішення повоєнних викликів потребуватиме комплексного підходу як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства. Нині вже існує План відновлення України, який передбачає певні кроки у цьому напрямку, однак постає необхідність розроблення механізмів реалізації.

У дослідженні О. Токарюк «Ukraine's fight for its people. Strategies for refugee and diaspora engagement» («Україна бореться за цих людей. Стратегії для залучення біженців і діаспори») зазначається, що у повоєнний період викликом для України стане повернення біженців і робота з українською діаспорою. На її думку, Україна має покращити комунікацію з українцями, які перебувають за кордоном, а також надавати якісні послуги [6]. Повернення біженців назад в Україну можливе при створенні оптимальних економічних, соціальних умов їхнього проживання. Водночас викликом для України стане поява мігрантів з Близького сходу, країн Африки тощо. Підписання угоди про Асоціацію з ЄС зумовлює виконання певних вимог, зокрема і прийняття мігрантів. Попри те, що це додатковий людський ресурс для відбудови країни, все ж існує загроза національно-громадянській ідентичності українського суспільства. Наслідки неконтрольованої міграції до країн ЄС є відчутними. Прийняття мігрантів можливе при наявності певної стратегії їхньої інтеграції в українське суспільство, яка унеможливить появу нових суперечностей. При цьому важливо звернути увагу на відновленні й розвитку культурних традицій етнічних груп, які проживають на території України.

При оптимістичному сценарію розвитку російсько-української війни виникне проблема реінтеграції деокупованих територій. Наслідки російської окупації є відчутними, зокрема російська адміністрація вживала всіх заходів для стирання національно-громадянської та етнічної ідентичності окупованих

районів (русифікація, етноцид, переслідування інакодумців, штучно організована міграція). На цих територіях проживає значна частина російського етносу, через що у суспільному дискурсі досить часто з'являється теза про їхню примусову масову депортацію до РФ, оскільки це є питання безпеки. Утім, повністю здійснити цей процес буде неможливо через: 1) відсутності сил і засобів, які дозволять реалізувати це переселення; 2) демократична світова спільнота засудить ці дії [4, с. 198]. Отже, будь-яка теза про примусове переселення російського етносу є популізмом, який може використовуватися для маніпуляцій масами, що може спровокувати етнополітичну нестабільність. Проте російська меншина все ж буде серйозним подразником, а врегулювання цього питання потребуватиме комплексного підходу з боку державних інституцій.

В умовах російсько-української війни постало питання посилення етнополітичної резильєнтності України. Вона передбачає зміцнення громадянського суспільства і його ролі в державотворенні, розвитку громад і як чинника національної безпеки, мінімізацію внутрішніх суперечностей, модернізацію безпекової політики, покращення взаємодії та довіри між державою і суспільством, реалізацію збалансованої етнополітики [4, с. 198]. Пріоритетом для державної етнополітичної політики є людиноцентризм, захист гідності, прав і свобод людини. Реалізація завдань культурної та етнополітичної консолідації не може відкладатися на повоєнний період, адже вона має на меті забезпечити морально-політичну єдність суспільства, його консолідацію [7, с. 344]. Фактично, єдність українського суспільства є одним із критеріїв національної безпеки України.

Таким чином, незалежно від сценарію розвитку російсько-української війни, перед Україною постане низка викликів: вибори, національна безпека, реінтеграція деокупованих територій, збереження єдності. Етнополітичні відносини, релігія, мова, інтеграція постраждалих, повернення військових до цивільного стану будуть найчутливішими питаннями повоєнних років. Важливо вже знаходити конструктивні підходи до розв'язання окремих проблемних питань, у тому числі пов'язаних з етнополітичними відносинами в Україні, адже це є основою національної безпеки та етнополітичної резильєнтності.

Список використаних джерел:

1. Giles K. Russian defeat is more dangerous than Russian victory. Report Russia and Eurasia Programme. Chatham House. June 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/2023/06/how-end-russias-war-ukraine>
2. Lough J. Four scenarios for the end of the war in Ukraine. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-10/2024-10-16-scenarios-end-war-ukraine-lough.pdf>.
3. Nardelli A., Welch J. Trump's Ukraine Plans Mean a \$3 Trillion Bill for European Allies. *Bloomberg*. 13.02.2025. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2025-02-12/trump-s-new-plan-to-end-the-russia-ukraine-war-might-break-europe>.
4. Novorodovskyi V., Kulesha N. National minorities participation in public life of Ukraine under the conditions of the Russo-Ukrainian war (2014–2024). *East European Historical Bulletin*. 2024. (31). 186-202. URL: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306351>.
5. Smith S. Ukraine should concede territory in exchange for peace. How to end Russia's war on Ukraine Safeguarding Europe's future, and the dangers of a false peace. Report Russia and Eurasia Programme. Chatham House. June 2023. URL: <https://www.chathamhouse.org/2023/06/how-end-russias-war-ukraine>.
6. Tokariuk O. Ukraine's fight for its people. Strategies for refugee and diaspora engagement. *Research Paper*. 2025. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2025-02/2025-02-26-ukraines-fight-for-its-people-tokariuk.pdf>.
7. Калакура О. Культура та мовні практики. Діалектика національно-громадянського і етнічного в українськомусоціумі : монографія / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник, наук. ред.), Дегтеренко А. М., Калакура О. Я., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Мазука Л. І., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В. Київ : Інститут політичних і етнополітичних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2023. С. 308-350.
8. Курочка В. «Не умиротворяти зло, а допомогти здобути перемогу»: реакції на відкритий лист українських діячів світові. *Радіо Свобода*. 11.01.2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ne-umyrotvoryaty-vidkryty-lyst-ukrainskyh-diyachiv-svitovi-/33271066.html>.

Вельгус Владислав, магістр філософії (ОПП «Прикладна філософія» Київського національного університету імені Тараса Шевченка), здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти відділу проблем світового політичного розвитку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

РОСІЙСЬКИЙ ФАКТОР У ПУБЛІЧНІЙ РИТОРИЦІ АДМІНІСТРАЦІЇ БУША-СТАРШОГО В ПЕРІОД ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВОЮ УКРАЇНА

Ключове протиріччя у політиці США стосовно України у період здобуття незалежності, полягало, з одного боку, у геостратегічній необхідності підтримувати взаємодію з Росією і, водночас, пріоритеті по залученню України до загальноєвропейського простору. Таким чином, амбівалентність між завданням підтримки глобальної безпекової стабільності через обмеження ескалації регіональних політичних конфліктів у стратегії США поєднувалося бажанням залучити реформовану Україну до «західного» політичного блоку та його економічних структур.

Вказана стратегія переважно була породжена методологією, сформованою під час глобального гібридного протистояння США та СРСР, що розпочався після Ялтинської конференції 1945-го року. На поєднання реалістичного (з прагматичним акцентом на співпраці з Росією, як регіональним гегемоном) та ліберального (постколоніальний дискурс, просування цінностей вільного ринку та свободи асоціацій) підходів вказується у програмному документі Брукінгського Інституту передових досліджень 2014 року «Стан міжнародного порядку»: «Протягом сорока п'яти років між закінченням Другої світової війни та закінченням холодної війни зовнішня політика США мала два основні стовпи: стримування Росії через відлякування та альянси, а також поширення ліберального міжнародного порядку через економічні інституції та захист загальних надбань» [12].

Як вказує П.Р. Магочій у праці «Україна: історія її земель та народів» (2012), на це в першу чергу вплинула методологічна орієнтація західних вчених на традиційний російський наратив щодо історії Східної Європи. Згідно останнього, «Київська Русь, Московія, Російська імперія та Радянський Союз розглядаються як частини єдиного історичного континууму», що не надавало Україні «незалежного історичного існування». Однією з головних праць у формуванні відповідного дискурсу серед політичного естеблїшменту США, на думку Ю. Фішела, була видана у Нью-Йорку праця почесного професора Каліфорніського університету в Берклі М. Рязановського «A History of Russia» (1963) [2, с. 279].

Лише на початку 80-х років, а саме під час роботи адміністрації Р. Рейгана, у американській риторіці виникають окремі контексти підтримки української культурно-політичної суб'єктності. Наведемо найбільш відомі з них: 1) прокламація Президента США від 21.09.1982 з засудженням призначених термінів членам Української Гельсінської моніторингової групи [10]; 2) звернення до жителів України у церемоніальній промові під час проведення щорічного Тижня поневолених народів від 19.07.1983 [14]; 3) відзначення річниці Голодомору, який розглядався як результат цілеспрямованої політики радянського уряду [5]; 4) публікація критичної заяви щодо смерті українського правозахисника та радянського політв'язня В. Марченка [17]; 5) відкриття американського консульства в Києві; 6) актуалізація теми української політичної суб'єктності через згадку про короткий період незалежності на початку ХХ ст. у прокламації Тижня поневолених народів від 17.07.1987 [7].

Втім, напередодні дезінтеграції радянської системи офіційний підхід США у сфері міжнародної політики стосовно СРСР базувався на необхідності збереження стабільності у глобальній безпековій ситуації та формування такої лінії відносин, яка б дозволила зберегти та розвинути американську перевагу без підвищення рівня конфліктогенності. Це відповідало і домінуючій лінії у експертному дискурсі. Тема України, як потенційно незалежного державного утворення, знаходилася на маргінезі домінуючого зовнішньополітичного дискурсу, оскільки її просування означало би підтримку розпаду СРСР, що могло б призвести до непередбачуваних регіональних та глобальних наслідків.

Україну Буш-старший на посаді Президента вперше згадав 08.06.1990 на зустрічі для збору коштів для кандидата в сенатори штату Небраска Дж. Ексона. Основний акцент у його виступі було зроблено на нових перспективах для регуляції розповсюдження ядерної, космічної та хімічної зброї, які відкривала активна співпраця з СРСР. Україна була згадана ним у контексті вирішення глобальних соціоекономічних проблем [2, с. 52]. На цьому етапі тема української політичної суб'єктності, щонайменше на публічному рівні, залишалася поза увагою адміністрації.

13.07.1990 посольство США в Москві повідомило Білий Дім про можливість виходу частини республік зі складу СРСР. В цій телеграмі також йшла мова про небезпеку втрати контролю за ядерною зброєю на фоні можливості масштабних громадянських конфліктів [8]. Дані застереження, незважаючи на оновлений політичний контекст, зберігаючи попередньо прийняту лінію, стали основою стратегії адміністрації Буша-старшого у реагуванні на внутрішню кризу СРСР: демонструвати лояльність центральному керівництву та обмежити використання різких висловлювань у публічній дипломатії, з метою збереження необхідного рівня стабільності, який міг би гарантувати, що потенційні регіональні конфлікти не перетворяться на глобальні безпекові виклики.

Репресії в Литві у січні 1991 року також не мали суттєвого впливу на риторку Буша по відношенню до Горбачова та радянського керівництва в цілому, хоча й додали до неї моралізаторські елементи [9]. Характерним є факт, що наводить Ст. Пайфер, який у той час працював заступником радника з політичних питань посольства США в Лондоні, а пізніше займав посаду директора управління України, Росії та Євразії в Раді національної безпеки США при адміністрації Б. Клінтона. За його словами, американські дипломати, які були направлені до новоствореного у лютому 1991-року консульства США в Україні, отримали наступні рекомендації: «повідомляти про розвиток подій і м'яко захочувати демократію та ринкові економічні реформи, але не робити нічого, що сприймалося б як підтримка української незалежності» [3].

Однією з найбільш характерних демонстрацій риторики Буша-старшого стосовно України стала промова, виголошена за три тижні до проголошення Акту незалежності (01.08.1991), яка отримала від експертів та широкої аудиторії назву «Котлета по-київськи» (англ. «Chicken Kiev speech»). Підготовлений директором адміністрації президента К. Райс текст, що засновувався на наративі регіональних та соціально-політичних небезпек від стрімкого та неконтрольованого розпаду СРСР, носив доволі критичну тональність по відношенню до повної незалежності української держави. Окреме місце у його промові також грав економічний аспект. Президент США критикував адміністративні тенденції до ізоляції економічно найбільших республік з боку їх керівників [4].

Дана промова викликала виразну критику у американському експертному середовищі та ЗМІ. Кореспондент *New York Times* В. Сафайр назвав її «гнітючою», сенатор від демократів Д. Де Кончіні виступив з засудженням, а П. Гобл, спеціальний помічник у справах радянських національностей у Бюро розвідки та досліджень Державного департаменту США, навіть стверджував, що Буш цією промовою незалежно від власного бажання залишив послання прихильникам жорсткої політики в Кремлі [13]. У своїй роботі «Повернення до розпаду СРСР» сучасний історик Д. Марплс підкреслює помилковість даного кроку у зовнішньополітичній риторичі, оскільки через брак якісного аналізу реального політичного контексту він ігнорував неминучість української незалежності [11, с. 461-473]. Спроби захистити позицію президента, нахшталт тези радника з питань національної безпеки Б. Сковкрофта про побоювання Буша виникнення військової диктатури у разі відставки Горбачова [6, с. 223], вже не могли суттєво вплинути на характер критики по відношенню до обраної Білим Домом риторики.

Проголошення Україною та Білоруссю Актів незалежності 24.08 та 25.08 президент Буш прокоментував зберігаючи спостережливу позицію, направлену на превентивну деескалацію, а також вказав на готовність США співпрацювати як з Горбачовим, так і з його потечійним наступником у Кремлі Б. Єльциним. На 46-й сесії Генеральної Асамблеї ООН навіть використав дещо незвичну компліментарну лінію по відношенню до радянської ідеології, згідно якої радянська система «призупинила давні суперечки (...) придушила етнічне суперництво, націоналістичні прагнення та старі упередження. У міру її розпаду, призупинена ненависть ожила» [15]. Тема потенційної української незалежності у виступі ігнорувалася або отримувала скептичну оцінку в контексті перспектив появи нових незалежних армій в регіоні в заявах Баучера та пресекретаря Фіцвотера [16] [2, с. 129].

Альтернативною до домінуючої в Білому Домі лінією стала позиція голови міністерства оборони Д. Чейні, який, за словами держсекретаря Бейкера, «хотів розпаду Радянського Союзу, вважав, що Україна ключова, ба більше, вірив, що здобувши визнання «від самого початку», українське керівництво буде схильніше до позитивних відносин із нами» [1, с. 560].

Остаточо США визнала незалежність України 25.12.1991 після офіційного розпуску СРСР. У зверненні до нації Буш надіслав вітання щодо «історичної та революційної трансформації тоталітарної диктатури, Радянського Союзу, та звільнення його народів», наслідком якої стала поява суверенних держав «на уламках радянської імперії» [характерно, що у той момент Буш вперше назвав так СРСР, на що вказує Фішел – авт.] та яка стала результатом «моральної перемоги наших цінностей»; у свою чергу, розпад СРСР, незважаючи на домінуючий раніше наратив, був названий історичною подією, що «безсумнівно, служить нашим національним інтересам» [18].

Підсумовуючи аналіз зовнішньополітичного підходу та публічної риторики США, які застосовувалися під час розпаду СРСР та утворення незалежної України, можемо зробити наступні **ВИСНОВКИ:**

1) на першому етапі адміністрація Буша підтримувала стратегічну лінію на збереження СРСР рамках реформованої федерації, оскільки побоювалися неконтрольованого розпаду;

2) президент Буш сформував тісні особисті зв'язки з Горбачовим, який критично ставився до публічної риторики окремих офіційних державних діячів США, яка могла б бути інтерпретована як підтримка прагнення республік до незалежності, та, відповідно, дезінтеграції Радянського Союзу;

3) президент Буш із застереженням ставився до українського національного руху та наративу про поневолені нації, який користувався більшою популярністю під час каденції Рейгана, оскільки бачив у цьому загрозу потенційного приходу до влади радикалів;

4) опозицію до візії адміністрації Буша сформували декілька впливових фракцій всередині Демократичної партії США, виражаючи свою незгоду через виступи конкретних сенаторів та колективні резолюції;

5) усвідомлюючи неминучості розпаду СРСР, адміністрація Буша поступово почала трансформувати характеристики домінуючого у її риториці наративу у бік лояльності до новоствореної незалежної України, однак у питаннях регулювання проблем регіонального рівня продовжувала орієнтуватися на Москву, як колишній союзний центр.

Список використаних джерел:

1. Фішел, Ю. М. *Московський фактор* / пер. М. Піцик. Харків: Vivat, 2023. 352 с.
2. Address to the 46th Session of the United Nations General Assembly in New York City // The American Presidency Project. September 23, 1991. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-46th-session-the-united-nations-general-assembly-new-york-city>.
3. Address to the Nation on the Commonwealth of Independent States // The American Presidency Project. December 25, 1991. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-the-commonwealth-independent-states>.
4. Baker J. A. *The Politics of Diplomacy: Revolution, War & Peace, 1989-1992*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1995. 687 с.
5. Bruce Jones and Thomas Wright. *The State International Order*. Washington, D.C.: Brookings Institution, 2014. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/intlorder_report.pdf.
6. Bush G., Scowcroft B. *A World Transformed*. New York, 1998. 632 с. URL: <https://archive.org/details/worldtransformed00bush/page/n11/mode/2up>.
7. Captive Nations Week: Proclamation 5680 // Ronald Reagan Presidential Library & Museum. July 17, 1987. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/proclamation-5680-captive-nations-week-1987>.
8. Commemoration of the Great Famine in the Ukraine // Proclamation 5273. October 30, 1984. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/proclamation-5273-commemoration-the-great-famine-the-ukraine>.
9. Haran O. *Disintegration of the Soviet Union and the U.S. Position on the Independence of Ukraine*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School. Reports & Papers. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/disintegration-soviet-union-and-us-position-independence-ukraine>.
10. Honoring the Ukrainian Helsinki Monitoring Group // Proclamation 4973. September 21, 1982. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/proclamation-4973-honoring-ukrainian-helsinki-monitoring-group>.
11. Looking into the Abyss: The Possible Collapse of the Soviet Union and What We Should Be Doing About It // National Security Archive. July 13, 1990. URL: [https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB364/docs_am/6\)%201990.07.13%20Looking%20into%20the%20Abyss%20\(Jul%2013%201990\).pdf%201990.07.13%20Looking%20into%20the%20Abyss%20\(Jul%2013%201990\).pdf](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB364/docs_am/6)%201990.07.13%20Looking%20into%20the%20Abyss%20(Jul%2013%201990).pdf%201990.07.13%20Looking%20into%20the%20Abyss%20(Jul%2013%201990).pdf).
12. Marples, David R. «Revisiting the Collapse of the USSR.» *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne Des*

Slavistes, vol. 53, no. 2/4, 2011, pp. 461-73. JSTOR. URL: <http://www.jstor.org/stable/41708351>.

13. Pifer S. *The Eagle and the Trident: U.S.-Ukraine Relations in Turbulent Times*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2017. 382 с.

14. Remarks at a Ceremony Marking the Annual Observance of Captive Nations Week // Ronald Reagan Presidential Library & Museum. July 19, 1983. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/remarks-ceremony-marking-annual-observance-captive-nations-week>.

15. Remarks to the Supreme Soviet of the Republic of the Ukraine in Kiev, Soviet Union // Public Papers. George Bush Presidential Library and Museum. August 1, 1991. URL: <https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/3267>.

16. Statement by Press Secretary Fitzwater on the President's Meeting With Chairman Leonid M. Kravchuk of the Supreme Rada of the Republic of the Ukraine // The American Presidency Project. September 25, 1991. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/statement-press-secretary-fitzwater-the-presidents-meeting-with-chairman-leonid-m-kravchuk>.

17. Statement on the Death of Valeriy Marchenko // Ronald Reagan Presidential Library & Museum. October 15, 1984. URL: <https://www.reaganlibrary.gov/archives/speech/statement-death-valeriy-marchenko>.

18. State of the Union Address: Presidential Speeches // UVA: Miller Center. January 29, 1991. URL: <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-29-1991-state-union-address>.

Телешун Ярослав, кандидат політичних наук, асистент Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Короневська Любов, здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП «Політологія» філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, президентка ГО «Міжнародна асоціація студентів політичної науки в Україні»

ГЕОПОЛІТИЧНІ ІНТЕРЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

У поточному світовому політичному процесі, де наростає напруженість між багатьма геополітичними гравцями, стає очевидним, що російська агресія проти України є не окремим локальним військовим конфліктом, а глобальною зміною світового порядку. Зіткнення демократії та авторитаризму призвело до послаблення а подекуди і руйнування систем колективної безпеки, засад міжнародного права, геополітичної картини світу загалом. Словосполучення «світовий порядок» можна, напевне, замінити на «світовий безпорядок», адже загальна нестабільність стає новою нормою. І одним із детермінуючих чинників цього процесу є саме війна РФ проти України.

Імперські амбіції РФ більші за прагнення відновити Радянський Союз і спрямовані на диктування нового світопорядку. Партнерами Росії з 2022 року стали Китай, Північна Корея, Іран, а також інші країни, які намагаються нарощувати свій вплив на глобальному Півдні та Сході, навколо російського імперіалізму формується нова «вісь зла». Ключовим союзником України з 2022 року є спільнота демократичних західних країн, і, як вважалося, США як лідер цієї спільноти. Але з моменту приходу до влади президента США Дональда Трампа, відбувається, можливо, одна з найбільших геополітичних змін XXI століття. Дії президента Трампа та його адміністрації свідчать про побудову співпраці між США та РФ, з ігноруванням того факту, хто відповідальний за розв'язання агресії. За президентства Дж. Байдена це неможливо було уявити, як і те, що президент США висуває територіальні претензії незалежним державам, відмовляється від участі в міжнародних організаціях, припиняє співпрацю з багаторічними партнерами. Новий світоустрій – не теоретична перспектива, а реальність, і стрімкі геополітичні зміни тільки починаються.

У цих умовах для України настала критична фаза, коли її здатність утвердити суб'єктність на міжнародній арені визначатиме її майбутнє. Втілення геополітичних цілей України пов'язане із захистом демократичних принципів в усьому світі, тому що підсумок війни між РФ та Україною матиме далекосяжні наслідки для всієї Європи та світового порядку взагалі. Тож надалі буде розглянуто поняття світового порядку, поточні особливості його трансформації та схарактеризовано геополітичні інтереси України в цьому процесі.

Поняття світового порядку складне та мультипарадигмальне. З початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, науковий інтерес до цього явища активізувався. Одним з найбільш видатних теоретиків, класиком концепції світового порядку вважається американський дипломат, колишній Держсекретар США Г. Кіссінджер. Він наголошує на тому, що «світовий порядок є концепцією, якої дотримується регіон або цивілізація стосовно природи справедливих домовленостей і розподілу влади і яка вважається прийнятною для всього світу». [2, с. 14] Теоретик додає, що система порядку «... базується на двох складових: наборі загальноприйнятих правил, які визначають межі допустимих дій, і балансі сил, що примушує до стриманості в разі порушення правил». [2, с. 14] Тобто пропонується розуміння світового порядку як комбінації ціннісних норм і силових інструментів. Якщо баланс зруйновано, змінилися правила, або порушників правил не покарано, можна констатувати, що певну форму світового порядку зруйновано, і на зміну їй формується нова.

Історична наука визнає Вестфальську, Віденську, Версальсько-Вашингтонську та Ялтинсько-Потсдамську системи світового порядку. Їх характеризували такі структурні елементи, як наявність писаних і неписаних правил взаємодії, механізми захисту цих правил та провідні суб'єкти, що виступали

відповідальними за підтримання балансу. Вестфальська система виникла після Тридцятилітньої війни, закріпивши принцип суверенітету, але занепадала через наполеонівські війни. Віденська система трималася на балансі сил великих держав, однак Першу світову війну стримати не змогла. Версальсько-Вашингтонська система спробувала стабілізувати світ після 1918 року, та її підірвав реваншизм тоталітарних режимів. Ялтинсько-Потсдамська система визначила двополярний світ, але розпалася з крахом СРСР. Отже, занепад одного гегемона чи блоку призводив до виникнення нових центрів впливу, що змінювали логіку міжнародних відносин, а нові системи формувалися через встановлення нових норм взаємодії між суб'єктами глобальної політики.

Після завершення Холодної війни, розпаду СРСР і появи багатьох незалежних держав, світовий порядок тяжів до багатополарності, а ряд інтелектуалів, зокрема, Ф. Фукуяма, передвіщували так званий «кінець історії» – перемогу демократії, прав і свобод в усіх сферах життя. Важливою вважалась роль міжнародних організацій, таких як ООН, НАТО, СОТ тощо. Глобалізація стала визначальною рисою епохи, зміцнюючи переконання, що співпраця зменшить ризики конфліктів. Декларувались принципи Вестфальської системи, зокрема, визнання територіальної цілісності як базового елемента міжнародного права. Проте, у реальності вони дедалі частіше порушувалися, особливо з боку ревізіоністських держав, що прагнули змінити статус-кво. Це, зокрема, рф.

Таким чином, руйнування світового порядку кінця ХХ-поч. ХХІ століття, відбулось де-факто в 2014 році з вторгненням рф на Донбас і окупацією АР Крим, на що не було достатньо виразної реакції світової спільноти. А втім, окремі дослідники, зокрема, В. Горбулін, наголошували на тому, що ця гібридна агресія є точкою відліку нового світового порядку. У своїй праці «Гібридна світова війна. Український фронт» він ще в 2017 році писав: «...пряма анексія Криму Росією та її дії на Донбасі стали спусковим гачком для початку нової світової гібридної війни ... Спрощено геополітична мета Росії – методами гібридної війни зруйнувати існуючий світопорядок, щоб відновити світопорядок періоду холодної війни і в ньому посісти звичне місце...». [1, с. 7, 9] З автором можна погодитися, але слід зазначити, що експансіоністська політика рф не розпочалася у 2014 році. Вона демонструвала агресивні наміри ще з 1990-х років: військова кампанія в Чечні, конфлікт навколо острова Тузла у 2003 році, вторгнення в Грузію у 2008 році. Ці події свідчили про поступове випробування міжнародної реакції на агресивні дії, що зрештою призвело до вторгнення в Крим та на Донбас, а згодом – до повномасштабної агресії проти України. Але геополітичні контури війни не були очевидні для багатьох навіть в 2022 році, та згодом стало зрозуміло, що мова йде не про захоплення України, а про протистояння на рівні глобального порядку.

Особливо гостро проблематика світового порядку постала в медійному дискурсі з моменту обрання Д. Трампа 47 президентом Сполучених Штатів Америки. Концепт «світовий порядок» став все частіше лунає в медійних заголовках саме з початку 2025 року. Лише за останній місяць про загрозу його руйнування заявили Посол України у Великій Британії та колишній головком ЗСУ Валерій Залужний, президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн і інші діячі [4, 7]. Суперечливі заяви про війну з боку США, дипломатичний скандал у Білому домі, промова віцепрезидента Джей Ді Венса на Мюнхенській конференції – все це зробило очевидним те, що більше неможливо говорити про ціннісну однорідність США та європейської спільноти. Це свідчить про чергову зміну балансу сил в світі і ролі США в світовому порядку, з ролі «світового поліцейського» та «захисника демократії» до ролі геополітичного гравця, що керується прагматичними, а іноді й меркантильними інтересами. А за зміною балансу сил слідує нові практики та стратегії взаємодії на міжнародній арені, що і являє собою в сукупності новий світовий порядок. Поки що, цілісності контурів такого порядку немає. Та втім, зрозуміло, що однією з відправних точок нового порядку буде завершення війни росії проти України. Від того, яким воно буде, наразі залежить доля всієї міжнародної системи.

В умовах руйнування старого світового порядку та несформованості його нової концепції, Україні нагально потрібна певна доктрина, яка відображає стратегічне бачення Україною своєї ролі у нестабільному світовому порядку. Зокрема, мають бути чітко сформульовані геополітичні інтереси України. По-перше, це розвиток сучасного оборонно-промислового комплексу, оскільки географічне положення України робить її постійно вразливою до загроз з боку рф. По-друге, це європейська інтеграція, яка сприятиме посиленню політичної суб'єктності України та її ролі у формуванні безпекової архітектури регіону. По-третє, це інтеграція в НАТО для забезпечення обороноздатності, особливо з

огляду на бойовий досвід ЗСУ, які вже довели свою спроможність діяти відповідно до принципів Альянсу. По-четверте, це деокупація українських територій та відновлення контролю над узбережжям Чорного моря – не просто територіальне питання, а визначальний елемент геополітичної стабільності в регіоні. По-п'яте, це милітаризація суспільного життя як елемент національної безпеки та зміцнення державної стійкості до гібридних загроз. Наш постійний геополітичний інтерес – посилення дипломатичних альянсів із ключовими партнерами, країнами Європи, що є необхідним для реалізації стратегічних цілей України та міжнародної стабільності у довгостроковій перспективі. Це не означає припинення співпраці з США, але формат відносин змінюється, і потрібна двостороння робота над ними, без поступок національними інтересами України. Для того, щоб новий світовий порядок був дієвою основою добробуту в світі, а не новою версією Версальського миру, необхідне глобальне переосмислення принципів міжнародного права та механізмів його захисту, і створення нової системи стримувань і противаг. Над створенням обрисів такої системи працює Україна спільно з «коаліцією охочих»: її саміт, що пройде 27 березня 2025 року, анонсував президент Франції Е. Макрон, планують взяти участь Німеччина, Італія та Польща, а також країни, що не входять до Євросоюзу, зокрема, Велика Британія та Канада. [3] Для України дуже важливо формувати якомога більше таких союзів, зокрема, 16 січня 2025 року Президент України В. Зеленський та Прем'єр-міністр Великої Британії К. Стармер підписали Угоду про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії. [6] Минулого ж року, була укладена Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина [5]. Ці приклади важливі як ініціатива з формування нової системи міжнародної безпеки, і чим більшою буде активність комунікації України та союзників у цьому напрямку, тим більш впевненими ми можемо бути у демократичному майбутньому світу.

Список використаних джерел:

1. Горбулін В. Світова гібридна війна: український фронт : монографія. Київ : НІСД, 2017. 496 с.
2. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. Наш формат, 2020. 320 с.
3. Макрон: наступного четверга пройде саміт коаліції охочих за участі Зеленського. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-makron-paryzh-zustrich-ukraina/33354753.html>.
4. Михайлов Д. Залужний заявив, що США «руйнують світовий порядок». Суспільне. URL: <https://suspiilne.media/964157-zaluznij-zaaviv-so-ssa-rujnuut-svitovij-poradok/>.
5. Угода про співробітництво у сфері безпеки та довгострокову підтримку між Україною та Федеративною Республікою Німеччина. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-spivrobitnictvo-u-sferi-bezpeki-ta-dovgostrokovu-p-88985>.
6. Угода про сторічне партнерство між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії (укр.). 16 січня 2025. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ugoda-pro-storichne-partnerstvo-mizh-ukrayinoyu-ta-spoluchen-95461>.
7. Ukrinform. Росія готується до конфронтації з Європою – президентка Єврокомісії. Укрінформ – актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3972134-rosia-gotuetsa-do-konfrontacii-z-evropou-prezidentka-evrokomisii.html>.

Прядко Тетяна, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Левадній Владислав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ВПЛИВ ПРОТЕСТАНТСЬКОЇ ЕТИКИ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У своїй фундаментальній праці «Протестантська етика і дух капіталізму» Макс Вебер [2] уперше сформулював тезу про те, що протестантські етичні установки стали визначальними у формуванні сучасного капіталістичного суспільства. Вебер акцентував увагу на таких цінностях протестантизму, як працьовитість, ощадливість, відповідальність, чесність та індивідуалізм, які заклали основу не лише для економічного зростання, але й для політичної культури відповідальності.

Згідно з цією концепцією, будь-яка діяльність людини сприймається як її божественне призначення, яке повинне бути виконано максимально відповідально, якісно та сумлінно. Цей ідейний принцип не тільки мотивував людину до наполегливої праці, але й вимагав від неї постійного внутрішнього контролю, дисципліни та самоорганізації, що стали важливими морально-етичними орієнтирами у повсякденній діяльності. Завдяки цьому формувалася особлива форма відповідальності, яка поширювалася не лише на особисті, але й на суспільно-політичні аспекти життя. Особистість, що керувалася концепцією покликання, усвідомлювала свою роль у суспільстві як соціальну місію, яка передбачає відповідальність за загальний добробут і справедливість. Таким чином, протестантські принципи не тільки стимулювали економічний прогрес, але й створили передумови для розвитку демократичних інститутів, формування активного громадянського суспільства та високого рівня політичної культури відповідальності.

Сучасні дослідження підтверджують, що протестантська етика продовжує впливати на політичну відповідальність, особливо в суспільствах, де протестантизм набув значного поширення. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Тетерятникова [9] акцентується увага на впливі протестантської трудової етики на українське суспільство. Дослідник відзначає, що протестантські громади демонструють активну соціальну позицію, яка проявляється у волонтерській діяльності, благодійних ініціативах та громадському активізмі. Це свідчить про прямий зв'язок між релігійно-етичними установками протестантизму та формуванням соціально відповідальної політичної поведінки.

Політична відповідальність, що базується на протестантських цінностях, часто передбачає не лише активну участь громадян у політичних процесах, але й глибоке усвідомлення індивідуальної моральної відповідальності за власні дії, рішення та їхні наслідки для суспільства загалом. Ця відповідальність проявляється в дотриманні високих етичних стандартів, які включають чесність у політичних обіцянках, відкритість у комунікації з виборцями та чітку звітність перед громадськістю [5, 6]. Крім того, вона передбачає готовність політичних діячів визнавати свої помилки та брати на себе особисту відповідальність за прийняті політичні рішення, що є важливим елементом довіри громадян до владних інституцій. У навчальному посібнику з політичної етики [1] відзначається, що протестантська мораль сприяє не тільки прозорості й відповідальності, але також формує етичні орієнтири, які вимагають від політиків бути не просто ефективними управлінцями, а й моральними лідерами, здатними слугувати зразком чесності, порядності та служіння суспільним інтересам.

Чекан [10] зазначає, що протестантський чинник істотно вплинув на формування соціокультурної реальності в Європі та США, створивши сприятливі умови для розвитку демократії, прав людини та політичних свобод. Авторка акцентує, що протестантські цінності, зокрема акцент на індивідуальній свободі, працьовитості та моральній самодисципліні, стали важливими чинниками для становлення громадянського суспільства та демократичних інститутів. Особлива увага приділяється тому, як протестантські ідеали спонукали громадян усвідомлювати власну роль у забезпеченні справедливості та соціальної стабільності, стимулювали розвиток культури відповідального ставлення до влади та активної

участі в громадсько-політичному житті. Такий підхід, у свою чергу, сприяв формуванню політичного ладу, заснованого на прозорості, етичних стандартах і відповідальності за колективний добробут.

Дослідження у журналі «Грані» (2017) додають, що етика протестантського покликання формує не тільки індивідуальну відповідальність, але й почуття відповідальності за колективні інтереси. Саме через це протестантські громади часто стають активними учасниками соціально-політичних рухів, що виявляється у підтримці соціальної справедливості, захисті прав людини та боротьбі з корупцією [7].

Отже, протестантська етика через свої фундаментальні принципи працьовитості, особистої відповідальності та високих моральних стандартів значно вплинула на формування політичної відповідальності в сучасних демократичних суспільствах. Вона стала важливим фактором не тільки економічного, але й соціально-політичного розвитку, створивши основу для формування активного, відповідального громадянина, здатного впливати на політичні процеси.

Список використаних джерел:

1. Беглиця В. П., Ярошенко В. М. Політична етика: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во Чорномор. нац. ун-ту ім. Петра Могили, 2015. 400 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / пер. з нім. Л. Осадчої. Київ: Основи, 1994. 331 с.
3. Проблема етичної відповідальності: політичні і соціальні аспекти. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2014. № 3-4. С. 176-186. URL: <https://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2014/3-4/19.pdf>.
4. Протестантизм у контексті політичних реалій сучасної України. Релігія та соціум. 2016. № 1. С. 109-115. URL: <https://religio.org.ua/index.php/religio/article/download/256/254/>.
5. Протестантська етика і дух капіталізму. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Протестантська_етика_і_дух_капіталізму.
6. Протестантська етика і дух капіталізму. The Ukrainians. URL: <https://theukrainians.org/chytanka/protestantska-etyka-i-duk-kapitalizmu/>.
7. Протестантська етика покликання: минуле і сучасність. Грані. 2017. № 10. С. 5-15. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1415>.
8. Протестантська трудова етика. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Протестантська_трудова_етика.
9. Тетерятников І. Вплив протестантської етики праці на українське суспільство: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11. Київ, 2019. 220 с.
10. Чекан Я. Протестантський чинник у формуванні соціокультурної реальності. Науковий блог НаУКМА. 2015. URL: <https://naub.ua.edu.ua/protestantskyj-chynnyk-u-formuvanni/>.

Коцур Леся, кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри політології
Університету Григорія Сковороди в
Переяславі

Левенець Ярослав, здобувач другого
(магістерського) рівня вищої освіти
сп. Політологія Університету Григорія
Сковороди в Переяславі

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИСНАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Морально-психологічне виснаження (МПВ) противника є одним із важливих етапів ведення будь-якої війни й стосується воно як поля бою, так і тилу. Ця тактика покликана підірвати один із ключових принципів ведення війни, проголошених ще Сунь Цзи: *«це коли досягають того, що думки народу однакові з думками правителя, коли народ готовий разом з ним померти, готовий разом з ним жити, коли він не знає ні страху, ні сумнівів»* [8, с. 21].

Розуміючи це, РФ прагне реалізувати різноманітні інформаційно-психологічні операції (ІПСО), щоб якнайшвидше розірвати єдність в українському суспільстві та забезпечити собі перемогу. Примітно, що підривні дії по деморалізації українського населення проводилися противником і до широкомасштабного вторгнення, однак після провалу «російського бліцкригу» у лютому 2022 р., росіяни подвоїли свої зусилля задля розхитування ситуації у тилу та на фронті. Колишній головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний називає це явище тактикою «ізмору», яка передбачає виснаження ресурсів України та дестабілізацію внутрішньої ситуації, що, своєю чергою, призводить до проблем на фронті та зниження мобілізаційного потенціалу. Вона поєднує удари по економіці та цивільних об'єктах, маніпуляції в інформаційному просторі та когнітивні операції, спрямовані на зміну ставлення українців до війни [4].

Станом на початок 2025 р. ми бачимо, що така тактика росіян має часткові успіхи. Наприклад, у 2022 р. понад 82 % громадян України вважали, що *«За жодних обставин Україна не має відмовлятися від жодних своїх територій, навіть якщо через це війна триватиме довше і будуть загрози збереженню незалежності»*. Проте вже у березні 2025 р. таких респондентів тільки 50 %, у той час, як відсоток тих, хто вважає, що *«Для якнайшвидшого досягнення миру і збереження незалежності Україна може відмовитися від деяких своїх територій»* продовжує зростати – понад 39 %. Причому, кількість прихильників територіальних поступок різко почала зростати з жовтня 2023 р. [1].

У військовій сфері також можна помітити негативні тенденції, пов'язані з морально- психологічним виснаженням. Перед цим нагадаємо: німецький дослідник Е. Дінтер виявив, що після 30-40 діб безперервного перебування у безпосередньому змаганні з противником настає швидкий спад, пов'язаний із виснаженням духовних і фізичних сил війська. З огляду на це, Е. Дінтер вважає, що перебування воїнів на передовій не має перевищувати 40 діб. Американські дослідники також переконані, що коли через 45 діб бойових дій не відправити військовослужбовців в тил, вони стають небоездатними [7, с. 18-19; 75-85]. Своєю чергою, неякісно проведена мобілізація в Україні у 2024 р. та антимобілізаційна інформаційна кампанія, яка призвела до масового ухилення від мобілізації серед чоловіків призовного віку, ще більше підриває принципи доречної ротації та належного воєнно- польового побуту на лінії фронту. Ба більше, публічні дискусії про офіційне зменшення мобілізаційного віку, у поєднанні з ворожими ІПСО, посилили вивезення з України юнаків, які ще не досягли повноліття [5]. Це є вкрай негативним й через те, що загальні міграційні настрої серед молоді на кінець 2024 р. становили 32 % [6].

До цих викликів додаються щоденні масові інформаційні атаки спрямовані на посилення ворожнечі між військовими та цивільними; між переселенцями та стороною що приймає; залякування військових й цивільних публічною стратою українських воїнів, які зросли у 2024 р. [2] тощо. Доповнюють їх й об'єктивні причини – тотальна корупція, особливо в органах влади; низький рівень заробітних плат у держбюджетній сфері; дистанціювання частини населення від проблем фронту та інше.

Підсумовуючи сказане, зауважимо цей перелік дій ворога, спрямованих на морально- психологічне виснаження українського тилу та війська не є вичерпним. Морально-психологічний стан суспільства

погіршується навіть попри безліч програм психологічної допомоги, адже ворожі ІПСО у поєднанні з використанням «корисних ідіотів» та корупціонерів всередині України серйозно підривають віру та моральний дух населення й формують поразницькі настрої.

Тому, для підсилення єдності в українському суспільстві держава має демонструвати реальні кроки по боротьбі з корупцією; сприяти підвищенню рівня життя населення, значна частина якого перебуває за межею бідності; збільшити проведення заходів з утвердження української національної та громадянської ідентичності із залученням ветеранів, особливо в закладах освіти усіх рівнів. Насамкінець, військові командири та офіцери мають більше уваги приділяти вивченню особливостей психології бою та вдосконалювати підходи по роботі з особовим складом. Адже, як зазначав Норман Коупленд [3]: *«Високий моральний дух війська є засобом, здатним перетворити поразку на перемогу. Армія не розбита, допоки не вважає себе переможеною, адже поразка – це висновок розуму, а не фізичний стан».*

Список використаних джерел:

1. Динаміка готовності до територіальних поступок та роль окремих параметрів у можливих мирних домовленостях (і ставлення до 96 варіантів мирних домовленостях). *Київський міжнародний інститут соціології (КМІС)*, 14 березня 2025. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1506&page=1>.
2. Кацан О, Тимошенко Д., Зростання кількості страт українських полонених: що має робити міжнародна спільнота? *Радіо Свобода*, 8 лютого 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/straty-viyskovopolonenykh-mizhnarodna-spilnota/33307626.html>.
3. Коупленд Н. Психологія і солдат. Мистецтво лідерства. *Українська видавнича спілка*, 2024. 104 с. URL: https://nashformat.ua/products/psychologiya-i-soldat-951202?srsId=AfmBOorKKViT5N6L2wZ5C8Z0YS0oSIArHAdNEXdHTN8_LERSQeJhs9C2.
4. Магдик Н. Залужний пояснив, як Росія використовує тактику «ізмору» для виснаження України. *ТСН*, 23 листопада 2024. URL: <https://tsn.ua/ato/zaluzhniy-poyasniv-yak-rosiya-vikoristovuye-taktiku-izmoru-dlya-visnazhennya-ukrayini-2707992.html>.
5. Нестерова І. «Я можу це підтвердити»: експертка про масовий виїзд хлопців до 18 років з України. *УНІАН*, 29 грудня 2024. URL: <https://www.unian.ua/society/vijzd-hlopciv-za-kordon-ekspertka-pidtvrdila-shcho-batki-boyatsya-znizhennya-mobilizacijnogo-viku-12868218.html>.
6. Опитування молоді: Оцінка молодіжних центрів і просторів та можливостей для молоді. *Соціологічна група «Рейтинг»*, 4 грудня 2024. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/youth_survey_evaluation_of_youth_centres_and_spaces_and_opportunities_for_young_people.html.
7. Психологія бою: Посібник / Грицевич Т. Л., Гузенко І. М., Капінус О. С., Мацевко Т. М., Романишин А. М.; за ред. А. М. Романишина. Львів: Видавництво «Астролябія», 2017. 352 с.
8. Сунь-Цзи. Мистецтво війни. Київ. Видавничий дім Сварог, 2021. 168 с.

Рубан Алла, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Реп'ях Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ВПЛИВ ВНУТРІШНЬОМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ НА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Внутрішня міграція є важливим фактором соціального та політичного розвитку будь-якої країни. В умовах сучасної України, що переживає період глибоких трансформацій через війну, анексію Криму та важкі соціально-економічні виклики, внутрішня міграція набуває особливого значення. Мільйони українців, змушених залишити свої домівки через бойові дії, економічні труднощі або соціальні проблеми, сприяють формуванню нових соціальних реалій та політичних процесів. Цей процес є важливою складовою в контексті формування політичної нації, адже саме в умовах кризових ситуацій відбувається інтеграція різних соціальних груп в єдиний політичний організм.

З огляду на це, внутрішня міграція в Україні стає не лише демографічним або економічним феноменом, а й соціальним і політичним процесом, що визначає подальшу еволюцію національної ідентичності, політичної культури та громадянської свідомості. Міграційні потоки, що відбуваються в межах країни, вносять суттєві зміни в регіональні та соціальні відносини, а також впливають на політичні пріоритети та формування громадянської єдності.

Актуальність дослідження впливу внутрішньої міграції на формування політичної нації в Україні зумовлена кількома важливими факторами. По-перше, анексія Криму та російсько-українська війна призвели до значного переміщення людей, що, у свою чергу, змінило політичну карту та соціальну структуру держави. Внутрішня міграція ставала механізмом соціальної адаптації та інтеграції нових людей до різних регіонів країни, що потребує особливої уваги до питань національної згуртованості.

По-друге, відсутність ефективної міграційної політики в Україні, на фоні нестабільної ситуації та економічних труднощів, створює додаткові проблеми для внутрішньо переміщених осіб, що часто стають соціально вразливими. У таких умовах важливим є визначення впливу міграційних процесів на політичну стабільність, розвиток громадянського суспільства та формування політичної нації.

По-третє, соціальні та культурні відмінності між регіонами України, посилені внутрішньою міграцією, вимагають розвитку нової політичної стратегії, спрямованої на формування єдиного громадянського простору, який здатен забезпечити згуртованість нації в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів. У цьому контексті питання про роль внутрішньої міграції в процесі політичної інтеграції та створення нової політичної нації в Україні набуває особливої ваги.

Міграційний простір вважається одним з важливих факторів *shaping national policy*. Ця проблема, як правило, охоплює або покривається питанням національної безпеки України. Сучасні реалії вимагають розробки нових підходів у методології досліджень і вирішення проблем національної безпеки, що стосуються міграційного простору України та масової зовнішньої та внутрішньої міграції населення. Разом із необхідністю широкої теоретичної основи для розробки методологічних принципів розвитку та методів реалізації публічної міграційної політики для сучасної ситуації, така політика є важливою, оскільки торкається інтересів більшості громадян.

Міграційні процеси в сучасному світі мають як позитивні, так і негативні аспекти. Коли ми говоримо про волонтаристське переміщення інтелектуалів і їх інтеграцію, це одна ситуація, а якщо мова йде про форсовану міграцію з розорених регіонів, то це зовсім інша проблема.

У сучасних умовах міграційні процеси не лише впливають на економіку, суспільство, розвиток держави в цілому, але й стають результатом державної політики в різних сферах публічного життя та індикатором ефективності державних інституцій. Крім того, міграційні процеси можуть впливати на дискурс між державами, зміцнюючи стратегічні партнерства або, навпаки, за впливу зовнішніх акторів,

реорганізуючи усталену систему двосторонніх відносин [3].

Широкомасштабна російська агресія проти України, яка почалася 24 лютого 2022 р., спричинила небачений масовий відтік населення. Якщо для досягнення 3 мільйонів сирійських біженців знадобилося два роки [2], то для України ця цифра була досягнута менше, ніж за три тижні. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців УВКБ ООН, станом на 19 липня 2022 року в Європі було зареєстровано близько 6 млн біженців з України, більшість з яких становили жінки та діти, причому найбільше в сусідніх з Україною країнах. В Україні є ще 7 млн внутрішньо переміщених осіб [4].

Для того, щоб ВПО відчували себе частиною політичної нації, необхідно забезпечити їхні права в галузі праці, житла, освіти, охорони здоров'я та інших сферах. Окрім того, важливо розробити механізми правового захисту, які дозволять ВПО легко реалізувати свої права, такі як голосування на місцевих виборах або участь у політичному житті.

Заохочення ВПО до участі в публічному житті через громадські організації, медіа та політичні партії, що пропагують інклюзивність, може допомогти створити платформу для спільного вираження ідентичності.

Отже, дослідження впливу внутрішньої міграції на формування політичної нації є не лише науково важливим, але й практично необхідним для розробки ефективної політики інтеграції, адаптації та розвитку українського суспільства в умовах постконфліктного відновлення та глобалізаційних процесів.

Об'єднання ВПО в політичну націю – це процес, який вимагає часу і зусиль з боку всіх учасників суспільного життя: держави, громадських організацій, місцевих громад і самих переселенців. Здійснення цієї мети стане важливим кроком до зміцнення єдності та стабільності в Україні.

Урядом визначено три напрями підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), гроші, робота, житло. За напрямом «Гроші» передбачені щомісячні виплати особам, що переїхали із зон активних бойових дій; на дитину батькам, які через військову агресію РФ були вимушені переїхати в більш безпечні регіони; за напрямом «Робота» запропоновано виплати роботодавцям за кожного працевлаштованого ВПО. За напрямом «Житло» передбачено компенсацію виплат на оплату комунальних послуг за кожного ВПО родинам, які безкоштовно їх прихистили.

Комплекс заходів позитивно впливає на упорядкування життя ВПО на новому місці проживання, сприяє швидшому пошуку роботи та житла. Проте дії влади, що спрямовані на організацію державної підтримки населення, в умовах військової агресії мають певні обмеження: Уряд України працює достатньо ефективно в умовах воєнного стану, однак слід зазначити, що об'єктивно зумовлена швидкість прийняття рішень в обхід стандартних процедур викликає певні побоювання в середньо- та довгостроковій перспективі; існують певні проблеми із розміщенням ВПО, а також їх забезпеченням. Навантаження на державний бюджет посилюється зі збільшенням кількості ВПО. Стан економіки України є низькоконкурентним, у зв'язку з цим надійність та організація державної підтримки населення залежить від допомоги міжнародних партнерів [1].

Тема внутрішньої міграції в Україні та її вплив на формування політичної нації є важливою для сучасних соціально-політичних досліджень. Вона охоплює як аспекти політичної інтеграції, так і соціальні процеси, що відбуваються в умовах складної внутрішньої міграції, викликані конфліктами, економічними та соціальними трансформаціями.

У довготривалій перспективі державна політика України має бути зосереджена на цілеспрямованій інтеграції ВПО у місцеві громади, забезпечення тимчасовим, а в перспективі і постійним житлом переселенців, надання їм сприятливих можливостей для пошуку роботи, медичного обслуговування, отримання належного рівня середньої і вищої освіти тощо. Розробка стратегії і тактики інтеграції внутрішньо переміщених осіб завбачує необхідність ефективного інформування громадян України щодо проблем ВПО, продукування відчуття солідарності між громадянами нашої держави, зростання рівня толерантності до думки Іншого, виховання ідей гуманізму і співпереживання.

Список використаних джерел:

1. Михайленко Д., Тур О. Проблеми організації державної підтримки населення в умовах військової агресії file. URL. [:///C:/Users/XTreme/ws/](file:///C:/Users/XTreme/ws/).
2. Making Integration Work: Refugees and other in need of protection. OECD Publishing, 2016. URL. <https://doi.org/>.

3. Nagornyak T. Migration processes in modern ukrainianpolish discourse. URL. <https://r.donnu.edu.ua/>.
4. Zahlen & Fakten zu Menschen auf der Flucht / UNO Flüchtlingshilfe für den UNHCR. URL: <https://www.unofluechtlingshilfe.de/>.

Рубан Алла, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Адаменко Ярослав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК БАГАТОВИМІРНИЙ ФЕНОМЕН

Ідентичність – це складний та багатогранний феномен, що охоплює різноманітні аспекти людського існування, зокрема індивідуальне самоусвідомлення, соціальні ролі, культурні належності та групові зв'язки. У сучасному світі, де глобалізація, технологічні зміни та культурні трансформації постійно змінюють умови життя, поняття ідентичності набуває нових значень. Вона перестає бути чимось стабільним і фіксованим, перетворюючись на динамічний процес, в якому взаємодіють численні фактори – особистісні, соціальні, політичні та культурні.

Ідентичність, як багатовимірний феномен, не обмежується лише питанням «хто я?» або «де я?», вона охоплює цілу низку аспектів: від гендерної і етнічної ідентичності до національної, релігійної та навіть цифрової ідентичності в умовах глобальних комунікацій. Відповідно, процес формування ідентичності є складним і багатоетапним, що включає в себе взаємодію між особистістю та її соціокультурним середовищем, а також вплив глобальних та локальних факторів.

З іншого боку, ідентичність також є потужним інструментом соціальної інтеграції та диференціації. Вона визначає, як індивід чи група сприймає себе, а також як їх сприймають інші. Особливо важливим є питання ідентичності у контексті глобалізаційних процесів, коли багато традиційних меж ідентичності починають змиватися або адаптуватися до нових реалій, що вимагає нового осмислення ролі національних, культурних та інших ідентичностей у глобальному світі.

У цьому контексті вивчення ідентичності як багатовимірного феномену є надзвичайно актуальним для розуміння сучасних соціальних, політичних та культурних процесів. Це дозволяє глибше зрозуміти, як люди та групи формують і зміцнюють свої ідентичності в умовах швидких змін, а також як ці ідентичності можуть бути використані для інтеграції або, навпаки, для створення конфліктів у суспільстві.

Ідентичність – це гетерогенний гібрид, який проявляється в контакті з іншими людьми та середовищем, тобто ідентичність формується в постійному діалозі. Ідентичність постійно змінюється, і процес формування ідентичності індивіда триває упродовж усього життя. Відповідно, в різних життєвих ситуаціях переважає та чи інша ідентичність. Ідентичність індивіда функціонує в культурі та мові, формується та проявляється залежно від контексту і взаємодії.

Згідно з С. Галлом та Дж. Евансом ідентичність пізнається через відмінності. Самовизначення залежить від протистояння людини оточенню. Людина презентує себе окремо від інших за допомогою певних характеристик, і таким чином визначається її власна ідентичність [4]. Крім того, кожна людина має багато різних ідентичностей, іноді вони суперечать одне одному. Ці різні ідентичності не формують єдине ціле, а є змінними. Отже, ідентичність людини змінюється з часом і формується через стосунки з культурою, яка нас представляє [4].

Ідентичність формується в процесах, що відбуваються несвідомо. Наша ідентичність будується через наше сприйняття того, як нас бачать інші, а не лише через наше сприйняття самих себе.

Культурна ідентичність має свої особливості, незважаючи на те, що вона наближається, наприклад, до понять соціальної та етнічної ідентичності. Культурну ідентичність слід розуміти як взаємовідносини між індивідами та членами групи, які мають спільну історію, мову та розуміння світу.

Як зауважував Ф. Грожен, культура також є поняттям, яке інтерпретується по-різному, але можна сказати, що культура охоплює соціальні правила групи людей, їхню поведінку, цінності, вірування, звичаї та традиції [3].

Таким чином, культура об'єднує людей, визначаючи їхню спільну ідентичність і почуття єдності, тобто відчуття володіння спільними духовними та матеріальними цінностями. Отже, культурну

ідентичність можна розуміти як єдність будь-якого народу або групи людей, яка проявляється в різних культурних характеристиках, притаманних цій групі.

Поняття ідентичності є складним і багатограним феноменом, який пронизує всі аспекти людського існування. Це складна взаємодія різних факторів, включаючи культурні, соціальні, психологічні та особистісні елементи, які формують нас як особистості.

Ідентичність – це не монолітна сутність, а скоріше гобелен, зітканий із різних ниток. Одним із основних шарів є культурна ідентичність, яка охоплює традиції, звичаї та цінності, що передаються поколіннями. Цей шар глибоко вкорінений у нашому етнічному походженні, формує наш світогляд і впливає на те, як ми взаємодіємо з навколишнім світом [2].

Соціальна ідентичність – ще один важливий рівень, що формується через нашу приналежність до різних соціальних груп, таких як родина, друзі, колеги, культурні чи етнічні спільноти, а також професійні чи інтересові об'єднання. Ці зв'язки відіграють важливу роль у нашому почутті приналежності, самооцінці та сприйнятті власного місця в суспільстві. Через них ми не тільки визначаємо себе, а й отримуємо соціальні норми та ролі, які впливають на нашу поведінку, переконання та прагнення.

Психологічна ідентичність зосереджена на внутрішніх аспектах того, ким ми є, і включає такі елементи, як риси особистості, переконання, інтереси, а також те, як ми сприймаємо себе. Цей рівень ідентичності є динамічним і постійно змінюється, оскільки він залежить від нашого особистого досвіду, процесу саморозвитку та глибокої рефлексії над власним життям і поведінкою. Психологічна ідентичність не є фіксованою, вона формується і трансформується упродовж усього життя, відображаючи наші переживання, зміни в сприйнятті себе та реакцію на навколишній світ.

Ідентичність – це не статична конструкція, а плинний процес, що розвивається. Формування ідентичності починається в дитинстві, формується під впливом родини та культури. У міру того, як ми ростемо, наш досвід, стосунки та зустрічі зі світом ще більше формують і вдосконалюють наше самопочуття. Цей процес не позбавлений труднощів, оскільки люди стикаються зі складнощами суспільних очікувань, тиску однолітків і особистих прагнень.

Роль освіти у формуванні ідентичності є надзвичайно важливою, оскільки вона не тільки надає знання, але й створює умови для глибокого самопізнання, розвитку критичного мислення та відкритості до різноманітних точок зору. Освітній процес формує основи нашого інтелектуального та особистісного розвитку, сприяючи виникненню переконань, цінностей і світогляду, які визначають, хто ми є, і як ми взаємодіємо з навколишнім світом.

Медіа та технології також відіграють значну роль у формуванні сучасної ідентичності. Цифрова ера відкрила нову еру, коли люди можуть керувати та виражати свою ідентичність через різні онлайн-платформи. Однак це також викликає питання щодо автентичності цих цифрових персонажів і впливу постійного зв'язку на наше самопочуття.

Крім шарів і конструкції, ідентичність має різні виміри, які перетинаються і взаємодіють. Гендерна ідентичність, наприклад, виходить за рамки бінарного розуміння чоловіка та жінки, охоплюючи спектр досвіду та вираження. Сексуальна орієнтація, етнічна приналежність і релігійні переконання додають додаткові шари до багатовимірної природи ідентичності.

Концепція інтерсекціональності, введена Кімберле Креншоу, підкреслює взаємозв'язок різних соціальних категорій, таких як раса, стать і клас. Розуміння ідентичності через інтерсекційну лінзу визнає, що люди втілюють кілька аспектів одночасно, що призводить до унікальних і нюансованих переживань [3].

Незважаючи на своє багатство, концепція ідентичності не позбавлена проблем. Суспільні очікування та стереотипи часто обмежують вираження особистості, створюючи напругу між відповідністю та автентичністю. Дискримінація та упередження, засновані на факторах ідентичності, зберігаються, що підкреслює потребу в більшій інклюзивності та прийнятті.

З еволюцією суспільства змінюються і поняття ідентичності. Концепція підлягає постійній переоцінці та трансформації під впливом культурних змін, глобалізації та прогресу в науці та техніці. Розуміння та сприйняття складності ідентичності має важливе значення для виховання інклюзивності, емпатії та спільного почуття людяності у світі, що постійно змінюється. Продовжуючи досліджувати та цінувати багатогранну природу ідентичності, ми прокладаємо шлях до більш толерантного та взаємопов'язаного глобального суспільства [3].

У монографії «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність», автори центральне місце відводять дослідженню специфіки цивілізаційної ідентичності незалежної України, ролі її складових – етнічної, релігійної, національної, громадянської та євроідентичності, розкривають вплив на них міжнародних відносин, демократизації суспільства, цифровізації та глобалізації сучасного світу, агресивної політики Росії на ідентифікаційні процеси [1].

Отже, ідентичність, як багатовимірний феномен, є складним і динамічним процесом, що охоплює не лише особистісний аспект, а й соціальні, культурні та політичні складові. У сучасному світі вона постійно змінюється під впливом численних факторів, таких як глобалізація, технологічні інновації, міграційні процеси та культурні трансформації. Ідентичність перестала бути чимось фіксованим і стабільним, вона стала результатом взаємодії індивіда з його середовищем і залежить від контексту, в якому формується.

Процес формування ідентичності можна розглядати як взаємодію між різними рівнями: індивідуальним, соціальним і глобальним. Це дозволяє стверджувати, що ідентичність є не лише особистісним явищем, а й соціальним, адже в кожній групі чи спільноті виникає своя специфічна ідентичність, яка може бути конструйована в результаті спільних цінностей, уявлень та традицій.

Особливо важливою є роль ідентичності в умовах глобалізації, де зникаються локальні та глобальні процеси, і де національні, етнічні, культурні та релігійні ідентичності можуть вступати в конфлікти або взаємодіяти в нових формах. Це створює виклики для соціальної інтеграції, але також відкриває нові можливості для розвитку мультикультуралізму та міжкультурного діалогу.

Ідентичність також є важливим інструментом соціальної політики та стратегій на рівні держави та глобальних організацій. Уряди та міжнародні інституції повинні враховувати складність і багатовимірність ідентичностей при розробці політик, що стосуються міграції, освіти, прав людини та міжнародних відносин.

Узагальнюючи, можна сказати, що ідентичність як багатовимірний феномен є важливим елементом сучасного соціального життя. Її вивчення дозволяє краще зрозуміти динаміку суспільних процесів, а також сприяти розвитку більш толерантних, інклюзивних та інтегрованих суспільств у глобалізованому світі.

Список використаних джерел:

1. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
2. Exploring the Multifaceted Concept of Identity. A Deep Dive into its Layers and Dimensions. URL. <https://vocal.media/journal/exploring-the-multifaceted-concept-of-identity>.
3. Grosjean F. Bilingual: Life and Reality. Cambridge: Mass. : Harvard University Press. 2010.
4. Hall S., Evans J. Visual Culture: the Reader. SAGE Publications, 1999.

Кочан Наталія, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

НАЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИМВОЛІЧНОГО РЕЛІГІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК СКЛАДНИК СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Досвід російсько-української війни укротре довів, що її символічний історико-культурний вимір, у тому числі релігійно-церковний, має не менше значення, а подеколи й більше, ніж воєнні здобутки, адже він надає внутрішньої стійкості у боротьбі. Свого часу Моріс Хальбвак зазначив, що релігійна пам'ять підпорядковується тим самим законам, що й колективна, та перебуває у процесі постійного реконструювання минулого за допомоги наявного сучасного [6, с. 264]. Ерик Гобсбаум розвинув цю думку у концепті винайдення традиції [2, с. 12-28, 303-352], що у досліджуваному випадку означатиме: конструювання у відповідь на актуальний запит соціуму сучасного релігійного / символічного простору програмує обриси та сутнісні характеристики майбутнього, соціуму, що конструюється на певних засадах і цінностях.

Символічний простір, підґрунтя якого більшою мірою творять релігійні пам'ятки історії та культури, виступає необхідним складником апологетизації та сакралізації процесів націє- і державотворення, формування та усталення архетипів колективної свідомості / ідентичності [1, с. 25-68]. Значення релігійних пам'яток виходить за межі суто історичної, мистецької чи релігійно-церковної ваги, оскільки такий символізм – це вже про «найвищі цінності»: конструювання ідеалізованої візії майбутнього народу, що трансформується у націю, та абсолютизацію значення власної національної держави. Саме символічно-сакральний аспект інтерпретації націоналізмом пам'яток історії та культури зумовлює надзвичайну гостроту боротьби за націоналізацію символічного простору, оскільки він надає такій боротьбі екзистенційного та епічного виміру «священної війни» Світла з Темрявою / Добра зі Злом / Нас із Ними [5, с. 51-74].

Під націоналізацією символічного простору України розуміємо його громадянський вимір, коли українці незалежно від етнічного походження чи ставлення до релігії ідентифікують себе з суверенною, демократичною та правовою Українською державою та формулюють запит на завершення процесу дерусифікації та дерадянзації суспільно-політичного та історико-культурного, зокрема, церковно-релігійного, простору.

Така націоналізація *a priori* передбачає комплексний підхід і широке предметне поле. Йдеться про культурні сенси соціально-політичних процесів та символічних решіток сприйняття дійсності як колективної відповіді на російсько-українську війну та символічний інтеракціонізм суспільної мобілізації з націоналізації релігійно-церковного складника історико-культурного простору України. Отож, актуалізується значення політики держави з формування, збереження та охорони символічного релігійно-церковного простору та її реалізації. Така політика передбачає урахування викликів суспільно-політичній стабільності та національній безпеці, що їх продукує символічний складник у взаємопоборюванні проукраїнських та проросійських сил на церковно-релігійному ґрунті, використовуваних ними технологій, форм і методів діяльності. Водночас у фокусі уваги має перебувати пам'яткоохоронна діяльність зі збереження та охорони пам'яток національної історії та культури, дерусифікації / націоналізації дискурсивних практик, а також упорядкування механізмів надання релігійним організаціям у користування пам'яток та здійснення контролю за додержанням вимог пам'яткоохоронного законодавства.

Церковно-релігійний символічний простір не редукується до суто релігійного чи конфесійно-інституційного виміру. Історично релігійна спадщина трансформувалася в один зі складників загальнонаціональної культури як її історичне осердя, первень, з якого та постала й упродовж віків зростала, як «цікава минувшина» для секуляризованої частини соціуму. Закономірно, що в історичній перспективі вплив релігійно-церковного комплексу звужувався, дедалі більше втрачав монополію на

нерелігійні складники та функції - наукові знання, літературу і мистецтво, політику тощо - й натомість підпадав «націоналізації» й «освячував» нові соціокультурні та політичні реалії.

Унікальні пам'ятки української історії та культури – Києво-Печерська та Почаївська лаври, *fatamorgana* Десятинної церкви на руїнах давньоруського фундаменту тощо, будучи глибоко інтегрованими у російську імперську національну міфологію, не могли не стати «гарячими точками» боротьби за націоналізацію історико-культурного символічного простору України з мірою поступу започаткованою в СРСР наприкінці 1980-х рр. М. Горбачовим вимушеної політики з демократизації суспільно-політичного простору. З українського боку йшлося не стільки про вульгарну дерусифікацію символічного простору, скільки про політику з деконструкції та усунення з історичної пам'яті імперських наративів, що століттями домінували в підросійському культурному, інтелектуальному, суспільно-політичному просторі України.

Дослідники націоналізмів однозгідні, коли стверджують, що боротьба взаємовиключних інтерпретацій ідентичності є тим запеклішою та безкомпроміснішою, чим ближче знаходяться одна до другої ідентичність, що профілюється (у нашому випадку українська), та ідентичність, від якої вона відмежовується (російська). Формування нових маркерів ідентичності є закономірним безперервним процесом у розвитку будь-якого народу / нації та окремо взятої особи, яка впродовж життя може неодноразово змінювати самовизначення. Війну ідентичностей кратно посилила розв'язана Росією війна на знищення українства.

Синергія суспільного запиту та політичної волі правлячого класу на націоналізацію символічного релігійно-церковного простору почала приносити перші результати разом із початком повномасштабної агресії Росії проти України у лютому 2022 р. На порядку денному воєнного часу постало питання політичної лояльності та патріотизму релігійних організацій до Української держави і українського народу. До символічного сакрального простору охопленою війною країни увійшли воєнний, національний та етнополітичний складники разом із візією політичного майбутнього – демократичної суверенної Української держави, орієнтованої на загальноєвропейські цінності.

Загроза використання у війні церковно-релігійного чинника стала реальністю, і боротьба за націоналізацію символічного простору України перетворилася на одну з ліній бойового зіткнення російсько-української війни. Соціогуманітарний, історико-культурний чи навіть політичний виміри боротьби були доповнені пріоритетним безпековим, пов'язаним з екзистенційним викликом українській Україні.

Завдання з націоналізації символічного простору впливають, зокрема, з ухваленого Верховною Радою України у серпні 2024 р. Закона «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» передбачає не лише розірвання зв'язків релігійних організацій України з центрами, що знаходяться у країні-агресорці [4]. Реалізація Закона передбачає також ревізію стану правовідносин та зобов'язань, що з них випливають, між виконавчими органами влади та релігійними організаціями з метою як їхнього унормування, так і дерусифікації пам'яток національної історії та культури, що перебувають у користуванні одних чи других церков. Міністерство культури і стратегічних комунікацій доручило підвідомчим структурам «провести аудит майна, що перебуває у користуванні релігійних організацій. (...) для того, щоб після набрання чинності закону можна було застосовувати його норми для повернення такого майна» [3].

В епіцентрі суспільно-політичної уваги та напруги виявилися знакові пам'ятки національної історії та культури, такі як Києво-Печерська, Почаївська та Святогірська лаври або ж церковний самобуд, знаний як «Десятинна церква», що конче потребували повернення і у правове поле державно-церковних стосунків, і у національний / дерусифікований історико-культурний простір.

Кожний зі знакових об'єктів мав свою специфіку. У випадку Почаївської лаври органи місцевого самоврядування опинилися в економічній залежності від монастиря і всупереч державним інтересам лобіювали корпоративні інтереси свого донора, «містоутворюючого підприємства» Почаївського чоловічого монастиря. Така ситуація засвідчила, окрім спільних для багатьох пам'яток проблем, актуальність реального, неімітаційного завершення реформи місцевого самоврядування задля забезпечення самодостатності громад, незалежності в управлінні, захисту волевиявлення виборців при обранні місцевих органів влади.

Ситуація довкола так званого Десятинного храму стала ілюстрацією безпрецедентного рівня

порушень з боку виконавчої та судової гілок влади, політичного лобізму російських проксісил задля збереження України у сфері впливу Російської Федерації. Приклад створення Святогірської лаври на Донбасі унаочнив не лише політичну технологію з переходу регіонального істеблішменту на національний рівень, але й заманіфестував та усталив проросійський вектор розвитку важливого індустріального на той час регіону, гібридний вплив Російської Федерації на формування символічного простору України згідно з концептом «один народ» та ідеології «руського міра».

Квінтесенцією руйнування українського символічного простору за участі усіх гілок влади на найвищому рівні та лобізму (про)російських політичних сил стала тривала боротьба за націоналізацію / українізацію Києво-Печерської лаври. Неоднозначна й суперечлива на початках історія присутності УПЦ (МП) у лаврі – позначена протистоянням українського вектору розвитку церкви російським внутрішнім і зовнішнім впливам – закінчилася репутаційним суспільно-політичним колапсом УПЦ (МП). Порядкування монастиря УПЦ (МП) у Києво-Печерській лаврі стало не лише виявом «дикого накопичення капіталу» та комерціалізації унікального національного комплексу, варварського нищення історичного архітектурного та природного ландшафту пам'ятки зі списку ЮНЕСКО, але й у новій дійсності війни уособленням «руського міра» та проросійської діяльності під прикриттям релігії його агентів в Україні.

Націоналізація символічного простору з фокусом на дерусифікації, дерадянзації, декомунізації поряд із формально негативним складником – відторгнення, очищення, заперечення – містить позитивну програму: конструювання та утвердження консенсусної моделі культури та інтерпретацій минулого. Така модель долає обмеження поширених перед війною «етнографічних» та «деколонізаційних» дискурсивних практик натомість переходить до оптики інклюзивності, торує шлях узгодженню національно-культурного простору та системи цінностей з загальноєвропейськими.

Водночас конструювання національного символічного простору з використанням релігійно-церковного чинника як одного з його структурних елементів – створення у 2018 р. ПЦУ в юрисдикції Вселенського патріархату є беззаперечним прикладом такого конструювання – потребує системного і виваженого підходу з обох боків, держави і церкви. З боку держави таке завдання є стратегічним, розрахованим на тривалий час, коли політичну волю щодо виходу з орбіти «руського міра» підкріплено послідовними, цілеспрямованими й наполегливими діями, а неунікні хибні рішення зведено до мінімуму. З боку церкви очікується усвідомлення і прийняття того факту, що національний характер не надає їй жодних переваг у системі державно-церковних відносин.

Український досвід взаємодії релігії і церкви, з одного боку, та суспільства, політики, з другого, врешті, відносин держави і церкви, цілком достатній для формулювання оновленого порядку денного таких відносин, суголосного радикальним і динамічним трансформаціям українського соціуму та політичному вектору на європейську інтеграцію у розвитку країни. Негативний досвід минулого вимагає реального, недекларативного відмежування релігії від політики, непорушності принципу рівновіддаленості держави від релігійних організацій. Партнерство держави і церкви має слугувати інтересам суспільства, країни, держави, а не задовольняти корпоративні інтереси одних чи других політичних сил чи релігійних організацій.

Націоналізація символічного простору України становить об'єктивний складник каталізованого і радикалізованого війною процесу формування та зміцнення національної держави, інклюзивної національної ідентичності, громадянського суспільства. Спільна загальнонаціональна сфера символів – громадянська релігія, так само як і засвоєння суспільним загалом інклюзивного поняття нації, є процесом, а не доконаним фактом, не *річчю-у-собі*, а часткою від загального, функцією або залежником від поступу не менш радикальних системних та неімітаційних реформ задля трансформації України у демократичну, правову, соціально орієнтовану державу-члена європейської співдружності націй, спроможну у довготерміновій перспективі захистити загрожені Російською Федерацією національну ідентичність, політичний вибір, державний суверенітет.

Список використаних джерел:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. К.: Критика, 2001. 271 с.
2. Винайдення традиції / За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. К.: Ніка-Центр, 2015. 444 с.
3. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України. Україна обмежує вплив РПЦ: новий закон набув чинності. 2024, Вересень 9. URL: <https://mcs.gov.ua/news/ukrayina-obmezhuje-vplyv-rpcz-novyj-zakon-nabuv-chynnosti/>.

4. Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій. Закон України № 3896-IX (2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-IX#Text>.
5. Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. К.: Темпора, 2009. 312 с.
6. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти. М.: Новое издательство, 2007. 348 с.

Лепська Наталія, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Запорізького національного університету

ГЕОПОЛІТИЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНИХ НЕВИЗНАЧЕНОСТЕЙ

Сучасна геополітична ситуація характеризується зростаючою складністю та суперечливістю у відносинах між державами, що обумовлено низкою факторів. Серед них, вочевидь, біфуркаційною точкою відліку глобальних процесів якісної зміни світоустрою є повномасштабна війна росії проти України. Вона не лише кардинально змінила баланс сил у Східній Європі, але й суттєво вплинула на світові політичні процеси, виявивши глибокі екзистенційні розбіжності між демократичними та авторитарними режимами. На тлі безпрецедентної російської військової агресії, яка стала проявом імперських амбіцій путінського режиму та продовженням радянського імперіалізму, наразі відбувається переосмислення стратегічних підходів провідних світових гравців. США, ЄС та Китай опинилися перед необхідністю адаптувати свої зовнішньополітичні стратегії до нових реалій, що вимагає від них якісно інших підходів та проактивних дій у пошуку нових моделей забезпечення стабільності та безпеки у світі. Водночас Україна опинилася на перехресті різновекторних геополітичних інтересів, перебуваючи в зоні суперечливої стратегічної конфігурації «США – ЄС – Росія – Китай». Така ситуація вимагає, своєю чергою, від української влади стратегічної гнучкості та виваженості у прийнятті рішень, спрямованих на захист національних інтересів нашої держави та забезпечення її геополітичної резильєнтності.

Тож сучасна геополітика, перебуваючи в стані турбулентних трансформацій, а отже й важкопрогнозованості глобальних політичних процесів, породжує велику кількість стратегічних невизначеностей. Утім, як відзначають В. Савчук та Д. Ковальов, невизначеність є неминучою, вона невіддільна від природи та світу, і це потрібно прийняти. Ба більше, її не можна вважати суто негативним аспектом життя, адже у невизначеності криються нові можливості, смисли і цінності, тож потрібно навчитися ефективно мислити в умовах невизначеності [3, с. 18]. У контексті геополітики вельми слушними для нас є твердження цих авторів, що стратегування в умовах невизначеності є зміною парадигми мислення, і тут йдеться про перехід від страху перед невідомим до прийняття потенціалу, який воно таїть. І це не лише про виживання, а й про процвітання в умовах невизначеності [3, с. 19].

Тож, на нашу думку, доречним є резильєнтний підхід до осмислення функцій, ролі та перспектив держави як одного з ключових геополітичних акторів (поряд з великою кількістю ще й недержавних гравців) у сучасних процесах трансформації світового геополітичного порядку, які масштабують цілу низку стратегічних невизначеностей. Вони виступають своєрідним випробовуванням геополітичної резильєнтності держав у забезпеченні їхньої реальної суб'єктності у загальносвітовому співтоваристві. При цьому, підкреслимо, що геополітична суб'єктність держави – це передусім її цілеспрямована діяльність щодо проведення активної та проактивної політики (внутрішньої та зовнішньої) в інтересах народу і держави та недопущення втручання в неї інших суб'єктів геополітики. Крім того, це спроможність держави відповідально діяти на засадах суверенності та певної автономії у процесі ресурсного освоєння геополітичного простору, у формуванні глобального порядку денного світової політики та визначенні трендів її майбутнього розвитку [1, с. 98]. Це також здатність держави мати визнаний статус і можливість приймати самостійні рішення щодо власного геополітичного позиціонування у світовому просторі, ефективно використовуючи свої ресурси та потенціал у системі міжнародних відносин.

Водночас з іншого боку, невизначеності мають шанс стати потужним драйвером зміцнення геополітичної резильєнтності. Маємо послуговуватися саме поняттям «резильєнтність», а не його перекладом «стійкість». Адже за своїм тлумаченням «стійкість» не відображує палітру динамічних означень на відміну від поняття «резильєнтності», яке означає відновлюваність, гнучкість, еластичність, пружність, а отже потенційну здатність до успішного розвитку. Резильєнтність, як динамічна характеристика держави, відображає її здатність протистояти зовнішнім та внутрішнім викликам, зберігаючи при цьому свою цілісність, суверенітет та функціональність [2]. Це поняття охоплює не лише військовий потенціал, але й економічну стійкість, політичну стабільність, соціальну згуртованість та культурну ідентичність.

У нашій розвідці акцентуємо на осмисленні феномену геополітичної резильєнтності з огляду чинника стратегічних невизначеностей. У цьому аспекті заслуговує на увагу науковий доробок сучасних науковців Д. Бозонелоса та Д. Цагдіса [4], які закликають розглядати геополітику як ендогенний і безперервний процес (на кшталт глобального потепління), тож такий, що супроводжується постійною динамікою та невизначеностями.

Автори пропонують цілісну модель підвищення геополітичної резильєнтності в міжнародному бізнесі та виділяють чотири взаємодоповнюючі перспективи:

1. Inside-IN (зсередини): аналіз геополітичних факторів зсередини організації, включаючи корпоративну культуру та внутрішні процеси.

2. Inside-OUT (зсередини назовні): оцінка впливу внутрішніх рішень на зовнішнє середовище та взаємодія з іншими суб'єктами.

3. Outside-IN (зовні всередину): розуміння впливу зовнішніх геополітичних факторів на організацію та адаптація до них.

4. Outside-OUT (зовні назовні): активна участь у формуванні зовнішнього середовища через стратегічні альянси та вплив на політичні процеси.

На нашу думку, означена модель має суттєвий евристичний потенціал для дослідження геополітичної резильєнтності держави. Д. Бозонелос та Д. Цагдіс аналізували резильєнтність стосовно великих бізнесових організацій та прийняття ефективних рішень їх керівництвом задля підвищення стійкості в умовах загострення викликів ліберальному міжнародному порядку. Автори наголошують, що вони представляють нову та більш фундаментальну концептуалізацію резильєнтності до тих, що зустрічаються в науковій літературі (як-то, наприклад, «відскок назад», «над» або «поза межами»). Д. Бозонелос та Д. Цагдіс алегорично назвали свою концепцію «підстрибування» хвилями сучасної геополітики».

Вважаємо, що для держави, геополітична міць якої забезпечується насамперед економічними ресурсами, розроблена Д. Бозонелосом та Д. Цагдісом модель фактично пропонує цінні інсайти щодо того, як держави можуть прогнозувати вплив та наслідки більшої політико-економічної динаміки, адаптуватися та зміцнювати свою резильєнтність у мінливому геополітичному середовищі із зовнішньої перспективи та прагнути до відпрацювання багаторівневого стратегічного підходу. Тож в умовах стратегічної невизначеності держави мають впроваджувати комплексні стратегії підвищення геополітичної резильєнтності на всіх рівнях багатовимірного геополітичного простору, які б серед іншого включали: 1) економічну диверсифікацію (зменшення залежності від окремих галузей або ринків шляхом розвитку різних секторів економіки); 2) розвиток інновацій (інвестування в науку, технології та освіту для забезпечення конкурентоспроможності на глобальному рівні); 3) зміцнення національної ідентичності (збереження та популяризація культурних цінностей для підвищення соціальної згуртованості тощо); 4) гнучка проактивна зовнішня політика (здатність прогнозувати та напередження бути готовими до змін у міжнародному середовищі, встановлюючи партнерства, які відповідають національним інтересам).

Таким чином, наразі є безперечною та актуальною перспективність дослідження геополітичної резильєнтності держави з огляду загострення купи суперечностей у сучасному геополітичному просторі з численними невизначеностями та ризиками. Геополітична резильєнтність держави є комплексним показником її здатності протистояти викликам глобальних невизначеностей, є невіддільним складником стратегії національної безпеки та розвитку, яка вимагає постійного вдосконалення в умовах динамічного геополітичного середовища. Для забезпечення резильєнтності держави необхідно впроваджувати багатовекторні стратегії, що охоплюють економічні, політичні, соціальні, культурні та інші аспекти. Водночас проактивний підхід до глобальних змін та впровадження ефективної резильєнтної геополітики є ключовими елементами успішної реалізації цих стратегій.

Список використаних джерел:

1. Лепська Н. Геополітична суб'єктність та геополітичний статус держави: концептуальне осмислення в умовах зміни сучасного світоустрою // *Технології державотворення в умовах сучасної політичної дійсності: колективна монографія* / за загальною редакцією Горло Н. В. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2024. С. 89-113.

2. Лепська Н. В. Резильєнтність як динамічна характеристика держави в умовах сучасних геополітичних процесів. *Politicus*. 2024. № 2. С. 154-159.

3. Савчук В. Стратегування в умовах невизначеності / В. Савчук, Д. Ковальов. К.: Лабораторія, 2024. 304 с.

4. Bozonelos, D., & Tsagdis, D. From Fragmented Geopolitics to Geopolitical Resilience in International Business. *AIB Insights*, 2023. 23 (2). URL: https://insights.aib.world/article/73803-from-fragmented-geopolitics-to-geopolitical-resilience-in-international-business?utm_source=chatgpt.com.

Мазука Людмила, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВЦІВ ЗА КОРДОНОМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ

В умовах широкомасштабної російської війни проти України на перший план виходять питання безпеки та готовності країни і суспільства розвиватися в нестабільному й динамічному середовищі під впливом багатьох чинників, загроз і викликів.

Очевидно, що в таких умовах ключові завдання допомоги народу України стають частиною активної діяльності українських науковців, що волею долі опинилися за кордонами країни. Така допомога може бути або подібна до діяльності інших представників громадянського суспільства (поширення правдивої інформації, протидія ворожим наративам, організація збору фінансових ресурсів, підтримка ініціатив допомоги Україні в країні перебування, тощо), або стосуватися безпосередньо їх фахової наукової діяльності. В багатьох випадках ці функції поєднуються.

Українські науковці за кордоном – це досить узагальнене визначення і включає в себе різні категорії. Класифікація цих категорій – завдання окремого дослідження. В узагальненому вигляді вони можуть бути представлені в п'яти основних категоріях:

1. Науковці української діаспори, що підтримують інтерес до України через тематику своїх досліджень, зокрема, в українських наукових організаціях;
2. Науковці, які виїхали з України ще до початку російсько-української війни через різні програми та постійно перебувають за кордоном, працюючи в іноземних академічних, дослідницьких, чи освітніх установах;
3. Українські студенти, які після закінчення навчання в університетах, продовжують його для здобуття наукового ступеню, або вже викладають в закордонних університетах;
4. Українські науковці-біженці від війни, які виїхали переважно після повномасштабного російського вторгнення в Україну, зокрема через програми тимчасового прихистку;
5. Українські науковці, які поєднують перебування та дослідження за кордоном з періодичними приїздами в Україну.

За попередньою оцінкою Міністерства освіти і науки, наразі за кордоном перебувають понад 5 тисяч науковців, які залишили Україну після російського повномасштабного вторгнення в Україну [6]. З них близько 1500 (11 %) наукових працівників установ НАН України [4].

За даними дослідження «За межами стійкості: професійні виклики, уподобання та плани українських дослідників за кордоном», проведеного вченими Варшавського університету, Польської академії наук та SGH Варшавською школою економіки у грудні 2022 р. половина з 619 опитаних українських науковців за кордоном зазначили, що наразі не готові повертатися в Україну. Однак у той же час вони готові долучитися до відновлення країни [7].

Дослідження, яке проводилося за ініціативою «UAScience. Reload» з 5 липня по 13 серпня 2023 р. засвідчило, що 51,8 % серед тих науковців, хто перебуває за кордоном, планують повернутися до України відразу після завершення війни, ще 20,6 % опитаних – через 1-3 роки після завершення війни. 11,4 % науковців не планують повертатися в Україну [5].

Водночас, на державному рівні ставиться питання про створення умов для недопущення зменшення наукового потенціалу України, зокрема, вирішення питання зменшення потоку виїзду науковців за кордон з одночасним використанням механізмів та проєктів міжнародної наукової співпраці та інтеграції до Європейського науково-дослідного простору (ERA). У Аналітичному звіті Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС (2023) зазначається, що в Україні «Скорочується кількість науковців, і відтік дослідників значно перевищує їх притік. Існує потреба у стратегії утримання та приваблення талановитих фахівців у сфері досліджень та інновацій, зокрема, із числа діаспори» [1].

Українські науковці за кордоном відіграють важливу роль у процесі формування партнерських

відносин між Україною та приймаючою країною. Це є надзвичайно важливим сьогодні, оскільки формує позитивний імідж нашої країни, а у майбутньому сприятиме залученню ресурсів на відбудову України.

З метою розвитку активної співпраці між українськими та закордонними науковими установами під час війни та зміцнення співпраці для повоєнного відновлення України через розвиток науки у 2022 р. за підтримки Міністерства освіти і науки був започаткований проект «Українська наукова діаспора/*Ukrainian Science Diaspora*». У 2023 р. для підтримки професійних зв'язків науковців із українськими науковими установами була презентована цифрова платформа «Українська наукова діаспора». Осередки цієї платформи вже є у Бразилії, Іспанії, Люксембурзі, Німеччині, Польщі, Португалії, Фінляндії, Франції, Чехії, Швейцарії, Швеції.

З лютого 2025 р. розпочав роботу проект підтримки закордонних українських науковців в Україні «Наукова діаспора для України». Проект спрямований на експертну підтримку українських дослідників. До його реалізації залучені наукові спільноти США, Швейцарії, Канади, Іспанії, Німеччини, Великої Британії та Швеції.

Українські науковці, перебуваючи за кордоном виконують одне з ключових завдань: протидіють російській пропаганді, доносячи до іноземних аудиторій правду про Україну. У 2024 р. було засновано Глобальну коаліцію українських студій, головною метою якої є об'єднання університетів та наукових установ для вивчення України, її історії, культури, економіки та міжнародних відносин.

Залучення українських науковців за кордоном до співпраці з потужними українознавчими студіями, такими як Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій, Українська вільна академія наук, Український вільний університет та ін. сприятиме більш повному та об'єктивному наповненню інформації про Україну, а в подальшому розробці спільних наукових досліджень з новітньої історії України.

Вже сьогодні працює онлайн платформа *Ukrainica*, на якій представлені англомовні переклади української класики та сучасної літератури, історичні джерела та академічні дослідження. Директором цього проекту є менеджер публікацій в Українському науковому інституті при Гарвардському університеті Олег Коцюба, який першочерговим завданням вважає «...напрацювати таку базу української культури англійською мовою, щоб Україна як країна, як нація політична та культурна, стала незаперечним фактом для Західного світу» [3].

Наведемо лише декілька конкретних прикладів допомоги Україні з боку українських науковців, або науковців українського походження (очевидно, що сьогодні така активність вимірюється вже сотнями й тисячами осіб та організацій), які характеризують напрями й форми діяльності українських науковців за кордоном для підтримки народу України.

Всім відома наукова й просвітницька робота науковців Гарвардського українського наукового інституту, насамперед, його директора Сергія Плохія, дослідження й публікації якого з історії України та Європи є потужною «інтелектуальною зброєю» проти нав'язування на Заході російських історичних наративів.

Активна робота проводиться й українськими науковцями Університету Індіана – Блумінгтон, зокрема, доктором наук з філології Світланною Мельник та керівником департаменту економіки цього університету професором Володимиром Лугоським. Спектр діяльності науковців та їх колег – від організації міжуніверситетських партнерських проектів до збору та направлення ресурсної допомоги для України.

Перебуваючи за кордоном українські вчені напрацьовують зв'язки не лише у міжнародному академічному середовищі, а й намагаються через ці зв'язки акумулювати допомогу проектам в Україні. Наприклад, Фондація Києво-Могилянської академії в Америці провела низку заходів «Академія перемог», спрямованих на підтримку Центру Ветеранів Києво-Могилянської Академії. Успішну компанію зі збирання коштів вдалося провести у Чикаго, Лос-Анджелесі, Берклі. За словами президентки Фондації Києво-Могилянської академії в Америці Марти Фаріон, «ветерани зможуть пройти в Києво-Могилянській академії підвищення кваліфікації, перекваліфікацію, одержати нову професію, у тому числі пов'язану з високими технологіями» [2].

Беручи до уваги те, що українські науковці виконують роль комунікаторів між українськими та закордонними науковими установами для подальшої співпраці варто вивчати і застосовувати найкращі практики їхньої підтримки. Необхідно зберігати професійні контакти наших науковців з Україною,

оскільки це не тільки підвищить шанси їх повернення в Україну, а й дозволить модернізувати українську науку. Також слід підтримувати існуючі та сприяти відкриттю нових платформ для комунікації закордонних наукових установ з українськими.

Україна подолає важкі часи і спільний внесок українських науковців, як на Батьківщині, так і за кордоном стане запорукою ефективного відновлення країни й успішного розвитку об'єднаної Європи!

Список використаних джерел:

1. Аналітичний звіт до Повідомлення Комісії для Європейського Парламенту, Європейської Ради та Ради Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в Європейському Союзі. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/Analitichnyj-zvit-YEK-ukrayinskoju.pdf>.
2. Благодійні заходи «Академія перемог» в Америці. URL: <https://surma.com.ua/1243-blagodiini-zakhody-akademii-peremog-v-ameryci.html>.
3. Горлач П. «Ми мусимо думати покоління наперед»: Олег Коцюба про українську літературу в США та роботу над англomовними перекладами. URL: <https://suspiine.media/culture/860611-mi-musimo-dumati-pokolinna-napere-d-oleg-kocuba-pro-ukrainsku-literaturu-v-ssa-ta-robotu-nad-anglomovnimi-perekladami/>.
4. Довідка про Національну академію наук України (станом на 01.06.2024р.). URL: https://files.nas.gov.ua/text/url/2024_06_dovidka.pdf.
5. Збереження науковців в умовах війни та надзвичайних ситуацій. URL: <https://scienceatrisk.org/storage/lp/116/8f1f50e5cafe66c19dab35dc800c7b8c6a2ebaf2.pdf>.
6. Українська наукова діаспора. URL: <https://mon.gov.ua/nauka/nauka-2/ukrainska-naukova-diaspora>.
7. Beyond Resilience. Professional Challenges, Preferences, and Plans of Ukrainian researchers abroad. URL: <https://zenodo.org/records/7380509>.

Войтенко Юрій, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Міщанін Олександра, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

СУТНІСТЬ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Демократична трансформація українського суспільства є складним і багатовимірним процесом, що охоплює політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти. Його сутність полягає у переході від авторитарної системи управління до демократичного способу організації суспільного життя, який заснований на принципах народовладдя, верховенства права, поваги до прав і свобод людини, а також участі громадян у прийнятті рішень.

В Україні цей процес почався після розпаду СРСР у 1991 році. Україна є однією з пострадянських республік, де, на відміну від деяких центральноєвропейських країн, було повністю знищено приватну власність та приватну ініціативу. Внаслідок цього економічні успіхи здебільшого залежать від уряду і досягаються ним найважче не лише через суб'єктивні, а й через об'єктивні причини. Тоді як саме ці успіхи слугують одним із найсуттєвіших чинників легітимізації нових правлячих еліт. Отже, економічний чинник надзвичайно ускладнює процес демократичної стабілізації. З огляду на стратегічну роль України в збереженні СРСР, імперський центр доклав максимум зусиль, аби загальмувати її рух до демократії та незалежності. Тому Україна спізнилася з реформами на старті й опинилася в невідповідному становищі, з погляду конкуренції, поряд з іншими посткомуністичними державами [1, с. 8].

Політичне, економічне і соціокультурне життя українського суспільства містить значні відбитки тоталітаризму і колишнього напівколоніального статусу України, тривалої підлеглих її території різним державам упродовж століть. Процес національної консолідації ще не завершено, а національна єдність, хоч і була підтверджена референдумом, який проводився 1991 р. в екстремальних умовах кризи, – під знаком запитання. Частині українців притаманне почуття меншовартості, тоді як почуття національної гідності, впевненості у своїх силах розвинені значно менше. Усе це спостерігається вплив тоталітарної політичної культури і панування принципів егалітаризму й етатизму у політичній свідомості більшості населення [4].

З огляду на це, розмежування політичних сил у державі залишається багатомірним: країну поділено не лише за соціально-економічними, ідеологічними, а й за етнічними, регіонально-культурними, мовними ознаками; суттєвими є відмінності у зовнішньополітичних орієнтаціях різних політичних сил і регіонів. Наслідком є слабка і нестабільна партійна система, що не сприяє підвищенню авторитетності демократичного врядування.

Сила та підготовленість до керівництва перехідним процесом новою політичною елітою у статусі національно-патріотичної сили виявилися недостатніми, що сприяло збереженню влади, особливо в регіонах, у руках старої партійно-державної номенклатури. Вона перехопила державницькі та демократичні гасла й використала їх для зміцнення своїх позицій. Номенклатура не зацікавлена у радикальних змінах, і тому суспільна трансформація в Україні має суперечливий, непослідовний характер, і, на жаль, поки що зберігається перспектива зворотного руху. У політичному спектрі це втілено у порівняно великому впливові так званих «лівих сил», які виступають проти ринкових і демократичних реформ, претендуючи на відновлення своєї влади у суспільстві [2, с. 115].

Процес демократичної трансформації в Україні, як і в більшості посткомуністичних країн, у суб'єктивному плані ускладнено перебільшеними сподіваннями щодо допомоги Заходу, недооціненням складності необхідних змін у системі як політичних, так і економічних відносин, а також сили спротиву старої номенклатури, нерозумінням того, наскільки тривалим буде сам процес трансформації.

Повільні темпи економічних перетворень і погіршення рівня життя більшості пересічних громадян щоразу спричиняють відчуженість громадян від влади і спонукають їх проявляти неухвагу до реформ у

тому вигляді, в якому вони здійснюються.

Сукупність розглянутих суб'єктивних та об'єктивних чинників ускладнюють перехід України до демократії, перешкоджають створенню на теренах нашої держави політично спроможного й економічно розвинутого суспільства. Перехідній політичній системі України притаманні, поряд із демократичними ознаками, риси, що властиві олігархічним та охлократичним режимам. Це – вплив номенклатури, що нерідко об'єднується в клани, є схильна до корупції і залишається байдужою до суспільних інтересів; збереження командно-адміністративних методів управління; рекрутування частини правлячої еліти з маргінальних прошарків суспільства, які прагнуть швидкого підвищення свого соціального статусу та матеріального добробуту. З цим пов'язані некомпетентність владних структур, неповага до закону, намагання неадекватними засобами негайно розв'язати проблеми, використати настрої натовпу для реалізації вузькокорисливих інтересів. Нерозвиненими залишаються механізми стримувань і противаг у політичній системі [1, с. 7].

Проте, незважаючи на труднощі, непослідовність і нерівномірність реформ, Україна не лише задекларувала намір побудувати демократичне суспільство. Вона взялася до практичного втілення цього наміру в життя, подолавши декілька гострих політичних криз компромісами й взаємною поступливістю супротивних сторін. Уже прийнято Конституцію, що проголосила нашу державу правовою, соціальною, демократичною, є досягнення у трансформації економіки та впровадження її ринкових засад, завершено процес приватизації, створено клас великих власників, закладено основи середнього та малого підприємництва, формується ринкова інфраструктура в банківській, фінансовій та інших сферах економіки, впроваджена і протягом останніх років є стабільною національна валюта. У суспільно-політичному житті відбулася демонополізація ідеологічної сфери, формується багатопартійна система, є осередки громадянського суспільства – громадські об'єднання, недержавні аналітичні центри, незалежні друковані та інтернет-видання.

Одним із головних чинників, що визначає масштаби та характер політичної участі громадян, є політичний режим. В Україні він відповідає характеристикам гібридного режиму, в якому співіснують елементи демократії, авторитаризму та пострадянської традиції. За способом функціонування його можна визначити як «режим безплідного плюралізму», де за демократичним фасадом точиться боротьба регіональних еліт та великих політико-економічних угруповань за сфери впливу.

Перешкодою на шляху реформування є і слабкість соціальної бази демократичного поступу: високі показники майнового розшарування, бідність, наявність значної частки маргіналізованого населення і, головне, темпи створення основної рушійної сили демократії – середнього класу, залишаються надто повільними. Водночас у масовій свідомості та політичній участі українських громадян спостерігаються певні позитивні зрушення. Своїми показниками вони поступово наближаються до характеристик, притаманних населенню країн розвинутої демократії. Крім того, для України є специфічним наявність елементів як «західного», так і «незахідного» політичного процесу у здійсненні демократичної трансформації [3, с. 95].

Сучасний процес демократизації суспільного життя України позначений не лише складностями духовно-ідеологічного самовизначення, суперечливістю процесів модернізації. Головна особливість державного будівництва, здійснення демократичних перетворень в усіх сферах соціуму полягає в тому, що вони відбуваються в гострій ситуації, на фоні незавершення реформ політичних, економічних і соціальних інститутів.

На відміну від більшості європейських країн в Україні ще не сформувалися впливові політичні партії, які здійснювали б політичну мобілізацію мас саме на демократичні перетворення. Енергія інтелектуальних сил, ангажованих до політичної діяльності, часто-густо використовується нераціонально: значна частина партій здебільшого кристалізує конфліктні інтереси, суспільні розбіжності та суперечності.

Серйозною перешкодою вітчизняному процесу демократизації є відсутність належної правової бази. Невирішеність у законний спосіб проблеми власності призводить до різкого соціально-майнового розшарування населення. Внаслідок значного зубожіння основних верств населення соціальна база демократичних реформаций в Україні виглядає значно вужчою порівняно з такими східноєвропейськими країнами.

Таким чином, демократична трансформація українського суспільства ще й досі не завершена,

оскільки й надалі залишаються невирішеними ряд проблем пов'язаних з використанням корупційної складової у діях високопосадовців, непрозорі механізми ухвалення рішень, неефективна економічна політика у частині приватизації тощо, що призводить до соціальної незахищеності та несправедливості основних мас суспільства.

Список використаних джерел:

1. Бабкіна О. Передумови переходу до демократії: ризики транзитивного суспільства. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2015. Вип. 17. С. 3-11.
2. Корнієвський О. Громадянське суспільство та правляча еліта: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. Стратегічні пріоритети. НІСД. 2014. Вип. 3(32). С. 111-120.
3. Поліщук І. Посткомуністичний транзит Україні : політико-культурний аспект. Український соціум. 2014. Вип. 2(49). С. 90-98.
4. Турчин Я. Особливості та труднощі переходу до демократії в Україні. URL: politics.ellib.org.ua/pages-8454.html.

Дзега Володимир, доктор філософії з публічного управління та адміністрування, кафедра парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА ЯК ЧИННИК НОРМОТВОРЧОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПАРЛАМЕНТУ УКРАЇНИ

Актуальність вивчення проблем функціонування Верховної Ради України в умовах воєнного стану обумовлена надзвичайними викликами, з якими стикається державна влада під час збройної агресії. В умовах воєнного стану парламент стає основним органом, який має забезпечувати прийняття рішень, що стосуються національної безпеки, оборони та управління країною. Водночас, у таких умовах виникають складнощі у нормотворчій діяльності, зокрема, в частині оперативного прийняття законів та контролю за виконанням урядових рішень.

Особливо важливим є збереження функцій парламентського контролю за діями уряду, що стає надскладним у ситуації воєнного стану. Порушення прав громадян, обмеження свобод, а також зміни в адміністративному управлінні вимагають від Верховної Ради оперативного реагування. Враховуючи високий рівень стресу та можливі збої у зв'язку з військовими діями, існує потреба у перегляді внутрішніх процедур та адаптації до нових реалій. Окремо стоїть питання забезпечення ефективної взаємодії Верховної Ради з іншими гілками влади, зокрема з органами місцевого самоврядування, для забезпечення стабільності управлінських процесів. Дослідження вказаних проблем є важливим для покращення механізмів функціонування парламенту під час воєнних криз. Розв'язання цих проблем потребує аналізу наявних нормативно-правових актів, а також розробки нових підходів до організації роботи Верховної Ради в екстремальних умовах. Це дозволить зміцнити демократичні інститути країни навіть в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. 24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне російське вторгнення в Україну, яке кардинально змінило роботу всіх державних інституцій, в тому числі й Верховної Ради України, адже ніколи до цього в історії незалежної України український парламент не стикався з такими реаліями. Тому, в рамках даного дослідження потрібно визначити ключові проблеми функціонування Верховної Ради України в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення.

Першою і напевно найбільш ключовою проблемою є те, що запроваджений в Україні правовий режим воєнного стану у відповідь на повномасштабне вторгнення росії, кардинально змінив умови та напрями діяльності Верховної Ради України. Тому, Верховна Рада України, на яку покладено завдання реагувати на нові виклики, адаптувати законодавство до нових умов життя та визначати курс свого майбутнього розвитку, опинилася в стані кардинальної трансформації. Тому, потреба в оптимізації роботи парламенту в Україні стає все більш очевидною, а тому, постало питання, як оптимальним чином організувати функціонування парламенту в умовах воєнного стану, спричиненого необхідністю оперативного прийняття значної кількості законів та підзаконних актів для ефективного функціонування держави в цілому, навіть в умовах загрози державного суверенітету і втрати територіальної цілісності, суттєвої недостатності браку та кадрових ресурсів [1, с. 174-175]. Саме тому, ключовою проблемою парламенту в умовах війни проти росії є належна організація діяльності парламенту.

Як зазначає О. Ю. Григор'єв «організація роботи Верховної Ради України з початку повномасштабного російського вторгнення можна визначити як унікальну, адже Верховна Рада України під великою загрозою фізичного знищення змогла згуртовано та оперативно продовжити свою діяльність і ухвалювати вкрай необхідні закони для функціонування держави цілому [1, с. 175]. Однак при цьому, згідно з Основним Законом держави Верховна Рада України «зобов'язана працювати навіть в умовах воєнного стану. Справа в тому, що Україна належить до континентальної системи права, де роль нормативного регулювання актами (законами) Верховної Ради України є ключовою, а тому без парламенту «життя держави» в Україні уявити неможливо. Зокрема, ст. 92 Конституції України

передбачає велику кількість сфер (питань), регулювання яких допускається тільки шляхом прийняття законів парламентом [4].

В зв'язку з вищезазначеним становиться цілком очевидним, що відсутність функціонуючої Верховної Ради України навіть в умовах війни призвела б до суттєвих складнощів для всієї національної правової системи. Навіть на третьому році повномасштабної війни парламент в Україні продовжив здійснювати свої конституційні повноваження. За цей час діяльність парламенту постійно змінюється і розвивається, адаптуючись до актуальних умов та безпекових викликів [2].

У зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні було встановлено спеціальний порядок організації та діяльності органів державного управління, спрямований на забезпечення оборони країни, захист безпеки населення та інтересів держави. Було визначено обсяг і межі тимчасових обмежень та особливий порядок реалізації прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб. Окреслено види та порядок здійснення заходів правового режиму воєнного стану [3, с. 105].

Повноваження Верховної Ради України як органу державного управління відображаються у зміні форм і методів реалізації її конституційних повноважень, що відповідно проявляються у конкретних діях і заходах, які Парламент здійснює в рамках своєї державної ролі [5]. Це насамперед включає можливість парламенту ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання, за умов використання нових підходів до прийняття таких рішень, які враховують численні фактори, зумовлені війною та правовим режимом воєнного стану, а також враховують аналіз, прогнозування, оптимізацію та економічне обґрунтування ситуації в умовах браку інформації [6, с. 41].

При цьому, потрібно враховувати, що практична діяльність Верховної Ради України підпорядковується необхідності законодавчого забезпечення національної безпеки та оборони, що є головним напрямом державної політики в умовах воєнного стану.

Саме тому, для належного функціонування парламенту під час воєнного стану необхідне виконання наступних умов:

– Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади, який має повноваження затверджувати рішення Президента щодо введення, продовження або припинення воєнного стану. При цьому, саме вона схвалює указ глави держави про введення воєнного стану, і якщо парламент не затвердить цей указ, правовий режим воєнного стану не набирає чинності, що підкреслює важливу роль Верховної Ради в інституційній реалізації цього надзвичайного правового режиму. Делегування цих повноважень іншим органам державної влади є неприпустимим;

– Верховна Рада України залишається єдиним органом законодавчої влади, підтримуючи цю роль навіть під час воєнного стану; також зберігається заборона на делегування її повноважень іншим органам або особам, оскільки це суперечило б принципу моносуб'єктності законодавчої влади;

– Верховна Рада продовжує свою діяльність виключно в межах та відповідно до повноважень, визначених Конституцією України та законами країни;

– повноваження Верховної Ради України, що зазначені в Конституції, не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану [7].

Отже, дотримання даних вимог є необхідним для того, щоб парламент в умовах воєнного стану функціонував і виконував свої конституційні повноваження. У разі їх дотримання роль та значення парламенту як ключового суб'єкта публічного управління буде найбільш вагомою і саме від парламенту залежатиме напрям розвитку держави.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що ключовими проблемами в роботі Верховної Ради України в умовах воєнного стану є: 1) забезпечення безперервної роботи, оскільки парламент змушений працювати в умовах підвищеної небезпеки, що вимагає забезпечення безпеки депутатів та безперебійного функціонування законодавчого органу. Це ставить додаткові виклики перед організацією роботи Верховної Ради; 2) тиск часу, адже війна створює надзвичайний тиск на парламентарів для швидкого ухвалення рішень, що може призвести до недостатньо обґрунтованих або поспішних законодавчих ініціатив. Відсутність часу на детальне опрацювання законопроектів знижує якість прийнятих рішень; 3) відсутність спеціальних процедур, адже Регламент Верховної Ради не передбачає особливих або прискорених процедур для законодавчого процесу під час воєнного стану. Це означає, що рішення, навіть критично важливі для національної безпеки, приймаються в рамках звичайного законодавчого процесу, що може бути повільним і

неадекватним умовам війни. Для вирішення вищезазначених проблем необхідно внести зміни до законодавства та їх усунути, оскільки воєнний стан вимагає адаптації законодавчого процесу до нинішніх умов, щоб він став більш гнучким та оперативним, зберігаючи при цьому основні риси конституційної демократії. Вказані проблеми вимагають негайного вирішення, щоб Верховна Рада України могла ефективно виконувати свої функції, зберігаючи при цьому конституційний порядок та забезпечуючи стабільність державного управління в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Григор'єв О. Ю. Український парламент в умовах воєнного стану: особливості функціонування. *Регіональні студії*. 2023. № 35. С. 174-182.
2. Парламент в умовах війни: приклад України. URL: <https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/74995.pdf>.
3. Комзюк А. Т. Адміністративно-правовий режим воєнного стану, введеного в Україні у зв'язку з московською військовою агресією. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 3. С. 100-106.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 вересня 2017 року «Про Концепцію реформування та подальшого розвитку системи управління державою в умовах надзвичайного стану і в особливий період»: Указ Президента України від 25.09.2017 № 283/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/2832017-22678>.
6. Махначова Н. М. Особливості прийняття управлінських рішень органами публічної влади в екстремальних умовах. *Механізми публічного управління*. 2022. Вип. 29. С. 39-44.
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250.

Остапенко Марина, доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПРОТЕСТНА АКТИВНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Одним із важливих інструментів спротиву українців під час війни є протестна активність. Вона виявляється у різних формах (мирні мітинги, партизанський рух, інформаційний опір, міжнародні акції) та охоплює як тимчасово окуповані території, так і вільні регіони України. Протести відбуваються і за межами України, у яких діаспора та міжнародна спільнота підтримують український народ.

У науковому і практичному дискурсах спротив українців російському агресору розглядається як певний феномен сучасного світу. Це актуалізує дослідження його форм та особливостей. У цьому контексті науковий інтерес викликає типологія ненасильницьких методів протесту Д. Шарпа і М. Біра. Дослідники розглядають протест як акт вираження позиції, спрямований на те, щоб переконати опонента чи третього учасника змінити політику, або висловити незгоду з ними. Другий вид – це відмова від співпраці (як ухилення від дії): відмова підтримувати або виконувати ідеї, прохання, розпорядження, що стосуються політичної, економічної чи соціальної сфери. Третім видом науковці виокремлюють ненасильницьке втручання (ненасильницька інтервенція): група виявляє більше активності в ненасильницькій інтервенції, щоб запобігти досягненню цілей опонента; створення паралельної структури управління, що відповідає потребам населення і сприяє відчуженню опонента [2, с. 10].

Також наукову цінність для аналізу особливостей протестної активності українців російському агресору має класифікація методів спротиву, розроблена фахівцями. Зокрема мова йде про:

- дії культурного, зокрема мистецького чи літературного вираження спротиву (мурали, скульптура, музика, кіно, документалістика, поезія, публікації тощо), які можуть поєднуватися із символічними актами спротиву (за Д. Шарпом), а саме демонстрацією прапора, символів культурної ідентичності, співом національного гімну тощо;
- дії громадянського спротиву, виражені через захист прав людини, повагу до міжнародного права, моніторинг воєнних злочинів чи захист правозахисників та інші;
- комбінація традиційних ненасильницьких дій і нових технологічних (онлайн трансляції, хештег-трендинг тощо) та інші [Цит. за: 2, с. 11].

Серед основних форм протестної активності українців під час російсько-української війни можна виокремити мирні мітинги та демонстрації, рух спротиву на окупованих територіях, акції протесту на підконтрольній Україні території, міжнародну протестну активність.

Під час повномасштабного вторгнення на акції протесту проти окупації в Херсоні, Мелітополі, Бердянську та в інших містах виходили мешканці цих міст, демонструючи свою незгоду з присутністю російських військ. Так, на початку березня 2022 р. у Херсоні відбувалися масові мітинги проти окупації. Люди виходили з українськими прапорами, співали гімн та скандували «Херсон – це Україна!» [7]. Після захоплення Мелітополя мешканці міста вийшли на протести проти викрадення міського голови І. Федорова та інших активістів [1]. Люди збиралися біля адміністративних будівель, вимагаючи звільнення полонених. Схожі акції проходили й в інших містах. В Енергодарі, де розташована Запорізька АЕС, жителі вийшли на протест з вимогами до окупантів залишити місто, звільнити з полону першого заступника міського голови І. Самойдюка [5]. Окупанти жорстко придушували акції, використовуючи сльозогінний газ, світлошумові гранати, арешти, переслідування та вбивства активістів. Під час тимчасової окупації низки українських міст мешканці виходили на акції протесту з українськими прапорами та гаслами, демонструючи свою незгоду з присутністю російських військ.

На підконтрольних Україні територіях відбувалися протести проти корупції під час війни, з вимогами покращення забезпечення армії. Волонтери та родичі військових організували акції, вимагаючи кращого забезпечення ЗСУ та швидшого ухвалення рішень щодо оборонних питань. У Києві, Львові, Дніпрі, Одесі, Тернополі та інших містах відбувалися і продовжують проходити акції за звільнення полонених, зокрема захисників «Азовсталі» [4].

Досліджуючи український ненасильницький громадянський спротив (з лютого по червень 2022 р.),

Ф. Даца визначає трансформацію публічної форми спротиву у приховану (від комунікації до створення структур паралельного самоврядування), що супроводжувалося скороченням публічних протестних акцій наприкінці березня 2024 р. через посилення репресій щодо активістів, збільшення випадків їхнього викрадення на окупованих територіях [2, с. 23]. Такі зміни активізували партизанський рух, особливо на тимчасово окупованих територіях. Серед форм діяльності партизанського руху: диверсійна, підривна (руйнування залізничних колій та військових об'єктів), ліквідація колаборантів та військових командирів, інформаційний спротив (розповсюдження листівок, графіті, плакатів із закликами до спротиву, популяризація руху «Жовта стрічка», створення анонімних телеграм-каналів для координації спротиву та поширення важливої інформації), співпраця з українськими спецслужбами та інші. Партизанський рух став частиною загальної стратегії опору, важливою складовою українського спротиву в умовах російсько-української війни, демонструючи, що українці не визнають окупації своїх територій.

Сьогодні у складі Сил Спеціальних Операцій ЗСУ створено Центр національного спротиву, діяльність якого регламентується Законом України «Про основи національного спротиву» (2021 р.). Закон унормовує питання координації ненасильницького національного спротиву, передусім на окупованих територіях. Поняття національного спротиву визначено як комплекс заходів, «які організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимально широкого залучення громадян України до дій, спрямованих на забезпечення воєнної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсіч агресії та завдання противнику неприйнятних втрат, з огляду на які він буде змушений припинити збройну агресію проти України» [3]. Також виокремлено складові національного спротиву: територіальна оборона, рух опору та підготовка громадян України до національного спротиву [3]. Центр національного спротиву активно працює на тимчасово окупованих територіях (Донеччина, Луганщина, Запорізька, Херсонська області і Крим).

Серед характеристик протестної активності під час війни є використання національної символіки: демонстрації українського прапора, виконання національного гімну. Спротив окупації тісно пов'язаний з відстоюванням національної ідентичності. Ця незгода суперечила і суперечить російському наративу, що «спеціальна військова операція» має на меті звільнити український народ.

Вище згаданий дослідник Ф. Даца у ненасильницькому спротиві українців відмічає тенденцію зміни з дій висловлення позиції до дій відмови чи ігнорування співпраці з окупантами. Так, фахівець визначає, що «у лютому-червні 2022 р. зафіксовано 51 дію відмови від співпраці, з яких 16 – соціального характеру (відмови вчителів навчати школярів за російськими програмами, відмова лікарів передавати дані для перепису населення тощо), 14 – економічного (відмови сплачувати податки, бойкотування російських товарів і дії осуду міжнародних компаній, що працюють в Росії тощо) і 21 – політичного (відмови чиновників місцевих адміністрацій співпрацювати з окупантами тощо). Переважна така форма (відмова у співпраці, ігнорування) спостерігалася у Херсонській та Запорізькій областях» [2, с. 24].

Загалом Ф. Даца серед найбільш частих форм протесту на окупованих територіях визначає відмову співпрацювати з окупантом, культурний спротив і захист активістів [2, с. 24].

Заслугує на увагу форма протестної активності українців за межами України. Це мітинги біля посольств Росії у Варшаві, Лондоні, Берліні, Вашингтоні, Токіо та інших столицях з вимогою припинити агресію Росії, інших посольств, різних міжнародних установ з вимогами посилення санкцій, постачання зброї Україні, ізоляції Росії [6]. Також серед форм протестної активності організовувалися флешмоби, акції на підтримку України, перешкоджання заходам, що просувають проросійські наративи тощо.

Протестна активність є важливим інструментом українського спротиву як у формі мирних мітингів, так і через партизанський спротив та інформаційну боротьбу. Мирні мітинги на окупованих територіях довели небажання українців приймати російську окупацію, незважаючи на жорсткі репресії з боку окупантів. Партизанський рух ускладнив функціонування окупаційних адміністрацій та логістику російських військ, сприяючи успіхам української армії. Інформаційний спротив та міжнародні акції протесту мобілізували і продовжують мобілізувати світову спільноту на підтримку України, сприяючи посилення санкцій проти Росії та наданню військової допомоги. Протести стали символом незламності українського народу, демонструючи його готовність боротися за свободу, незалежність та територіальну цілісність країни.

Список використаних джерел:

1. Глуховський М. Мер Мелітополя Іван Федоров: Окупанти розстріляли сім'ю фермерів, які працювали у полі. Главком. 2022. 31 березня. URL: <https://glavcom.ua/interviews/mer-melitopolya-ivan-fedorov-okupanti-rozstrilyali-simyu-fermeriv-yaki-pracuyovali-u-poli-834583.html>.
2. Даца Ф. Український ненасильницький громадянський спротив у час війни: Аналіз трендів, впливів і викликів, що постали перед ненасильницькою дією в Україні між лютим і червнем 2022. ICIP & Novact, Барселона, 2022. 61 с.
3. Закон України «Про основи національного спротиву (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 41, ст. 339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
4. Кравчук В. «Бути їхнім голосом»: про що акції на підтримку військовополонених? Інтернет-видання «ГРУНТ». 2024. Серпень. URL: <https://grnt.media/other/pro-shho-akcziyi-na-pidtrymku-vijskovopolonenyh/>.
5. Орлова В. У Енергодарі мешканці вийшли на мирний мітинг проти російської окупації. Інформаційне агенство УНІАН. 2022. 28 березня. URL: <https://www.unian.ua/society/energodar-novini-zhiteli-mista-vchergove-viyshli-na-mirniy-miting-novini-ukrajini-11763031.html>.
6. По всьому світу тривають мітинги українців до третьої річниці повномасштабного вторгнення РФ. Інтернет-видання «Новинарня». 2025. 23 лютого. URL: <https://novynarnia.com/2025/02/23/po-vsomu-svitu-tryvayut-mityngy-dotretoi-richnydzi-povnomashtabnogo-vtorgnennya-rf/>.
7. «Шумові гранати, постріли, зламані ноги, затримання»: як південь протівився окупації на початку вторгнення РФ. Інтернет-видання «Херсон онлайн». 2025. 6 березня. URL: <https://khersonline.net/top/348507-shumov-granati-postrli-zlaman-nogi-zatrimannya-yak-pvden-protivivsyia-okupacyi-na-pochatku-vtorgnennya-rf.html>.

Любовець Олена, доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин і суспільних наук Національного університету біоресурсів і природокористування України
Іващук Максим, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Національного університету біоресурсів і природокористування України

ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ VIII СКЛИКАННЯ ЩОДО ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ В НАТО

Верховна Рада України VIII скликання (2014-2019) відіграла важливу роль у процесі євроатлантичної інтеграції України. За цей період парламент ухвалив низку законодавчих ініціатив, які закріпили стратегічний курс держави на вступ до НАТО, сприяли реформуванню сектору безпеки, оборони відповідно до стандартів Альянсу та зміцненню співпраці з країнами-членами НАТО, а також закріпленню прагнення України стати членом Альянсу на конституційному рівні.

Після Революції Гідності (2013-2014) та початку російської агресії на Донбасі стало очевидним, що Україна потребує надійних міжнародних гарантій безпеки. Оскільки Будапештський меморандум (1994) не зміг запобігти порушенню територіальної цілісності України, держава почала активно відновлювати курс на євроатлантичну інтеграцію.

Свою діяльність Верховна Рада восьмого скликання почала здійснювати після позачергових виборів 26 жовтня 2014 року, які відбулися в умовах анексії Криму Росією та активної фази російсько-української війни на Донбасі. Політичний курс держави був чітко орієнтований на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Коаліційна угода між більшістю парламентських фракцій, підписана у листопаді 2014 року, закріпила євроатлантичний вектор як ключовий напрямок зовнішньої політики України.

Однією з ключових законодавчих ініціатив щодо інтеграції в НАТО є скасування позаблокового статусу України. Закон №35-VIII від 23 грудня 2014 року («Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від політики позаблоковості») офіційно скасував позаблоковий статус України [1], який був встановлений у 2010 році за президентства Віктора Януковича. Цей закон став фундаментальним кроком для відновлення активної співпраці з НАТО та окреслив майбутнє членство України в Альянсі як стратегічну мету.

У свою чергу Закон №241-VIII від 4 червня 2015 року («Про правові засади внутрішньої і зовнішньої політики») визначив вступ України до НАТО як один із пріоритетів зовнішньої політики країни. А конституційні зміни 2019 року (Закон №2680-VIII від 7 лютого 2019 року) закріпили європейський та євроатлантичний курс України в Конституції [2]. Відповідні зміни були внесені до преамбули, статті 85, 102 та 116 Конституції України, що зробило цей курс незмінним без внесення нових змін до Конституції.

Також було здійснено реформи сектору безпеки та оборони. Відповідно до стандартів НАТО, Україна почала реформування своїх збройних сил та сил безпеки. Верховна Рада ухвалила низку важливих законів, зокрема:

- Закон «Про національну безпеку України» (№2469-VIII від 21 червня 2018 року). Цей закон визначив нову структуру сектору безпеки та оборони, заклав основи цивільного контролю над армією та реформування оборонного менеджменту, включаючи демократичний цивільний контроль над збройними силами [3].

- Закон «Про оборонні закупівлі» (№ 808-IX прийнятий 17 липня 2020 року, але його підготовка почалася у VIII скликанні) сприяв прозорості закупівель для армії, запровадженню механізмів контролю та гармонізації із принципами НАТО [4].

Одним із ключових напрямків роботи Верховної Ради у сфері євроатлантичної інтеграції була парламентська дипломатія. Депутати активно працювали на міжнародній арені для поглиблення співпраці з НАТО, формування політичної підтримки членства України в Альянсі та сприяння впровадженню стандартів НАТО в українську систему оборони та безпеки.

У 2016 році було відкрито Офіс зв'язку НАТО в Україні, який став ключовим каналом взаємодії між Альянсом і українськими державними структурами, включаючи Верховну Раду. Українські депутати регулярно зустрічалися з представниками Офісу зв'язку НАТО та інших організацій Альянсу для обговорення імплементації реформ та адаптації законодавства України до стандартів НАТО. Також Верховна Рада співпрацювала з Центром інформації та документації НАТО в Україні, який займався популяризацією ідеї членства України в НАТО серед громадян і роз'ясненням політики Альянсу.

У 2017 році Київ прийняв виїзне засідання Парламентської асамблеї НАТО, на якому обговорювалися реформи сектору безпеки України та перспективи членства в Альянсі. До складу української делегації входили депутати з різних фракцій, які були активними прихильниками євроатлантичної інтеграції. Головою Постійної делегації України у ПА НАТО був народний депутат Ірина Фріз (БПП), яка активно займалася питаннями співпраці України з Альянсом. У липні 2017 року Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг відвідав Україну, виступив у Верховній Раді та підтвердив підтримку Альянсом реформ в Україні.

Діяльність Верховної Ради України VIII скликання суттєво наблизила Україну до НАТО. Ухвалені закони та політичні рішення стали міцним фундаментом для подальшої інтеграції України в НАТО в наступні роки. Основними досягненнями стало скасування позаблокового статусу та закріплення курсу на НАТО у законодавстві та Конституції, проведення реформи сектору безпеки, що сприяло переходу на стандарти НАТО, отримання статусу країни-аспіранта НАТО у 2017 році та розширення співпраці з НАТО у військовій та політичній сферах. Ці кроки заклали міцну основу для подальшої інтеграції України в НАТО, яка триває і сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Закон України Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від політики позаблоковості : прийнятий 23 грудня 2014 р. № 35-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#Text>
2. Закон України Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : прийнятий 7 лютого 2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.
3. Закон України Про національну безпеку України : прийнятий 21 червня 2018 р. № 2469-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
4. Закон України Про оборонні закупівлі : прийнятий 17 липня 2020 р. № 808-IX// URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.

Хмельницька Людмила, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Журавльова Жанна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти (сп. Середня освіта (Історія) Університету Григорія Сковороди в Переяславі

РОЛЬ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ З РОСІЄЮ ТА ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

В статті досліджено та проаналізовано основні ознаки формування Шістдесятництва, їх діяльність, спадщину та роль в процесі трансформації політичних процесів в Україні.

Ключові слова: Деколонізація, гуманізм, ідеологічні засади, історична пам'ять, культурний спротив, національна ідентичність, Шістдесятництво.

Актуальність теми дослідження зумовлена виявленням інтересу до формування та діяльності шістдесятників, аналізом їх впливу на досягнення незалежності, та трансформацією руху в сучасних реаліях.

Шістдесятництво як культурно-громадський рух виник в Україні у 1960-х роках, у період часткової лібералізації радянського режиму, відомого як «хрущовська відлига». Представники цього руху – інтелектуали, митці, науковці – активно виступали за збереження національної ідентичності, розвиток української мови та культури, захист прав людини та свободу творчого самовираження. Незважаючи на переслідування з боку тоталітарної системи, вони заклали підґрунтя для формування дисидентського руху, а згодом – демократичних процесів у незалежній Україні. У сучасних умовах політичних трансформацій та зовнішньої агресії ідеї шістдесятництва набувають нової актуальності, сприяючи формуванню національної свідомості, посиленню громадянської відповідальності та зміцненню демократичних цінностей [3, с. 21].

Шістдесятництво як рух інтелектуальної, культурної та громадської опозиції базувалося на низці чітко окреслених ідеологічних засад, що сформувалися як реакція на політику русифікації, репресій і культурного занепаду, характерних для радянської тоталітарної системи. Його представники не мали змоги легально впливати на політику, однак їхній моральний авторитет і культурна діяльність стали формою "м'якого спротиву", який мав значний резонанс у суспільстві [3, с. 24].

Ключовими ціннісними орієнтирами руху були:

Підтримка української мови, культури та історичної пам'яті: шістдесятники наголошували на необхідності повернення до національного коріння, утвердження української мови в публічному житті, збереження історичної правди та національної традиції.

Критика політичних репресій, русифікації та цензури: Вони відкрито засуджували політику радянського уряду щодо утисків свободи слова, переслідування інакомислення, систематичного витіснення української культури з громадського простору.

Прагнення до свободи вираження, гуманістичних і морально-етичних цінностей: У творах шістдесятників простежується акцент на внутрішній свободі, людській гідності, відповідальності за слово та вчинок [3, с. 28-33].

Попри аполітичність у формальному сенсі, ці позиції створили інтелектуальне підґрунтя для розвитку дисидентського руху 1970-1980-х років. Після здобуття незалежності України у 1991 році ідеї шістдесятників були частково інституціалізовані. Їхні твори увійшли до навчальних програм, їхню діяльність почали вивчати в академічному середовищі, а морально-етичні орієнтири стали частиною національного гуманітарного дискурсу.

Шістдесятництво стало важливим джерелом формування української національної ідентичності та послужило стимулом для розвитку активного громадянського суспільства, орієнтованого на принципи демократії, прав людини та культурного самовираження [4, с. 55].

Починаючи з подій Революції Гідності 2013-2014 років, а особливо в контексті повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, ідеологічні засади шістдесятництва зазнали переосмислення та нового змістового наповнення. Основні принципи цього руху – зокрема ідеї національної гідності, культурного спротиву, моральної відповідальності та служіння правді – були актуалізовані у відповідь на зовнішні загрози й внутрішні трансформаційні процеси [5, с. 37].

У нових історичних обставинах ці ідеї перестали бути винятково об'єктом гуманітарних досліджень або академічного інтересу. Вони трансформувалися у практичні орієнтири для широких верств українського суспільства, включаючи як представників інтелігенції, так і громадян, що беруть участь у збройному спротиві, волонтерському русі, громадянських ініціативах тощо [5, с. 44].

Таким чином, цінності, що формувалися в колі шістдесятників у другій половині ХХ століття, набули нового виміру, функціонуючи як моральна й культурна основа для консолідації української нації в умовах зовнішнього тиску. Шістдесятництво, будучи явищем історичним, продовжує виконувати роль ідейного та етичного фундаменту в сучасному суспільно-політичному житті України [5, с. 51].

У період повномасштабного вторгнення Росії в лютому 2022 року спостерігається відчутне повернення до символів, образів і текстів шістдесятництва. Поезія Василя Симоненка, Ліни Костенко, морально-філософські есеї Євгена Свєрстюка, заклики до свободи Івана Дзюби – усе це знову стало частиною публічного простору. Наприклад, рядки Симоненка «Народ мій є! Народ мій завжди буде!» набули нового звучання, ставши неофіційним гаслом національного спротиву, активно поширюваним у соціальних мережах, на плакатах, муралах, у виступах політичних лідерів та волонтерів [1, с. 63].

Цей процес можна трактувати як символічне повернення до цінностей шістдесятництва, у яких культурна незалежність і національна свідомість розглядаються як основа політичної свободи. Саме через такі культурні коди сучасне українське суспільство мобілізується до спротиву, формує спільну національну ідентичність і утверджує демократичний світогляд.

Культурні ініціативи, волонтерські рухи, мистецькі проекти, спрямовані на осмислення війни та національної самосвідомості, часто опираються саме на естетичні та моральні засади, започатковані шістдесятниками. Таким чином, шістдесятництво стає морально-культурною платформою для національного опору в ХХІ столітті [1, с. 70].

Ідеї шістдесятництва реалізуються у сучасній гуманітарній політиці. Так наприклад ми можемо виділити те, що Український інститут національної пам'яті у своїх програмах активно висвітлює діяльність шістдесятників, пов'язуючи її з сучасним державотворенням.

В університетських курсах української літератури, філософії, історії з'являється акцент на шістдесятництві як на джерелі морального прикладу та основі для формування громадянської позиції. Цінності самопожертви, правди, мови, духовної свободи, які пропагували шістдесятники, стали фундаментом для нової етики спротиву [1, с. 74].

Ідеї шістдесятництва знаходять практичне втілення у сучасній гуманітарній політиці України, що спрямована на формування національної ідентичності, подолання наслідків радянського колоніального минулого та утвердження українського культурного нарративу.

Зокрема, Український інститут національної пам'яті у своїх програмних ініціативах послідовно висвітлює внесок представників шістдесятництва в розбудову культурного та політичного простору України. Діяльність таких постатей, як Василь Стус, Іван Світличний, Ліна Костенко, аналізується як вагомий чинник формування сучасного українського державотворення, що ґрунтується на засадах демократизму, гуманізму та національного самоусвідомлення [2].

У контексті деколонізаційної політики 2022-2023 років було ініційовано масове перейменування вулиць і громадських просторів, що мали радянські або російські топоніми. Значна кількість об'єктів міської інфраструктури отримала імена видатних представників шістдесятництва – зокрема, Ліни Костенко, Алли Горської, Івана Світличного, що свідчить про інституційну інтеграцію їхнього культурного спадку в сучасний український простір пам'яті.

Таким чином, ідеї шістдесятництва реалізуються як у формі науково-просвітницьких ініціатив, так і в практиках символічного переозначення публічного простору [2].

У сучасному військовому контексті приклад шістдесятників надихає волонтерів, митців, журналістів. Їхня чесність, відвага та принциповість стають етичним стандартом.

Наприклад, журналістські проекти на кшталт «Історична правда» або виставки у Музеї шістдесятництва в Києві актуалізують їх спадщину, порівнюючи спротив радянській системі зі спротивом

російській агресії [2].

Особливу увагу ми хочемо приділити тому, що у XXI столітті спадщина шістдесятництва набула нового звучання в діяльності сучасних українських активістів. Яскравим прикладом є Роман Ратушний (1997-2022) – громадський діяч, захисник Протасового Яру, доброволець ЗСУ, який загинув під Ізюмом. Його життєвий шлях і цінності демонструють духовну тяглість між поколіннями спротиву: від шістдесятників до героїв сучасної України [6].

Центральними для шістдесятників були такі цінності, як національна гідність, захист прав людини, культура як форма спротиву, моральна чесність. Ці ж принципи формували основу активізму Романа Ратушного:

Захист Києва як національного простору: боротьба Ратушного проти незаконної забудови у Протасовому Яру відображає турботу про збереження українського культурного середовища [6].

Пряма громадянська дія: як і шістдесятники, він діяв не за наказом, а з переконання; моральний імператив був для нього важливішим за особисту вигоду чи страх. Ратушний, як і шістдесятники, став моральним авторитетом. Його смерть на фронті в 2022 році викликала широку суспільну реакцію – у тому числі й у культурному середовищі. Його ім'я стали асоціювати зі стійкістю українського духу, свідомим громадянством і відвагою. Як шістдесятники у 60-х, він показав приклад непримиренності до зла в будь-якій формі [6].

Постать Романа Ратушного увійшла до символічного пантеону сучасної України, разом із постатями шістдесятників. Його згадують у контексті руху за деолігархізацію, деколонізацію, справедливість – саме тих ідей, за які боролись Алла Горська, Іван Дзюба, Василь Стус.

Роман Ратушний – приклад того, як шістдесятництво не зникає, а трансформується, передаючись через покоління у вигляді моральних цінностей і конкретних дій. Його життя є доказом того, що традиція культурного спротиву та гідності, започаткована в 1960-х роках, є живою основою сучасної української ідентичності та громадянської зрілості [6].

Отже, шістдесятництво як культурно-громадський рух відіграло важливу роль у формуванні національної самосвідомості, моральних орієнтирів та демократичних цінностей в Україні. Його ідеї стали підґрунтям для подальших дисидентських ініціатив, а в умовах сучасної війни й політичної трансформації – джерелом моральної мобілізації суспільства. Спадщина шістдесятників зберігає актуальність як у гуманітарній політиці, так і в громадському житті України.

Список використаних джерел:

1. Головка В. Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України. Київ. 2023. 602 с.
2. Дослідження повномасштабної війни в Україні: думки, переживання, дії: URL: <https://cedos.org.ua/doslidzhennya-povnomasshtabnoyi-vijny-v-ukrayini-dumky-perezhyvannya-diyi/>.
3. Корогодський Р. Брама світла. Шістдесятники. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2009. 655 с.
4. Касьянов Г. Шістдесятники. Дисиденти. Неформали. Знайомі незнайомці. Київ: Віче, 1994. 146 с.
5. Мухарський А. Майдан. Революція духу. Київ, 2014. 312 с.
6. Roman Ratushny believed in a better, purer Ukraine: URL: <https://www.economist.com/obituary/2022/06/22/roman-ratushny-believed-in-a-better-purer-ukraine>

Дем'яненко Борис, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, декан соціально-психологічного факультету Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Гнатюк Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

РОЛЬ ІСТОРИЧНОГО НАРАТИВУ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ АВТОРИТАРНОГО РЕЖИМУ ПУТІНІЗМУ В СУЧАСНІЙ РФ

Освітньо-виховна складова авторитарного режиму путінізму в сучасній РФ відіграє ключову роль у формуванні та підтримці державної ідеології, спрямованої на централізацію влади, консолідацію суспільства навколо режиму путінізму. Рисом освітньої політики став ідеологічний контроль над змістом навчальних програм [Див. 14]. Серед головних аспектів контролю можна виокремити: переписування історії; глорифікацію радянського минулого [12]; Серед головних напрямів переписування історії варто назвати виправдання політичних репресій і Й. Сталіна; приглушення критики сталінських репресій; реабілітацію образу Й. Сталіна [12]; романтизацію сталінської епохи; історичний ревізіонізм; викривлення подій Другої світової війни [12], яке представлено міфом про «визволителів»; замовчуванням радянських втрат і злочинів; демонізацією союзників і героїзацією ролі власне Росії і росіян; переслідуванням альтернативних трактувань.

У сучасній РФ глорифікація радянського минулого виступає ключовим елементом ідеології, основні аспекти цього процесу включають: реабілітацію СРСР і Й. Сталіна особисто [4; 10; 11]; героїзацію перемоги у Великій Вітчизняній війні [5]; переписування історії; романтизацію радянської культури і побуту; відродження радянської символіки (червона зірка, серп і молот, радянські гімни і лозунги) [1]; заперечення злочинів радянського тоталітарного режиму; імперський реваншизм.

Має місце перекручування історії пострадянського періоду завдяки демонізації 1990-х рр.; виправданню зростання авторитаризму; реабілітації радянської імперії та повернення «величчя»; викривлення ролі пострадянських лідерів і подій на міжнародній арені, які стосуються колишніх радянських республік.

Серед напрямів переписування історії заслуговує неупередженого й глибокого аналізу дискредитація РФ західних історичних інтерпретацій. До основних аспектів дискредитації слід віднести: систематичне применшення внеску західних союзників у перемогу в Другій світовій війні; звинувачення Заходу в історичному ревізіонізмі; спотворення фактів про пакт Молотова-Ріббентропа; просування РФ власної, альтернативної західній, історичної концепції [2; 6; 13]; неприйняття оцінки злочинів сталінізму; використання історії як інструменту внутрішньої та зовнішньої політики; дискредитацію пострадянської історіографії країн Східної Європи.

Серед напрямів переписування історії варта уваги фальсифікація РФ новітньої історії, до основних проявів якої можна віднести: спотворення подій розпаду СРСР; виправдання авторитарного правління в пострадянській РФ [11]; перекручення подій російсько-грузинської війни 2008 р. [9]; фальсифікацію подій навколо анексії АР Крим і війни на Донбасі; виправдання втручання РФ у внутрішні справи інших держав; замовчування і спотворення внутрішніх проблем РФ; виправдання російської агресії на міжнародній арені. Основні наративи виправдання втручання РФ у внутрішні справи інших держав можна представити таким чином: захист російськомовного населення та «співвітчизників»; боротьба з «націоналізмом» і «фашизмом»; захист суверенітету та незалежності від «західного втручання»; протидія «західній експансії» і НАТО; підтримка «легітимних урядів»; антизахідна пропаганда та критика «подвійних стандартів».

Основні наративи виправдання російської агресії включають: захист російськомовного населення; боротьбу з «неонацизмом» і «фашизмом»; запобігання «кольоровим революціям»; протистояння експансії НАТО і «західному втручання»; збереження історичної справедливості та захист російської

культури; створення буферних зон і захист суверенітету; протидію «західній гегемонії» і багатоплярний світ; дискредитацію західної демократії. Серед напрямів переписування історії звертають на себе увагу репресії проти істориків та альтернативних поглядів.

Освітня система в сучасній РФ використовує навчальні програми для виховання ідеологічно лояльного до влади населення, пригнічуючи критичне мислення, нав'язуючи офіційні погляди на історію і сучасність. В університетських навчальних програмах наголошується на важливості підтримки «стабільності», підкорення авторитету та відданості державі й лідеру країни В. Путіну. Це особливо помітно через упровадження курсів, спрямованих на формування лояльних до влади громадян – «Основи російської державності», «Патріотичне виховання», нових уроків з пропагандою «моральних цінностей». В університетах і наукових установах здійснюється жорсткий контроль над дослідницькими темами та обмеження свободи наукового вираження, що унеможливує об'єктивні критичні дослідження влади, історії або прав людини. У межах навчальних програм систематично дискредитуються ідеї ліберальної демократії, прав людини, західного способу життя. В університетах закривають спеціальності, де навчають журналістів бути четвертою владою і мислити критично. Політична агітація офіційно заборонена російським «Законом про освіту», однак це не викоринює пропаганду в російських закладах вищої освіти. Інтенсифікувався пропагандистський вплив у ЗВО сучасної РФ у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні.

У сучасній РФ запроваджуються нові ідеологічні курси, спеціальні дисципліни і навчальні програми – «Основи російської державності», «Російські традиційні цінності», в яких ідеалізуються російська культура, православ'я та російська ідентичність, протиставляючись «ворожому» Заходу. Навчальний курс «Основи російської державності» став частиною зусиль держави щодо посилення ідеологічного контролю над освітньою системою. Основна мета курсу полягає в тому, щоб формувати у студентів почуття лояльності до державної влади, патріотизму та глорифікації історичних подій і діячів Росії, особливо з акцентом на фігуру президента В. Путіна. Навчальний курс «Російські традиційні цінності» упроваджений у сучасній РФ як частина загальної ідеологічної програми, спрямованої на просування консервативних суспільних норм і зміцнення державної ідеології. Курс спрямований на формування патріотичних і традиційних поглядів, що відображають «особливий» російський цивілізаційний шлях. Основний акцент робиться на важливості російських історичних, культурних і духовних цінностей, які протиставляються західним ліберальним ідеям: пропаганді традиційних цінностей, якими визначено сім'ю, вірність, духовність, відповідальність перед суспільством і державою; захисті традиційної моделі сім'ї, ролей чоловіка і жінки, відкидаються сучасні підходи до ґендерної рівності та ЛГБТ+ спільноти; підтримці релігійних цінностей; протиставленні Заходу (курс критикує західну культуру за її лібералізм, індивідуалізм, секуляризм і пропаганду толерантності); патріотичному вихованні (формування патріотичної свідомості, лояльності до влади, гордості за країну та її історію); пропаганді «захисту традицій» [3]. Упроваджено вивчення геополітики через призму конфронтації з Заходом.

Отже, історична освітня система в сучасній РФ стала інструментом пропаганди, що сприяє зміцненню авторитарного режиму путінізму, маніпулюванню свідомістю молодого покоління та репресіям проти інакодумства. Глорифікація радянського минулого в сучасній РФ виступає важливим інструментом легітимізації авторитарного режиму путінізму, консолідації влади, формування ідеології рашизму, спрямованої на відродження імперських амбіцій і придушення демократичних прагнень. Переписування історії в сучасній РФ є одним з ключових інструментів підтримки режиму путінізму, формування національної ідентичності та виправдання дій влади. Воно створює викривлене уявлення про минуле та сьогодення, що впливає на масову свідомість і політичну ситуацію в країні.

Список використаних джерел:

1. Альберда Т. Кто такі совки, або Антологія совка. Частина 8. URL: <http://www.blogs.korrespondent.net/>.
2. Білінський В. Країна Моксель, або Московія. Історичне дослідження. Київ: Видавництво імені Олени Теліги. 2010. Книга третя. 320 с.
3. Дацюк С. Російська ментальність: загадка, вигадка і незмінна субстанція. URL: <http://www.uainfo.org/blognews/>.
4. Дем'яненко Б. Совок. // *Енциклопедичний словник символів культури України* / за заг. ред. О. І. Потапенка, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський: Корсунський видавничий дім «Всесвіт», 2017. С. 564-569.
5. Дем'яненко Б. Л., Дем'яненко В. М. Історична традиція в політичній культурі сучасного російського

суспільства. // «Сучасні проблеми політичної системи України» зб. наук. праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції, 2016 р. / М-во освіти і науки України, Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди [та ін.]. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.) : Домбровська Я. М., 2016. С. 66-78.

6. Дем'яненко Б., Дем'яненко А. Російська цивілізація. // *Енциклопедичний словник символів культури України* / за заг. ред. О. І. Потапенка, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. 7-е вид. Корсунь-Шевченківський : Корсунський видавничий дім «Всесвіт», 2017. С. 501-507.

7. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як персоніфікований авторитарний режим і реалізація еkleктичної квазіідеології «рашизму» у новітній Російській Федерації. // *Соціокультурні передумови російсько-української війни: еволюція рашизму*. Монографія. Переяслав (Київська обл.) : Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Домбровська Я. М., 2023. С. 88-136.

8. Дем'яненко Б., Дем'яненко В. «Путінізм» як різновид авторитарного політичного режиму. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018 / 2. С. 241-257.

9. Кінець епохи «братства» з люмпен-державою Росією. URL: <http://www.provoker.com.ua/>.

10. Путіну вигідний культ Сталіна - Die Zeit. URL: <http://www.istpravda.com.ua/>.

11. Радянська ностальгія Путіна: новий Союз, звання «Героя праці» та «святі» мощі Леніна. URL: <http://www.tyzhden.ua/>.

12. Снайдер Т. Фашизм повертається в країну, яку він колись зруйнував. URL: <http://www.istpravda.com.ua/>.

13. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. Видання шосте. Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження». 2007. 412 с.

14. Demianenko Borys, Demianenko Andrii. Militarization of the Educational Process in Occupied Crimea (2014- 2019). *Східноєвропейський історичний вісник*. [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Випуск 19. С. 228-238.

Новакова Олена, доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук УДУ імені Михайла Драгоманова

ФОРМУВАННЯ МЕДІАПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

Сучасна соціально-політична ситуація в світі та його окремих регіонах характеризується невизначеністю, конфронтаційністю, зміною традиційних ролей та постійним формуванням нових викликів. Одним з найпотужніших видів сучасної зброї виступає інформація, що використовується у багатьох аспектах – і як засіб насильства, маніпулювання, агресії, і як засіб захисту від ворожих впливів та забезпечення національних інтересів. Ці процеси надзвичайно актуалізують проблему системної реалізації медіаполітики, сутність якої полягає у створенні ефективної взаємодії засобів масмедіа, політичних інститутів та громадянського суспільства.

Інформаційне протистояння виступає одним з основних інструментів забезпечення політичних цілей на міжнародній арені та в середині держав. Це пов'язано з багатоманітністю цілей, яких можна досягти з використанням «інформаційної зброї». Серед них обстоювання національних інтересів держави; досягнення геополітичного домінування; розширення національних економічних, ідеологічних та духовно-культурних впливів; створення сприятливого підґрунтя для успішної модернізації власної соціально-політичної системи.

Необхідно зазначити вплив інформатизації суспільства на тенденції суспільно-політичного розвитку, оскільки «медіатизація політики» стала не лише новим суспільним явищем, але й актуальним викликом для демократії. Масмедіа докорінно змінили і саму політичну реальність, розширили горизонти публічності та відкритості політичних інститутів, перетворилися на засіб зворотного зв'язку громадян із владою» [4, с. 386].

Дослідження показують складний та багатовимірний характер функціонування вітчизняних медіа за сучасних умов. Так, існують проблеми відповідальності за достовірність інформації, особливо у телеграм-каналах; запровадження нових інструментів, методів комунікації і взаємодії зі світовими медіа, щоб підтримувати увагу до війни в Україні; вироблення медійного контенту, який буде об'єднувати суспільство, сприяти проведенню дискусій, а не скандалів; дотримання балансу висвітлення життя в Україні (крім теми війни надавати новини про процеси у різних сферах суспільства, їх здатність функціонувати в умовах воєнного стану тощо) [5].

У той же час, під час війни почали формуватися і позитивні тенденції. Про це свідчить, зокрема, звіт міжнародної організації «Репортери без кордонів» (RSF) за 2024 рік, в якому зазначено: «хоча верховенство права не застосовувалося на всій території країни після повномасштабного вторгнення Росії 2022 року, що не дозволяло українській владі гарантувати свободу преси в усіх регіонах, адже деякі з них перебувають під російською незаконною окупацією, політичне втручання у діяльність медіа на вільній частині України зменшилося. Динамізм українського громадянського суспільства та ЗМІ у засудженні такого типу тиску обмежує його та змушує владу реагувати» [3]. Таким чином, саме завдяки активності громадянського суспільства Україна покращила свої позиції на 18 пунктів в Індексі свободи слова від «Репортерів без кордонів», покращивши свій результат у політичній сфері та коефіцієнт безпеки.

Дослідження «Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ» виявило такі особливості споживання новин в українців у 2023 році:

– рейтинг споживання новин: соціальні мережі (77,9 %); телебачення (62,5 %); інтернет - 57,7 %; радіо - 33,7 %; друковані медіа - 17,8 %;

– зниження популярності телебачення серед молодіжної аудиторії; посилення споживання новин з радіо у людей віком 30-59 років; активізація користування соціальними мережами та інтерес до друкованих медіа у респондентів віком 40-49 років; зниження споживання новин в інтернеті (поза соціальними мережами) у аудиторії 50-59 років;

– рівень довіри до медіа при споживанні новин: телебачення (61 %); соціальні мережі (60 %); інтернет (45,1 %); радіо (41 %); друковані медіа (30,3 %);

- зростання довіри до радіо та друкованих медіа;
- збільшення частки громадян, які не довіряють жодному з джерел [2].

У формуванні довіри до джерел отримання інформації про воєнну ситуацію в Україні дослідники визначили декілька інструментів, якими користуються українські споживачі: певний час споживання новин з цього джерела (27 % опитаних); інтуїтивно, спонтанно, ситуативно – 24 % опитаних; порівняння інформації з різних джерел (19 % респондентів) [1].

Таким чином, медіаполітика в сучасній Україні відтворює наявні тенденції і виклики сучасних процесів інформаційного суспільства, зокрема посилений вплив медіа на суспільні і політичні відносини та їх суб'єктів, реалізацію можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у створенні та розповсюдженні новин, формування нових правил комунікації між владою та суспільством, використання інформаційно-комунікативних інновацій у галузі державного управління та інші. В Україні вони посилюються у багато разів через виклики, спричинені збройною агресією Росії. Важливими є виважені кроки формування і реалізації медійної політики, які враховують тренди, тенденції і проблеми як медійної, так і політичної сфер українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Джерела інформації про війну. Соціологічне опитування. Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова. 2024. URL: <https://dif.org.ua/article/dzherela-informatsii-pro-viynu>.
2. Медіаспоживання українців: другий рік повномасштабної війни. Опитування ОПОРИ. 10 липня 2023. URL: https://www.opora.ua/org/polit_ad/mediaspozhyvannia-ukrayintsiv-drugii-rik-povnomasshtabnoyi-viini-24796.
3. Мельник Р. Україна покращила політичний та безпековий показники в Індексі свободи слова, попри війну. Детектор медіа. 3 травня 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/226284/2024-05-03-ukraina-pokrashchyla-politychnyy-ta-bezpekovyy-pokaznyky-v-indeksi-svobody-slova-popry-viynu/>.
4. Політична система України: конституційна модель та політичні практики : монографія / кол. авт.: Зеленько Г. І. (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 536 с.
5. Тренди в медіа. 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/221162/2023-12-29-v-ukraini-nazriv-zapyt-na-vidvertu-chesnu-dyskusiyyu-shchodo-stanu-sprav-na-viyni-mediynyky-pro-golovni-vyklyky-ta-trendy-v-media-u-2023-rotsi-chastyna-1/>.

Дем'яненко Віра, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Деменчук Мар'ян, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ДЕЗІНФОРМАЦІЯ І БРЕХНЯ КРЕМЛЯ – ЗАСІБ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВ У КРАЇНАХ НАТО

Попри на перекриття багатьох каналів розповсюдження, кремлівська пропаганда і дезінформація продовжують циркулювати у глобальному медіапросторі. Ще після анексії РФ Криму в 2014 році й розгортання нею масштабної пропагандистської кампанії по всьому світу, головнокомандувач об'єднаними силами НАТО в Європі (2013–2016 рр.), генерал Ф. Брідлав закликав країни альянсу кардинально переосмислити свої підходи до Росії. Тоді він висловив занепокоєність тим, що «Росія застосовує всі елементи міжнародної влади, щоб викликати потрясіння в інших країнах», задіюючи сфери дипломатії, інформації, воєнний аспект й економіку. У зв'язку з подіями на сході України Росія на дипломатичному рівні намагалася показати, що українське керівництво є проблемою, в інформаційному просторі вона вела кампанію дезінформації, щоб замаскувати свої дії. Генерал Ф. Брідлав тоді наголосив, що «ця гібридна модель об'єднує всі національні інструменти влади і застосовує їх до іншої держави і це дуже тривожно» [3]. Саме з подачі Ф. Брідлава ввійшла в обіг нова аббревіатура, яка поєднувала ці вектори наступу кремлівської влади на Захід – DIME (Diplomacy, information, military and economy).

Поширення дезінформації й пропаганди РФ робиться з використанням нових технологій, використовуючи їх для тролінгу та безсоромної брехні, розсилаючи різну нісенітницю, що дозволяє відносно дешево охопити будь-яку аудиторію. Кремлівська пропаганда в країнах НАТО намагається адаптувати свої наративи щодо кожної цільової аудиторії, моніторячи суспільні дебати про війну в Україні.

Для широкого загалу розповсюджувалася дезінформація про те, що «російськомовні жителі Донбасу стали жертвами геноциду», що «революція Євромайдану була державним переворотом, «кольоровою революцією», яку спонсорували ЦРУ, США та уряди інших західних країн», що «НАТО перетворило Україну у плацдарм проти Росії», що «Україна – це інструмент НАТО для знищення Росії» і т. п. Найбільш розповсюдженою була брехлива теза про те, що США насправді хотіли, щоб ця війна розпочалася, тому що мета НАТО і США – знищити Росію, війна в Україні інтерпретувалася не як воєнна агресія Росії проти України, а як агресія Заходу проти Росії [5]. Тобто подавалася реальність перевернута з ніг на голову. Росія і на четвертому році війни продовжує так само безсоромно викривляти дійсність, і не тільки у масмедіа, а і в заявах своїх політиків з високих трибун, зокрема в ООН.

Часто різні кремлівські маніпулятивні твердження повторюються відомими в країнах НАТО особами: політиками, професорами університетів, колишніми військовими, колишніми дипломатами та іншими освіченими людьми, які своїми авторитетами допомагають завуалювати явну дезінформацію і брехню.

Особливості російської дезінформаційної кампанії у країнах НАТО яскраво показують дослідження директора з науки Інституту соціальних наук і стратегічних досліджень імені Джіно Джермані (Італія) Серджіо Джермані. Італія є однією із провідних країн НАТО, оскільки вона відіграє ключову воєнну роль у Середземномор'ї. Проте, відмічає аналітик, Москва завжди сприймала Італію як слабку ланку НАТО. У часи «холодної війни» СРСР, підтримуючи терористичні ультраправі рухи, задіюючи пропаганду і дезінформацію, намагалася дестабілізувати італійське суспільство. Стратегія путінської Росії полягала в тому, щоб впливати на італійський істеблішмент, корумпувати еліту і розповсюджувати в її середовищі викривлені орієнтири, щоб просувати власні інтереси (напр., дружба з путіна з С. Берлусконі). Потім, після «епохи Берлусконі», Кремль зробив ставку на націоналістичні та популістські рухи, вважаючи їх корисними для ослаблення ЄС, ослаблення НАТО і створення нестабільності загалом [5].

Кремль намагається активно діяти через фінансування певних крайніх правих, популістських

партій у Франції, Німеччині, Естонії, Угорщині та деяких інших європейських країнах. Багато споживачів російської дезінформації є в регіонах Азії, Африки, Південної Америки.

Через праві популістські сили Кремль у європейських країнах розповсюджує дестабілізуючі наративи на кшталт: «Італія / Франція / інша країна не має суверенітету», «ЄС і НАТО відмінили національний суверенітет» і т. п. у подібну риторичку вкладається маніпулятивна теза про те, що «війна в Україні є способом свідомої політики Вашингтона, метою якої є відокремлення Європи від США», «США підштовхує світ до ядерної війни». Робиться висновок, що «не треба допомагати зброєю Україні, бо це підштовхне Європу до ядерної війни». На фоні цієї риторички запускається теза про багатополарний світ, у якому вже не домінують США і Захід, а є й інші «центри сили у світі» – Китай, Росія, ісламський світ, Латинська Америка тощо. І зрештою просувається теза, що «війна в Україні не є агресією Росії проти України», а це спосіб Заходу і США «зупинити революцію, яка спрямовує світ до багатополарності»

Російська пропаганда і дезінформація стала небезпечною для західного суспільства, тому що вона швидко знаходить слабкі місця та намагається використовувати їх, загострюючи напруженість з метою дестабілізації демократії і, таким чином розколюючи Захід.

Нині, коли повномасштабна війна Росії в Україні потрясає Європу уже четвертий рік, в медіа і в соцмережах багатьох країн НАТО все ще присутня проросійська риторика, розповсюджені різні конспірологічні теорії, антизахідні твердження, які активно поширюються пропагандистськими ресурсами Кремля, не зважаючи на заборони і санкції проти їх.

Так у липні 2023 року Рада Європейського союзу ухвалила рішення про введення обмежувальних заходів проти семи російських фізичних осіб та п'яти організацій, відповідальних за дезінформацію про війну в Україні. Ці санкції були запроваджені за проведення цифрової кампанії з маніпулювання інформацією, спрямованої на спотворення інформації та поширення пропаганди на підтримку Росії проти України. У цій кампанії участь брали державні органи чи органи, афілійовані з урядом РФ, базувалася на фейкових вебсторінках, які використовували ідентифікацію національних ЗМІ і державних сайтів, а також фейкові акаунти в соцмережах [1]. Але ці санкції не дали бажаного ефекту, оскільки спрямовані проти економічної та фінансової діяльності юридичних і фізичних осіб держави-агресора і не передбачають контролю та нагляду за поширенням контенту російських медіа, які потрапили під заборону мовлення, трансляції і розповсюдження. Через це контент російських медіа вільно може поширюватися через соцмережі, великі цифрові платформи, такі як: YouTube, Facebook, TikTok, X та Telegram.

Майже у кожному пакеті санкцій проти Росії є фізичні та юридичні особи, причетні до поширення дезінформації про війну в Україні. У жовтні 2024 року Велика Британія запровадила санкції проти трьох російських агенцій та трьох їхніх керівників за поширення дезінформації проти України. У грудні 2024 року до санкційного списку ЄС потрапили інформантство «Африканська Ініціатива», що поширює російську пропаганду та дезінформацію в Африці, Панафриканська група з торгівлі та інвестицій – дезінформаційна мережа, що здійснює проросійські операції таємного впливу в Африці [4]. Раніше Євросоюз запровадив санкції проти кількох російських засобів інформації, що призвело до закриття ресурсів медіагрупи «Россія сьогодні», включно з сайтами «РИА Новости», агенції Sputnik, а також акаунтів Sputnik у месенджерах та соціальних мережах. В європейських країнах-членах НАТО блокуються телеграм-канали «РИА Новости», «Известия», НТВ, «Россія 1», Першого каналу, «Російської газети» та інших державних ЗМІ РФ.

Під час війни РФ активізувала зусилля задля розповсюдження своїх пропагандистських нарративів в соціальних мережах. Як відмічає Н. Фогель, наукова співробітниця Інституту світової політики, «з точки зору протидії пропаганді й дезінформації, справжня проблема соціальних мереж полягає не в їх доступності для прибічників насилля і тиранії, тому що вільні суспільства не можуть повністю обмежити вплив таких користувачів, на відміну від диктатур, західні суспільства відкриті, не використовують цензуру. Реальна небезпека полягає у швидкості, з якою дезінформація розповсюджується і споживається. Мета, як і Твітер змінили фактор часу і простору в медіа. В інформаційній війні саме той, хто оволодіває чинниками часу і простору, автоматично одержує перевагу, не зважаючи на запропонований зміст» [2].

Необхідна постійна системна робота, аби припинити чи принаймні максимально знівелювати поширення в країнах НАТО матеріалів, які містять пропаганду війни, дезінформацію, виправдання агресії та воєнних злочинів, підбурювання до геноциду і терористичних дій проти мирних жителів.

Список використаних джерел:

1. Буняк В. Дослідження Нацради: Санкції ЄС не передбачають контролю за поширенням контенту підсанкційних російських медіа. URL: <https://detector.media/infospace/article/233913/2024-10-25-doslidzhennya-natsrady-sanktsii-ies-ne-peredbachayut-kontrolyu-za-poshyrennyam-kontentu-pidsanktsiynykh-rosiyskykh-media/>.
2. Кремль ищет новые возможности для распространения дезинформации. <https://www.golosameriki.com/a/meta-russian-propaganda/7209978.html>
3. Ли Уэйн. Генерал Бридлав: «НАТО должно быть готово к зеленым человечкам». URL: <https://www.golosameriki.com/a/nato-must-be-prepared-to-green-men/2416046.html>.
4. Троян В. ЄС наклав санкції на інформгентство, що поширює роспропаганду в Африці. URL: <https://imi.org.ua/news/yes-naklav-sanktsiyi-na-informagentstvo-shho-poshyryue-rospropagandu-v-afrytsi-i65501>
5. Эксперты: ложь, пропаганда и дезинформация Кремля по-прежнему угрожают Западу. Служба новостей «Голоса Америки». 15 Сентябрь, 2023. URL: <https://www.golosameriki.com/a/experts-lie/7269929.html>.

Прядко Тетяна, кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі
Сарахман Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ПОЛІТИЧНИЙ ПЕРФОМАНС ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Політичний перфоманс є однією з ключових форм символічної комунікації, яка використовується для впливу на громадську думку [3]. Завдяки своїй видовищності та емоційній насиченості, перфоманс створює потужний меседж, що легко сприймається масовою аудиторією. У цій статті розглянуто особливості політичного перфомансу, його роль у формуванні суспільних настроїв та вплив на політичні процеси.

Політичний перфоманс є різновидом соціального перфомансу, який має на меті передати певний політичний меседж через символічні дії, жести, театралізовані виступи та інші візуально- змістовні засоби [7]. Основна мета такого перфомансу – привернути увагу суспільства до певних проблем, вплинути на громадську думку та мобілізувати громадян до дій.

Існує кілька основних форм політичного перфомансу:

Протестний перфоманс – організовані акції, що мають на меті висловлення незгоди з певною політичною ситуацією або владою. Прикладами є «Помаранчева революція» в Україні (2004 рік), коли протестувальники масово використовували помаранчевий колір як символ спротиву, або акція «Жовті жилети» у Франції (2018 рік), коли учасники носили світловідбиваючі жилети [4].

Передвиборчий перфоманс – створення ефектних публічних виступів та акцій, що допомагають політичним кандидатам залучати виборців. Наприклад, у США передвиборчі дебати та масові мітинги з великою кількістю символіки та гасел є невід’ємною частиною виборчих кампаній [3].

Державний перфоманс – офіційні церемонії, паради та інші заходи, що спрямовані на підвищення патріотичних настроїв і формування іміджу влади. Наприклад, військові паради в Китаї або святкування Дня незалежності в різних країнах є важливими елементами державного політичного перфомансу [5].

Медіа-перфоманс – використання телебачення, соціальних мереж та інших медіа-платформ для створення емоційного впливу на суспільство. Наприклад, відеозвернення лідерів держав у кризові моменти (як це робив Володимир Зеленський під час війни в Україні) або візуальні кампанії, спрямовані на підтримку певних політичних ініціатив [7].

Політичний перфоманс є ефективним засобом комунікації, оскільки він:

- сприяє поширенню політичних ідей серед широкої аудиторії;
- створює яскраві образи та символи, що легко запам’ятовуються (наприклад, рух «Fridays for Future» та його символіка, пов’язана з боротьбою за кліматичні зміни) [6];
- викликає емоційну реакцію, що посилює довіру або, навпаки, неприйняття певної ідеї чи політичної сили (наприклад, реакція на виступ Грети Тунберг в ООН, який розділив суспільство на прихильників та критиків) [2];
- мобілізує громадян на активну політичну участь (як це відбулося під час протестів проти поліцейського насильства в США у 2020 році під гаслом «Black Lives Matter», коли мільйони людей взяли участь у демонстраціях);
- здатний сприяти поляризації суспільства, якщо використовується для підсилення конфліктних наративів (наприклад, протистояння між прибічниками та противниками Brexit у Великій Британії, що супроводжувалося численними протестами та символічними акціями);
- може формувати довгострокові суспільні стереотипи щодо певних політичних діячів або рухів (як це сталося з образом Дональда Трампа, який використовував перфомансний стиль комунікації, заснований на гучних гаслах і видовищних публічних акціях) [8];
- посилює вплив візуальної культури та символів у політичному дискурсі, сприяючи запам’ятовуванню конкретних меседжів та ідей (наприклад, використання червоних кепок з написом

«Make America Great Again» як впізнаваного символу кампанії Трампа) [7];

- може бути використаний як інструмент політичної маніпуляції, коли емоційний ефект переважає над раціональним осмисленням інформації (наприклад, популярські виступи політичних лідерів, що апелюють до емоцій страху чи надії без чітких програмних рішень) [5].

Отже, політичний перформанс є потужним інструментом впливу на громадську думку, який використовується як політиками, так і громадянським суспільством. Його ефективність залежить від креативності, символічного змісту та контексту, в якому він відбувається. Завдяки своїй емоційній силі, політичний перформанс здатен формувати суспільні настрої та визначати напрямок політичного дискурсу.

Список використаних джерел:

1. Гозма І. А. Суспільно-політичні рухи : навчальний посібник. Київ : НаУКМА, 2018. 176 с.
2. Трамп прокоментував емоційний виступ Грети Тунберг на саміті ООН. URL: <https://espreso.tv/news/2019/09/24/>.
3. Хома Н. М. Політичний перформанс як постмодерна форма соціального протесту «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1 (21) 2014. С. 18-22.
4. Хома Н. М. Постмодерні форми політичного спротиву (на прикладі подій в Україні періоду кінця 2013-2014 років). Facta Simonidis. 2015 nr 1(8) С. 27-40.
5. Butler J. Notes Toward a Performative Theory of Assembly. Harvard University Press, 2015.
6. Carlson M. Performance: A Critical Introduction. New York : Routledge, 2004.
7. Postill J. The Rise of Nerd Politics: Digital Activism and Political Change. Pluto Press, 2018.
8. Schechner R. Performance Studies: An Introduction. New York : Routledge, 2002.

Рубан Алла, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Оберемчук Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ КОНФЛІКТІВ: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційна революція, яка тривала упродовж останніх двох десятиліть, нарешті проявила себе в тому, як політичні гравці ведуть, інтерпретують і сприймають конфлікти. Концепція гібридної війни була однією з перших спроб експертної спільноти відповісти на швидко змінюваний характер конфліктів, де розумне використання новітніх технологій для впливу на серця та розуми цільових аудиторій дає значно кращі результати, ніж будь-які реальні дії.

Важливо зазначити, що сама ідея не була новою, оскільки кампанії з дезінформації, пропаганда та інші спроби використання інформаційного простору для політичних цілей існували тисячі років. Однак, хоча маніпуляція інформацією, успішно виконана противником, є вірусом, настільки ж старим, як і сама політика, сьогоднішні інформаційні технології дозволяють цьому вірусу поширюватися значно далі і значно швидше, ніж будь-коли раніше. Це не обов'язково означає, що вірус став сильнішим або жертви слабшими. Це просто означає, що більше людей піддаються впливу – і це саме по собі дає величезну перевагу тим, хто намагається вплинути на серця та розуми в пост-Інформаційній революції епохи початку XXI століття [3].

Нині три основні питання стали об'єктами академічного та професійного обговорення щодо сучасних конфліктів. Перше з них стосується ідеї зростаючої гібридності між різними військовими та немілітарними засобами та методами, які політичні гравці використовують для досягнення своїх цілей без ескалації до прямого відкритого збройного конфлікту. Друге питання – це зростаюча роль інформаційного виміру як віртуального простору, що використовується для просування певних політичних цілей як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, або ж на обох. Третя важлива тема – це підйом Ісламської Держави з цілим рядом проблем і загроз, які вона принесла міжнародній безпеці та стабільності [3].

Сучасні військові конфлікти становлять значну загрозу для світової спільноти через їх гібридний характер, який поєднує традиційні озброєні методи та нетрадиційні інформаційні методи впливу і ведення війни. У жовтні 1998 року Міністерство оборони США запровадило «Спільну доктрину інформаційних операцій». Ця доктрина закріпила алгоритми для розробки концепції інформаційної війни та безпеки, а також уточнила основні визначення для забезпечення єдиних підходів і координації командування збройних сил на всіх рівнях. Інформаційні операції (атаки) в цьому документі визначаються як «дії, спрямовані на ускладнення збору, обробки та зберігання інформації в інформаційних системах ворога при одночасному захисті власної інформації та інформаційних систем» [3].

Інформаційна війна у «Спільній доктрині інформаційних операцій» описується як «комплексний вплив, набір інформаційних операцій (атак) на систему державного та військового управління ворога, на його військово-політичне керівництво. У мирний час вони змушують супротивника ухвалювати вигідні рішення для сторони, яка ініціює інформаційний вплив, а під час конфлікту повністю паралізують функціонування управлінської інфраструктури ворога» [3].

У результаті інформаційних атак громадська свідомість спотворюється шкідливою інформацією, що змінює систему цінностей і інтересів людей, підриває суверенітет держави і порушує її територіальну цілісність. Як підкреслив Доусон у своєму дослідженні російсько-українського збройного конфлікту, використання інформаційних операцій і заборонених методів ведення війни вимагає реформування міжнародного права для вирішення проблемних аспектів підвищення загальної інформаційної безпеки [2]

У 1995 році Національний оборонний інститут США опублікував працю М. Лібікі «Що таке

інформаційна війна?», у якій були окреслені основні характеристики інформаційних засобів як складових частин інформаційної атаки або операції. Основними елементами інформаційних засобів були визначені наступні: дублювання розвідувальної інформації; дезінформація; психологічні операції; фізичне знищення інформаційних ресурсів ворога; атаки (фізичні та електронні) на інформаційну структуру ворога; інфікування комп'ютерних мереж вірусами, проникнення в інформаційні мережі [5].

Схожу думку висловлює Е. Ледерер [4], який зазначив необхідність прийняття відповідних законів на рівні держав-членів ООН для обмеження та заборони використання шкідливих інформаційних ресурсів, розробки моделі інформаційної безпеки та контролю за захищеними суспільними інтересами.

В. Варенко зазначав, що навіть великі країни з великими бюджетами змушені конкурувати з іншими за спеціалістів, і час, на жаль, завжди залишатиметься обмеженим ресурсом. Не можливо захистити все одночасно [7].

Цю істину підтвердили століття досліджень філософів, політиків та військових мислителів. «Той, хто захищає все, не захищає нічого» – стверджував король Фрідріх II Пруський [5]. За словами Ю. Волохіна, алгоритм забезпечення інформаційної безпеки певним чином резонує з класичним розумінням функцій управління [8].

М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедорі [6], запропонували чотири основні функції управління: планування, організація, мотивація та контроль. Отже, управління інформаційною безпекою може ґрунтуватися на загальних принципах науки, навіть під час безпосередньої військової агресії чи гібридних атак. Будь-який етап адміністративного процесу передбачає залучення та підготовку відповідних фахівців для використання організаційних ресурсів, можливостей та процесів у разі інформаційної атаки.

Як зауважували В. Заборовський та О. Желтобородов, інформаційна війна – це форма стратегічного протиборства між суб'єктами інформаційної боротьби, такими як держави або коаліції держав, яка передбачає використання засобів масової інформації, кібернетичних ресурсів та інших інформаційних технологій з метою впливу на різні аспекти суспільства та державних інституцій. Основна мета інформаційної війни полягає у здійсненні інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) на населення, органи державної влади, а також на складові сектора безпеки та оборони [1].

Цей вплив включає кілька ключових аспектів:

– інформаційна війна спрямована на створення або зміну суспільної думки в бажаному напрямку, часто через маніпуляцію фактами, поширення дезінформації або спотворення реальності. Це може включати як посилення негативних настроїв, так і створення хибного відчуття безпеки або підтримки певних дій;

– цілеспрямоване зниження морального духу як всього суспільства, так і окремих його інституцій, особливо тих, що відповідають за національну безпеку і оборону. Це досягається через поширення паніки, страху, безнадійності та деморалізації, що може значно послабити здатність суспільства до опору зовнішньому впливу;

– інформаційна війна також спрямована на піддрив довіри до органів державної влади, їх дестабілізацію та послаблення здатності ухвалювати рішення. Це може включати дискредитацію політичних лідерів, піддрив громадського порядку та створення конфліктів всередині держави;

– інформаційна війна є невід'ємною частиною гібридних конфліктів, де інформаційні атаки поєднуються з іншими формами агресії, такими як економічний тиск, кібернетичні атаки та військові дії. У цьому контексті інформаційна війна служить як засіб підготовки до прямих воєнних дій, так і для досягнення стратегічних цілей без відкритого військового втручання;

– інформаційна війна не обмежується національними кордонами. Вона спрямована на вплив на міжнародне співтовариство, формування міжнародної підтримки або, навпаки, ізоляції певної держави. Це може включати поширення пропаганди, маніпуляцію міжнародними ЗМІ, підкуп політичних лідерів або втручання у виборчі процеси в інших країнах;

– інформаційна війна є складною та багатогранною стратегією, яка може мати далекосяжні наслідки для національної безпеки, політичної стабільності та соціальної гармонії. У сучасному світі, де інформація стає основним ресурсом, важливо розуміти механізми та наслідки інформаційної війни, щоб ефективно протистояти її впливу [1].

Отже, інформаційні війни в умовах гібридних конфліктів стали важливою складовою сучасних глобальних політичних та військових зіткнень. Враховуючи безперервне зростання значення інформації

як стратегічного ресурсу, питання ефективного використання інформаційних операцій і протидії інформаційним загрозам набувають особливої актуальності. Гібридні війни, що поєднують традиційні військові методи з інформаційними, створюють нові виклики для національної та міжнародної безпеки, ставлячи під загрозу не тільки фізичну, а й інформаційну інфраструктуру держав.

Методологія дослідження інформаційних війн в умовах гібридних конфліктів повинна враховувати багатогранність і складність цього явища. Вона має включати міждисциплінарний підхід, який охоплює не лише військові, але й політичні, соціальні та економічні аспекти. Аналіз механізмів впливу через інформаційний простір, а також дослідження ефективності різноманітних тактик та стратегій, є необхідним для розробки відповідних контрзаходів.

Крім того, важливим аспектом є розробка глобальних стандартів і міжнародних норм для протидії інформаційним загрозам, що забезпечить ефективну координацію між державами та міжнародними організаціями у боротьбі з дезінформацією та пропагандою. Зокрема, ефективне протистояння інформаційним атакам вимагає спільних зусиль не лише національних урядів, а й міжнародної спільноти, адже інформаційні війни не мають кордонів і вимагають комплексних, скоординованих відповідей.

Зважаючи на постійні зміни в технологіях та методах інформаційних операцій, важливо постійно адаптувати стратегії інформаційної безпеки і удосконалювати методи дослідження цієї проблематики. У підсумку, лише комплексний підхід до аналізу і реагування на інформаційні війни в умовах гібридних конфліктів дозволить забезпечити стабільність і безпеку на міжнародній арені в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Заборовський В. В., Желтобородов О. М. Формування основ інформаційно-психологічного впливу на супротивника у війнах першого та другого покоління. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2009. Вип. 2 (20). С. 141-145.
2. Dawson G. Options for a Peace Settlement for Ukraine: Option Paper III – Weapons of Mass Destruction. URL. <https://opiniojuris.org/2022/05/06/>.
3. Hybrid Conflicts and Information Warfare: New Labels, Old Politics. URL. file:///C:/Users/XTreme/ws/Downloads/5ba5721bed985.pdf.
4. Lederer E. M. UN votes to press countries to stop terrorists getting nukes. AP. 2022. URL. <https://apnews.com/>.
5. Lysenko S., Marukhovskiy O., Krap A., Illiuschenko S., Pochapska O. The Analysis of World Information Warfare and Information Security in the Context of the Russian-Ukrainian War. URL. <https://library.krok.edu.ua/>.
6. Mescon M. H., Albert M., & Khedouri F. Edition, 3, illustrated. Publisher, Harper & Row, 1988. Reynolds. C. Global Health Security and Weapons of Mass Destruction Chapter. *Global Health Security*, 2020. S. 187-207. URL. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23491-1_9.
7. Varenko V. M. *Informatsiino-analitychna diialnist: Navchalnyi posibnyk [Information and analytical activities: A study guide]*. Kyiv, Universytet «Ukraina», 2014. 417 p.
8. Volohin Y. Stanovlennia ta rozvytok menezhmentu yak nauky v suchasnykh umovakh rynkovoï ekonomiky. *Youth & market*, 8(79), 2011. S.129-133.

Рубан Алла, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Круковський Дмитро, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

РОЛЬ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В умовах сучасних політичних, соціальних та економічних трансформацій, що відбуваються в Україні, патріотичне виховання набуває особливої значущості для формування громадянської ідентичності та згуртованості нації. Україна, яка переживає численні виклики на внутрішньому та міжнародному рівнях, потребує сильного та єдиного суспільства, здатного не лише захищати свої національні інтереси, а й активно брати участь у розвитку демократичних цінностей, відновленні територіальної цілісності та становленні правової держави.

Патріотичне виховання відіграє ключову роль у формуванні у молоді почуття гордості за свою країну, її історичне надбання та культурну спадщину. Важливо, щоб це виховання ґрунтувалося не лише на знаннях про минуле, а й на розумінні сучасних реалій та можливостей для позитивних змін у країні. Водночас воно має бути орієнтоване на виховання у громадян готовності до конструктивної участі у політичному, економічному та соціальному житті держави, а також на формування у них критичного мислення і здатності до аналізу та прийняття рішень, що сприяють розвитку країни.

З урахуванням нинішніх умов, патріотичне виховання повинно стимулювати активну позицію кожного громадянина в умовах глобалізації, підвищуючи його відповідальність не тільки за своє власне майбутнє, але й за майбутнє своєї країни. Адже справжній патріотизм не обмежується лише любов'ю до батьківщини, а й виявляється у відповідальності за її розвиток, вмілому балансуванні між національними інтересами та універсальними людськими цінностями, що є основою демократичного суспільства.

У Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначено, що військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості та поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони; українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством; українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [2].

Бевз Т. зазначає, що упродовж тривалого часу з відновлення Україною державної незалежності не було запропоновано/затверджено офіційного документа про національно-патріотичне виховання у вигляді чинного нормативно-правового акта (стратегії, концепції, доктрини, закону). Щоправда, патріотизм став нормою суспільно-політичного життя сучасної України, і це яскраво підтвердили події «помаранчевої революції», Революції Гідності та російсько-української війни, яка триває з 2014 р. [1].

Однак законодавчого оформлення концепції/стратегії національно-патріотичного виховання не відбулося. Про це йшлося й у Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, яка була затверджена лише у 2015 р.: «До сьогодні українська освіта не мала переконливої і позитивної традиції, досвіду щодо виховання патріотизму в дітей та молоді, у попередні часи боялися взагалі терміна «національний», а «патріотичне виховання» сприймали винятково в етнонародному або неорадянському вимірі» [4].

З моменту здобуття Україною незалежності в 1991 році питання національної ідентичності стало одним із головних викликів для новоутвореної держави. Останні події, значно змінили й без того складну картину української національної ідентичності.

Дослідниця К. Коростеліна, зокрема, виділила п'ять суперечливих наративів української національної ідентичності: «подвійна ідентичність», яка визнає рівноцінність російського і українського культурних пластів суспільства; «прорадянська» ідентичність, яка орієнтується на минуле; «боротьба за українську ідентичність», яка підкреслює українську культуру і є антирадянською; «визнання української ідентичності», що в своїй основі ґрунтується на відмінності від усього російського; і «мультимультурно-громадянська концепція», яка виступає проти кожної з цих позицій і пропонує наратив громадянського та мультикультурного суспільства. Авторка визнає, що ці перспективи сприймалися як «гра з нульовою сумою», де одна повинна домінувати над іншою [5].

У своїх дослідженнях М. Рябчук виявляв два різні типи української національної ідентичності – європейську та східнослов'янську, або не/антирадянську та пост/неосоціалістичну, які визначають основний національний розподіл і об'єднують усі інші поділи: етнічний, мовний, релігійний, соціальний, політичний, регіональний [7].

В. Кулик зазначав, що після 2014 року завдяки різним медіа часто можна зустріти твердження про зростання «самоідентифікації як українця», більшу гордість за своє громадянство, сильніше прикріплення до національних символів, зростання солідарності з співвітчизниками, більшу готовність захищати Україну або працювати на її благо, а також підвищення впевненості у здатності народу змінювати країну на краще [6].

Окрім того, аналізуючи ці зміни, варто звернути увагу на концепцію «народження нації», яка у контексті сучасних подій в Україні набуває нового змісту. Зокрема, важливо дослідити теми, які стали невід'ємними складовими національного процесу, такі як «відчуження або навіть ворожість до Росії», «консолідація національної ідентичності як наслідок війни» та «демократичні трансформації, що стали результатом соціальної мобілізації проти авторитарного режиму». Ці теми тісно переплітаються з прагненням українців віднайти і зміцнити свою самобутність в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів.

Зокрема, «відчуження» від Росії стало одним з визначальних аспектів для зміцнення національної свідомості, адже агресія та анексія Криму, а також війна на Донбасі радикально змінили ставлення до сусідньої держави, що знайшло своє відображення в масовій свідомості. У свою чергу, «консолідація національної ідентичності» постала як важливий процес, спричинений війною, де національні почуття об'єднали різні соціальні групи навколо спільної мети – збереження територіальної цілісності та незалежності України.

Демократичні трансформації, що стали наслідком соціальної мобілізації проти авторитарного режиму, також відіграють важливу роль у формуванні нової національної ідентичності. Зокрема, зростання громадянської активності, підтримка прав людини та демократичних цінностей стали важливими елементами в процесі націєтворення.

Слід зазначити, що в Україні чітко простежується тенденція до глибоких соціальних змін, що відображаються на рівні культури, політики та економіки тощо. Ці зміни безперечно повинні взаємодіяти з національною ідентичністю українців, сприяючи її укріпленню та розвитку. Відновлення національної свідомості, а також адаптація до нових реалій є важливими етапами в побудові сильної та незалежної держави, яка здатна стати рівноправним учасником глобального співтовариства.

Революція 2014 року в Україні змінила політичні відносини в країні, що призвело до проєвропейського та західного курсу в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах. Оцінюючи події, держава також усвідомила необхідність підтримки політики націєтворення, щоб подолати існуючі розколи в національній ідентичності, які сприяли кризовим явищам в країні. Таким чином, нова влада поставила перед собою завдання побудови оновленої національної ідентичності та перегляду процесу націєтворення, який потребував адаптації до нових реалій. В цих умовах освіта здобула одну з ключових ролей у формуванні національної ідентичності.

У новій «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України» зазначається, що у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських, цінностей [3].

Серед виховних напрямів на сьогодні найбільш актуальними є громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання, які становлять основні складові національно-

патріотичного виховання. Вони є стрижневими, основоположними напрямками, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають фундамент для формування свідомості як нинішніх, так і майбутніх поколінь. Ці покоління розглядатимуть розвиток держави як запоруку власного особистісного прогресу, що базується на ідеях патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного спадку та традицій.

Завдяки цьому, виховання має сприяти розвитку гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності за природу як національне багатство, здорового способу життя. Важливо також формувати у молоді готовність до змін, усвідомлення своєї ролі в суспільстві та обов'язку захищати незалежність і територіальну цілісність України. Ці аспекти мають стати важливими складовими у процесі становлення громадянина, який усвідомлює свою відповідальність за майбутнє країни та бере активну участь у її розвитку.

На жаль, до сьогодні українська освіта не мала переконливої та послідовної україноцентричної традиції, що стосувалася виховання патріотизму серед дітей та молоді. У попередні роки існувала настороженість до самого терміна «національний», а «патріотичне виховання» часто сприймалося в обмеженому етнопольовому чи неорадянському контексті, що звужувало його зміст та значення.

Освіта є унікальним інструментом для емоційного та інтелектуального розвитку людини, допомагає їй досягати своїх цілей на максимально можливому рівні та соціалізуватися. Водночас освітні системи по всьому світу активно використовуються для просування національної ідентичності.

Як зазначає І. Швець, «Приклад України показує, освіта для національної ідентичності може будуватися на певному історичному наративі, традиціях і проголошених національних цінностях. Найважливіше – це ідеологічні засади цих конструкцій, оскільки вони визначають, як суспільство ставиться до своїх членів і до інших націй. Тому критично важливо ретельно аналізувати спектр ідентичностей, присутніх у країні, і вводити інклюзивну ідеологію, здатну об'єднати людей [8].

Отже, ефективне патріотичне виховання сприяє не лише формуванню патріотичних почуттів, а й створенню сильного, згуртованого та відповідального суспільства, яке здатне подолати внутрішні та зовнішні виклики, підтримувати національну єдність і забезпечувати стабільний розвиток країни.

Список використаних джерел:

1. Бевз Т. Національно-патріотичне виховання в Україні: нормативно-правові засади. *Актуальне українознавство*. №4(89), 2023. С. 24-40.
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. 16.06.2015. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>.
5. Korostelina K. Mapping National Identity Narratives in Ukraine. *Nationalities Papers* 2013, №. 41(2), p. 4.
6. Kulyk V. National Identity in Ukraine: Impact of Euromaidan and the War. *Europe-Asia Studie*. 2016, №. 68(4), 588 p.
7. Riabchuk M. «Two Ukraines» Reconsidered: The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*. 2015, №. 15(1). S. 138-156.
8. Shvets I. Promoting national identity through education: «The concept of the national-patriotic upbringing of children and youth» in Ukraine. URL: <file:///C:/Users/XTreme.ws/Downloads/monografia>.

Кияк Максим, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

НОВІТНЯ ВІСЬ ЗЛА ТА БРЕХНІ: ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ МЕРЕЖІ СУЧАСНИХ АВТОКРАТІЙ

Новітня епохи загрози реваншу з боку автократій супроводжується активним застосуванням інформаційних впливів й інформаційних операцій як проти демократій, так і проти власних громадян [3, с. 3]. Координація зусиль і дій Китаю, Росії, Північної Кореї й Ірану сягнули небачених дотепер масштабів.

Одними з головних цілей інформаційної політики авторитарних режимів постає мобілізація та милітаризація свідомості громадян цих держав задля боротьби з країнами Заходу. Та, все ж головним чинником режимів «вісі зла» є прагнення залишатися при владі протягом якомога довшого часу. Попри належність до когорти авторитарних держав геостратегічна мета та ступінь використання ними інформації як зброї кожною з них різняться. Якщо, до прикладу, КНР застосовує інформаційну складову більше для того, щоби залишатися важливим геополітичним гравцем, то Російська Федерація використовує більше методи тактичного та ситуаційного ґатунку. Для складових мережі авторитарних режимів традиційна та публічна дипломатія є імпліцитною складовою дезінформаційної машини. Китаєм було активно використано пандемію COVID-19 та китайську вакцину задля зображення КНР як потужного гравця на міжнародній арені. Зокрема, відомо є використання ботами спеціальних фейкових відео, а також хештегу #grazieCina («дякую, Китай») серед італійських користувачів соціальних мереж. А китайські кар'єрні дипломати виконували роль неофіційних маркетологів для китайської вакцини проти COVID-19.

Мережа авторитарних режимів різною мірою мімікрує під демократичні режими, використовуючи часом у якості ширми симулякри буцімто вільних медіа, дебатів, так званих «воєнкорів», експертних точок зору тощо задля створення ілюзії дискусії у суспільстві. У Російській Федерації відомою стала так звана «фабрика тролів» в Ольгіно, а у КНР – боти «50 центів». Метою перших і других було створення ілюзії суспільного діалогу та підтримка офіційної позиції правлячого режиму та його інтересів серед громадян.

Ознаки наявності спільного термінологічного апарату щодо актуальних питань геостратегічного характеру можуть свідчити про значний рівень координації зусиль між учасниками «вісі зла» в інформаційній царині. До прикладу, усіма ними застосовується однакова термінологія щодо російсько-української війни, як, до прикладу, «криза», «конфлікт» тощо. Крім того, автократії останнім часом стали активно користуватися новітніми засобами, як от, до прикладу, штучний інтелект чи дипфейки. Зокрема, Росією, починаючи з 2022 року, поширювалися фейки у системах зі штучним інтелектом у 49 країнах світу. Політичний гумор, «агітейнмент», політичні ток-шоу з елементами розваг теж належать до знарядь впливу новітніх автократій.

Новітні авторитарні режими впроваджують жорстку цензуру як от, до прикладу, відомий цифровий китайський мур у КНР чи заборона низки інформаційних ресурсів і соціальних медіа у решті краї мережі автократій. Так, у китайській мережі досі залишаються забороненими терміни та фрази

«Тьянанмень», «1989», «четверте червня» тощо [4].

Вплив на людську волю належить до безпосередніх пріоритетів інформаційної політики сучасних авторитарних держав. Поширення недовіри, цинізму, скепсису, зневіри у майбутньому, в існуванні об'єктивної реальності, фактів, цінностей, альтернативи здійснюється задля більш ефективного керування суспільством з боку теперішніх автократій [2, с. 87].

Новітніми авторитарними режимами часто використовується також метод рефреймінгу, тобто зміни рамок, контексту. Зокрема, після виправдовування злочинів Російської Федерації у Бучі, Маріуполі, коли держава-агресор намагалася змінити рамку аргументації на вигідні для неї вигадки. Під час президентських виборів у Росії цей метод також був присутній, коли у тамтешніх медіа невідомі невдачі влади пояснювалися впливом зовнішніх сил, Заходу тощо [1, с. 123].

На сьогодні можна стверджувати, що інформаційні впливи та методи авторитарних держав стали

більш заплутаними та скоординованими та такими, що відзеркалюють наративи одна одної та навчаються одна в одної. Ними стало більше приділятися уваги поглибленню наявних і створенню нових соціальних розломів у західних демократіях. Прогнозується, що у коротко- та середньостроковій перспективах ці тенденції лише посилюватимуться. Відтак, демократичним режимам вкрай важливо налагодити ефективну систему протидії ворожбів інформаційним впливам з боку новітньої вісі зла та брехні, спираючись, у першу чергу, на досвід України як передової цього протистояння.

Список використаних джерел:

1. Гурієв С, Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті. / Сергій Гурієв, Деніел Трейсман. пер. О. Бершадської. Київ: BOOKCHIEF, 2023. 432 с.
2. Applebaum A. *Autocracy Inc.* Doubleday, a division of Penguin Random House LLC, New YorkAutocracy, Inc., by Anne Applebaum, 178 p. URL: [https://dagobah.com.br/wp-content/uploads/2024/08/ APPLEBAUM-Autocracy-Inc.pdf](https://dagobah.com.br/wp-content/uploads/2024/08/APPLEBAUM-Autocracy-Inc.pdf).
3. DeSisto I., Howells L., Pop-Eleches G., Howells L., Tucker J. *Countering Authoritarian Propaganda: Perceived Expertise and Persuasiveness*, 2024. 57 p. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/eui/2012_2/pdf/12bopypv.pdf.
4. *Dictators united: how authoritarian states work together to thwart democracy.* 2024. URL: <https://hub.jhu.edu/magazine/2024/fall/anne-applebaum-autocracy-book>.

Коцур Леся, кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри політології,
Університет Григорія Сковороди в
Переяславі

Зінкевич Яна, здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
сп. Політологія, Університет Григорія
Сковороди в Переяславі

МЕМОРІАЛІЗАЦІЯ ПАМ'ЯТІ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ: ТОПОНІМІЧНИЙ ВИМІР

Російсько-українська війна сповнена не тільки болем, а й героїки, яка потребує належного увічнення у пам'яті українських громадян. Однією зі сфер, яка дозволяє надійно зберігати пам'ять про наслідки російської агресії є топоніміка, яка проявляється у найменуванні об'єктів публічного простору. Тому нині актуальною є поява нових назв місцевості, регіонів, населених пунктів та об'єктів рельєфу (*вулиці, парки, сквери, площі, алеї, будівлі та інше*). Найменування можуть стосуватися окремих постатей загиблих воїнів, узагальнювальних героїчних образів; визначних місць, подій та явищ, пов'язаних з війною.

Сьогодні, на гугл-мапі України можна побачити назви вулиць на честь окремих воїнів, які полягли в російсько-українській війні. Водночас увічнення героїв відбиває переважно локальний, регіональний чи місцевий рівні. Серед постатей всеукраїнського масштабу, чи не найбільш відомою є фігура генерала Сергія Кульчицького, який загинув 29 травня 2014 р. у зоні бойових дій під час антитерористичної операції у м. Слов'янськ, Донецької області. Вулиці на його честь є у більш як 17 населених пунктах України (переважно містах) й називаються вони Генерала Кульчицького або ж Сергія Кульчицького. На локальному рівні увічнення пам'яті про воїнів у назвах вулиць також має певну диспропорцію. Так, у 2022 р. Київ очолив рейтинг українських міст за кількістю перейменованих топонімів за 2022 р., а до 2025 р. він зробив ще низку перейменувань. З-поміж перейменованих топонімів Києва за нашою тематикою переважають вулиці на честь бойових підрозділів (приміром, вулиця Героїв полку «Азов», вулиця Чорних Запорозжців) або на честь загиблих героїв (таких об'єктів у Києві 62, з них 14 перейменовано до повномасштабного вторгнення, а 48 – після). Також імена героїв отримали 10 парків й скверів та п'ять закладів освіти м. Києва [5]. Окрім Києва, у 2022 р. перейменування активно проводилося у м. Вінниці (232), м. Кривому Розі (183), м. Кам'янському (182), м. Сумах (179), м. Кременчуці (142) та м. Черкасах (105) [2]. Значна частина перейменованих об'єктів у цих містах також стосується російсько-української війни. Інші ж населені пункти змінювали топоніми залежно від локальної ситуації.

Наведемо кілька прикладів перейменувань насамперед щодо нових назв *вулиць*. Так, у Черкасах були названі вулиці на честь воїнів Вячеслава Галви, Володимира Ложешнікова, Віталія Вергая, Ігоря Бойка, Костянтина Мірошниченка (З-ОШБр), Олександра Маламужа та інших полеглих героїв. У Харкові з'явилися вулиці названі на честь Мирослава Мисли – командира взводу окремої зведеної штурмової роти «Карпатська Січ» та випускника історичного факультету ХНУ імені Каразіна, який загинув на сході України у 2016 р. [14] та Дмитра Коцюбайла – командира батальйону «Вовки Да Вінчі», який загинув у березні 2023 р. під Бахмутом [1]. Також є вулиця Братів Гипиків – військові Ярослав та Богдан Гипики загинули під час оборони Маріуполя у 2022 р. [8]. У 2024 р. у Харкові перейменовували ще низку вулиць на честь загиблих героїв-нацгвардійців: Олександра Орлова, Сергія Барсукова, Антона Дербілова, Іллі Ковалю, Дмитра Кочеткова [12]. Загалом, героїв російсько-української війни у назвах вулиць увічнюють практично в усіх населених пунктах України.

Досить поширеними є й узагальнюючі назви вулиць, в основі яких лежить контекст російсько-української війни. Наприклад, вулиці Героїв України, Героїв АТО, Захисників України, Дебальцівська, Військова (м. Миколаїв), Кіборгів (Волинська область), Оборонна (м. Черкаси). У м. Києві в Печерському районі ще у 2015 р. з'явилася вулиця «Добровольчих батальйонів» [10], така ж вулиця є у Черкасах. Вулиця «Добровольців» є в містах Одесі, Харкові, Чернігові, Запоріжжі, Кам'янському, Шостці; у селах Червона Слобода (Черкаська область), Обава, Мукачівського району Закарпатської області та інших населених пунктах. Вулиця «Українських добровольців» теж присутня в містах та населених пунктах. Так, 28 жовтня 2022 р. вулиця Українських добровольців з'явилася у Ковелі [3]; в квітні 2024 р. вулиця

Українських добровольців з'явилася у с. Петрівка-Роменська Миргородського району. Також тут з'явилася вулиця «Земляків-Героїв ЗСУ» [13].

У цьому контексті цікавим є досвід найменування вулиць Кривого Рогу, які умовно можна класифікувати так: 1) з акцентом на *військово-патріотичну тематику та героїку* – вулиці на честь полковника Олександра Голякова, капітана Віктора Оцерклевича, Іноземних добровольців, Українських добровольчих батальйонів, 60-ї піхотної бригади, 129-ї бригади територіальної оборони, 80-ї десантно-штурмової бригади, 17-ї танкової бригади, 40-го батальйону «Кривбас», 227-го автомобільного батальйону, 21-ї бригади Національної гвардії, Сил спеціальних операцій, Добровольців, Героїв Дебальцевого, Захисників Азовсталі, Морської піхоти, Криворізьких рятувальників, Героїв оборони Харкова, Волонтерів, Героїв Правого сектора, Військового тилу, Героїв полку «Азов», Героїв Маріуполя, Українських розвідників, Побратимів; 2) *військово-медичного плану* – вулиця Військових медиків та вулиця імені військової медицини Інни Дерусової; 3) *географічно-просторові* – Волноваська, Макарівська, Гостомельська, Ірпінська, Бучанська, Карачунівська, Івано-Франківська, Ізмаїльська, Ізюмська, Бахмутська, Бойківська, Галицька, Опішнянська; 4) з *мілітарним нарративом* – Стрілецька, Стугни, Байрактарів, Джавелінів; 5) *інтернаціональні* – Вільної Ічкерії, на честь Хамзата Геласва (чеченець), Шейха Мансура та Іноземних добровольців [4]. Загалом у місті багато деперсоналізованих найменувань, які водночас мають символічне, стереотипне та асоціативне значення для сучасників російсько-української війни.

Окрім вулиць, у просторі населених пунктів України з'явилося чимало *алей* присвячених пам'яті полеглих воїнів. Чи не найбільше алей на честь військових підрозділів, які борються за незалежність та суверенітет України, названо в Одесі (11). Також 15 жовтня 2019 р. у м. Христинівка Черкаської області відкрили Алею пам'яті земляків-христинівчан, які загинули на сході України; Алея міст-героїв російсько-української війни є. у м. Тернопіль; Алею Слави та Парк пам'яті й слави Героїв-учасників АТО відкрили у м. Гайсині; 14 жовтня 2022 р. в Радомишлі на Житомирщині відкрили Алею Слави з портретами земляків, які загинули у війні з Росією, починаючи з 2014 р.; 28 квітня 2023 р. у Борисполі на Київщині відкрили Алею пам'яті Героїв-прикордонників [6]. В умовах широкомасштабного вторгнення з'являються цілі «*Алеї Героїв*» розміщені на міських кладовищах [15]. Загалом Алеї Героїв присутні майже у кожному населеному пункті, як це можна побачити з аналізу на сайті громад.

Сквери та парки теж стають об'єктами увічнення пам'яті. Так, у 2021 р. в м. Києві, був відкритий Сквер імені Героя України Максима Шаповала [9]. У 2021 р. в Полтаві облаштували сквер пам'яті Героїв України на місці колишньої площі Леніна. Постамент, який лишився від пам'ятника Леніну, що його демонтували у 2014 р., замінили на 50-метровий флагшток [7]. Згадати варто й про Парк Героїв (Кривий ріг), Парк героїв АТО (м. Ірпінь, м. Меджибіж). У 2023 р. в м. Києві відкрили сквер на вулиці Паньківській, що в Голосіївському районі столиці, назвали його на честь Данила Дідика [11]. У Кривому розі у 2022 р. нову назву отримали два майдани: Пам'яті загиблих Героїв та Захисників Криворіжжя; є площа Героїв-вертолітників, сквери – Захисників українського неба, Ветеранів, Героїв Іловайська, Героїв Дебальцевого тощо.

Отже, дослідження нам показує, що в Україні однією з найпоширеніших практик увічнення пам'яті про російсько-українську війну є перейменування топонімічних об'єктів та честь окремо взятих українських воїнів, полеглих в бою. Проте, трапляються й деперсоналізовані, символічні, стереотипні та асоціативні найменування топонімічних об'єктів, які зберігають пам'ять про окремі сюжети й наративи російсько-української війни. Вони пов'язані, наприклад, з: героїзмом окремих військових підрозділів; певними видами озброєння, які були ефективними на полі бою; назвою регіону чи місцевості, які постраждали від російської тимчасової окупації з ознаками геноциду (Буча, Ізюм) чи від бойових дій.

Список використаних джерел:

1. Горлач П. Іменем Дмитра Коцюбайла: у Харкові перейменували вулицю Державінську на честь «Да Вінчі». Суспільне Культура, 13 червня 2023. URL: <https://suspline.media/culture/506458-imenem-dmitra-kocubajla-u-harkovi-perejmenuvali-vulicu-derzavinsku-na-cest-da-vinci/>.
2. Київ, Кривий Ріг, Суми: де 2022 року перейменовували найбільше. Читомо, 20 січня 2023. URL: <https://chytomo.com/kyiv-kryvyj-rih-sumy-de-2022-roku-perejmenovuvaly-najbilshe/>.
3. Ковель, вулиця Українських добровольців. Ковель media, 2025. <https://kovel.media/tag/vulyczya-dostoyevskogo/>.
4. Перелік об'єктів топоніміки міста Кривий Ріг, що перейменовуються. Рішення міської ради, 28 жовтня 2022,

№1515. URL: <https://www.novakom.com.ua/posts/rename-toponim/index.html>.

5. Підвезяний М., Лебідь Н. Як столиця вшановує загиблих героїв. Депутатка Вікторія Муха – про нові правила і принципи. Главком, 5 березня 2025. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/publications/jak-stolitsja-vshanovuje-zahiblich-herojiv-deputatka-viktorija-mukha-pro-novi-pravila-i-printsipi-1047674.html>.

6. Рибальська А. Загиблим прикордонникам відкрили Алею пам'яті у Борисполі. Суспільне. Київ, 28 квітня 2023. URL: <https://suspilne.media/kyiv/460286-u-borispoli-vidkrili-aleu-pamati-zagiblim-prikordonnikam>

7. Синицька Д. Які пам'ятники встановлювала Україна в останні роки і скільки це коштувало. Главком, 22 березня 2023. URL: <https://glavcom.ua/publications/jaki-pamjatniki-v-ukrajini-vstanovljuvali-uprodovzh-ostannikh-shesti-rokiv-i-skilki-tse-koshtovalo-915728.html>.

8. Солодовнік М. У Харкові з'явилася вулиця на честь полеглого у боях Мирослава Мисли. Суспільне: Харків, 17 серпня 2023. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/553449-u-harkovi-zavilasa-vulica-na-cest-poleglogo-u-boah-mirolavami>.

9. У Києві відкрили сквер імені Героя України Максима Шаповала. Мілітарний, 27 червня 2021. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/u-kyievi-vidkryly-skver-imeni-geroya-ukrayini-maksyma-shapovala/>.

10. У Києві з'явилася вулиця Добровольчих Батальйонів. УНІАН, 3 вересня 2015. URL: <https://www.unian.ua/kyiv/1118368-u-kyievi-zyavilasya-vulitsya-dobrovolchih-batalyoniv.html>.

11. У Києві один зі скверів назвали на честь 15-річного Данила Дідики: деталі. Рупор Київщини, 24 листопада 2023. URL: <https://rupor.com.ua/news/u-kyievi-odyn-zi-skveriv-nazvaly-na-cest-15-richnoho-danyla-didyka-detali/>.

12. У Харкові перейменували вулиці на честь загиблих героїв-нацгвардійців. Національна гвардія України, 1 травня 2024. URL: <https://ngu.gov.ua/masshtabne-perejmenuvannya-novi-toponimu-na-cest-geroyiv-nacsgvardijcziv-zyavylysya-u-harkovi/>.

13. Українських добровольців, Земляків-Героїв ЗСУ, Гетьманська, Стуса, Каденюка: у Петрівсько-Роменській громаді перейменували 38 вулиць і провулків. Інтернет-видання Полтавщина, 20 квітня 2024. URL: <https://poltava.to/project/8452/>.

14. Ульянова О. Вулиці Мирослава Мисли та Добровольців. Топонімічна комісія підтримала перейменування 10 вулиць і провулків у Харкові. Суспільне: Харків, 17 серпня 2023. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/552475-vulici-mirolava-misli-ta-dobrovolciv-toponimicna-komisija-pidtrimala-perejmenuvanna-10-toponimiv-u-harkovi/>.

15. Фотосесії з Алей Героїв. Платформа пам'яті Меморіал, 2024. URL: <https://www.victims.memorial/>.

Ясінська Аліна, кандидат політичних наук, провідний науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

РОЛЬ РОСІЙСЬКИХ АГЕНТІВ ВПЛИВУ У ФОРМУВАННІ АНТИУКРАЇНСЬКИХ НАСТРОЇВ У ЄВРОПІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ, ФРАНЦІЇ ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ)

Актуальність проблеми. У сучасних геополітичних умовах інформаційна війна стала ключовим інструментом впливу на міжнародні відносини. Росія веде систематичну інформаційну війну проти України, використовуючи агентів впливу для дискредитації та ослаблення її міжнародної підтримки. Російська антиукраїнська діяльність досить помітна у Польщі, Франції та Великій Британії, що створює серйозні загрози для міжнародної підтримки України. Маніпуляція суспільними настроями та вплив на політичні рішення в цих країнах можуть спотворювати загальноєвропейську позицію щодо російсько-української війни, підриваючи єдність у протидії агресії. Виявлення та нейтралізація цих інформаційних атак є критично важливими для захисту іміджу України, зміцнення її позицій у Європі та формування ефективної стратегії протидії російському впливу.

Стан розробки проблеми в науці і практиці. Обрана проблематика є малодослідженою, особливо в академічному середовищі. Чимало політологів, журналістів та публіцистів робили спроби дослідити окремі аспекти російської дезінформації, діяльність російських агентів впливу та використання РФ «м'якої сили» (наприклад, П. Померанцев, М. Галеотті, Е. Лукас), однак системного дослідження впливу російських агентів на формування антиукраїнських настроїв у Польщі, Франції та Великій Британії практично немає. Більшість публікацій зосереджені на загальних аспектах російської гібридної війни, медіа впливу та дезінформації. Відсутність всебічного аналізу діяльності конкретних агентів впливу в окремих країнах та їхнього тиску на суспільні настрої зумовлює необхідність подальших досліджень і вимагає застосування комплексних та міждисциплінарних підходів.

Польща як ключовий союзник України є однією з головних цілей інформаційних атак Росії, спрямованих на дискредитацію українського уряду та створення ворожнечі між народами. Росія активно поширює дезінформацію в Польщі, спрямовану на погіршення польсько-українських відносин, починаючи з 2014 р., після незаконної анексії Криму та підтримки сепаратистів на Донбасі. Незважаючи на зусилля громадянського суспільства та польської влади у протидії цій пропаганді, її вплив залишається відчутним.

Російські пропагандистські центри докладали чимало зусиль, щоб сформувати в Польщі негативний імідж України, зображаючи її як фашистську державу. Це було ключовою метою поширення наративів про нібито взаємні територіальні претензії, такі як «польський Львів» чи «український Перемишль». Водночас пропаганда впливала на сприйняття українців серед поляків через заяви про «шкідливу» трудову міграцію, яка, нібито, позбавляє поляків робочих місць [5].

Після повномасштабного вторгнення російська пропаганда активно працювала над загостренням етнічної напруженості між поляками та українцями. Дезінформаційні кампанії спрямовувалися проти українських біженців, поширювалися фейки про їхню причетність до злочинів у Перемишлі та прикордонних регіонах. Також Росія розповсюджувала міфи про нібито безкоштовні привілеї для біженців. У травні 2022 р. пропагандисти спекулювали на трагічному вбивстві у Варшаві, поширюючи неправдиві звинувачення проти українців з метою розпалювання ворожнечі між поляками та українцями [5].

Відверто проросійських організацій та медіа в Польщі небагато, проте їхня присутність у публічному просторі, а подекуди й у законодавчому органі, стає дедалі помітнішою. Йдеться, перш за все, про незареєстровану партію «Zmiana» («Зміна»), яка з моменту створення фінансувалася російськими спецслужбами та активно просувала антиукраїнські наративи. Її лідер, Матеуш Піскорський, брав участь у руйнуванні українських військових поховань у Польщі та був «спостерігачем» на кримському псевдореферендумі 2014 р., стверджуючи, що мешканці Криму нібито демократично обрали приєднання до Росії [6].

У 2016 р. М. Піскорського заарештували за підозрою у співпраці з російською цивільною розвідкою проти Польщі впродовж 2013-2016 рр. [6]. Окрім цього, під його керівництвом Європейський центр геополітичних аналізів активно поширював прокремлівські наративи та займався публікацією польських перекладів робіт ідеолога Кремля О. Дугіна, пропагуючи право Росії на Крим, Донецьк і Луганськ.

З початком війни на сході України в Підкарпатті, регіоні Польщі, що межує з Львівщиною, активізувалося антиукраїнське лобі. Неформальним лідером найбільших таких груп і організацій вважають Анджея Запаловського, пов'язаного з такими радикальними організаціями, як «Всепольська молодь» та «Національно-радикальний табір». Однією з найрезонансніших подій за його участі став «Марш перемишлянських та львівських орлят» у 2016 р., під час якого пролунали антиукраїнські гасла на кшталт «Смерть українцям» [2].

Варто також відзначити інформаційні канали, зокрема інтернет-ресурси, які активно використовуються для поширення проросійської риторики. Найбільш відвідуваним проросійським ресурсом у Польщі вважається портал Kresy.pl. Створений у 2008 р. сайт спочатку зосереджувався на історії кресів, публікуючи мемуари та документи. Однак після подій Майдану 2013 р. його риторика різко змінилася – портал почав поширювати російську пропаганду, зокрема міфи про «небезпеку бандерівців» та применшення загрози російського імперіалізму [3].

Проросійські організації у Франції так само поширюють неправдиву інформацію та викривлені інтерпретації подій, пов'язаних з Україною. Окрім того, їхня риторика часто базується на інформації про політичну та економічну кризи в Україні, а прагнення асоціювати Україну з «корупцією» та «націоналізмом» допомагають їм сформувати у французької аудиторії негативне сприйняття українців.

Російські агенти впливу у Франції активно імітують аналітичну діяльність, що проявляється, зокрема, у функціонуванні Інституту демократії та співробітництва – російського аналітичного центру, заснованого в Парижі у 2008 р. Його цілі залишаються невизначеними, що зумовлено відсутністю прозорості у фінансуванні. З моменту заснування інститут очолюють Наталія Нарочницька та її заступник Джон Лафленд, який неодноразово зазначав, що фінансування здійснюється через Фонд історичної перспективи в Москві, підтримуваний президентськими грантами РФ. Аналітики наголошують, що інститут є інструментом російської «м'якої сили», спрямованим на формування прокремлівських наративів, дискредитацію західних інституцій та маніпуляцію громадською думкою у Франції [7].

Ключовим інструментом російського інформаційного впливу у Франції тривалий час була телекомпанія Russia Today (RT) France. RT France діяла в межах глобальної інформаційної стратегії РФ, спрямованої на створення викривленого образу України на міжнародній арені. Використовуючи статус «альтернативного медіа», телеканал вибірково висвітлював події, акцентуючи на політичній нестабільності та економічній вразливості України. Це сприяло конструюванню та закріпленню негативних стереотипів про Україну серед французької аудиторії, що, своєю чергою, впливало на формування громадської думки та політичних наративів [11]. Зупинка діяльності RT France у січні 2023 р., заморожування банківських рахунків каналу в рамках дев'ятого пакету санкцій Європейського Союзу проти Росії унеможливили подальшу його роботу і канал оголосив про своє закриття [8].

Однак російські інформаційні агенти продовжували розробляти альтернативні механізми впливу на французький інформаційний простір. Уже в 2024 р. у Франції було виявлено масштабну пропагандистську мережу «Portal Komбат», що налічувала 193 вебресурси, орієнтовані на поширення проросійської дезінформації. Ці ресурси транслювали наративи, спрямовані на виправдання російської агресії проти України та дискредитацію української влади. Особливістю функціонування мережі було те, що вона не створювала власного контенту, а ретранслювала матеріали з російських державних медіа та соцмереж, що сприяло розширенню впливу прокремлівської риторики у французькому інформаційному просторі. Французькі офіційні органи рішуче засудили цю діяльність, визнавши її загрозою інформаційній безпеці [9].

Важливе місце у дослідженні відводиться також і Великій Британії. В країні простежується тісна взаємодія неформальних агентів російського впливу з державними структурами Російської Федерації, зокрема дипломатичними та розвідувальними установами. Перш за все йдеться про «нешкідливі», на перший погляд, організації культурного спрямування, які займаються просуванням ідей «руського мира» за межами РФ.

Однією з найвпливовіших таких організацій вважається «Россотрудничество» – російська

державна агенція, яка фактично використовує культурну дипломатію для поширення російського впливу. Своєрідна сучасна версія радянських структур «м'якої сили». У Великій Британії агентство співпрацювало з низкою організацій, зокрема Координаційною радою російських співвітчизників, культурним центром «Пушкін Хаус», фондом «Радянський Військовий Меморіал» та ін. [4]. Саме ці партнерства підтримували діяльність агентства в царині культурного впливу та роботи з російською діаспорою.

Після запровадження санкцій діяльність «Россотрудничества» у Великій Британії була суттєво обмежена. У 2018 р., після отруєння Скрипалів, Лондон вислав 23 російських дипломатів, зокрема співробітників агентства, що призвело до закриття його представництва. Попри це, вплив «Россотрудничества» зберігається через культурні центри та партнерські організації. Однією з яких залишається «Пушкін Хаус», найстаріший російський культурний центр у Лондоні, який популяризує російську культуру. Попри те, що Центр організував низку заходів, щоб зібрати кошти для України й біженців, у своїй антивоєнній риторичі він більше переймається долею «хороших русских», які виступили проти війни й зазнають «гноблення» в Європі [1].

У Великій Британії ефективно функціонує локальна мережа російських православних церков, які здебільшого належать до двох основних структур: Московського патріархату та Російської православної церкви за кордоном. Хоча остання історично розвивалася власною траєкторією і обслуговувала нащадків «білої еміграції», останнім часом фактично потрапила під вплив РПЦ. Важливість місії російських православних церков у житті російськомовної громади у Великій Британії полягає, перш за все, у забезпеченні релігійних, культурних та соціальних потреб. Однак у контексті сучасної геополітичної ситуації їхня діяльність, особливо церков, пов'язаних із Московським патріархатом, сприймається неоднозначно. Вони нерідко використовуються як інструмент «м'якої сили», сприяючи поширенню проросійських наративів і підтримці офіційної позиції Кремля, що впливає на громадську думку у Великій Британії та Західній Європі.

Окрім того, варто зазначити, що численним «російськоорієнтованим» організаціям у Великій Британії притаманна стійка «дихотомія». Наприклад, на початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну російський Центр княгині Дашкової при Единбурзькому університеті провів заходи для підтримки українських сиріт і студентів. Водночас посаду почесного члена наглядової ради центру продовжує обіймати близький соратник В. Путіна та глава Рахункової палати Росії О. Кудрін [10].

Російські товариства Кембриджського та Оксфордського університетів у Великій Британії не продемонстрували чіткої позиції щодо повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Попри залучення опозиційних експертів і політиків до окремих заходів, офіційні ресурси кембриджської спільноти не містять згадок про війну. Водночас в Оксфорді під час святкування Масляної організували збір коштів для «Червоного хреста», передбачаючи їх рівномірний розподіл між українськими та російськими партнерами «Червоного хреста», що свідчить про намагання представити війну як гуманітарну кризу без чіткої ідентифікації агресора [1].

Висновки дослідження. Проросійські агенти мають широку географію впливу та системно працюють над зміцненням іміджу Росії, водночас формуючи негативне ставлення до України та українців. У Польщі їхня діяльність особливо активна через можливість спекуляцій на складних для обох країн історичних питаннях. Усі три держави – Польща, Франція та Велика Британія – залишаються ключовими об'єктами російської дезінформації, де агенти впливу постійно адаптуються до нових умов, навіть попри санкції та обмеження їхньої діяльності. Часто такі агенти впливу функціонують під прикриттям спецслужб і державних установ, використовуючи гібридні методи маніпуляції громадською думкою. Одним із ефективних інструментів залишається просування наративу про «хороших росіян», які зовні дистанціюються від політики Кремля, але фактично продовжують працювати в інтересах Росії. Як наслідок, протидія російському впливу вимагає нових стратегій та підходів, вдосконалення механізмів боротьби з пропагандою, що потребує залучення широкого спектру експертів як у сфері інформаційної безпеки, так і з психології та кібербезпеки.

Список використаних джерел:

1. Бактерії «Русского мира». Texty.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/projects/108282/bakteriyi-russko-ho-myra-hto-pidtrymuje-rosiyu-v-yevropi/>.
2. За прізвищами. Хто роздуває в Польщі антиукраїнську істерію // «Тільки Разом» Фонд Ігоря Палиці. URL: <https://www.volynnews.com/news/policy/za-prizvyshchamy-khto-rozduvaye-v-polshchi-antyukrayinsku-isteriiu/>.
3. Зайонц А. Як РФ поширює дезінформацію в Польщі. Розслідування // Соцпортал. URL: <https://socportal.info/ua/news/yak-rf-poshiriue-dezinformatsiiu-v-polshchi-rozsliduvannya/>.
4. Представительство Россотрудничества в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии // Русский мир в Англии. URL: <https://london.russian-albion.com/ru/rossotrudnichestvo/>.
5. Російська дезінформація у Польщі // Аналітична записка проєкту Kremlin Watchers Movement. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/rosijska-dezinformatsiya-u-polshhi-analitychna-zapyska-proyektu-kremlin-watchers-movement>.
6. Савицький Ю. У Польщі триває полювання на шпигунів Кремля // Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27801649.html>.
7. Смаглий К. Пропаганда на експорт: Москва – Берлін, Москва – Париж. Як російські аналітичні центри купують і окуповують Захід // День. URL: <https://day.kyiv.ua/article/ekonomika/propahanda-na-eksport-moskva-berlin-moskva-paryzh>.
8. У Франції закритися російський пропагандистський канал RT France // Zmina. URL: <https://zmina.info/news/u-frantsiyi-zakryvsya-rosiys'kyu-propahandyst-s'kyu-kanal-rt-france/>.
9. Portal Kombat: un réseau structuré et coordonné de propagande prorusse // SGDSN. URL: <https://www.sgdsn.gouv.fr/publications/portal-kombat-un-reseau-structure-et-coordonne-de-propagande-prorusse>.
10. Princess Dashkova Russian Centre // Mapping the Humanities. URL: <https://www.humanities.org.uk/infrastructures/2145>.
11. Russia Today, la propagande russe à portée de main // Radio France. URL: <https://www.radiofrance.fr/franceinter/podcasts/zoom-zoom-zen/zoom-zoom-zen-du-mercredi-27-mars-2024-1092491>.

Соколова Наталя, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України

Довбенко Тетяна, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання і спорту України

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН

У 2014 році Україна стала жертвою агресивних дій з боку російської федерації. Паралельно із прямою агресією, проти України ведеться активна інформаційна війна. Як відверто стверджує Дмитро Єгоров на російському сайті Militaryarms.ru за останні роки в росії «створена величезна пропагандистська машина, котра не тільки обробляє власних громадян, але й веде вкрай агресивну інформаційну політику закордоном. Керівництво країни грошей на пропаганду не шкодує. У 2012 році уряд РФ виділив на підтримку державних ЗМІ (ВГТРК, RussiaToday, РГ, РІА Новости, НТВ) суму еквівалентну 1,6 млрд доларів. Це в два рази перевищує аналогічні витрати американського бюджету. Як повідомляв Укрінформ, протягом 2022 року росія витратила на просування пропаганди через державні медіа \$1,9 млрд замість запланованих \$1,5 млрд. 50 % бюджету спрямовано на RT, ВГТРК та медіагрупу «Росія сьогодні» [1].

Інформаційна війна під час російсько-української війни стала одним з ключових аспектів конфлікту. Противник активно використовує інформаційні війни як інструмент впливу на суспільну думку та деморалізації України. Росія активно проводить ІПсО, які спрямовані на створення психологічного тиску та паніки серед населення України. Це включає в себе попередження про масовані обстріли, створення символізму у датах та інші форми психологічної маніпуляції.

Російська пропаганда активно використовує певні наративи, такі як міф про Україну як проект Леніна, про київський нацистський режим та необхідність денацифікації України. Ці наративи спрямовані на дискредитацію України та її керівництва.

Кібервійна стала одним із найважливіших інструментів сучасної геополітичної боротьби. Ця форма конфлікту охоплює численні країни та галузі, використовуючи найсучасніші технології для досягнення військових та політичних цілей. Зокрема, у лютому 2022 р. відбулися DDoS- атаки на державні органи України, внаслідок яких були вражені 15 банківських сайтів та веб-ресурси уряду України. У квітні 2022 р. російські хакери здійснили атаку на об'єкти енергетики України, що могла позбавити електроенергії близько 2 млн. чоловік. У травні 2022 – відбулася масова кібератака на мережі Львівської мерії, під час якої були викрадені робочі файли міста. Російська пропаганда проти України включає різноманітні підходи, спрямовані на маніпулювання громадською думкою, дестабілізацію ситуації та дискредитації української ідентичності. Основні методи російської пропаганди включають в себе:

- дезінформація: поширення неправдивої інформації, фейкових новин, маніпуляцію історичних фактів;
- дегуманізація: використання принизливих та демонізуючих термінів для опису українців, таких, як «хохли», «нацисти», «фашисти» тощо. Це робиться для створення образу ворога і виправдання агресії;
- заперечення існування України, просуваючи ідеї про те, що України ніколи не існувало, як держави;
- сакралізація війни: представлення війни проти України як священної місії або боротьби за виживання росії [2, с. 55].

Російська пропаганда активно використовує різні теми для створення плутанини та впливу на громадську думку: заперечення злочинів, наприклад у Бучі та намагається перекласти провину на Україну. Часто російська пропаганда використовує фейкові історії про жорстокість українців та зображує росію, як невинну жертву. Шляхом поширення суперечливих наративів, російська пропаганда створює паралельну реальність, щоб заплутати аудиторію та підірвати довіру до будь-яких джерел інформації.

Усвідомивши свій провал, Москва змінила стратегію війни, в тому числі інформаційної. Якщо у 2014 році просувався наратив про «хунту», то тепер – про «нелегітимного узурпатора Зеленського», який нібито свавільно заборонив вибори і хоче воювати «до останнього українця», щоб якнайдовше зберегти владу. [3]

Максимальний результат, який би хотіла здобути Москва, полягає в тому, щоб занурити Україну у внутрішній хаос, паралізувати державні інститути й розвалити систему управління військами. Кібервійна стає все більш складним і глобальним явищем, охоплюючи різні країни та галузі. Атаки спрямовані на критичну інфраструктуру, фінансові системи та державні органи, що загрожує національній безпеці та стабільності. Тому російську пропаганду слід розглядати як національну загрозу, що вимагає системної реакції з боку державних органів і суспільства. Необхідно публічно ставити під сумнів і відкидати пропагандистські заяви прокремлівських політиків, щоб зменшити вплив російської пропаганди на громадську думку. Медіаграмотність повинна стати ключовим інструментом у боротьбі з російською пропагандою, щоб люди могли відрізнити правдиву інформацію від фейку. Боротьба з російською пропагандою вимагає міжнародної співпраці. Євросоюз створив спеціальну робочу групу (East StratCom Task Force) для протидії дезінформації та підтримки незалежності ЗМІ. Використання сучасних технологій для ідентифікації та нейтралізації дезінформаційних кампаній є важливим аспектом боротьби та протидії дезінформації.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук А. Методи російської пропаганди: секрети ефективності. URL: <https://ruinfocrimes.com.ua/uk/analytic/methods-russian-propaganda-secrets-effectiveness>.
2. Іваницька Б., Гусева С. Основні методи пропаганди в російському інтернет-ЗМІ PRAVDA.RU. С. 54-59. URL: file:///C:/Users/Лена/Downloads/vnulpjn_2018_896_10.pdf.
3. Отруйні наративи. Як змінювалася російська стратегія інформаційної війни проти України. URL: <https://spravdi.gov.ua/otrujni-naratyvy-yak-zminyuvalas-rosijska-strategiya-informacijnoyi-vijny-proty-ukrayiny/>.

Гончаренко Катерина, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Волошин Роман, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, начальник Відділу міжнародного співробітництва та протоколу Міністерства соціальної політики України

КОЛЕКТИВНА ПАМ'ЯТЬ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНУ БОРотьБУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЖИТТЄСТІЙКОСТІ УКРАЇНЦІВ

Анексія українського Криму та вторгнення на Донбас у 2014 році, а пізніше повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року, спалах збройного конфлікту між Ізраїлем та ХАМАСом 7 жовтня 2023 року, що є частиною ширшого Ізраїльсько-Палестинського протистояння, напруга в тихоокеанському регіоні та Арктиці, – це події геополітичного масштабу, які впливають на весь світ. Попри те, що усі вони відбуваються в різних регіонах світу й, на перший погляд, не пов'язані між собою, держави чи групи держав, що беруть участь у цих подіях, нерідко одні й ті ж. Усі ці ситуації породжують глобальну нестабільність. Прихід до влади у США Дональда Трампа з його різкою, подекуди радикальною риторикою зразка лютого-березня 2025 року також вказує, що на США як найбільшого й найстабільнішого партнера та союзника західних демократій вже не можна покладатися повною мірою. Провідні світові медіа відзначають наростання напруги у відносинах між США та рештою світу, зокрема Європою. Редактор матеріалів з питань дипломатії журналу *The Economist* Антон Ла Гуардіа у своїй статті розмірковує, що своєю зневагою до союзників новообраний американський президент посилює нестабільність у світі [8, с. 44]. Усі ці події змушують політикум та аналітичні центри у Вашингтоні, Пекіні, Берліні, Лондоні чи Нью-Делі пропрацювати нові стратегії, адаптуючись до нових реалій. Міжнародне право перестало діяти після 2014 року, коли вперше з часів Другої світової війни одна країна анексувала територію іншої, офіційно зафіксувавши захоплені території у своїй Конституції.

Так склалося, що Україна опинилася в одному з епіцентрів нестабільності. Попри це українці продовжують боротьбу, усупереч прогнозам світових розвідок та аналітиків, які передбачали падіння Києва як столиці незалежної держави. За три роки повномасштабного вторгнення десятки тисяч українців загинули у війні з Росією. Близько 7 мільйонів українців продовжує перебувати за кордоном (інформація УВКБ ООН станом на 19 лютого 2025 року) [9]. Українська інфраструктура зазнала збитків на суму близько 170 мільярдів доларів (за даними Київської школи економіки, станом на листопад 2024 року) [11]. Разом з тим, соціологічні опитування показують, що українці не втрачають оптимізм щодо майбутнього своєї держави попри значні труднощі (71 %), а також зберігають віру у здатність України чинити опір російській агресії (69 %) [10]. Ці результати демонструють досить високий рівень патріотизму та життєстійкості як здатності витримувати кризові ситуації, адаптуватися до умов невизначеності й при цьому зберігати свою функціональність.

Можна спробувати знайти джерело такої резиліентності українців в їхній історії. За часи незалежності, зокрема останнє десятиріччя, українці сформували власне уявлення про себе як нескорений, свободолюбний і життєстійкий народ. Цілком доречно буде розглянути здатність України чинити опір загарбникам у розрізі ідей німецького філософа Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля. Перед усім тому, що український народ постійно наражається на «лють зникнення» й реагує на екзистенційну загрозу не страхом, а мобілізацією до відчайдушної боротьби. За Гегелем підтримка самобутності, незалежності та суверенності своєї власної держави є обов'язком її громадян [6, с. 668]. Саме збереження незалежності своєї держави й відстоюють українці.

Ідея про самостійну українську державу витворилася у XIX ст. й кристалізувалася у XX. За твердженням Гегеля держава – це втілення розумної свободи, що реалізує і усвідомлює себе в

об'єктивній формі, ідея духу в зовнішніх виявах волі й свободи людини [6, с. 667]. Українці відчайдушно прагнули до свободи та самостійності. Упродовж понад ста років український народ переживав безліч випробувань, пам'ять про які не тільки збереглася в сучасності, а й була переосмислена та отримала нове втілення. Народ був розділений між різними державами, українська мова та культура неодноразово заборонялися чи принижувалися, по українських землях прокотилися дві світові війни, а також голодомор і масові репресії. Український історик Ярослав Грицак стверджує, що на українських землях не було жодної території, на яку би не претендували одночасно щонайменше два націоналізми і дві імперії [2, с. 206]. Разом з тим, перебуваючи під владою різних держав, українці завжди відрізнялися своєю бунтівністю та свободолюбством. Впродовж XIX та на переломі XIX й XX ст. на українських землях раз по раз спалахували масові акції та повстання. Український громадський діяч й ідеолог Юрій Липа зазначає, що попри відносно низький відсоток українців серед населення Російської Імперії, за час її існування на українців припало близько 60 % усіх повстань на тлі економічної, релігійної й національної несправедливості [4, с. 30]. Ярослав Грицак порівнює тодішню Україну зі сплячим вулканом, неспокійні потоки якого проривалися назовні [2, с. 148].

Попри перманентну ідею свободи, яку за даними різних соціологічних джерел українці й нині вважають однією з найважливіших цінностей, саме у XX ст. український національний проєкт набув чітко виражених ознак політичного. Протягом XX ст. українці кілька разів проголошували й за деякий час втрачали незалежність. Мети було досягнуто лише у 1991 році. Переосмислені події повстань і боротьби перетворилося на елементи колективної пам'яті, яким український народ надає символічного та навіть метафізичного значення. Це твердження резонує з ідеями французького історика П'єра Нора. Дослідник стверджував, що *колективна пам'ять – це спогад або сукупність свідомих чи несвідомих спогадів про досвід, пережитий і/або перетворений на міф живою спільнотою, до ідентичності якої невід'ємно належить відчуття минулого* [5, с. 188]. Валерій Пекар, український громадський діяч, публіцист, викладач Києво-Могилянської бізнес-школи, також стверджує, що джерелом сили українського народу вже є сам факт його існування та пережитий досвід. *Попри війни і травми, поділ між імперіями та ідеологічний тиск, численні спроби асиміляції та розколу, український народ живий і ця життєстійкість вже є джерелом сили* [7, с. 187].

Події Революції гідності 2013-2014 рр., початку російсько-української війни у 2014-му, а пізніше повномасштабне вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 року спровокувало зростання рівня зацікавленості суспільства до своєї культури, літератури, мови та історії. Тим самим фрагментарне уявлення про спільне волелюбне минуле доповнилося додатковими елементами, які сформували цілісність картини. За твердженням українського історика Володимира В'ятровича *боротьба за історію, за власний погляд на своє минуле була елементом визвольного руху, а знищення чи перекручування цієї історії було інструментом боротьби з ним* [1, с. 8]. Одразу кілька видавництв країни взяли на себе видавати українських класиків, медіа та лідери думок випустили низку матеріалів про маловідомі факти з історії України, збройну боротьбу народу, постатей, що відіграли важливу роль в історії. Окрему увагу у публічному просторі було приділено темі «розстріляного відродження». Дедалі більшої популярності набув одяг з патріотичною символікою. Після ухвалення у 2015 році Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (більш відомий як Закон про декомунізацію) по всій державі розпочався процес зміни топонімів. Старі назви вулиць, які нерідко були названі на честь більшовицьких вождів чи комуністичних діячів, почали перейменовувати на нові. Подекуди цей процес зустрів певний опір з боку громад, небажання щось змінювати або, як компроміс, старим вулицям давали нові абстрактні назви, які не несуть жодного смислового навантаження, на кшталт вул. Яблунева, Осіння, Центральна, Абрикосова. Однак часто це був свідомий вибір громади. Місцеві громадські діячі, організації, депутати ініціювали громадські обговорення та голосування. Часто фінальним вибором громади для назви вулиці були імена видатних земляків, місцевих героїв, котрі загинули в АТО, або ж загальнонаціональних героїв. Деяким вулицям повертали їх історичні назви. Це був свідомий вибір на користь свого автентичного минулого, віднайденого і переосмисленого. Пам'ять про своє, розуміння того, що ми вже стільки всього пережили й продовжуємо жити, що ми зможемо, сформувалося й ствердилося у цілої нації.

Ще однією ілюстрацією черпання сили з досвіду минулого можуть слугувати назви підрозділів збройних сил України. Вони нерідко мають прямі відсилки до подій 1917-1921 рр. або названі на честь

українських героїв. Наприклад, 72 ОБр названа на честь Чорних Запорожців, легендарного кінного підрозділу армії УНР; 35 ОБрМП носить ім'я контрадмірала Михайла Остроградського, одного з головних ідеологів українізації флоту; 28 ОБр названа на честь Лицарів Зимового Походу; 7 БрТА названа іменем Петра Франка, одного із батьків української авіації, очільника авіаційного підрозділу ЗУНР; 93 ОБр названа «Холодний Яр».

Саме такий наростаючий інтерес до свого остаточно сформував свідомість багатьох українців й тим самим надав сили триматися та гуртуватися. Французький психолог Гюстав Лебон вважав, що *великі історичні події є лише видимими наслідками невидимих змін у думці людей* [3, с. 11]. Спротив агресорові та життєстійкість українців безумовно належить до визначних та історичних подій.

Підсумовуючи, можна зазначити, що пам'ять про спільне героїчне, а місцями й трагічне минуле дозволяє українцям віднаходити в собі джерело сили для опору агресорові й, разом з тим, для продовження свого життя. Елементи спільної культурно-мистецької спадщини підкріплюють впевненість, що українському народу не жилося легко, попри це він завжди поведився гідно і як наслідок здобув таку омріяну незалежність. Глобальна невизначеність, а інколи й прямі екзистенційні загрози неодноразово в історії супроводжували українців, однак ми усе пережили й сформували досить міцний запас резиліентності.

Список використаних джерел:

1. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 512 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2022. 416 с.
3. Лебон Г. Психологія натовпу. Київ: Арій, 2024. 272 с.
4. Липа Ю. Чорноморська доктрина. Київ: Українська Видавнича Справа 2023. 224 с.
5. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ: Кліо, 2014. 272 с.
6. Рассел Б. Історія західної філософії. Харків: Фоліо, 2023. 862 с.
7. Що дасть нам силу? Есеї українських інтелектуалів на фокус-тему Українського ПЕН 2019/2020. Київ: Дух і Літера, 2020. 208 с.
8. Світ попереду 2025. Спецпроект New Voice, ідентифікатор медіа: R30-03433, порядковий номер 1, 2025. 172 с.
9. Сайт Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН). URL: <https://bit.ly/4bXfo9Q>
10. Загальні настрої українців під час війни (листопад-грудень 2024). // Сайт соціологічної групи Рейтинг. URL: <https://bit.ly/4hMsfwR>.
11. Сайт Київської школи економіки. URL: <https://bit.ly/41NeOqG>.

Дем'яненко Віра, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Філіпов Микола, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ПАНСЛАВІЗМ ЯК ОДИН ІЗ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Панславизм як ідеологія зародився в ХІХ столітті, ставши відповіддю на національні рухи та боротьбу слов'янських народів за самовизначення. Його базова ідея – об'єднання слов'янських народів на основі спільної мови, культури та історії – поступово зазнала трансформацій. У різні періоди панславизм ставав або інструментом визвольної боротьби, або, навпаки, механізмом імперського впливу.

На початковому етапі розвитку панславизму його ідейними натхненниками були чеські, словацькі та сербські інтелектуали, які прагнули об'єднання слов'ян як альтернативи германському та угорському домінуванню. Однак згодом ідею підхопила Російська імперія, використовуючи її для просування власних геополітичних інтересів. Під гаслом «захисту слов'янства» Росія виправдовувала експансію на Балкани, участь у війнах проти Османської імперії, а пізніше – поширення свого впливу на Чехію, Польщу, Болгарію, Сербію та інші країни.

У ХХ столітті Радянський Союз успадкував імперську модель панславизму, однак трансформував її через призму комуністичної ідеології. У роки Другої світової війни та післявоєнного періоду концепція «слов'янського братерства» використовувалася для обґрунтування контролю над країнами Східного блоку. У сучасних умовах панславизм став частиною російської інформаційної війни. Використовуючи історичні міфи, маніпуляції та ідеологічну пропаганду, Росія намагається впливати на суспільну думку слов'янських народів, просуваючи свої інтереси в Україні, Білорусі, Сербії, Болгарії, Чехії та інших країнах.

Імперські політики використовують різні механізми просування панславизму в сучасній інформаційній війні. Російська пропаганда активно використовує історичні наративи, спотворюючи факти та подаючи їх у вигідному для кремлівських правителів світлі. Одним із головних міфів є твердження про «єдність слов'янських народів», що передбачає наявність «старшого брата», яким безумовно є Росія.

Наприклад, концепція «Триєдиного руського народу» (росіяни, українці, білоруси як один народ) активно поширювалася ще за часів Російської імперії і пізніше використовувалася радянською владою для виправдання збереження контролю над Україною та Білоруссю. У сучасній інформаційній війні ця теза використовується для заперечення української національної ідентичності, особливо в контексті війни проти України.

Також активно експлуатується тема Київської Русі як «колиски трьох братніх народів», хоча історичні факти свідчать, що середньовічні руські князівства розвивалися окремо і мали різні вектори розвитку.

Окремим елементом інформаційної війни є використання православ'я як фактора, що об'єднує слов'янські народи. Російська православна церква відіграє важливу роль у поширенні проросійських наративів, особливо в Сербії, Чорногорії та Болгарії.

Наприклад, у Сербії російські пропагандисти активно використовують риторику «слов'янського православного єднання», виступаючи проти зближення Сербії з ЄС і НАТО. У Болгарії через проросійські релігійні організації просуваються ідеї про «захист православних традицій» від «західного впливу».

В Україні до 2018 року Російська православна церква використовувала свою присутність через Українську православну церкву Московського патріархату (УПЦ МП) для поширення кремлівських наративів, підриву української державності та дискредитації української автокефалії.

Через інформаційні кампанії Росія намагається використовувати панславизм для дестабілізації Європейського Союзу. Наприклад, у Чехії, Словаччині, Болгарії та Сербії активно працюють проросійські

медіа, що поширюють меседжі про «деградацію Заходу», «зраду слов'янських цінностей» та необхідність орієнтації на Москву. Одним із прикладів такої діяльності є болгарський рух «Русофіли», який виступає за відмову від європейської інтеграції та зближення з Росією. У Словаччині діють медіа-ресурси, що поширюють тези про «слов'янське братерство» і необхідність нейтралітету країни щодо війни в Україні [1].

Стимулюючи і підтримуючи сепаратистські рухи на Донбасі та розгортаючи повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році російська пропаганда активно використовувала панславістські наративи. Основні тези включали: «Українці – це частина єдиного «руського» народу» як обґрунтування заперечення української ідентичності та права на суверенітет України; «Україна перебуває під зовнішнім управлінням Заходу» як засіб дискредитації української влади; «Росія рятує слов'янський світ від загрози НАТО» для виправдання військової агресії.

Крім того, через соціальні мережі та проросійські медіа активно поширювалися фейки про нібито «гоніння на російськомовних в Україні» та «боротьбу з православ'ям», що мало на меті створити образ України як ворога «слов'янської єдності».

Сучасний панславізм є не просто історичною концепцією, а ефективним механізмом інформаційної війни. Використовуючи історичні міфи, релігійні фактори та геополітичні наративи, Росія намагається впливати на суспільну думку слов'янських народів, створювати розколи в Європі та виправдовувати власну агресивну політику.

Інформаційні операції, засновані на ідеях панславізму, є частиною ширшої стратегії гібридної війни, спрямованої на підірив національної ідентичності, розкол міжнародних союзів і виправдання військових дій. Усвідомлення цих загроз і протидія інформаційним атакам є ключовими завданнями для країн, які хочуть зберегти суверенітет і незалежність.

Список використаних джерел:

1. Suslov M., Šejka M., Đorđević V. (Eds.). Pan-Slavism and Slavophilia in Contemporary Central and Eastern Europe: Origins, Manifestations and Functions. Cham: Palgrave Macmillan, 2023. 428 p.

Кутков Олександр, полковник,
начальник Центрального управління
цивільно-військового співробітництва
Генерального штабу Збройних Сил
України

Вербовенко Олександр, полковник,
кандидат наук з державного управління,
заступник начальника Центрального
управління цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України

Дюденко Світлана, Центральне
управління цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА ЦИВІЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Сучасні військові конфлікти характеризуються зростаючим значенням інформаційного впливу, що вимагає системного підходу до оцінювання інформаційного середовища під час планування та проведення операцій. Досвід цивільно-військового співробітництва в ході антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил та широкомасштабного збройного протистояння з РФ говорить про те, що політичні, економічні, соціальні, інфраструктурні та, особливі, інформаційні чинники суттєво впливають на ефективність виконання завдань підрозділами Сил оборони України. Однак у чинних керівних документах та військових стандартах Збройних Сил України (далі – ЗСУ) відсутні обґрунтовані методологічні підходи до систематизації та оцінювання інформаційної складової цивільного середовища, що ускладнює процеси управління інформаційними ризиками та протидії деструктивним інформаційним впливам з боку противника.

Тому, в своїй роботі, ми поставили за мету, розкрити та розробити методичний підхід до оцінювання впливу інформаційних чинників, який буде дозволяти ідентифікувати інформаційні загрози, оцінювати їх вплив на обстановку та забезпечити адаптивні механізми реагування, сприяючи підвищенню ефективності інформаційного управління у сфері цивільно-військового співробітництва та стратегічних комунікацій.

Інформаційна складова військових операцій включає політичні, військові, економічні, соціальні, інформаційні та інфраструктурні чинники, які створюють як виклики, так і загрози для ефективного виконання військових завдань. Окрім того, ці чинники виступають в ролі комунікаційних каналів [1, с. 114-116], через які спеціальна інформація впливає на поведінку як військовослужбовців, так і цивільного населення на когнітивному рівні.

Ведення інформаційно-психологічного впливу (ІПсВ) з боку противника супроводжується поширенням пропаганди та дезінформації [2] через медіа і соціальні мережі, що створює серйозні виклики для виконання завдань за призначенням підрозділами Сил оборони України. Така ситуація вимагає підвищення ефективності заходів у сфері цивільно-військового співробітництва (далі – ЦВС), що буде забезпечувати стійке урядування та залучення всіх складових силового блоку для досягнення стратегічних цілей оборони.

Збір інформації про інформаційні чинники впливу проводиться шляхом спостереження, взаємодії з об'єктами цивільного середовища, аналізу даних з відкритих джерел, опитувань цивільного населення, експертних думок, результатів соціологічних опитувань, а також обміном інформацією з органами місцевого самоврядування та державної влади [3].

Опис ключових інформаційних чинників має включати: – визначення основних джерел отримання інформації цивільним населенням; – наявність та перелік радіостанцій, телеканалів, які може слухати або дивитися цивільне населення; – стан забезпеченості цивільного населення

спутниковим телебаченням; - зони покриття національних операторів мобільного зв'язку та закордонних мобільних операторів у прикордонних районах; - можливість користування мобільним зв'язком та мережею Інтернет; - наявність/відсутність трансляції військових медіа; - перелік друкованих медіа (з них державною мовою та мовами національних меншин) та їхній місячний тираж; - список впливових журналістів, блогерів, ведучих тощо.

Наступним кроком є класифікація каналів комунікації (соціальні мережі, телебачення, радіо, інтернет-новини, месенджери, блоги та форуми, зовнішня реклама, чутки та особисті комунікації, які розповсюджують інформацію) відповідно до визначених критеріїв та поділ на інформаційний шум, інформаційний виклик або інформаційна загроза.

Для подальшого розгляду методології аналізу впливу інформаційних чинників, необхідно врахувати складність і багатокомпонентність взаємодії каналів комунікації. Запропонована класифікація каналів дає змогу оцінювати їхню форму, контекстуальну значущість та потенційний вплив на цільову аудиторію.

Когнітивний вплив ІПсВ на зміну сприйняття, оцінювання та поведінки цільової аудиторії під впливом маніпулятивної або деструктивної інформації може бути виражений у формуванні викривлених уявлень про порушення, розпалюванні страху, сумнівів або створених передумов для когнітивного дисонансу.

Соціальний вплив ІПсВ охоплює трансформацію суспільних настроїв, змінює рівень довіри до офіційних джерел інформації, дестабілізацію громадської думки або посилення суспільної поляризації. Високий рівень інформаційного впливу може сприяти виникненню соціальних протестів, конфліктів або навіть масових заворушень.

Політичний вплив ІПсВ виникає через зміну політичних переконань, делегітимізацію влади чи інституцій, зниження громадської підтримки політичних рішень та формування передумов для інформаційного втручання у виборчі та державні процеси.

На основі аналізу впливу інформаційної загрози на когнітивну, соціальну та політичну сфери створюється модель рівня впливу, яка визначає налаштування масштабів та інтенсивність загрози, а також її вплив на результат виконання стратегічних та оперативних завдань підрозділів. Моделювання застосовуються для розробки адаптивних механізмів реагування та стратегій протидії інформаційним загрозам у межах відповідальності цивільно-військового співробітництва.

Розроблена структурна модель відображає комплексний підхід до аналізу інформаційних чинників, які впливають на ефективність виконання завдань.

Механізм виконання завдання підрозділами ЦВС можна розглядати, як сукупність форм і методів впливу на інформаційний простір у Силах оборони України, який реалізується завдяки: оцінюванню ефекту інформаційного впливу та готовності структур ЦВС до виконання завдань в умовах поширення дезінформації через медіа та СМ; вибору каналу, часових параметрів засобів доставки інформації до цільової аудиторії.

Для впровадження системи оповіщення військового командування про інформаційні загрози необхідно створити автоматизовану платформу моніторингу інформаційного простору з інтеграцією в існуючі військові системи, яка буде аналізувати відкриті джерела та своєчасно виявляти потенційні загрози. Система повинна містити модуль прогнозування на основі машинного навчання для попередження майбутніх атак і мобільний додаток для миттєвого сповіщення.

На основі проведеного оцінювання стану цивільного середовища, визначаються та аналізуються цивільні аудиторії (за способом життя, віком, освітою, соціальним станом), на які надалі будуть спрямовані заходи інформаційного впливу.

Для ефективної боротьби з інформаційними загрозами необхідно реалізовувати комплексний підхід, який включає моніторинг, регулювання, співпрацю з медіа та платформами, освітні ініціативи та активне спростування шкідливих наративів. Кожен канал комунікації вимагає індивідуальних заходів та контрзаходів, які дозволяють мінімізувати вплив деструктивних інформаційних атак з боку противника.

Отже, можемо зробити наступні висновки, що використання методичного підходу дозволяє вчасно ідентифікувати загрози та провести оцінювання інформаційних впливів на цільову аудиторію, а також паралельно розробити адаптивні механізми протидії деструктивним впливам з боку противника. Результати дослідження сприяють вдосконаленню взаємодії між підрозділами Сил оборони України та

міжнародними партнерами, забезпечуючи підвищення стійкості до ворожих інформаційних атак. Це формує основу для впровадження інноваційних підходів у протидії пропаганді, дезінформації та іншим формам інформаційних впливів.

Список використаних джерел:

1. Литвинська С., Гордієнко Ю. Комунікативні канали як засіб передачі інформації у діяльності організацій. // Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи : матеріали II Всеукраїн. Наук.-прак. Інтернет-конф., м. Полтава, 23 листопада 2016 р. Полтава : ПолтНТУ, 2016. С. 114-116.
2. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. №№ 47-50. Ст. 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.
3. Про затвердження Тимчасової інструкції з оцінки цивільного середовища: наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 24.04.2019 р. № 159. Київ: ГШ ЗСУ, 2019.

Кутков Олександр, полковник, начальник Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України.

Вербовенко Олександр, полковник, кандидат наук з державного управління, заступник начальника Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України.

Дюденко Світлана, Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України

Гречко Денис, Центральне управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: РОЛЬ ТА ЗАВДАННЯ СІМІС

Культурна спадщина та культурні цінності України є невід'ємною частиною культурного надбання всього людства. У об'єктів культурної спадщини є одна важлива властивість – їх не можна відтворити, вони зникають назавжди при руйнуванні. Цим обумовлено і необхідність їх всебічного захисту, особливо, під час збройних конфліктів. Україна має величезну кількість пам'яток національного та місцевого значення, а також занесених до переліку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Збройна агресія РФ, анексія Криму, окупація значної частини території України, активні бойові дії, призвели до руйнування та пошкодження сотень пам'яток культурної спадщини. Велика кількість пам'яток археології та архітектури зараз перебувають поблизу лінії бойового зіткнення та у прикордонній зоні з РФ та республікою Білорусь. Це вимагає поєднання та координації спільних зусиль Сил оборони України та цивільних організацій та установ. Ця функція покладена на представників СІМІС.

В своїй роботі, ми поставили за мету, охарактеризувати роль Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України у діяльності спрямованій на захист культурної спадщини.

Важливість культурної спадщини та цінностей як частини цивільного середовища вже довгий час враховується НАТО при плануванні військових операцій та у діяльності протягом постконфліктного часу. Країни НАТО мають досвід бойових дій у районах розташування значної кількості пам'яток культури під час війни на Балканах у 90-ті роки минулого століття та пізніше – у Іраці та Афганістані [1]. Ці об'єкти мають вкрай важливе значення для місцевого населення та є частиною їхньої ідентичності. Їх руйнування можуть призвести до загострення у відносинах з цивільним населенням та, навіть, заворушень та повстань. Це ще раз підкреслює важливість врахування необхідності заходів із захисту культурних цінностей при плануванні військових операцій.

Ця діяльність відбувається у рамках дотримання норм Гаазької конвенції 1954 року та двох протоколів до неї (1954, 1999 рр.). Варто відзначити, що РФ, як і Україна приєдналися до конвенції. З іншого боку, держава-агресор не підписала Другий протокол до Гаазької конвенції, де конкретизуються її положення у випадку збройного конфлікту та захисту культурних цінностей на окупованих територіях.

Система СІМІС у ЗСУ почала формуватися з літа 2014 року. Напрямок по захисту культурної спадщини, як одного з важливих завдань цивільно-військового співробітництва, почав формуватися фактично одразу [2, с. 17].

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну було пошкоджено 1390 об'єкти культурної

спадщини [3]. Особлива увага вітчизняної громадськості та міжнародної спільноти до цієї масштабної проблеми пришвидшила розвиток цього напрямку СІМІС.

Цьому сприяв і початок операції у Курській області РФ з протидії початку наступу РФ на територію Сумської області у 2024 році. Захист об'єктів культурної на території цієї буферної зони також був покладений на представників СІМІС. Ці заходи показали чітке дотримання норм міжнародного гуманітарного права Україною, на відміну від держави-агресора.

Новий етап у роботі у Центральному управлінні цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України розпочався у грудні 2024 року. На виконання спільної директиви Міністра оборони України та Головнокомандувача ЗСУ було створено окремий підрозділ із захисту культурної спадщини. Враховуючи необхідність наявності спеціальних знань у кандидатів для проходження служби у цьому підрозділі, було зібрано інформацію про військовослужбовців, які до мобілізації працювали у сфері охорони та дослідження різних типів пам'яток культури. Заплановано проведення спеціальних курсів підготовки та оцінювання кандидатів для відбору найкраще підготовлених фахівців.

Для ефективного захисту культурної спадщини України *основними функціями* нового підрозділу будуть:

- взаємодія та координація діяльності, планування заходів із захисту культурної спадщини між Силами оборони України, державною владою, цивільними установами та неурядовими організаціями;
- участь у співпраці та реалізації проектів з Міжнародними організаціями (Міжурядовим комітетом з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО, Міжнародний комітет «Голубий щит», Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей (ICROM), Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць (ICOMOS) тощо);
- координація зусиль представників військових та цивільних структур із запобігання загрозам культурній спадщині та цінностям України;
- співпраця по евакуації та переміщенню до сховищ культурних цінностей та їх колекцій;
- постійне підвищення кваліфікації осіб, уповноважених здійснювати заходи із захисту культурної спадщини;
- розробка спеціальних положень та інструкцій, враховуючи весь наявний досвід;
- підготовка програм та планів заходів з оцінки шкоди, збереження, реставрації та консервації об'єктів культурної спадщини України після завершення війни.

Таким чином, враховуючи викладене, можемо зробити висновки, що війна триває, на жаль, переважно на території України, тому ми маємо бути найбільше за всіх у світі зацікавлені у збереженні людських життів, природного середовища та нашої культурної спадщини. Практика сучасних бойових дій демонструє повне ігнорування агресором норм міжнародного права, зокрема, всіх зобов'язань Гаазької конвенції. В реальності захист культурної спадщини та санкції проти порушників Конвенції гарантовано тільки доброю волею держав підписантів (ст. 28). В цих жорстких умовах ми маємо, принаймні зі свого боку, робити все можливе для мінімізації загроз для нашого культурного надбання.

Список використаних джерел:

1. Стандарт НАТО АJP-3.19, Спільна доктрина цивільно-військового співробітництва Альянсу. Видання А, версія 1. Брюссель: Офіс стандартизації НАТО, 2018. URL: [AJP-3.19_EDA_V1_E_2509.pdf](#).
2. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво»: затв. наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 02.07.2020 р. № 15860/С. Київ : ГШ ЗСУ, 2020.
3. За 3 роки повномасштабного вторгнення агресор зруйнував та пошкодив 1390 пам'яток культурної спадщини і 2205 об'єктів культурної інфраструктури. URL: <https://mcs.gov.ua/news/za-3-roky-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-agresor-zrujnuvav-ta-poshkodyv-1390-pamyatok-kulturnoyi-spadshhyni-i-2205-obyektiv-kulturnoyi-infrastruktury/>

Мойсіяха Андрій, доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування, начальник науково-дослідного відділу психологічних досліджень та оцінки лідерства Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІЙН

У сучасному світі геополітичні конфлікти нерідко застосовують інформаційні війни як стратегічну зброю, що спрямована на вплив на громадську думку та політичні рішення.

Інформаційні війни проти України включають широкий спектр методів психологічного впливу, серед яких домінують пропаганда, маніпуляції суспільною думкою, психологічний і психотропний тиск. Ці методи спрямовані на поширення неправдивої інформації, блокування українських медіа на окупованих територіях, та використання дезінформації як інструменту геополітичної боротьби. Російська Федерація навмисно перекручує історичні факти, використовуючи їх як обґрунтування власної агресії та спроби відновлення впливу на пострадянських просторах, з кінцевою метою анексії України. Основним об'єктом атак є людська психіка, на яку впливають на рівні підсвідомості. Психологічна війна охоплює такі сфери впливу як місцеве населення, міжнародну спільноту, морально-психологічний стан громадян, а також військовослужбовців. Розуміння психологічних аспектів національної безпеки в цьому контексті потребують особливої уваги, оскільки інформаційні війни орієнтовані на маніпулювання свідомістю людей, викликаючи значні виклики для стабільності та безпеки держав.

Згідно з науковими дослідженнями Д. Прокоф'євої, інформаційна війна визначається як комплекс дій, що ініціюються для здобуття інформаційної переваги через завдання шкоди інформаційним ресурсам супротивника та одночасного захисту власних інформаційних активів [6, с. 289]. Ці дії охоплюють збір, передачу, захист, маніпулювання, спростування та знищення інформації.

Пізніше, інформаційна війна розглядається як психологічна парадигма, яка впливає на індивідуальну, групову та масову свідомість за допомогою пропаганди, дезінформації, та маніпуляцій із метою переформатування соціально-політичних орієнтацій через зміну ціннісних установок і базових настанов особистості. М. Лібік наголошує, що суть інформаційно-психологічної війни полягає у впливі на суспільну свідомість, метою якого є керування людьми таким чином, щоб змусити їх діяти проти своїх інтересів, перетворюючи інформаційну війну не тільки в засіб технічної маніпуляції, але й у засіб соціально-психологічного впливу [5].

Це особливо акцентує на важливості розуміння інформаційної війни не тільки як технічної боротьби за дані, але як складної стратегії, яка включає глибокий психологічний вплив на суспільство та його ціннісні орієнтації.

За оцінками західних аналітиків, інформаційно-психологічна війна є вершиною інформаційного протиборства, яка відрізняється своєю багатооб'єктністю, багатоаспектністю, а також широким територіальним охопленням. Ці особливості поєднуються з виразною цілеспрямованістю та вибірковістю в ураженні цілей. Відмінність інформаційно-психологічної війни полягає у фокусі на якісних аспектах впливу, а не просто на кількості інформаційних повідомлень. Центральними характеристиками понять «інформаційна війна» і «психологічна війна» є те, що інформаційна війна ведеться переважно у кібернетичному просторі, в той час як психологічна війна розгортається у соціальному просторі [4, с. 59].

Ключова мета інформаційно-психологічної війни, за словами американського дослідника Джона Стейна, полягає в здобутті влади над розумами, особливо тих осіб, які приймають ключові рішення стосовно війни та миру, а від військової точки зору – над тими, хто вирішує, коли і як використовувати стратегічні сили та можливості [7, с. 112].

Для аналізу стратегій та дій противника важливо зазначити, що Росія реалізує інформаційну війну проти України з самого початку її незалежності. Ця війна перестала бути лише доповненням до військового конфлікту, а набула статусу самостійного явища. Відмінність сучасного підходу Кремля

полягає у зосередженні на «психосфері», яку розглядають як основний театр військових дій [1, с. 29]. Чітке формулювання ідей та їх кодування в різних форматах – текст, відео, графіка, фото – стають ключовими в інформаційному протистоянні, спрямованому на вплив на свідомість цільових груп.

Основним інструментом у цій сфері є психологічні техніки, такі як бойове нейролінгвістичне програмування (НЛП), яке використовується для програмування, маніпулювання та блокування людської свідомості. Інформаційна зброя, яка визначається як сукупність засобів, методів, способів та технологій інформаційно-психологічного впливу, створених для прихованого і явного управління інформаційним середовищем противника, має за мету завдати йому невинної шкоди [3, с. 220].

Цілеспрямований інформаційний вплив охоплює виробництво та розповсюдження спеціальної інформації, яка впливає безпосередньо (позитивно чи негативно) на функціонування та розвиток інформаційно-психологічного середовища держави, включаючи психіку та поведінку політичної еліти та населення [2].

Широкомасштабна інформаційна війна, що ведеться Росією проти України, має на меті підірвати політичної, економічної, соціальної та оборонної систем нашої держави. Важливою організаційною особливістю цієї війни є майже повний контроль інформаційного простору з боку єдиного центру ухвалення рішень. Основним інструментом, за допомогою якого держава реалізує свої інформаційні операції, є засоби масової інформації, які збирають, обробляють, аналізують інформацію та донесуть її до різних соціальних груп.

Росія активно використовує інформаційний простір України для здійснення інформаційно-психологічного впливу на діяльність українського керівництва та формування громадської думки щодо внутрішньої та зовнішньої політики України. Основою цієї війни є використання психологічних механізмів, спрямованих на досягнення вищезазначених цілей.

Вплив на національну безпеку у контексті інформаційних війн вимагає від держави забезпечення захисту своїх інформаційних просторів, що є фундаментальним для стабільності та безпеки країни. Національна безпека, у цьому аспекті, охоплює не тільки фізичний, але й когнітивний захист громадян. Зокрема, важливим є розроблення та впровадження програм, які зміцнюють психологічну стійкість населення, підвищують рівень критичного мислення та спроможність до глибокого аналізу медійної інформації. Це передбачає освіту і тренінги, спрямовані на виявлення і відкидання дезінформації та інших форм маніпулятивного контенту.

Ефективна протидія інформаційним загрозам також вимагає комплексного підходу, який поєднує технічні ресурси та стратегічне планування. Державна стратегія повинна включати створення і підтримку надійних інформаційних систем, які можуть протистояти спробам зовнішнього втручання, а також регулярне оновлення законодавчих і нормативних баз, які регулюють цю сферу. Окрім того, важливою є співпраця з міжнародними партнерами для обміну знаннями та методами боротьби з кіберзагрозами та інформаційними операціями.

Таким чином, забезпечення національної безпеки в умовах інформаційних війн вимагає від держави не лише реактивних заходів, але й проактивного впровадження стратегій, які забезпечують довгострокову стійкість і адаптивність інформаційного простору до змінних умов сучасної глобалізованої інформаційної арени.

Для ефективної протидії загрозам національній безпеці, пов'язаним з інформаційними війнами, необхідно впровадження комплексних програм, які би сприяли зміцненню психологічної безпеки населення. Основу таких програм складають заходи, спрямовані на підвищення медіаграмотності, розвиток психологічної стійкості та формування критичного мислення серед громадян. Важливим аспектом є також включення освітніх та тренінгових модулів, які б навчали розпізнавати дезінформацію та протидіяти маніпулятивним технікам, що використовуються у рамках інформаційних операцій.

Паралельно з внутрішніми заходами, важливим елементом стратегії протидії є міжнародне співробітництво. Це передбачає обмін досвідом та ресурсами з міжнародними організаціями та іншими країнами, які також стикаються з подібними викликами. Така співпраця може включати спільні наукові дослідження, розробку універсальних методик виявлення та нейтралізації інформаційних атак, а також формування єдиних стандартів реагування на інформаційні загрози.

Окрім того, необхідно створити механізми швидкого реагування на інформаційні атаки, що дозволяють оперативно ідентифікувати та нейтралізувати їх вплив на громадську думку і, таким чином,

мінімізувати потенційні шкоди від таких атак. Забезпечення функціонування таких механізмів вимагає наявності висококваліфікованих фахівців у галузі кібербезпеки та психології, а також використання передових технологій в області моніторингу і аналізу інформаційних потоків.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, систематизуємо отримані результати у табл. 1.

Таблиця 1. Психологічні виклики та стратегії протидії національній безпеці у контексті геополітичних інформаційних війн

№ п/п	Виклики	Заходи протидії
1.	Використання медіа для поширення упередженої або неправдивої інформації з метою маніпуляції громадською думкою.	Освітні програми для підвищення медіаграмотності; постійне моніторинг та оприлюднення фактчекінгу.
2.	Цілеспрямоване впливання на переконання та поведінку людей через психологічні техніки, такі як НЛП (нейро-лінгвістичне програмування).	Просвітницькі кампанії про методи психологічного впливу; тренінги з особистісного розвитку.
3.	Розповсюдження неправдивої інформації для дестабілізації політичних та соціальних систем.	Створення спеціалізованих установ для виявлення та спростування фальсифікованих даних.
4.	Використання страху та тривоги як інструментів для досягнення політичних цілей.	Програми психологічної підтримки та стресостійкості для населення та особливо вразливих груп.
5.	Обмеження доступу до об'єктивної інформації, зокрема у конфліктних зонах або окупованих територіях.	Розробка та впровадження технологій для обходу цензури та забезпечення вільного доступу до інформації.

Отже, психологічні виклики національної безпеки в контексті геополітичних стратегій інформаційних війн вимагають від урядів не тільки технічних, але й стратегічних психологічних рішень. Зміцнення психологічної стійкості та медіаграмотності населення є ключовими для забезпечення стабільності та безпеки держави у відповідь на сучасні інформаційні виклики.

Список використаних джерел:

1. Алещенко В. Психологічні аспекти інформаційної війни. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. 2022. Вип. 2(50). С. 27-31.
2. Вакалюк О. С., Звездова О. О. Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2022. № 3. С. 82-90.
3. Габро І. В., Шевчук О. В. Інформаційно-психологічний вплив на суспільну свідомість в умовах інформаційно-психологічної війни. Війни інформаційної епохи: міждисциплінарний дискурс: монографія. Харків : ФОРМ, 2021. С. 215-228.
4. Калінічева Г. Використання інформаційно-психологічної зброї в умовах російсько-української війни. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. Вип. 6. С. 53-65.
5. Лібікі М. Що таке інформаційна війна? URL: <http://viysko.com.ua/tehnologiji-voyen/martin-libiki-shhotake-informacijna-vijna/>.
6. Прокоф'єва Д. М. Інформаційна війна та інформаційна злочинність. Вісник Запорізького юридичного інституту, 2000. № 1. С. 288-307.
7. Vickers M. J. The revolution in military affairs and military capabilities. War in the information age: new challenges for U.S. security policy. Washington etc., 1997. 227 p.

Красота Ігор, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник Науково-методичного центру кадрової політики
Міністерства оборони України
Федорович Володимир, полковник,
начальник науково-дослідного відділу
Науково-методичного центру кадрової
політики Міністерства оборони України

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

З метою вирішення проблем, які загострилися у кінці лютого 2022 року з початком широкомасштабної агресії російської федерації (далі – РФ) та трансформації військової кадрової політики (далі – ВКП) в системі Міністерства оборони України (далі – Міноборони) для безпосереднього впливу на покращення доукомплектування військових посад Збройних Сил (далі – ЗС) України, було прийнято Концепцію ВКП в системі Міноборони на період до 2028 року, яку затверджено наказом Міноборони № 637 від 27 жовтня 2023 року [1].

Однак керівництво Міноборони шукало нові шляхи для розбудови сучасної та ефективної системи залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України, тому було розроблено принципово новий документ – Політику залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони (далі – Політика), яка у травні 2024 р. затверджено Міністром оборони України [2]. Ця Політика поширюється не тільки на діючий персонал сил оборони України, а й на потенційний людський ресурс – молодь допризовного віку, а також на ветеранів і членів їх сімей. Зазначеними категоріями людського капіталу як правило мало опікувалися, а заходи по розвитку потенційного людського капіталу, а саме залучення молоді. Крім того соціальні гарантії ветеранів тільки декларуються без відповідного державного фінансування.

Продовженням трансформації напрямків та принципів ВКП визначених Політикою було розроблення Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року (далі – Стратегія), яка затверджена наказом Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 року № 862 [3].

Метою цієї Стратегії є створення цілісної та узгодженої системи залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України в умовах воєнного стану, у післявоєнний період та в мирний час.

Отже протягом 2023-2024 років відбулась трансформація ВКП та її поширення від персоналу Міноборони до людського капіталу сил оборони України та затвердження відповідної Стратегії, яку планується реалізувати шляхом щорічних заходів з метою досягнення стратегічних та оперативних цілей і завдань, моніторингу виконання індикаторів досягнення результативності цілей, суспільного діалогу та широкого залучення організацій громадянського суспільства, розвитку міжнародної співпраці за напрямками, визначеними у Стратегії.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 р. / Наказ Міністерства оборони України від 27 жовтня 2023 року № 637. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text>.
2. Політика залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони 2024 року. URL: https://www.mil.gov.ua/content/27302024/POLITIKA_zaluchennya_rozvitku_ta_utrimannya_lyudskogo_kapitalu_v_silah_oboroni140524.pdf.
3. Про затвердження Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року / Наказ Міністерства оборони України від 29 грудня 2024 року № 862/нм. URL : <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-vid-29-12-2024-862-nm-pro-zatverdzhennya-strategiyi-zaluchennya-rozvitku-ta-utrimannya-lyudskogo-kapitalu-v-silah-oboroni-ukrayini-na-period-do-2027-roku>.

Бабкіна Ольга, доктор політичних наук,
професор, Український державний
університет імені Михайла Драгоманова
Вергелюк Євген, здобувач третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ В УКРАЇНІ

Аналіз літератури з питань політичної участі засвідчує, що це поняття вживається у двох значеннях – ширшому (неспецифічному) і вузкому (специфічному) [1; 3; 8-9; 11-12]. У ширшому значенні під політичною участю розуміють будь які дії, за допомогою яких «рядові» члени політичної системи (пересічні громадяни) впливають або намагаються вплинути на результати її діяльності. У такому розумінні поняття політичної участі використовується для позначення форм політики, не пов'язаних з професійною політичною діяльністю, тобто є протилежним поняттю політичного функціонування. Головними формами участі в політичному процесі розглядаються, при цьому, причетність громадян до формування представницьких органів держаної влади шляхом голосування на виборах різного рівня, а також участь у референдумах.

Говорити про політичну участь у її сучасному розумінні можна від часів індустріального суспільства, коли, за К. Манхеймом, «все більше активізуються ті верстви та групи, котрі до цього часу грали у політичному житті лише пасивну роль». Цю радикальну активізацію він визначив як «фундаментальну демократизацію суспільства» [5, с.288]. Раніше демократія була лише псевдодемократією, «оскільки надавала політичну значущість лише дрібним групам у майновій та освітній сферах». Пояснюючи глибинні витоки цього явища, вчений писав, що стримування духовного розвитку мас мало сенс для панівних верств доти, доки еліта могла розраховувати на те, що «тупість мас взагалі утримає їх від політичної діяльності».

Однак, через певний час реалії індустріального суспільства починають сприяти активізації мас, і коли вони так чи інакше залучаються до політики, їхній недостатній духовний розвиток, передусім низький рівень політичної освіти, «стає проблемою державного значення, доленосним питанням для самої еліти» [5, с.289]. Тобто, сама логіка розвитку всесвітньо-історичного процесу, потреби індустріального, а потім і постіндустріального суспільства зумовлюють залучення мас до свідомої кваліфікованої участі у справах держави й суспільства. Водночас постає питання щодо інтенсивності та кваліфікованості участі широких верств населення у політичному житті.

Німецький дослідник Г. Ярас наголошує на важливості політичної участі громадян для забезпечення демократичності державно-правового режиму: «Ні політичні партії, ні об'єднання чи утворення зі змішаним статусом не уповноважені приймати рішення про долю спільноти, навпаки, легітимність державної влади ґрунтується не тільки на народі як анонімній і дедалі більш дифузній величині, але й на політичному праві на свободу кожного окремого громадянина як співгромадянина» [10, с. 631].

Громадянське суспільство у різних проявах почало формуватися ще в радянській Україні. Саме розвиток громадських організацій та їх активна діяльність спричинили розпад комуністичної системи та сприяли відродженню незалежності України. Тут слушною є думка дослідника В. Степаненка, що одна із яскравих політичних маніфестацій громадянського суспільства того часу – студентська «революція на граніті» стала каталізатором громадської політичної мобілізації та державної незалежності і розпочала традицію протестних майданів в Україні [7, с. 246].

Проблема становлення і розвитку громадянського суспільства активно досліджувалася і продовжує досліджуватися науковцями різних галузей, зокрема істориками, політологами, суспільствознавцями. Дослідженнями з розвитку громадянського суспільства в Україні займалися такі професіонали як А. Колодій, В. Баркова, І. Кресіна, Т. Розова, В. Бабкін, Р. Балабан, Г. Зеленько, В. Степаненко та інші. Така актуальність проблематики громадянського суспільства зумовлена

процесами, які відбуваються в сучасному українському суспільстві.

Нині перед Україною, яка обрала шлях демократичного розвитку лежать непрості завдання, вона має змінити ставлення народу до влади, подолати недовіру до неї. Також необхідно подолати відчуження масової частки українського народу від громадського і політичного життя, подолати тоталітарні стереотипи у свідомості населення. Потрібно докласти зусиль для обмеження влади і впливу державних чиновників засобами громадянського суспільства та сприяти, щоб принципи демократії були у практиці формальних демократичних інститутів влади.

Сучасна ситуація знаменується тим, що в Україні відбувається паралельний процес формування громадянського суспільства і правової держави. Це відбувається у рамках міжнародного правового поля де права людини і громадянина підпорядковуються нормам міжнародного права. А це означає заборону будь якої дискримінації незалежно від віку, статі, національно-етнічних, політичних, релігійних та інших ознак. У цій площині забезпечується захист прав людини з боку судових органів та громадських організацій. Проповідується повага до людської гідності, право вільного волевиявлення у духовній, світоглядній, політичній сферах тощо.

Українська дослідниця Н. Дембіцька, використовуючи політичну участь як одну з категорій теорії політичної соціалізації, зазначає, що це поняття конкретизується як форма залученості особистості до політики. Дослідниця підкреслює, що підтримує традицію виокремлення двох рівнів залученості залежно від мотивації політичної участі політичних акторів: 1) інструментальна – мотивацією є професійна стабільність, гарантії певного соціального статусу, приналежність до політичної влади як спосіб соціального самоствердження особистості; 2) ціннісно-орієнтована – в основному базується на тих цінностях, які виробляються різними соціальними групами у процесі усвідомлення ними своїх інтересів і переваг [6, с. 487-490].

Серед базових мотивів політичної участі розрізняють також: інструментально-раціональні – забезпечення і захист інтересів політичних акторів; освітньо-розвивальні; комунітаристські - уявлення про загальне благо та необхідність його підтримання [2].

Аналізуючи нормативне закріплення права на політичну участь в Україні в нормах внутрішнього законодавства, варто зазначити, що вона закріплена у ст. 38 абз. 1, абз. 2 Основного Закону, що включає право на управління державними справами, участь у референдумах, право обирати та бути обраним до органів державної влади, право доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [4]. Правом політичної участі та політичними правами наділені в основному громадяни України. Іноземці, біпатриди, апатриди можуть володіти окремими політичними правами, визначеними Конституцією України та законами України, зокрема, такими як право на звернення, право на свободу думки і слова, право на вільний вираз поглядів та переконань, право на створення та членство в об'єднаннях громадян. Іноземці в Україні мають право брати участь у зборах, мітингах, демонстраціях, якщо вони не переслідують політичну мету. Виключно громадяни України володіють активним та пасивним виборчим правом, правом брати участь в управлінні державними справами, загальнодержавних та місцевих референдумах, вступати до політичних партій та бути їх засновниками, бути державними службовцями, що становить основу конвенційної політичної участі.

Водночас у кризовій ситуації виявилися й проблемні аспекти взаємодії між інституціями держави та патріотично налаштованою громадськістю. Нагальною потребою залишається забезпечення ефективної координації дій громадських активістів і збройних формувань з державними структурами. Неприпустимими є прецеденти відсутності злагоженості в медіа роботі, коли офіційні та громадські джерела подають взаємовиключну інформацію про ситуацію в зоні конфлікту та інші резонансні події. Зазначене свідчить про необхідність розроблення відповідного вимогам часу нормативного забезпечення громадської діяльності у сфері національної безпеки та оборони, чіткого визначення і своєчасного вдосконалення її правових засад.

Отже, проблема громадянського суспільства є надзвичайно актуальна і складна. Більш ніж двадцятип'ятирічний досвід незалежності України засвідчує, що ефективне функціонування політичної системи, нормальна робота економіки, добробут громадян можливі тільки в умовах існування громадянського суспільства та залучення громадських ініціатив до всіх сфер життєдіяльності суспільства. Ефективному розвитку громадянського суспільства буде сприяти утвердження незалежної, демократичної, правової держави та її інтеграція до європейського та світового співтовариства.

Розвинене громадянське суспільство у свою чергу буде сприяти прогресивному сталому людському розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: Монографія. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.
2. Бекешкіна І. Е. Демократизація в Україні: соціологічний діагноз. // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. X. : ВЦ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001. С. 84- 93.
3. Гончаров Д. В. Теория политического участия. М.: Юристъ, 1997. 206 с.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Майнхейм К. Человек и общество в эпоху преобразования / [пер. с нем. и англ.]. М. : Юрист, 1994. С. 277-411.
6. Ротар Н. Перспективи політичної участі громадян України в контексті європейського досвіду Е-демократії [Текст]. *Держава і право*. 2006. № 32. С. 484-491.
7. Степаненко В. П. Громадянське суспільство: дискурси і практики. Київ, 2015. 420 с.
8. Conway M. M. *Political Participation in the United States*. 3d ed. Washington, DC: CQ Press, 2000. 227 p.
9. Crotty W. J. *Political participation and American democracy*. N.Y.: Greenwood Press, 1991. 2008. 233 p.
10. Hans D. Jaras Funktionen und Dimensionen der Grundrechte / *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa*. C.F. Muller, Verlagsgruppe Huthing Jehle Rehm GmbH, Heidelberg, Munchen, Landsberg, Berlin. 2006. 894 s.
11. Milbrath L. W., Goel M. L. *Political Participation: How and why Do People Get Involved in Politics?* 1982. 236 p.
12. Peltzman S. *Political participation and government regulation*. University of Chicago Press, 1998. 346 p.

Дем'яненко Віра, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Університету Григорія Сковороди в Переяславі

Палаш Олег, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти сп. Політологія Університету Григорія Сковороди в Переяславі

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОСТІ У СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ – ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Формування громадянськості як складової громадянського виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів. Нині, в умовах агресивної збройної та інформаційної війни Росії проти України, формування громадянської відповідальності і патріотизму є стратегічно важливим завданням з точки зору національної безпеки. Адже свідомо громадянська позиція виступає потужним запобіжником проти колабораціонізму і державної зради. Підґрунтям колабораціонізму є відсутність чіткої громадянської позиції, тобто усвідомлення власної відповідальності за долю країни. Громадянськість – це не лише знання своїх прав і обов'язків, а й активна участь у житті суспільства, готовність відстоювати інтереси власної держави.

Громадянськість – духовно моральна цінність, світоглядно-психологічна характеристика людини, що зумовлена її державною самоідентифікацією, усвідомленням належності до конкретної країни. Із цим пов'язане більш або менш лояльне ставлення людини до встановлених у державі порядків, законів, інституцій влади, відчуття власної гідності, знання і повага до прав людини, чеснот громадянського суспільства, готовність та вміння домагатися дотримання власних прав та обов'язків [2]. Громадянськість – поняття багатогранне, передбачає володіння компетентностями: усвідомлення себе повноправним членом суспільства; здатність і готовність виступати в ролі активного й свідомого члена політичного співтовариства; відданість інтересам суспільства, почуття відповідальності за його стан і готовність працювати заради цих інтересів.

Війна кардинально впливає на життя підростаючого покоління, впливаючи на соціалізацію, світогляд і систему цінностей. Старшокласники, які проживають період активного формування особистості, опинилися перед дуже складними викликами, що впливають на їх психологію, ціннісні орієнтири і громадянську позицію.

Успішне становлення громадянина-патріота, на нашу думку, передбачає синтез традиційної політичної освіти і нового демократичного навчання. Це означає, що громадянське виховання має включати уміння аналізувати й оцінювати політичні проблеми (тобто вивчення політики) та формування демократичної компетентності дітей шляхом навчання і життя в умовах демократії.

На формування громадянськості та навичок політичної діяльності в демократичних структурах впливають сімейне виховання, соціалізація в закладах освіти, соціальне навчання в суспільному просторі. Проте, цей процес не автоматичний [3]. Зміцненню громадянської позиції та патріотизму в молоді сприяє цілеспрямована робота у різних сферах інтелектуального, психологічного і морального її становлення. Національно-патріотичне виховання має бути інтегроване у навчальні дисципліни змістовно і методично. Велике значення має освіта і просвіта (старшокласники вже здатні також до самоосвіти), яка передбачає насамперед вивчення історії, культури, традицій українського народу, України у контексті світового історичного процесу та формування критичного мислення, що важливо для стійкості / протидії до ворожої пропаганди.

Здійснення патріотичного виховання, розвиток національної свідомості, ефективність яких визначають не стільки пасивні форми (мітинги різного рівня з приводу національних / державних свят, зустрічі з борцями за незалежність України, політиками, митцями, екскурсії тощо), а активна залученість учнівської молоді до волонтерських ініціатив, громадських рухів, національно-культурних проєктів, насамперед на місцевому рівні (у власній громаді, наприклад, участь в озелененні населеного пункту,

догляд за могилами відомих людей, робота у волонтерських хабах, створення інформаційних проєктів, які популяризують історію та культуру краю, різні форми шефства і т.п.). Таким чином, у підлітків формується особиста та колективна відповідальність – розуміння того, що кожен громадянин впливає на майбутнє рідної держави, і його вибір має велике значення як для нього особисто, так і для суспільства загалом. Практична робота в умовах воєнного стану сприяє: швидшому дорослішанню підлітків; усвідомленню ними складності реального світу, важливості єдності суспільства, значення власної національної ідентичності, свободи, гідності, справедливості; розуміння цінності сім'ї, друзів, мирного життя.

В умовах інформаційної війни, яка є складовою гібридної, для запобігання колабораціонізму, формування патріотичної / громадянської позиції необхідно проводити зі старшокласниками постійну системну роботу по дотриманню інформаційної гігієни – здатності розрізняти фейки, маніпуляції, пропаганду, замовні матеріали, уміння самостійно мислити, проводити фактчекінг.

Для підтримання психологічної рівноваги / стійкості молоді, запобігання її емоційного вигорання, коли доводиться жити в постійному стресі, можливій втраті близьких, вимушеного переселення, молодь має відчувати постійну турботу, зацікавленість нею у сім'ї, освітньому закладі, громаді. Важливо забезпечити підліткам психологічну підтримку, демонстрацію зацікавленості їх проблемами, щоб допомогти їм адаптуватися до нової реальності без втрати віри в майбутнє, у перемогу і цивілізований розвиток України.

Одним із найважливіших напрямків формування громадянськості в українських старшокласників є військово-патріотичне виховання. Воно передбачає формування високого рівня національної свідомості, готовності стати на захист Батьківщини, працювати на її успішний суспільно-економічний розвиток та є елементом державної безпеки. Зміст військово-патріотичного виховання включає не лише підготовку до захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, а й формування активної громадянської позиції, розуміння відповідальності перед суспільством і державою. Програми національно-патріотичного виховання, які розробляються і втілюються нині в Україні передбачають навчання основ військової справи, цивільного захисту, орієнтування у надзвичайних ситуаціях, надання долікарської медичної допомоги, формування фізичної та психологічної стійкості тощо. Військово-патріотичне виховання є фундаментальною складовою формування національної ідентичності, громадянської позиції молодого покоління та обороноздатності держави.

Чітка громадянська позиція та патріотизм унеможливають зраду, адже людина, яка любить свою країну, усвідомлює цінність її незалежності та власного успішного майбутнього в ній. Формування цих настанов політичної культури української молоді є колективною відповідальністю усіх дорослих громадян та суспільних інститутів. Питання формування громадянськості як інтегрованої якості особистості є проблемою не лише освітньої галузі, а стосується суспільства загалом, яке розставить акценти та окреслить межі відповідальності дорослих вихователів (учителів, викладачів, представників громадських організацій), й, зрештою, головних суб'єктів виховання – батьків нинішніх і майбутніх поколінь дітей зі сформованою державницькою позицією, державницькою відповідальністю та державницьким патріотизмом [1].

Зважаючи на це, громадянськість як інтегрована риса особистості, на сьогодні є основою стабільності Української держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно-свідомими громадянами-патріотами, здатними в недалекому майбутньому забезпечити їй гідне місце в цивілізованому світі. Формування громадянськості у старшокласників є стратегічно важливим завданням державної політики не тільки у сфері освіти а й у питаннях національної безпеки. Успішна реалізація відповідних підходів сприятиме зміцненню національної ідентичності, правової культури та готовності молоді до активної участі у захисті й відбудові країни.

Список використаних джерел:

1. Завалевський Ю., Кіян О. Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в умовах закладу загальної середньої освіти. URL: <http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/479/432>.
2. Осадчий І. Г. Концепція громадянського виховання учнів у системі загальної середньої освіти України: авторський проєкт. *Народна освіта* : електронне наукове фахове видання. № 2 (26), 2015. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3324.
3. Büttner Christian. Demokratie und Erziehung. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep14697.4.pdf>.

Овчар Ірина, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, **Овчар Юлія**, аспірантка кафедри журналістики Львівського національного університету ім. І. Я. Франка

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ В ПУБЛІЧНІЙ ПЛОЩИНІ

Публічна площина, зокрема її комунікаційна частина, часто відіграють важливішу роль, а ніж правові засади певного документу, оскільки документи читають значно менше людей, ніж сприймають озвучену інформацію. Відтак, на етапі будь-яких переговорів, домовленостей, ухвалення рішень, погодження позицій щодо значну роль відіграють комунікації. Тому основний акцент даного тексту буде зводиться до тих аспектів публічної комунікації, які застосовуються в рамках переговорного процесу щодо припинення військової агресії РФ проти України.

Перш ніж перейти до змістовної складової статті, зазначимо основну емпіричну базу, яка буде важливою для розгляду теми. Оскільки мова йде про переговорний процес, то доцільно згадати про Віденську конвенцію [1]. Попри те, що сучасне міжнародне право стало досить крихким, і не забезпечується виконання певних його в рамках політичних подій, зокрема військових. Тим не менше, саме Віденська конвенція визначає, що таке «міжнародний договір» як угода, яку укладають між собою держави в письмовій формі, що регулюється міжнародним правом. А також, проголошує, що «кожна держава має право укладати договори».

Відомим дослідником з питань теорії комунікацій, масово-комунікаційних технологій, інформаційних війн тощо є Г. Г. Почепцов [2]. Також зміст статті потребуватиме розуміння публічних комунікацій, адже вони орієнтовані на певну цільову аудиторію, супроводжуються відповідними акцентами, та формують переконливі аргументи щодо інформації, яка є ключовою і має отримати довіру в суспільства. Зрозуміти ці складові комунікації допоможе праця колективу авторів під редакцією С. О. Телешуна [3]. Під час написання тексту будемо використовувати інформацію медіа, адже сьгоднішні події найшвидше публікуються в інфо просторі, а це в основному інтернет ресурси, соціальні мережі, і безпосереднє спілкування.

Тепер переходимо до самої теми. Зауважимо, що фокус уваги буде зосереджено на каналах комунікації та окремих деталях змістової частини. Про чому вважаємо, що публічна і неформальна частина комунікації важливіша від юридичної, адже передбачає використання більш прозорої і зрозумілої широкому загалу мови тексту.

Отже, описуючи переговорний процес щодо припинення військової агресії, треба згадати, що він розпочався одразу після 24 лютого 2022 року. В той період українська влада обговорювала можливість українсько-російських перемовин до того часу, поки Росія не висунула вимогу скласти зброю для української армії. До того ж українська сторона була проти зустрічі на території Білорусі. Під час переговорів 3 березня обговорили три блоки: військовий, гуманітарний та питання майбутнього політичного врегулювання конфлікту. Каналами комунікації було телебачення, яке в безперервному режимі транслювало інформацію в рамках «Єдиного телемарафону», а також соціальні мережі.

У цій ситуації важливо звернути увагу, що частиною переговорного процесу є умови, які можуть бути публічними і непублічними. А також щодо пояснення подій використовували різну термінологію: конфлікт, агресія, війна, зона бойових дій, територія ведення збройної агресії і т.д. Фактично, в публічній площині формувалися усі ознаки та критерії, які в подальшому давали характеристику подіям та описували їх. Також важливою складовою переговорів є реагування учасників на ситуацію в конкретних умовах і час. Відповідно, переговорна позиція та вимоги сторін змінювалися весь цей трирічний період. Українська сторона в публічній комунікації працювала більше на зовнішню аудиторію. Тому контекст внутрішньої політики частково перейшов в підпорядкування міжнародному порядку денному.

Паралельно РФ запускала свою комунікаційну рамку, щоб намагатися вплинути на сприйняття міжнародних подій з середини України. Їх називають ІПСО (інформаційно-психологічна операція) [4].

Одним з таких яскравих медіа наративів стали заяви про нелегітимність української влади, зокрема, президента, строк повноважень якого в мирних умовах мав завершитися в травні 2024 року. Українські медіа ресурси цю дискусію підтримували, щоправда фокус уваги був зроблений в бік замірів соціології, яка стосувалася як підтвердження факту легітимності президента, так і рейтингів його довіри / підтримки [5]. Також українські медіа та експерти відзначали, що в умовах правового режиму воєнного стану транспарентні, демократичні вибори немає можливості провести, що було ключовим аргументом законності діяльності чинної влади.

Окремою складовою публічної комунікації є меседжі. Адже вони лягають в основу заголовків, або потрапляють в пул подальшої дискусії та масштабування думки. Також в них завжди є чіткі посил для аудиторії, а також бажання наполягти на певному контексті. При чому такою аудиторією може бути суспільство, і політики. Наприклад, на одній з прес-конференцій президент Володимир Зеленський сказав, що задля миру (і вступу України в НАТО) готовий пожертвувати своїм президентством. Цікава заява, причому вона виглядала як посил не стільки для українського суспільства, скільки для команди президента США Дональда Трампа, яка висувуючи умови щодо підготовки до мирних переговорів здійснює тиск на Зеленського, згадуючи минулорічні наративи про вибори та нелегітимність діючого президента.

Окремою частиною публічних комунікацій в рамках переговорного процесу є використання термінів. Частково про них ми згадували на початку тексту. Тепер про їх трансформацію в розрізі трьох років. Від слів «врегулювання конфлікту» та «перемога» впродовж трьох років ми перейшли до «справедливий мир», «сталий мир», «тривалий мир», «переговори про припинення військової агресії», «перемир'я». Говорять також про два принципи перемовин: «мир за допомогою сили», і що є в міжнародній практиці переважаючим: «право сили чи сила права». Так, в Резолюції ПАРЄ про мирні переговори для завершення війни в Україні говориться, що «надійні мирні переговори можуть вестися лише з позиції стійкості та сильної обороноздатності, а справедливий і тривалий мир можливий лише за умови надання Україні адекватних гарантій безпеки. Будь-які мирні переговори мають відбуватися за участю України та з повагою до її права визначати своє майбутнє» [6].

За усіма цими термінами прихований зміст того, що відбувалося за кулісами публічної політики та в кулуарах президентських адміністрацій. Адже вся інформаційна складова, яка доволі часто змінюється в підсумку сформує переговорну рамку і зміст договору (угоди, меморандуму), тобто забезпечить правову площину. А до неї має бути готове суспільство. Отже, інформація формується не лише для розуміння контексту, а й для підготовки до чогось, для кращого сприйняття. Іноді для моніторингу того, чи сприйме цільова аудиторія можливі запропоновані умови. І це ще одна функціональна складова публічної комунікації – моніторингова.

Загалом, інформація це інструмент управління, як подіями, так і людьми. У сучасному світі ведеться жорстока боротьба за людську свідомість, і в цій боротьбі активно застосовуються різні технології, зокрема пов'язані з комунікаціями. Ми розглянули лише ту частину публічної комунікації, яка направлена на забезпечення процесу переконання, впливу, втягування в дискусію, формування сумнівів, досягнення тиску тощо. І вона має значення і вплив в певний час і в певних умовах. Попри це, треба розуміти, що сфера публічної комунікації охоплює широкий спектр інструментів, методів, технологій для виконання соціальних функцій вербального та невербального характеру. І в цілому забезпечує розвиток суспільства, наповнює його певним змістом, через який будуються правила, норми, знання, переконання тощо.

Отже, комунікаційна складова в нашому прикладі щодо супроводу переговорного процесу для припинення агресії РФ проти України покликана забезпечити інформаційні зв'язки між державами, між інститутами в середині країни, між владою та суспільством, а також легітимізувати владні рішення, та встановити рамку порозуміння у демократичному суспільстві. Власне зберегти основи демократії в цих крихких умовах змін в світовій політиці.

Список використаних джерел:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.
2. Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Знання, 2008. 663 с.
3. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.
4. Що таке ІПСО, чому важливо це знати і які операції зараз проводить Росія проти України. URL: <https://tyzhden.ua/shcho-take-ipsso-chomu-vazhlyvo-tse-znaty-i-yaki-operatsii-zaraz-provodyt-rosiia-proty-ukrainy/>.
5. Овчар І. Конституційна весна: що означає легітимність інституту президента? URL.: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/konstitutsijna-vesna-shcho-oznachaje-lehitimnist-institutu-prezidenta.html>.
6. Вонс Р. ПАРЄ ухвалила резолюцію про мирні переговори для завершення війни в Україні. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/parje-ukhvalila-rezoljutsiju-pro-mirni-perehovori-dlja-zavershennja-vijni-v-ukrajini-1042871.html>.

Ціватий Вячеслав, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, НН Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ВETERАНСЬКА ДИПЛОМАТІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТ СУЧАСНОЇ ДИПЛОМАТІЇ В УМОВАХ ГЕПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ДИСКУРС

В умовах геополітичних трансформації сучасних міжнародних відносин та повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну, в умовах воєнних дій 2014-2025 років – особливої актуальності набуває специфічна галузь дипломатії – ветеранська дипломатія [4, с. 90-100; 6, с. 327-339].

Ветеранська дипломатія в цих умовах виступає інституціональним поєднувальним містком міжурядової взаємодії, а в міжнародно-політичному дискурсі – пріоритетною інституцією по сприянню посиленної підтримки України міжнародними партнерами та інституціями у світовому публічному просторі. У ХХІ столітті відбувається формування нової моделі й системи регіональної безпеки та нового світового порядку [4, с. 90-100].

Україна активно долучилася до інституціональних процесів політико-дипломатичної трансформації міжнародної, регіональної та національної системи безпеки. Україна презентувала свій проект – Українську формулу миру для нового світового порядку ХХІ століття. Цей проект спрямований на розширення міжнародної присутності України як міжнародного актора та ефективної реалізації національних інтересів України на геополітичному, регіональному та глобальному рівнях [2, с. 327-339].

На сьогодні пріоритетними питаннями інституціоналізації нового світоустрою – є ефективна діяльність представників наукової та експертної спільноти, діяльність представників університетського середовища, українських і зарубіжних аналітичних центрів, представників влади щодо проблематики формування та функціонування систем регіональної та міжнародної безпеки в контексті реалізації Україною політики та дипломатії в європейському та євроатлантичному публічних просторах, а також – обмін досвідом з представниками зарубіжних освітніх та експертних інституцій, що працюють у галузі розробки та реалізації рішень у політико-дипломатичній, інформаційно-комунікаційній і безпеково-оборонній сферах [5, с. 17-20].

Теорія, історія та практика дипломатії та міжнародних відносин, зокрема, і галузева дипломатія – на сьогодні особливо актуалізуються в контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в умовах мондіалізованого світоустрою ХХІ століття. Дана проблематика є сферою наукових інтересів для багатьох науковців, зокрема й вітчизняних: Григорій Перепелиця, Олег Машевський, Валерій Копійка, Володимир Манжола, Віктор Матвієнко, Вячеслав Ціватий, Віктор Константинов, Микола Дорошко, Ігор Тодоров, Маркіян Мальський, Олександр Кучик, Роман Вовк та ін. [6, с. 237-240; 8].

Проблема ветеранської дипломатії та ветеранської політики держави традиційно привертає увагу широкого кола фахівців у галузі міжнародних відносин, права, соціології, історії, політології, економіки тощо. Вона є предметом дискусій державних службовців, дипломатів, політиків та широкого обговорення в суспільстві.

Проте, на наш погляд, потребує більш детального та системного дослідження проблема інституціоналізації та формування ефективної моделі ветеранської дипломатії, системи формування основ соціалізації ветеранів у суспільстві, які мають свої особливості та регіональну специфіку. Це дозволить виокремити найбільш проблемні моменти в інституціоналізації ветеранської дипломатії та вказати на можливі варіанти подальшого розвитку міжнародно-політичного партнерства та співробітництва в цій галузі дипломатії [5, с. 17-20].

Ветеранська політика як політика держави - скерована на підтримку та збалансування людських ресурсів у сфері безпеки і оборони. Концепт «Ветеранська політика» і концепт «Ветеранська

дипломатія» – є ключовими для інституціоналізації міжнародної політики безпеки, миру і оборони. Вони спрямовані на те, щоб забезпечити керування і піклування про військових в умовах їх професійної боєздатності, а також – гарантувати їм соціальний захист і державну опіку, якщо військовослужбовці вже не залучені до активної воєнної діяльності, для інституціонального розвитку та інтеграції їх в соціум на різних соціокультурних рівнях, у т.ч. – і лікування та реабілітацію військовослужбовців за їх потреби.

З міжнародного досвіду у цій сфері – практичний інтерес для України становить досвід Нідерландів, США, Бельгії, Іспанії, ФРН, Франції, Польщі, Канади та ін. Ветерани на сьогодні – це учасники світових війн XX століття, учасники російсько-української війни XXI століття, учасники миротворчих місій та інші категорії військовослужбовців та прирівнених до них категорій осіб [5, с. 17-20; 7].

Ветеранська дипломатія – це потужний силовий потенціал держави та є дуже важливим інструментом для збільшення підтримки світовою спільнотою України в її боротьбі проти держави-агресора. Міжнародні інституції та держави-партнери надають Україні фінансову та медичну допомогу, надають сприяння у використанні своєї мережі сучасних реабілітаційних центрів для потреб та реабілітації українських військових, запроваджують постійно діючу практику обміну досвідом тощо.

Концепт «Ветеранська дипломатія» і концепт «Ветеранська політика» потребують науково-методичного супроводу й обґрунтування. Ці питання є предметом наукового інтересу дослідників кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Вячеслав Ціватий, Віктор Матвієнко, Наталія Рилач, Роман Петюр), науковців Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (Наталія Оніщенко, Олександр Скрипнюк, Інна Силантьєва), ГО «Трибуна жінки» (Олена Бондарчук-Ладна, Ельзара Шукурджієва) та інших ЗВО України і науково-дослідницьких інституцій.

19 квітня 2024 року відбувся Форум «Повоєнне відродження України: роль та значення ветеранської політики» (м. Київ). У центрі уваги доповідачів були наступні питання: ветеранська дипломатія; ветерани та громадське суспільство у форматі шляхів і методів їх взаємодії; програми фізичної, психологічної реабілітації та протезування ветеранів; правовий статус та механізми захисту прав ветеранів та ін. Особливим напрямом ветеранської політики і ветеранської дипломатії в мирному середовищі – є на сьогодні спортивні змагання ветеранів і просування позитивного іміджу України: наприклад, престижні спортивні ігри в США «Незламні духом».

Випробування війною, пораненнями, та важкий шлях реабілітації вимагають надзвичайної сили волі, духу й натхнення. Меседж «Ветеранська дипломатія і ветеранський спорт - це мова незламності та сучасного лідерства!» і «Сила духу та соціальна реабілітація через спорт!» – набули особливого звучання і реальності в умовах повномасштабного вторгнення держави-агресора в Україну. Систематичне заняття спортом і фізичними вправами, комплекси оздоровчої гімнастики сприяють і створюють реальні умови для соціалізації та подолання посттравматичних стресових розладів (ПТСР, англ. PTSD). Реінтеграція ветеранів та військовослужбовців після поранень - це потужний інструмент психологічної реабілітації. Інституціоналізація дієвих програм соціалізації та наявність інструментарію їх ефективної реалізації та забезпечення – є базою для побудови сильної, ментально та фізично здорової спільноти [5, с. 17-20; 8; 9].

Такі Проекти забезпечують практичну допомогу ветеранам та їхнім родинам в їх поверненні до активного життя в соціумі, сприяють відновленню їхнього психічного, ментального та фізичного здоров'я в суспільстві. Спорт надає ветеранам нову мету і впевненість у тому, що вони затребувані в соціумі, соціалізовані до його вимог та мають можливість жити повноцінно, попри фізичні обмеження. У цьому контексті особливої актуальності набуває така специфічна галузь дипломатії як – валеологічна дипломатія (цей термін вперше ввів до наукового обігу доц. В.Г. Ціватий) [3, с. 36-41].

Через спорт українські спортсмени демонструють усьому світові свою «soft power» (м'яку силу) і незламність, свою волю до Перемоги і лідерства. Спорт і культура – це сучасна зброя у форматі «м'якої сили» («soft power») в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин. Українські ветерани своїми перемогами і високими спортивними досягненнями в міжнародних змаганнях демонструють силу, велич і потужність ветеранської дипломатії. На сьогодні ветеранська дипломатія – це показник національної стійкості та інструмент для успішної реалізації ветеранської політики України

щодо спортивної реабілітації, соціокультурного відновлення ветеранів та військових після поранення тощо [5, с. 17-20].

Для учасників спортивних змагань – це можливість не лише розширення потенціалу своєї фізичної активності, але й можливість презентувати свої досягнення і здобутки: це фактично боротьба як на фронті, так і в спорті. Міжнародні змагання - це також можливість продемонструвати й показати всьому світові та нашим міжнародним партнерам, яка українська нація незламна. Це також можливість інституціонального розширення комунікації із партнерами й реальна можливість їм подякувати за підтримку та допомогу.

На сьогодні Україна - це держава, яка в умовах трансформації міжнародної системи безпеки, і в новій системі політико-дипломатичних координат, запропонувала світові та реалізує на практиці проект кризової дипломатії, миротворчої та превентивної дипломатії - Українська формула миру для нового світового порядку [5, с. 17-20].

Міністерство закордонних справ України створило сторінку «Wartime Diplomacy», яка розповідає про українську воєнну дипломатію та ветеранську дипломатію під час повномасштабного вторгнення держави-агресора та підбиває підсумки двох років роботи дипломатів задля зміцнення України, залучення міжнародної підтримки для наших воїнів і відкриття нових горизонтів у світі для нашої держави, бізнесу та громадян [1; 9].

У цей час безпрецедентних викликів і труднощів українська дипломатія перевинайшла принципи дипломатичної роботи задля досягнення критично важливих результатів для нашої держави. Паралельно із «офіційними» дипломатами, котрі мають відповідну освіту, навички і професійні компетентності, за всіх часів існувала дипломатія «неформальна». Іноді її називають «низовою», «народною», «громадською» або «культурною». Але віднедавна в цій риториці з'явилося ще одне поняття: «ветеранська дипломатія» [6, с. 237-240].

Офіційно проект «Амбасадор. Ветеранська дипломатія» виник із ініціативи волонтерки, ветеранки і громадської активістки Марії Берлінської, коли «Невидимий батальйон», документальна картина про жінок на війні, продюсером якої вона стала, почав «гастролювати» світом [1; 8].

Отже, проведений аналіз підтверджує важливість ветеранської дипломатії та ветеранської політики держави як під час воєнного стану, так і миру. Сучасна дипломатія спрямована на управління конкуренцією великих держав і потенційною конфронтацією, управління конфліктами й управління загрозами міжнародній системі. Дипломатія стоїть на захисті України через відстоювання інтересів держави на міжнародній арені та підтримки її прагнень. І внесок дипломатів є не меншим, ніж внесок військових безпосередньо на лінії фронту. Адже надання військової зброї в потрібних обсягах і потрібного виду та її фінансування повністю віднесено до пріоритетних завдань вітчизняної дипломатії.

Після закінчення військових дій потребуватимуть додаткових досліджень ефективність роботи дипломатії, веранської дипломатія, громадської дипломатії та їх соціокультурної та міжнародно-політичної ролі з огляду на досягнуті результати, які можна буде оцінити після підписання угоди по зупиненню військових дій, перемоги або перемир'я. У той же час необхідно відзначити, що в умовах геополітичних змін, і сам факт зупинення війни разом із наявністю гарантій безпеки та недопущення повторення вторгнення, теж буде результатом роботи дипломатії вже в період після гострої фази.

Список використаних джерел:

1. МЗС створило сторінку про воєнну дипломатію «Wartime Diplomacy»: 19.03.2025. URL: <https://wartimediplomacy.mfa.gov.ua/>.
2. Ситник Г. П. Інформаційна компонента критичних (надзвичайних) ситуацій у контексті забезпечення державної безпеки. *Науковий вісник: Державне управління: науковий журнал*. 2020. No2(4). С. 327-339.
3. Ціватий В. Г. Валеологічна дипломатія в системі політико-дипломатичних міждержавних відносин: інституціональний вимір публічного і соціокультурного просторів XXI століття. *Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис*. Харків: Новий курс, 2024. Випуск 14. С. 36-41.
4. Ціватий В. Г. Війни на теренах Європи (XVI-XX ст.) і феномен інформаційної пропаганди в історичній ретроспективі: теоретико-методологічний, інституціональний і зовнішньополітичний дискурси. *Пропаганда vs контрпропаганда у медіапросторі: минуле, сучасне, майбутнє: збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. С. 90-100.
5. Ціватий В. Г. Концепт «кризова дипломатія» у теорії та практиці міжнародних відносин XXI століття: інституціональний та комунікативний аспекти. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*. Чернівці: Технодрук, 2022. Випуск XII (12). С. 17-20.

6. Ціватий В. Г. Модель поведінки дипломата і соціально-психологічна допомога в кризових ситуаціях: професійний та інституціональний дискурси. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження (PPMSRPR)*. Київ, 2022. Випуск 24 (XXIV). С. 237-240.
7. A Research Agenda for Public Diplomacy. Edited by Eytan Gilboa, Professor of International Communication, School of Communication, Bar-Ilan University, Israel, 2023. 336 p.
8. Bjola C., Manor I. The Oxford Handbook of Digital Diplomacy. Oxford University Press USA, 2024. 848p.
9. Eastern Europe. Regional Studies: Monograph / V. Teosa, M. Matsaberidze, V. Tsivatyi. Chişinău: USM: TSU, 2017. 355 p.

Борисенко Мирослав, доктор історичних наук, професор, науковий співробітник Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України
Даценко Олексій, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В ЄВРОПІ НА МОБІЛІЗАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ НАТО

Зменшення мобілізаційного ресурсу України, катастрофічне зростання середнього віку військовослужбовців на лінії зіткнення на третьому році війни примушує розглядати різні моделі залучення молодих людей до військової служби. Для розуміння проблеми мобілізаційного ресурсу потрібно розширити горизонти дослідження і поглянути на світові тенденції, оскільки демографічні процеси в країнах Європи та в Україні мають багато спільних рис.

В європейській історіографії питання військового рекрутингу розглянуто досить ґрунтовно. На початку 2000-х років, коли більшість європейських країн відмовлялася від обов'язкового призову на військову службу, з'явилася колективна монографія з промовистою назвою «Європа без солдатів?» [1]. У цій книзі група соціологів уперше сформулювала культурні, економічні, політичні наслідки скорочення чисельності військових у Європі. Пізніше В. Апт суттєво опрацювала цю тему і підготувала детальний аналіз демографічних перешкод на шляху виконання рекрутингових планів Бундесвером в першій чверті XXI століття [2].

Українські науковці лише побіжно розглядали принципи комплектування Збройних сил країн НАТО, переважно в контексті організаційно-правової проблематики. Окремо варто згадати Аналітичну записку з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО, що була підготовлена Дослідницькою службою Верховної Ради України [3].

Збройні сили європейських країн зазнавали постійного скорочення після завершення Холодної війни. Поки європейське суспільство насолоджувалося тривалим періодом миру та стабільності, потреба в потужних військових підрозділах, здатних проводити значні сухопутні операції на континенті, не розглядалась. Навіть створення об'єданого невеликого контингенту постійної готовності в Європі наштовхнулося на опір європейських чиновників. Сьогодні майже всі лідери країн Євроатлантичного простору висловлюють стурбованість рекрутинговою кризою, яка гальмує реформи оборонного сектору Європи на тлі глобальної військової загрози. Зокрема, у звіті Європейського парламенту «Про спільну безпеку та оборону в 2023 році» зазначається, що збройним силам європейських країн загрожує серйозна криза з набором та утриманням військового персоналу [4].

Криза військового рекрутингу вразила багато країн на Європейському континенті. З 2010 року Збройні сили Великобританії постійно скорочуються через брак бажаючих проходити військову службу. Рекрутингові центри Бундесверу також звітують про неможливість виконати план з вербування добровольців. За кілька років в Збройних силах Німеччини залишилися вакантними більше 7000 посад [2, с. 2]. Подібні тенденції проявляються в рекрутингу Італії, Іспанії, Нідерландів, Польщі та інших держав. В 2023 році оборонні відомства НАТО провели міжнародну конференцію в рамках DSEI, на якій дійшли висновку, що проблеми військового рекрутингу не мають кордонів, а Збройні сили Німеччини, Нідерландів, Японії та Франції мають спільну проблему – унікальні характеристики молодого покоління, поєднані з безпрецедентними змінами на ринку праці [5].

Демографічні фактори мають різні форми впливу на обороноздатність країни. Прямий вплив полягає у здатності країни укомплектувати свої збройні сили якомога більшою кількістю військових, а непрямий вплив враховує демографічні фактори, які впливають на економічне зростання та здатність країни утримувати потужну армію [6, с. 80].

Згідно розрахунків Євростату, населення Європи продовжує зростати після короткого паузи викликаною епідемією COVID 19. Попередньо чисельність населення ЄС повинна досягнути свого піку

в 453 мільйони осіб у 2026 році, перш ніж знизитись до прогнозованого рівня [7, 4]. Найбільш схильні до зниження чисельності населення є такі країни, як: Болгарія, Греція, Хорватія, Італія, Латвія, Литва, Угорщина, Польща та Румунія [7, 4]. В цих державах депопуляція населення не компенсується міграційним потоком.

Скорочення народжуваності розпочалося в країнах Європи в кінці 1960-х років і тривало до початку нового тисячоліття. За цей період коефіцієнт народжуваності на одну жінку в Європі впав до 1,5. Зменшення когорти молодих людей в Європейських країнах є прямим наслідком глибокої демографічної кризи середини 1990-х. Загальносвітовою тенденцією є також відкладення народження першої дитини, яка спостерігається з початку 1960-х років, але подальші зміни у віковому розподілі, які припали на 1990-ті роки, на думку дослідників, були настільки глибокими, що заслуговують називатися історичними [8, с. 9].

Поруч із скороченням народжуваності в цей час відбувається постійне зменшення смертності серед європейців та збільшення середньої тривалості життя. Ці демографічні фактори визначають старіння населення Європи, яке також негативно впливає на спроможності країн Європейського союзу підтримувати власне військо на боєздатному рівні.

На сучасному етапі, в країнах Європи спостерігається суттєве зменшення когорти молодих людей у віці 16-29 років. Згідно обрахунків фахівців сукупна вербувальна ніша в демографічній структурі держав НАТО в Європі до 2050 року скоротиться на 35 мільйонів й буде становити всього 70 мільйонів осіб [9, с.9]. Чи означає це, що країни ЄС не зможуть комплектувати свої збройні сили новобранцями? Якщо в цих країнах не буде переглянуто підходи до комплектування збройних сил, то в найближчий час проблему порожніх казарм вже неможливо буде вирішити тільки рекламними компаніями або незначним підвищенням заробітної плати військовим. Якщо успішність набору та показники виходу у відставку будуть постійними то демографічні зміни можуть до 2030 року скоротити чисельність особового складу у європейських збройних силах на 45-65% від сукупної чисельності на початку століття [9, с. 18]. Якщо врахувати, що кількість військовослужбовців, які бажають достроково вийти на пенсію постійно зростає, а вербувальні плани хронічно не виконуються, то скорочення військ може бути ще більш болючим для європейської безпеки.

Однак запровадження обов'язкового призову не сприймається багатьма учасниками Європейської асоціації військових організацій, які вважають, що обов'язкову військову службу не можна розглядати як відповідь на проблему утримання військ [4]. Повернення до загальної військової повинності за зразком Фінляндії або Швеції, є вкрай непопулярним в політичних колах Європейського Союзу. Однак, лише залучення молоді до військової служби зможе посилити мобілізаційні можливості країн Європи. Людські ресурси європейських країн достатньо великі, особливо на тлі значного зростання населення континенту за рахунок міграційних процесів. Важливо згадати досвід Фінляндії. В цій невеличкій державі, вже багато років існує обов'язкова військова служба для молодих чоловіків, яку проходить близько 70 % від усього покоління юнаків. За рахунок строкової служби та служби в резерві в Фінляндії сформувався найбільший корпус резервістів – 870 тисяч осіб, які підготовлені до будь-яких викликів і можуть досить швидко стати у стрій. Фінські резервісти на сьогодні складають третину усього військового резерву збройних сил НАТО в Європі [3, с. 2]. Таким чином, невелика країна, незважаючи на обмежений людський ресурс, має достатні мобілізаційні можливості за рахунок ефективною політики військового призову.

Небажання європейських політиків звертатися до відновлення військового призову прикривалося концепцією «малих, високотехнологічних армій». Досить часто можна було почути думку, що сучасні армії занадто чисельні. Вважалося, що скорочення військ є неминучим процесом у зв'язку з технологічним переозброєнням військ за рахунок використання автономних систем, високоточного озброєння, цифровізації тощо.

Однак, рекрутингова криза в державах учасницях НАТО в Європі, також відкрила і проблему постачання у війська фахівців технічних спеціальностей. Сучасне озброєння потребує більшої, ніж будь коли, кількості людей, котрі можуть швидко навчатися, засвоювати нові знання та мають навички самоосвіти й оволодіння новими технологіями. Кардинальні зміни на полі бою під час широкомасштабної агресії Росії проти України наочно це продемонстрували. Технологічна перевага неможлива без достатньої кількості молодих людей, які можуть швидко опанувати надзвичайно складне озброєння. Звичайно, наявність технічних фахівців в країні обумовлюється не тільки широкою демографічною базою

з якої можна вибрати достатню кількість людей з необхідними навичками – важлива також освіта та культура в країні [6, с. 94].

Зміни на ринку праці створюють ще одну пастку для майбутніх рекрутерів в Європі. Демографічна ситуація в світі також буде впливати і на рівень освіти населення. Менш освічені групи населення, які були більш схильними до служби в армії, будуть непропорційно скорочуватися, натомість частина освіченої молоді буде більш активно залучатися до ринку праці у зв'язку із збільшенням попиту на кваліфіковану робочу силу [2, с. 183]. Венке Апт припускає, що з огляду на ці несприятливі якісні тенденції, є ознаки того, що реальна проблема підбору персоналу в майбутньому буде більш серйозною, ніж припускають демографи. [2, с. 183]

Депопуляція населення Європи попередніх років найбільш болюче вплинула на обсяги вербувальної ніші на континенті, що ставить під загрозу безпекову ситуацію в Європі. Сучасні військово-політичні виклики потребують кардинально нових підходів до форм комплектування військ в країнах НАТО, оскільки всі «косметичні» методи вже не дадуть жодних результатів. Сучасна стадія російсько-української війни демонструє, що існує нагальна потреба у відновленні здатності збройних сил Європи до розгортання значних сухопутних з'єднань на континенті. Концепція «маленької технологічної армії» не відповідає сучасним геополітичним викликам і потребує кардинального перегляду. Вербувальні можливості країн Європи настільки скоротилися внаслідок демографічних процесів, що питання повернення до загального призову молоді на військову службу зараз є основою у формуванні безпекової стратегії в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Tresch, T. S., Leuprecht, Ch. (2010) *Europe Without Soldiers?: Recruitment and Retention Across the Armed Forces of Europe*. Kingston, Ontario: McGill-Queen's University Press. 272 pp.
2. Apt, W. (2014) *Germany's New Security Demographics Military Recruitment in the Era of Population Aging*. Springer. 234 pp.
3. Analytical note on comparative legislation on the legal regulation of the mobilization reserve and service in it in the legislation of some NATO member states [In Ukrainian]. [Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правового регулювання мобілізаційного резерву та служби в ньому в законодавстві деяких держав-членів НАТО]. URL: <https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/32886.pdf>.
4. Euromil Survey Results THE PROBLEMS OF RECRUITMENT AND RETENTION IN THE EUROPEAN ARMED FORCES (2024). 23 pp. URL: https://euromil.org/wp-content/uploads/2024/03/2403_Recruitment_Retention_Report.pdf.
5. Hemler, J. (2023) Military Recruiting Across the Globe: The Netherlands, Germany, Japan, and France. *Defense and security monitor* (September 15). URL: <https://dsm.forecastinternational.com/2023/09/15/military-recruiting-across-the-globe-the-netherlands-germany-japan-and-france/>.
6. Libicki, M. C., Shatz, H. J., & Taylor, J. E. (2011). The Impact of Demographic Trends on Military Power Projection. *In Global Demographic Change and Its Implications for Military Power* (pp. 89-110). RAND Corporation.
7. Демографічна ситуація у державах-членах ЄС. Лютий 2023. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/Materials/2024/EU/EUDemographicSituation.pdf>
8. Palii O. (2007) Demographic situation in the countries of Central and Eastern Europe. *Demography and Social Economy* 2, 3-13 [In Ukrainian]. Палій О. М. Демографічна ситуація в країнах Центральної та Східної Європи. *Демографія та соціальна економіка*, 2, 3-13.
9. Sandell, R. (2007). Coping with Demography in NATO Europe: Military Recruitment in Times of Population Decline. *In: Service to Country: Personnel Policy and the Transformation of Western Militaries*. Edited by Curtis Gilroy, Cindy Williams (2007) 519 pp. The MIT Press. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/6190.001.0001>.

Андрусак Марк, полковник, директор
Департаменту кадрової політики
Міністерства оборони України

Вербовенко Олександр, полковник,
кандидат наук з державного управління,
заступник начальника Центрального
управління цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КВАЛІФІКОВАНИМИ КАДРАМИ ІЗ ЗАХИСТУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЦЕНТРАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ГЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Культурна спадщина України є невід'ємною складовою культурного надбання всього людства. Цим обумовлено і необхідність її всебічного захисту, особливо, під час збройних конфліктів. Виклики війни вимагають адекватної реакції та адаптації до нових умов її ведення. У Збройних силах України є багато спеціальностей, які потребують спеціальних знань та навичок. Об'єктивною є особлива увага до представників точних наук. При цьому не менш важливим є гуманітарний напрямок. В сучасних умовах нанесення ураження по ключовим основам пропаганди ворога є так само важливим, як і завдання поразки на полі бою.

Україна є частиною європейської родини народів та невід'ємною частиною західної цивілізації. Обов'язком кожної цивілізованої країни є захист власної культурної спадщини, як складової культурного надбання всього людства. Комплектування та забезпечення цього нового напрямку цивільно-військового співробітництва військовими фахівцями є складним. Це обумовлено відсутністю цього напрямку підготовки у Вищих військових навчальних закладах.

В своїй роботі, ми поставили за мету, розкрити характеристику специфіки комплектування Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України у діяльності спрямованій на реалізацію норм міжнародного права із захисту культурної спадщини.

Сили оборони України у своїй кадровій політиці враховують «Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року» [1]. Ця стратегія – це комплексний документ, що визначає бачення Сил оборони щодо інституційної та процесної трансформації системи залучення, розвитку та утримання людського капіталу, враховує всі аспекти військової служби як в умовах активних бойових дій, так і в післявоєнний період.

Одним з нововведень Стратегії є сучасна військова освіта та інтеграція базової підготовки в заклади вищої освіти. На період внесення основ захисту культурної спадщини до навчальної програми майбутніх військових фахівців зі структури цивільно-військового співробітництва необхідно заповнити цю лакуну мобілізованими військовими фахівцями, які мають необхідні знання та навички.

Система CIMIC у ЗСУ почала формуватися з літа 2014 року. Напрямок по захисту культурної спадщини в Україні було започатковано протягом наступних років [2, с. 17].

Новий етап у роботі у Центральному управлінні цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України розпочався у грудні 2024 року. На виконання директиви Міністра оборони України та Головнокомандувача ЗСУ була розпочата робота по створенню окремого підрозділу із захисту культурної спадщини. Враховуючи необхідність наявності спеціальних знань у кандидатів для проходження служби у цьому підрозділі, було зібрано інформацію про військовослужбовців, які до мобілізації працювали у сфері охорони та дослідження різних типів пам'яток культури.

Заплановано проведення спеціальних курсів підготовки та оцінювання кандидатів для відбору найкраще підготовлених фахівців. Під час проведення курсу передбачається надання учасникам знань про основи охорони культурної спадщини, вміння здійснювати заходи, спрямовані на виявлення, фіксацію завданої шкоди, захист, та збереження нерухомих об'єктів культурної спадщини, проведення

тестування та співбесіди з учасниками.

До проведення курсів планується залучити представників Міністерства культури та стратегічних комунікацій України, КНУ імені Тараса Шевченка, Офісу Генерального прокурора України, Інституту археології НАН України, Національного музею історії України.

Після завершення цього етапу підготовка фахівців із захисту культурної спадщини буде відбуватись вже у рамках навчання у Вищих військових навчальних закладах. Для розробки програми варто залучити фахівців із цивільних інституцій та організацій.

Таким чином, можемо зробити висновок, що під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну в Силах оборони України пліч-о-пліч стоять у строю як кадрові, так і мобілізовані захисники. Це принципово збільшило інтелектуальний потенціал українського війська. Після завершення війни мобілізовані фахівці демобілізуються і основною метою має бути забезпечення спадковості традицій та безперебійного ефективного функціонування всіх систем та напрямків діяльності.

Список використаних джерел:

1. «Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року». URL: 03_09_2024_proiekt_nakazu.pdf.
2. Доктрина «Цивільно-військове співробітництво»: затв. наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 02.07.2020 р. № 15860/С. Київ: ГШ ЗСУ, 2020.

Кутков Олександр, полковник,
начальник Центрального управління
цивільно-військового співробітництва
Генерального штабу Збройних Сил
України

Дюдєнко Світлана, Центральне
управління цивільно-військового
співробітництва Генерального штабу
Збройних Сил України

Підлісна Юлія, Центральне управління
цивільно-військового співробітництва
Генерального штабу Збройних Сил
України

ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВА ВЗАЄМОДІЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВІДНОСИН НА ТАКТИЧНОМУ РІВНІ

Цивільно-військова взаємодія (далі – ЦВВ) є головною функцією цивільно-військового співробітництва (далі – СІМІС). Вона полягає у безперервній роботі структур ЦВС по встановленню та підтриманню зв'язків з об'єктами цивільного середовища для забезпечення успішного виконання військами визначених завдань. Військовому командуванню необхідно мати всю необхідну інформацію про цілі, можливості та потреби об'єктів цивільного середовища (далі ОБЦС). Її аналіз дозволить: досягти необхідного рівня взаємодії з керівниками (лідерами) ОБЦС; надавати допомогу для реалізації їх функцій; ефективно використовувати цивільні ресурси в інтересах виконання завдань Силами оборони України; мінімізувати вплив негативних наслідків бойових дій на цивільне середовище (ЦС).

В своїй роботі, ми поставили за мету, провести аналіз стану цивільно-військової взаємодії та перспективи розвитку з метою підвищення ефективності реалізації функцій СІМІС.

ЦВВ прописано у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави» (2003 р.) та у доктринальних документах НАТО (МС 0411/2) [1]. ЦВВ – відносини між громадянським суспільством у цілому та військовою організацією. Це заходи, які базуються на комунікації військових з місцевими невійськовими суб'єктами, як під час операцій, так і на стадії планування.

Можна виділити декілька основних напрямків ЦВВ:

– обмін інформацією, розвиток особистих зв'язків військового командування з керівниками (лідерами) ОБЦС шляхом використання існуючої системи ЦВВ. Це дозволить військовим приймати зважені рішення під час вирішення критично важливих спільних завдань. Особиста взаємодія повинна плануватися, встановлюватися та постійно підтримуватися шляхом зустрічей, виступів та спільних практичних дій відповідно до чинної політики стратегічних комунікацій.

– вплив на ЦС здійснюється за допомогою методів, процедур та алгоритмів, технологій, засобів та матеріалів. До технологій впливу належать: технології комунікацій, спілкування та перемовин, технології інформаційного впливу та поширення інформації, технології здійснення стратегічних комунікацій тощо. Застосування конкретних методів впливу на ОБЦС залежить від прийнятих відповідними командувачами, (командирами), начальниками рішень, отриманих військами (силами) завдань, конкретних умов обстановки, резерву часу, стану ЦС. Методи впливу на ЦС розглядаються, деталізується та опрацьовується у загальній системі підготовки фахівців ЦВС.

ЦВВ має на меті підтримку військ (сил) для мінімізації негативного впливу цивільного середовища на проведення операцій. Військове командування Сил оборони України у ході застосування потребує певної підтримки з боку ОБЦС та доступу до ресурсів ЦС.

Підтримка дій військ (сил) передбачає: збір, аналіз та надання інформації про стан ЦС, який суттєво впливає на виконання завдань за призначенням. Важливими завданнями ЦВВ є надання пропозицій щодо зменшення (нейтралізації) негативного впливу ЦС; організація та проведення попереджувальних заходів щодо недопущення перешкоджання діям військ (сил): обмеження доступу військ (сил) до необхідних ресурсів, блокування військових колон на шляхах пересування, вантажів,

місць дислокації, районів дій військ (сил) або обмеження свободи їх пересування; формування позитивної громадської думки та прозорості щодо дій військ (сил); участь в інформуванні визначених ОБЦС у контексті стратегічних комунікацій; організація та координація доступу військ (сил) до ресурсів ЦС (в разі необхідності).

Формами ЦВВ є: співіснування – форма ЦВВ, за якої військове командування та ОБЦС поінформовані про спільне перебування, водночас прямі контакти не встановлені; консультації – форма ЦВВ, за якої прямі контакти встановлені на рівні дорадчої допомоги (консультацій); вирішення конфліктних ситуацій – форма ЦВВ, за якої військове командування та відповідні ОБЦС намагаються запобігати прямому втручання у діяльність одне одного; координація дій – форма ЦВВ, за якої з метою уникнення непорозумінь здійснюється взаємообмін інформацією про діяльність та окремі заходи, що плануються; співробітництво – форма ЦВВ, за якої передбачається обмін інформацією та оповіщення, здійснення спільного планування, проведення спільних заходів задля досягнення спільної мети.

Організація ЦВВ передбачає: завчасне визначення відповідних ОБЦС; визначення відповідних рівнів взаємодії для посадових осіб військового командування; організацію первинних (періодичних) зустрічей, між службовими особами військового командування та керівниками (лідерами) ОБЦС; створення системи взаємодії та оповіщення з ОБЦС; визначення принципів та організацію системи спільного планування дій, обміну інформацією між військовим командуванням та ОБЦС.

Таким чином, можемо зробити висновки, що функціонування підсистеми ЦВВ полягає у запровадженні та підтриманні ефективного функціонування механізму координації дій всіх сторін для забезпечення раціонального розподілу зусиль та їх узгодження під час виконання заходів ЦВС.

Список використаних джерел:

1. Стандарт НАТО AJP-3.19, Спільна доктрина цивільно-військового співробітництва Альянсу. Видання А, версія 1. Брюссель: Офіс стандартизації НАТО, 2018. URL: AJP-3.19_EDA_V1_E_2509.pdf.

Андрусак Марк, полковник, директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Вербовенко Руслан, полковник, заступник директора Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Золотов Андрій, полковник, тимчасово виконуючий обов'язки начальника Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ В СИСТЕМІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У сучасних умовах зростаючої геополітичної напруги ефективне управління людським капіталом у системі оборони України є критично важливим для забезпечення її стійкості та здатності до протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам. Військові кадри є ключовим ресурсом для Збройних Сил України (далі – ЗСУ), і їх підготовка, розвиток та мотивація мають відповідати сучасним викликам безпеки.

1. *Людський капітал як стратегічний ресурс оборони України.* Людський капітал у системі оборони включає військовослужбовців, цивільний персонал, систему їх підготовки та професійного розвитку. Основні аспекти ефективного управління цим ресурсом включають:

- планування військової кар'єри;
- систему набору та відбору кадрів;
- мотиваційні механізми;
- професійний розвиток та перепідготовку.

Сучасна стратегія управління людським капіталом у сфері оборони має враховувати такі фактори, як цифровізація військової сфери, необхідність інтеграції штучного інтелекту в процеси ухвалення рішень, а також важливість психологічної стійкості військовослужбовців у бойових умовах [1].

2. *Вплив геополітичної нестабільності на військову кадрову політику.* Геополітична нестабільність безпосередньо впливає на кадрову політику ЗСУ через:

- зростаючі вимоги до кваліфікації військовослужбовців у зв'язку з високотехнологічним характером сучасних воєнних конфліктів [2];
- збільшення потреби у мобільності та адаптивності кадрів через зміну тактичних і стратегічних підходів до ведення бойових дій [3];
- підвищення значущості військово-цивільного співробітництва у питаннях забезпечення обороноздатності країни.

Україна стикається з проблемами забезпечення належного рівня кадрового резерву через значний відтік кваліфікованих спеціалістів, необхідність інтеграції в стандарти НАТО та адаптацію до змін у структурі міжнародної безпеки [4].

3. *Основні напрями вдосконалення управління людським капіталом в оборонній сфері.*

3.1. *Запровадження сучасних стандартів професійної підготовки.* Одним із ключових напрямів реформування кадрової політики є імплементація стандартів НАТО, які передбачають:

- адаптацію військової освіти до оперативних стандартів Альянсу;
- модернізацію навчальних програм для підвищення кваліфікації командного складу [5; 7];
- розвиток системи підготовки сержантського складу.

3.2. *Використання новітніх технологій у військовій освіті та підготовці.* Інтеграція технологій штучного інтелекту, віртуальної реальності та автоматизованих систем у навчальний процес сприяє підвищенню ефективності бойової підготовки військовослужбовців [6].

3.3. *Посилення психологічної підготовки та реабілітації військових.* Сучасні війни висувають підвищені вимоги до психологічної витривалості військовослужбовців. Необхідно впроваджувати програми психологічної реабілітації, адаптовані до умов довготривалих бойових дій.

3.4. *Стимулювання професійного розвитку військових.* Створення системи кар'єрного зростання

та матеріального стимулювання сприятиме зменшенню відтоку висококваліфікованих фахівців із військової служби.

3.5. *Взаємодія з міжнародними партнерами.* Зміцнення співпраці з державами-членами НАТО дозволить адаптувати кадрову політику до найкращих світових практик.

Враховуючи викладене, можемо зробити наступні висновки, що управління людським капіталом у сфері оборони України вимагає комплексного підходу, що включає адаптацію до сучасних технологічних і геополітичних змін, підвищення рівня підготовки та мотивації військовослужбовців. Реалізація реформ відповідно до міжнародних стандартів забезпечить підвищення ефективності військової служби та сприятиме зміцненню обороноздатності країни.

Список використаних джерел:

1. «Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України на період до 2027 року», затверджена наказом Міністерства оборони України № 862/нм від 26.12.2024.
2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2018, № 31.
3. Стратегічний оборонний бюлетень України. Київ: Міноборони України, 2023. 112 с.
4. NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations. NATO, 2020.
5. Гречанюк О. В. Військова кадрова політика в контексті оборонної реформи України. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 2. С. 58-64.
6. Макаренко О. П. Інтелектуалізація управління людськими ресурсами в секторі оборони. Київ: НУОУ, 2022. 256 с.
7. Офіційний сайт НАТО. URL: <https://www.nato.int>.

Акімов Олександр, доктор наук з державного управління, професор Заслужений економіст України, Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВИКЛИКИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ: ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Сучасні геополітичні виклики змушують Україну адаптувати систему військової освіти до умов гібридних загроз, інформаційних воєн та технологічних інновацій. Від ефективності підготовки військових кадрів залежить спроможність сил оборони протидіяти зовнішнім загрозам і забезпечувати безпеку держави.

Реформування військової освіти ґрунтується на Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року. Основними напрямками трансформації є адаптація освітніх програм до стандартів НАТО, використання інноваційних методів навчання та впровадження компетентнісного підходу до оцінювання військовослужбовців.

Розглянемо геополітичні виклики для військової освіти, зокрема гібридні загрози та асиметричні конфлікти. Сучасні війни характеризуються активним використанням гібридних методів ведення бойових дій, включаючи кібернапади, інформаційно-психологічні операції та розвідувально-диверсійну діяльність. Це зумовлює необхідність інтеграції в освітній процес підготовки спеціалістів із кібербезпеки, інформаційної боротьби та контррозвідки.

Військово-політичні наслідки російсько-української війни. Повномасштабна війна Росії проти України змінила підходи до військового навчання. Військовослужбовці мають бути готовими до ведення бойових дій в урбанізованих умовах, застосування дронів, штучного інтелекту та роботи в інформаційно насиченому середовищі.

Вплив стандартів НАТО на військову освіту. Інтеграція України в НАТО передбачає адаптацію освітніх програм до Альянсових стандартів [2]. Основні зміни включають:

- Впровадження системи “Train as You Fight” - навчання в умовах, максимально наближених до бойових.
- Розвиток лідерських компетенцій офіцерського складу.
- Посилення мовної підготовки для участі в міжнародних навчаннях.

Окремо розглянемо основні напрями трансформації військової освіти, зокрема, компетентнісний підхід до підготовки військовослужбовців. Відповідно до Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу, навчання має бути орієнтоване не лише на теоретичні знання, а й на розвиток компетенцій [1]:

- Аналітичні здібності - вміння оцінювати ситуацію на полі бою.
- Психологічна стійкість - здатність приймати рішення під тиском.
- Командна робота - ефективна взаємодія в бойових умовах.

Діджиталізація військової освіти. Використання новітніх технологій у навчанні є ключовим трендом:

- Військові симулятори - VR-тренажери дозволяють відпрацьовувати бойові сценарії.
- Автоматизовані системи навчання - онлайн-курси для підвищення кваліфікації.
- Кіберполігони - підготовка спеціалістів із кіберзахисту.

Підготовка інструкторів та викладацького складу. Якість військової освіти залежить від рівня підготовки викладачів. Україна активно розвиває співпрацю з військовими академіями США, Великої Британії та Польщі для стажування викладацького складу.

Міжнародний досвід реформування військової освіти.

США: акцент на лідерстві та інноваціях. Військова освіта в США зосереджена на розвитку лідерських якостей. Курсанти проходять навчання за програмою “Leader Development Strategy”, що включає командні завдання, критичне мислення та тактичну підготовку [3].

Велика Британія: концепція адаптивного навчання. Британські військові академії застосовують модель “Adaptive Learning”, яка передбачає індивідуалізацію підготовки військових кадрів залежно від

рівня їхньої компетентності та досвіду [4].

Польща: інтеграція військової та цивільної освіти. У Польщі військові ВНЗ тісно співпрацюють із цивільними університетами, що дозволяє військовослужбовцям здобувати додаткові компетенції в галузі управління, економіки та міжнародних відносин [5].

Враховуючи викладене, можемо зробити наступні висновки, що трансформація військової освіти України є важливим елементом національної безпеки. Врахування міжнародного досвіду, впровадження стандартів НАТО та використання новітніх технологій сприятимуть формуванню високопрофесійних військових кадрів. Реалізація положень Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу дозволить підготувати армію, здатну ефективно протидіяти сучасним загрозам.

Список використаних джерел:

1. «Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України на період до 2027 року», затверджена наказом Міністерства оборони України № 862/нм від 26.12.2024.
2. NATO Standardization Office. NATO Education and Training Policy. Brussels: NATO, 2023.
3. U.S. Army Training and Doctrine Command. The U.S. Army Leader Development Strategy. Washington, D.C.: TRADOC, 2022.
4. Ministry of Defence of the United Kingdom. Future Soldier Guide. London: MoD UK, 2023.
5. Ministerstwo Obrony Narodowej RP. Strategia szkolenia Sił Zbrojnych RP. Warszawa: MON, 2023.

Русецький Руслан, полковник, заступник
директора Департаменту кадрової
політики Міністерства оборони України
Честковський Андрій, Збройні Сили
України

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Фінансова безпека є ключовою складовою економічної та національної безпеки держави. В умовах сучасної геополітичної нестабільності, спричиненої військовими конфліктами, санкційними війнами, економічними кризами та глобальними трансформаціями, забезпечення стійкості фінансової системи набуває критичного значення.

Зокрема, для країн, що знаходяться в стані збройного протистояння або перебувають під впливом міжнародних санкцій, загрози фінансовій безпеці посилюються через зниження економічної активності, нестабільність національної валюти, дефіцит бюджету та зростання державного боргу [1-3]. В даній роботі проаналізовано основні загрози фінансовій безпеці держави, їхні наслідки та запропоновані стратегічні підходи до мінімізації ризиків у сучасних умовах.

1. Сутність фінансової безпеки та її структура. Фінансова безпека визначається як стан фінансової системи держави, за якого забезпечується її стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, підтримується стабільність національної валюти, доступність фінансових ресурсів для розвитку економіки та ефективне управління борговими зобов'язаннями.

Основні компоненти фінансової безпеки включають:

- Фіскальну безпеку - контроль за державним боргом, ефективне управління бюджетними ресурсами;
- Монетарну безпеку - стабільність національної валюти, рівень інфляції, монетарна політика центрального банку;
- Банківську безпеку - стійкість банківської системи, рівень кредитних ризиків, доступність фінансування;
- Інвестиційну безпеку - привабливість країни для інвесторів, рівень довіри до фінансових інститутів;
- Соціально-фінансову безпеку - стабільність соціальних виплат, платоспроможність населення, рівень бідності.

Всі ці складові взаємопов'язані та можуть бути піддані загрозам у разі геополітичної нестабільності [4-7].

2. Вплив геополітичних факторів на фінансову безпеку. Геополітична ситуація відіграє вирішальну роль у формуванні фінансової політики держави [10]. Основні виклики для фінансової безпеки в умовах геополітичної нестабільності включають:

- Санкційний тиск. Обмеження доступу до міжнародних фінансових ринків, заморожування активів, заборона на фінансові операції призводять до дефіциту валюти та зниження кредитного рейтингу держави.
- Зниження рівня зовнішніх інвестицій. Геополітичні ризики знижують привабливість країни для інвесторів, що уповільнює економічний розвиток.
- Девальвація національної валюти. У нестабільних умовах зростає відтік капіталу, що посилює валютні ризики та спричиняє зростання інфляції.
- Зростання воєнних витрат. В умовах воєнних дій значна частина бюджету спрямовується на оборону, що створює додатковий фінансовий тиск.
- Ризики фінансової ізоляції. Втрата доступу до міжнародних платіжних систем (SWIFT) або обмеження фінансових операцій ускладнює зовнішньоекономічну діяльність країни [9].

3. Державна політика забезпечення фінансової безпеки. З метою зменшення впливу геополітичних факторів на фінансову систему країни важливими є наступні напрями державної політики:

- Диверсифікація джерел фінансування. Пошук альтернативних фінансових партнерів та

інструментів фінансування, включаючи розвиток внутрішнього ринку державних облігацій.

- Розвиток стратегії валютної стабільності. Політика таргетування інфляції, контроль за валютними резервами та розвиток механізмів валютного регулювання.
- Зміцнення банківського сектору. Підвищення рівня резервних вимог для банків, створення механізмів підтримки ліквідності у кризових ситуаціях.
- Оптимізація державних витрат. Перерозподіл бюджетних ресурсів із врахуванням пріоритетності фінансування оборонної сфери, соціальних виплат та економічного розвитку.
- Формування міжнародних фінансових альянсів. Укладання нових економічних угод, посилення інтеграції у міжнародні фінансові організації.

4. Перспективи фінансової безпеки України в умовах геополітичних загроз. Враховуючи сучасну ситуацію в Україні, головними пріоритетами фінансової політики у найближчі роки залишаються [8]:

- 4.1. Забезпечення макроекономічної стабільності - підтримка прогнозованого рівня інфляції, стабілізація валютного курсу.
- 4.2. Мобілізація міжнародної фінансової допомоги - залучення коштів від міжнародних партнерів, включаючи МВФ, ЄС та Світовий банк.
- 4.3. Реформування бюджетної політики - скорочення неефективних витрат, підвищення прозорості державних фінансів.
- 4.4. Створення сприятливих умов для інвестицій - стимулювання розвитку бізнесу, надання податкових пільг для стратегічних секторів економіки.
- 4.5. Фінансова діджиталізація - розвиток фінтех-інструментів, цифрових платежів та електронного управління державними фінансами.

Таким чином, враховуючи викладене, можемо зробити висновки, що фінансова безпека держави в умовах геополітичної нестабільності є критичним фактором її економічної незалежності та стійкості. Ризики, пов'язані із санкціями, воєнними витратами, зниженням інвестицій та валютними кризами, вимагають від держави розробки стратегічного підходу до захисту фінансової системи. Ефективна бюджетна політика, диверсифікація джерел фінансування, стабілізація валютного ринку та залучення міжнародної підтримки є основними напрямками забезпечення фінансової безпеки у сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Барановський О. І. Фінансова безпека: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2021. 312 с.
2. Гальчинський А. С. Теорія грошей: монографія. Київ: Основи, 2020. 289 с.
3. Долішній М. І. Фінансова стратегія розвитку економіки України. Львів: ІРД НАН України, 2019. 216 с.
4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2018, № 31.
5. Закон України «Про основи забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2017, № 45.
6. Національний банк України. Щорічний звіт НБУ за 2023 рік. Київ: НБУ, 2024. 145 с.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Огляд бюджетної політики на 2024 рік. URL: <https://mof.gov.ua>.
8. Петрашко І. В. Монетарна політика та фінансова безпека України: виклики та перспективи. Київ: Інститут економічних досліджень, 2022. 278 с.
9. Світовий банк. Глобальна фінансова стабільність: ризики та прогнози. Вашингтон: World Bank Group, 2023. 342 с.
10. Федоренко В. Г. Економічна безпека держави: стратегічні аспекти. Київ: Академпрес, 2021. 304 с.

Андрусак Марк, полковник, директор Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Вербовенко Олександр, полковник, кандидат наук з державного управління, заступник начальника Центрального управління цивільно-військового співробітництва Генерального штабу Збройних Сил України

Русецький Руслан, полковник, заступник директора Департаменту кадрової політики Міністерства оборони України

Золотов Андрій, полковник, тимчасово виконуючий обов'язки начальника Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИЛАХ ОБОРОНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ

Світова геополітична система переживає період глибокої трансформації, що супроводжується зростанням міжнародної напруженості, військовими конфліктами та переглядом традиційних альянсів. Україна, опинившись у центрі цих змін, змушена адаптувати власну оборонну стратегію до нових викликів, що включають не лише класичні загрози, а й гібридні форми агресії, економічний тиск і технологічне суперництво.

Одним із ключових аспектів національної безпеки є ефективне управління людським капіталом у силах оборони, що вимагає розробки комплексної стратегії залучення, розвитку та утримання військовослужбовців. Досвід провідних держав у цій сфері демонструє важливість інтегрованого підходу, що враховує економічні, соціальні, психологічні та освітні фактори.

В своїй роботі, ми поставили за мету, проаналізувати вплив сучасної геополітичної кризи на кадрову політику сил оборони України, оцінити ефективність існуючих механізмів управління людськими ресурсами та запропонувати шляхи їх удосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

1. Глобальна геополітична криза та її вплив на оборонну політику України.

1.1. Основні чинники сучасної геополітичної нестабільності. Сучасна міжнародна політика визначається низкою кризових явищ, що суттєво впливають на безпекову ситуацію у світі:

- Конфронтація між наддержавами - посилення суперництва між США, Китаєм та Росією спричинило загострення військових і політичних конфліктів.

- Регіональні війни та збройні конфлікти - війна в Україні, ситуація на Близькому Сході та територіальні суперечки в Азії створюють нові виклики для глобальної безпеки.

- Гібридні загрози - інформаційні атаки, економічний шантаж та кібершпигунство стали важливими інструментами міжнародної боротьби.

Таким чином, для України всі ці наведені чинники означають необхідність перегляду стратегічних підходів до оборони та посилення кадрового потенціалу сил безпеки.

1.2. Вплив війни в Україні на стратегію управління людським капіталом. Війна вимагає докорінної модернізації підходів до кадрового забезпечення Збройних Сил України, що включає:

- перехід до мобільнішої та професійної армії;
- підвищення стандартів підготовки військовослужбовців;
- створення ефективних механізмів соціального захисту для військових та їхніх сімей;
- розширення програм реабілітації та психологічної підтримки.

Отже, реалізація цих завдань можлива лише за умови комплексної кадрової стратегії, що базується на міжнародному досвіді.

2. Стратегія управління людським капіталом у силах оборони України.

2.1. Основні принципи кадрової політики. Ефективне управління персоналом у військовій сфері ґрунтується на таких принципах [1]:

- Комплексний підхід - врахування не лише військових, а й соціально-економічних та психологічних аспектів.

- Адаптивність - здатність швидко реагувати на зміни в умовах бойових дій та міжнародної політики.

- Технологічна модернізація - впровадження сучасних методів навчання та підготовки військових.

2.2. Системи залучення, розвитку та утримання військовослужбовців.

2.2.1. Механізми залучення.

- конкурентоспроможні фінансові стимули (підвищення зарплат, додаткові виплати);

- можливість отримання військової освіти;

- популяризація військової служби через медіа та соціальні програми.

2.2.2. Механізми розвитку.

- модернізація навчальних програм;

- міжнародне військово-співробітництво та обмін досвідом;

- впровадження цифрових технологій у підготовку.

2.2.3. Утримання персоналу.

- соціальні гарантії (страхування, житло, пенсійні виплати);

- психологічна підтримка та реабілітація;

- кар'єрне зростання та можливості після служби.

3. Міжнародний досвід військової кадрової політики [2].

3.1. США.

- Високий рівень соціальних гарантій для військовослужбовців.

- Програми кар'єрного переходу після служби.

- Масштабні інвестиції у військову освіту.

3.2. Велика Британія.

- Програма "Armed Forces Covenant" для підтримки ветеранів.

- Фокус на психологічну реабілітацію.

- Гнучкість військової служби.

3.3. Німеччина [3].

- Освітні гранти для військовослужбовців.

- Інтеграція військових у цивільний сектор після служби.

3.4. Польща.

- Розширення територіальної оборони.

- Програми залучення резервістів.

3.5. Ізраїль.

- Високий рівень професіоналізму армії.

- Інноваційні методи підготовки.

Таким чином, можемо зробити висновки, що сучасна геополітична ситуація вимагає кардинальних змін у кадровій політиці сил оборони України. Основні напрямками реформ мають бути: 1. Посилення соціального захисту військових. 2. Інтеграція сучасних освітніх програм. 3. Розвиток програм психологічної підтримки. 4. Створення гнучких кар'єрних можливостей.

Тому, запровадження ефективних механізмів управління людським капіталом у ЗСУ є ключовим фактором забезпечення обороноздатності України в умовах глобальної нестабільності.

Список використаних джерел:

1. «Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в Силах оборони України на період до 2027 року», затверджена наказом Міністерства оборони України № 862/нм від 26.12.2024.
2. Nye J. The Future of Power. - New York: Public Affairs, 2011.
3. Bundeswehr Human Resource Policy 2023. - Berlin: Bundesministerium der Verteidigung, 2023.

Бернадський Богдан, доктор юридичних наук, доцент, науковий співробітник Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

ІРЕДЕНТИСТСЬКІ ЗАГРОЗИ СВІТОВІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

Найефективнішим способом лікування будь-якої хвороби є її правильна діагностика та профілактика. Ця аксіома цілком пристосовна і до міжнародних відносин. Відтак, констатуючи кризу сучасної геополітики, доцільно визначити основні загрози для сучасного світового порядку. Бо ж криза триває давно і має стійку тенденцію до погіршення. Наявним прикладом цього є хоча б той факт, що протягом лише одного покоління ми переживаємо зміни двох систем міжнародних відносин. Гібридна «Холодна війна» що визначала світовий порядок Ялтинсько-Потсдамської системи своїм закінченням ознаменувала і смерть цієї системи, на зміну якій прийшли норми, названі постбіполярними. Тепер, з початком повномасштабної агресії росії проти України, ми можемо з впевненістю стверджувати і про кінець цієї, умовно, Постбіполярної системи. І якраз використання інструментарію, котрий використовує країна-агресор, допомагає нам чітко визначити основну загрозу для сучасної світової стабільності. Адже уся її зовнішня політика здійснюється під гаслом реваншизму, а отже – її метою є якраз зміна того порядку, котрий країна агресор вважає несправедливим. Як це, власне, вже мало місце у 30-40-х роках ХХ століття. І тоді і нині, правлячі кола країни-агресора розпочинали докорінні геополітичні зміни під іредентистськими гаслами.

Словник іноземних слів трактує іредентизм, як політичний рух за приєднання до країни її історичних територій [4, с. 247]. Як наслідок, це призводить до криз, що охоплюють міждержавні воєнно-політичні кризи, котрі виникли внаслідок різних форм боротьби національно-етнічних спільнот за самовизначення. У свою чергу сучасні вчені такого виду міжнародні конфлікти поділяють на власне іредентистські, сепаратистські й автономістські. Намагання держави – джерела іредентистського руху - придушити його силовим шляхом та підтримка ззовні у свою чергу призводить до особливо гострих міждержавних криз, оскільки при розвитку іредентистських рухів неминучим є втручання в конфлікт інших держав. Після чого він набуває характеру збройного конфлікту, який у свою чергу може бути як локальним, так і багатостороннім [3, с. 456-464].

Зрештою, устремління національно-етнічних общин до самовизначення не є чимось новим і з давніх часів було однією з глибинних причин збройних конфліктів. Подібні наміри набували найрізноманітніших форм боротьби, від антиколоніальних рухів до сепаратистських, а саме явище іредентизму у своєму історичному розвитку пройшло значну еволюцію. У сучасній геополітиці воно яскраво заявило про себе у другій половині ХІХ ст. і тоді несло безумовно позитивне значення, ставши складовою міжнародної політики з легкої руки італійських іредентистів та їх лідера Джузеппе Гарібальді. Зрештою, не будемо забувати, що й перше наукове обґрунтування державної незалежності України здійснив гарячий прибічник цієї ідеї, соціаліст Юліан Бачинський.

У всіх випадках основним приводом конфлікту був національний фактор. Тим більше, зважаючи на компактне проживання мешканців іреденти та їх близькість до історичної батьківщини.

Утім не завжди це призводило до виникнення воєнно-політичних криз. У високорозвинених, демократичних країнах боротьба набувала рис етнолінгвістичних та етнокультурних рухів, не призводячи до серйозних внутрішніх потрясінь і тим більше до втручання інших держав.

Інколи вони носять характер боротьби за своє національне самовизначення (наприклад – баски чи курди). Однак частіше етнічні конфлікти виникають тоді, коли нацменшість у певній країні вже має по сусідству своє національно-адміністративне утворення. Більше того, як свідчить історичний досвід, компактне проживання певної національної меншини поряд із державним утворенням, де вона є титульною нацією неодмінно призводить до міжнародних конфліктів. Тим більше, що поліетнічних держав в природі не існує, відтак, етнічна ідентичність може стати загрозою.

Отож, не викликає подиву той факт, що міжнародне право традиційно не допускає утворення такого роду національних автономій. Із цілком зрозумілих причин окремі громадяни можуть забажати

жити у своїй державі, як це часто було в ХХ столітті.

Неодмінною ознакою іредентистських рухів є наявність політичних рухів націоналістичного спрямування. Не вкладаючи притаманного радянській історіографії негативного змісту в цей термін, мусимо відмітити, що він може супроводжуватись агресивними планами та діями однієї нації проти іншої, аж до етнічних чисток.

Гострота воєнно-політичних криз, викликаних іредентистськими рухами, обумовлюється їх безкомпромісністю, що становить одну з найбільших загроз для територіальної цілісності і політичного режиму держави. Приводом тут виступає цілий комплекс політичних, релігійних, соціально-економічних та інших причин, що набувають яскраво вираженого національного забарвлення. Іредентистські рухи, як правило, виникають при одночасному загостренні соціально-економічних протиріч та етнічних розбіжностей. Причому конфлікт може відразу набувати іредентистського забарвлення, а може пройти певну еволюцію: автономізм – сепаратизм – іредентизм (наприклад, рух турків-кіпріотів чи косовських албанців). Конфлікт – це завжди багатовимірне явище, що розвивається поступово, спочатку у формі активності екстремістських сил, що провокують уряд на жорсткі кроки та готують громадську думку до радикальних форм спротиву. Істотну роль в ескалації конфлікту відіграє етнічна і релігійна нетерпимість, що ускладнюється корумпованістю державного апарату. Безпосередньою причиною може виступати політична і мовна нерівність, асиміляція. Виходячи з цього, об'єктивним смислом конфлікту виступає відновлення прав певної нації чи народності, які найкраще можуть бути гарантованими у своїй державі. Особливою різновидністю іредентистських рухів є конфлікти, що виникають при розпаді багатонаціональної держави. Як правило, кордони в федеративній державі умовні. Тому єдині етноси розділені між різними адміністративно-територіальними утвореннями. Відповідно, значного поширення набуває рух за невизнання існуючих кордонів. Як реакція на такі види рухів розпочинається дискримінація, котру здійснює національна більшість. Істотним фактором, що надзвичайно ускладнює конфлікт і призводить до ескалації насильства є міжцивілізаційні та етноконфесійні розбіжності, котрі усугубляються історичним чинником та історичною пам'яттю.

Істотними факторами формування іредентистських рухів є: територіальна близькість нацменшини до «своєї» держави, географічна зосередженість, рівень економічного розвитку, соціальне положення (передусім соціально-економічні труднощі), історичні зв'язки з «великою вітчизною» (особливо, якщо раніше вони перебували в складі однієї держави), активність сусідніх країн, або країни, що претендує на роль арбітра.

Відтак, визначальним фактором гостроти конфлікту сьогодні ми можемо вважати вплив третьої сторони. А з огляду на те, що ініціаторами іредентизму може бути як етнічна меншина так і вже етнічна більшість, останнє робить виникнення воєнно-політичної кризи фактично неминучим. Причому, факт наявності чи відсутності утисків за національною ознакою тут не має жодного значення. Показовою тут є риторика країни-агресора в ході нинішньої російсько-української війни. Якщо під час її гібридної форми іредентистські гасла висувались лише політичними маргіналами а офіційно не озвучувались, то з часу повномасштабного вторгнення вони стали частиною офіційної зовнішньополітичної пропаганди. Наприклад, відомий російський політик Іван Толстой у своїх виступах чітко проводить логічну лінію: діаспора – сепаратизм – п'ята колона – іредента.

Напевне в жоден інший період імовірність мирного розв'язання найгостріших протиріч не залежала настільки від відповідальності політичних діячів, ніж сьогодні. Навіть елементарна етноконфесійна поляризація може призвести до непередбачуваних наслідків. Роль каталізатора вибуху можуть відіграти як псевдо націоналізм, так і численні «історичні образи», які кожен народ має до своїх сусідів. Певні суперечності, поєднані з трагічною історією, сприймаються як непереборні перешкоди.

Видається, що задля впливу третьої сторони, у цьому аспекті, видається першочерговою умовою криза інституту демократії у тій чи іншій країні. Відтак, це уможлиблює патологічне загострення імперських амбіцій та колективну соціопатію, що може набрати найрізноманітніших форм. І, як слушно зауважила Н.В.Горло, у цьому випадку іредентизм стає напрямом зовнішньої політики держави та використовується як для виправдання агресивної політики, так і для захисту анексованих територій [Див.: 1].

При цьому конфлікт надзвичайно швидко приходиться до стадії ескалації, що, як правило, призводить

до застосування сили. Як *casus belli* конфліктуючі сторони використовують: а) політичні рішення конфронтаційного характеру; б) випадковий інцидент, що призвів до людських або матеріальних жертв. в) провокацію; г) інсинуацію, тобто штучне створення інциденту. Подальша ескалація такого виду конфлікту характеризується за п'ятьма основними параметрами: - за засобами боротьби (що набули більш жорсткого характеру порівняно з минулим); - за масштабами протистояння (збільшується обсяг залучених ресурсів); - за об'єктами спору (розширюється коло «непримирених» протиріч, аж до повного несприйняття); - за прагненням сторін (від спроб отримання позитивного для себе результату до кінцевої мети – нанесення максимальної шкоди противнику); - за кількістю учасників [3, с. 474-475].

Традиційно, основою світової стабільності є чітке й неухильне дотримання усіма суб'єктами міжнародних відносин прийнятих норм міжнародного права. Відтак, вкрай небезпечним є те, що у ході іредентистських воєнно-політичних конфліктів їх учасники ці норми ігнорують. Для прикладу, вражаючим документом є один із звітів Держдепартаменту США, опублікований під час війни НАТО проти Югославії. А вже у ньому, вперше на такому високому представницькому рівні, було застосовано, засуджений ще у Нюрнберзі, принцип колективної відповідальності [2].

Іредентистські рухи стали однією з найпоширеніших довготривалих причин виникнення воєнно-політичних криз, реальні передумови чому створює феномен розділених етносів. Ще на початку століття, серед усього різноманіття національних рухів вони були порівняно малочисельні. До них ми могли віднести хіба що Кіпр та Сомалі. Нині ж, можуть охопити більшу частину планети.

Список використаних джерел:

1. Горло Н. В. Концептуальні засади і практика іредентизму: внутрішньополітичний і міжнародно-політичний контексти. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. 446 с
2. Звіт державного департаменту США 10 травня 1999 року. Б. м.
3. Мальський М. З., Мацяк М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. 2-е вид., перероб. і доп. К.: Кобза, 2003. 527 с.
4. Словарь иностранных слов и выражений / Авт.-сост. Е. С. Зенович. М.: Астрель: АСТ, 2006. 780 с.

Мирончук Андрій, заступник начальника науково-дослідного відділу військової кар'єри Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

Сівков Сергій, кандидат юридичних наук, науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

Шляєв Юрій, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу військової кар'єри Науково-методичного центру кадрової політики

ЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД РЕСУРСНОЇ БАЗИ ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СВІТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЙ

У минулому технологічні прориви дозволяли компаніям та країнам досягти стрибків продуктивності в різних галузях. Сьогодні замість чітких технологічних революцій ми переживаємо постійний прогрес, нові хвилі інновацій постійно тіснять існуючі технології. Це відкриває нові можливості за все коротші проміжки часу. Щоб повністю розкрити потенціал технологій, компанії повинні цілісно впроваджувати їх у всіх функціональних сферах, спираючись на наявність сприятливих умов, що створюються державами для розвитку та створення нових технологій. Технології також мають бути спрямовані таким чином, щоб використовувати їх синергію, що зароджується, і мінімізувати непередбачені наслідки, включаючи несприятливий вплив на навколишнє середовище, переміщення працівників, ризик кіберзагроз і етичні проблеми [1].

Визначаючи найбільш інноваційні технології та продукти, необхідно зазначити, що їх розвиток в свою чергу залежить від ступеня розвитку залежних сфер науки та технологій, ресурсів та фінансування досліджень і державної підтримки певного сектору. Без сумніву, базовими умовами для розвитку високотехнологічних розробок та пристроїв є забезпечення сировиною – необхідними матеріалами з унікальними властивостями, а саме CRM (критичні корисні копалини). Критичні корисні копалини (CRM) – це група рідкісних металів та інших елементів, які мають важливе значення для високотехнологічних пристроїв, енергетики, оборонної промисловості та інших важливих секторів економіки [2].

Другою умовою є наявність технологій, компетенцій та досвіду для розробки інноваційного обладнання, систем тощо. На цьому етапі важливою додатковою умовою для розвитку сфери інновацій постає фінансування. Технологічно розвинені країни підкреслюють важливість інновацій та намагаються здобути максимальний економічний ефект від своїх здобутків. Фінансування технологічного розвитку (R&D) постійно зростає щороку. Вже протягом багатьох десятиліть технологічно розвинені держави виділяють значні ресурси на фінансування процесу розвитку технологій. Витрати національного бюджету на R& займає в різних країнах від 1 до 5 % ВВП. Станом на 2025 рік технологічна гонка між Китаєм, США та країнами ЄС тільки прискорюється.

Технологічний розвиток відбувається бурхливо та не рівномірно. Серед найбільш розвинених у світі технологічно країн необхідно згадати такі, як: США, Швейцарія, Південна Корея, Швеція, Нідерланди, Китай, Тайвань, Велика Британія, Німеччина, Данія, Фінляндія, Сінгапур, Японія, Ізраїль та Канада. Майже всі провідні технологічні країни, крім Китаю, є країнами-партнерами США та сповідують демократичні цінності. Таким чином, можна констатувати, що основні інноваційні центри зосереджені в Китаї, США та ЄС. Згідно з дослідженням Австралійського інституту стратегічної політики Critical Technology Tracker, Китай зміцнив своє лідерство в глобальних дослідженнях і станом на серпень 2024 р. лідирує в 57 із 64 критичних технологій [3].

Проте не тільки згадані вище держави відіграють вагомий роль у ланцюгах створення надсучасних

технологій та техніки. Менш розвинені країни, які часто є авторитарними, здебільшого вносять свій вклад у розвиток технологій сировиною, а власне CRM, які видобуваються та експортуються для використання у створенні сучасних технологій.

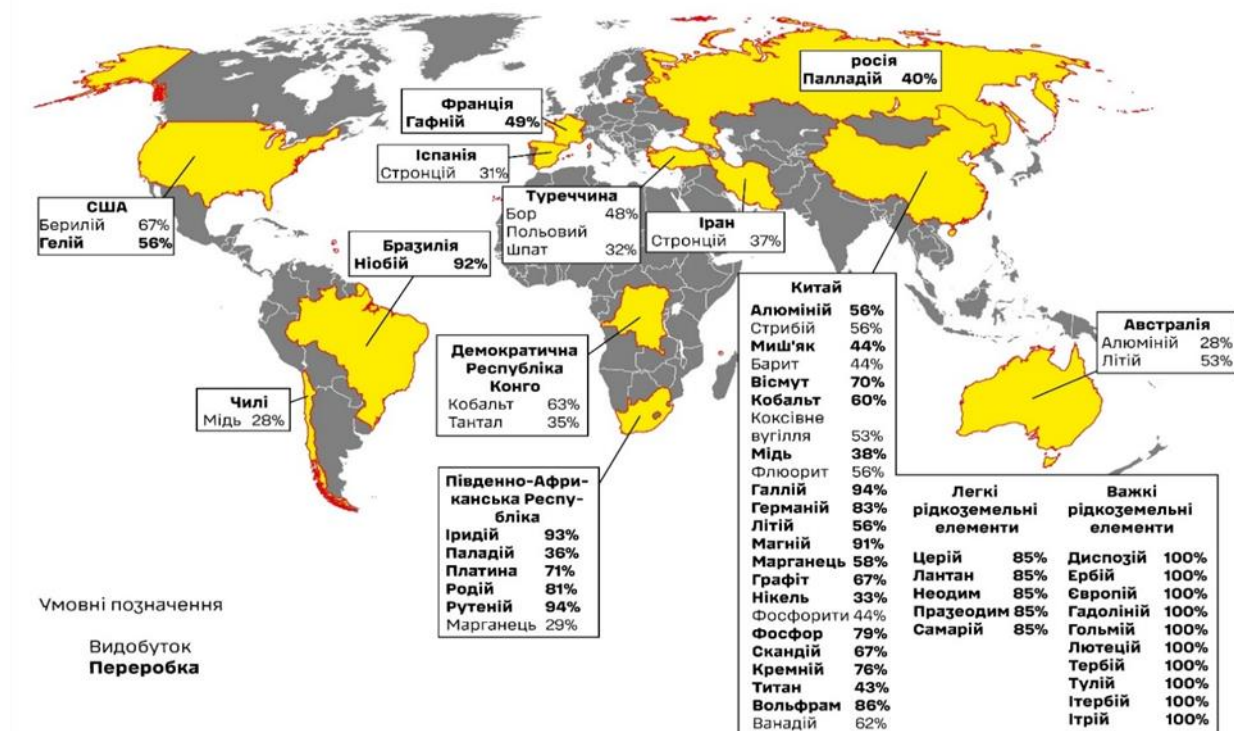

Рис. 1 Географічний розподіл експортерів CRM

Серед країн-експортерів CRM лише Китай, США та Франція відносяться до високорозвинених країн, решта експортерів не є країнами з високим рівнем розвитку технологій. При цьому тільки Китай не має залежності від імпорту сировини для розвитку своїх високотехнологічних розробок, в той же час США та Франція імпортують значну частку CRM [4].

Станом на 2025 р., США та ЄС здійснюють заходи задля зменшення залежності від імпорту CRM з Китаю, оскільки такі ланцюжки поставок є найнебезпечнішими для них. Такий стан речей став можливим завдяки реалізації різних політик, що впроваджувались у минулому в Китаї, США та ЄС. Китай активно розвивав видобуток та обробку CRM на власній території. На відміну від Китаю, ЄС та США пов'язували видобуток CRM із забрудненням навколишнього середовища та не розвивали власний видобуток [5].

Треті країни світу, які опосередковано приймають участь у технологічній війні, зокрема країни Африки та інші країни, у яких наявні видобуток або обробка CRM, на сьогодні є важливими учасниками ринку CRM, на яких намагаються впливати Китай, США та ЄС. Мова йде про купівлю родовищ, контроль за використанням родовищ та геологорозвідку в таких третіх країнах.

Таблиця 1

Особливості світового ринку CRM

Держави, Союзи	Видобуток, експорт та обробка CRM	Причини наявного положення на ринку CRM	Рівень впливу на 3-ті країни експортери CRM	Політика у сфері CRM
Китай	Світовий лідер	Закріплене на рівні стратегії прагнення до контролю світового ринку CRM.	Високий	Продовжує свій курс

США	Залежна від поставок на 75% держава	Природоохоронні чинники. Стратегія використання імпортованих ресурсів. Програми з декарбонізації та зеленої енергетики вимагають ще більшої кількості CRM.	Високий	Знаходиться в процесі трансформації свого курсу задля збільшення власного видобутку
ЄС	Залежний від поставок на 91% союз	Природоохоронні чинники. Програми з декарбонізації та зеленої енергетики вимагають ще більшої кількості CRM.	Середній	Знаходиться в процесі трансформації свого курсу задля збільшення власного видобутку та диверсифікації поставок

У 2020 р. об'єм товарів і послуг, які були створені основними сферами виробництва США, що були споживачами CRM, склав близько 3 трлн дол. США (для порівняння, ВВП США у 2020 р. склав 21,35 трлн дол. США). Це найкращий індикатор важливості та економічної ефективності використання цих елементів, не враховуючи непрямий вплив CRM на економіку.

Усвідомлення важливості доступу до таких CRM спричинило зміну політики та прагнення забезпечити ланцюжки поставок таких елементів. Питання доступу до CRM стало одним з нагальних питань безпеки найрозвиненіших економік світу [6].

З історії розвитку людства можемо побачити, що нові технології дуже часто спочатку втілювались у військовій сфері, а потім починали використовуватись в цивільному житті. Але на сьогодні можна констатувати зворотній рух технологій. Велика війна в Європі у XXI столітті виявилась неочікуваним явищем для багатьох компаній, проте зараз цивільні технології активно використовуються для поліпшення та модернізації ОБТ [7].

Таблиця 2

Основні напрямки застосування інновацій в сфері безпеки і оборони

<ul style="list-style-type: none"> • Застосування штучного інтелекту ШІ в сфері безпеки та оборони; • Створення передового оборонного обладнання (гіперзвукові польоти, зброя спрямованої енергії та мілітаризація космосу); • Робототехніка та автономні системи (RAS); 	<ul style="list-style-type: none"> • Інтернет військових речей (IoMT); • Кібервійна; • Іммерсивні технології; • Адитивне виробництво; • Великі дані (Big Data) та аналітика; • 5G зв'язок; • Блокчейн.
---	---

Необхідно відзначити зростаючу інтенсивність обміну технологіями між авторитарними країнами, які в різній мірі залучені у війну проти незалежності та суверенітету України.

Китай, росія, Іран та Північна Корея співпрацюють у різних сферах технологій для досягнення спільного якісного результату. Сфери співпраці численні та не всі визначені чи відкриті, але можуть включати ядерні програми вищезгаданих країн, літакобудування, ракетне озброєння, БПЛА та створення або в більшості випадків модернізацію інших видів ОБТ. Така співпраця виявилась ефективною, оскільки не стримується міжнародними зобов'язаннями чи ринками, враховуючи ручний режим виконання та авторитарні режими, які стоять на чолі цих країн [8].

В багатoshаровий та багатовимірний переговорний процес про припинення війни в Україні було введено угоду про доступ США до CRM України [9].

В рамках світового ринку, CRM, що видобуваються в Україні, лише титан займав значну частку (6,4%), тоді як інші (коксівне вугілля, природний графіт, галій і германій) мав частку світового ринку нижче 1%. На Україну припадало 3% імпорту титану в ЄС.

В липні 2021 р. Указом Президента України «Про стимулювання пошуку, видобутку та збагачення корисних копалин, які мають стратегічне значення для сталого розвитку економіки та обороноздатності держави» було визначено перелік металічних руд та неметалічних корисних копалин за стратегічним

значенням для розвитку економіки та обороноздатності (37 позицій: мідні, нікелієві, вольфрамові та інші металічні руди, а також барит, графіт, калійну сіль та флюорит). Також повинен був бути визначений перелік надр зі стратегічним значенням, що надаватимуться у користування на умовах угод про розподіл продукції, шляхом проведення аукціонів з продажу спецдозволів на користування [10,11].

Вже під час широкомасштабного вторгнення, 14 лютого 2023 р. Уряд затвердив список корисних копалин, які мають стратегічне значення для економіки та оборони, а також родовищ, де їх видобувають. 26 родовищ були визначені для надання у користування на умовах угод про розподіл продукції. Це, зокрема, родовища ванадію, літію, титану, урану та солі [12].

Таким чином, можемо зробити висновок, що Україна має власні потреби у CRM для створення насамперед озброєння та військової техніки та розвитку своєї технологічної сфери. Війна, на жаль, відкриває для цього широкі можливості. При цьому, маючи певну кількість сировини та можливість самостійно розробляти родовища, проблемним для України залишається питання обробки видобутої сировини та виготовлення деталей для високотехнологічних виробів. Метою України насамперед має бути створення підприємств ВПК та товарів подвійного призначення замкнутого циклу, із залученням міжнародних партнерів в рамках договору з США про CRM чи прямої співпраці між Україною та провідними оборонними компаніями США та ЄС, що значною мірою посприє посиленню обороноздатності нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Проривні технології циклічної економіки // Українські національні новини. Інформаційне Єднаковська агентство. 2022, 16 серпня. URL: <https://icoola.ua/blog/proryvni-tehnolohiyi-tsyklichnoyi-ekonomiky>.
2. Critical raw materials і Україна: BRDO продовжує аналітичну роботу у секторі надрокористування // BRDO Офіс ефективного регулювання. 2024, 28 жовтня. URL: <https://brdo.com.ua/news/critical-raw-materials-i-ukrayina-brdo-prodovzhuye-analitychnu-robotu-u-sektori-nadrokorystuvannya/>.
3. Jennifer Wong Leung, Stephan Robin and Danielle Cave. ASPI's two-decade Critical Technology Tracker // Australian Strategic Policy Institute. 2024, 28 August. URL: <https://www.aspi.org.au/report/aspi-two-decade-critical-technology-tracker>.
4. Grier P. Rare-Earth Uncertainty // Gisreportsonline. 2017, 21 December. URL: <https://www.airandspaceforces.com/article/rare-earth-uncertainty/>.
5. Panzeri G. China, US and Rare Earth Elements: All You Need to Know // Resetdialogues. 2022, 19 May. URL: <https://www.resetdoc.org/story/china-us-rare-earth-elements-need-know/>.
6. By: U.S. Geological Survey. Mineral Commodity Summaries 2021 // USGC. Science for a changing world. 2021, 1 February. URL: <https://pubs.usgs.gov/publication/mcs2021>.
7. Rekindling US productivity for a new era // McKinsey Global Institute. Report. 2023, 16 February. URL: <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/rekindling-us-productivity-for-a-new-era>.
8. Тегеран зможе доволі швидко збирати російські винищувачі із машкомплектів та довести кількість Су-35 у строю до майже сотні // Defence Express. 2024, 25 жовтня. URL: https://defence-ua.com/news/iran_do_gotovih_rosijskih_su_35_otrimav_sche_j_litsenziju_na_jih_virobnitstvo-17000.html.
9. Богданюк О. Повний текст «Угоди про копалини» між Україною та США опинився у розпорядженні журналістів // Суспільне новини. 2025, 26 лютого. URL: <https://suspilne.media/957833-povnij-tekst-ugodi-pro-kopalini-miz-ukrainou-ta-ssa-opinivsa-u-rozporadzenni-zurnalistiv/>.
10. Про стимулювання пошуку, видобутку та збагачення корисних копалин, які мають стратегічне значення для сталого розвитку економіки та обороноздатності держави // Zakon.rada.gov.ua. 2021, 16 липня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0046525-21#Text>.
11. Зеленський ввів у дію рішення РНБО щодо стимулювання пошуку стратегічних корисних копалин // Економічна правда. 2021, 26 липня. URL: <https://pravda.com.ua/news/2021/07/26/676253/>.
12. В Україні буде створена диверсифікована система зберігання нафтопродуктів із запасами на два місяці, - Прем'єр-міністр // Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2023, 14 лютого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-bude-stvorena-dyversyfikovana-systema-zberihannia-naftoproduktiv-iz-zapasamy-na-dva-misiatsi-premier-ministr>.

КРИЗА СУЧАСНОЇ ГЕОПОЛІТИКИ: СВІТ МІЖ ДЕМОКРАТІЄЮ Й АВТОРИТАРИЗМОМ

Збірник матеріалів
Міжнародної науково-практичної конференції Переяслав,
27-28 березня 2025 року
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

Організатори конференції не завжди поділяють думку учасників. Відповідальність за зміст статей, точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори. Тексти друкуються в авторській редакції. Редакція тексти не рецензує та не повертає.

Комп'ютерний набір: Д. Г. Скибіцька
Комп'ютерна верстка: Д. Г. Скибіцька

Адреса редакції: вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав, Київська обл.
08400
